

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। क्षत्रं सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। इषं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। ऊर्जं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। रयिं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। पुष्टिं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। प्रजां सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। पशून्सन्धत्तं तान्मै जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वां शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशौचिषा। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वां मन्थिषाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशौचिषा। सञ्जग्मानौ दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। प्राणं सन्धत्तं तं मै जिन्वतम्। अपानं सन्धत्तं तं मै जिन्वतम्॥२॥

व्यानं सन्धत्तं तं मै जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। श्रोत्रं सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। वाचं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। आयुः स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रं स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्। तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ। कल्पयन्तं देवीर्विशः। कल्पयन्तं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च यजमाने च। निरस्तः शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुना। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः समिदसि। स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो वरुणो अग्निः। स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

न्युन्वपानं सन्धत्तं तं मै जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मानुषीरग्निर्देवं च॥ (ब्रह्मं क्षत्रं तदिषमूर्जं रयिं पुष्टिं प्रजां तां पशून्तान्सन्धत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं ताम्। इषादिपञ्चके वाचं तां मै पशून्सन्धत्तं तान्मै प्राणादित्रितये तं मेऽन्यत्र तन्मै)॥५॥ [१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः। स्वायामेवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपंचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति। प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत। ततो वै ते सर्वान्नोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्नोहान्नोहति। देवा वै भद्राः सन्तोऽग्निमाधिष्यन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्। ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः पुराऽभद्रः सन्पापीयान्थस्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत। पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्गुनी। अर्यमेति तमाहुर्यो ददाति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः कामयेत भगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। भगस्य वा एतन्नक्षत्रम्। यदुत्तरे फल्गुनी। भग्यैव भवति। कालकृञ्जा वै नामासुरा आसन्॥९॥

ते सुवर्गाय लोकायाग्निमचिन्वत। पुरुष इष्टकामुपादधात्पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो ब्राह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधत्त। एषा मै चित्रा नामेति। ते सुवर्गं लोकमा प्रारोहन्। स इन्द्र इष्टकामावृहत्। तेऽवाकीर्यन्त। येऽवाकीर्यन्त। त ऊर्णावभयोऽभवन्। द्वाबुदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ श्वानावभवताम्। यो भ्रातृव्यवान्थस्यात्। स चित्रायामग्निमादधीत। अवकीर्यैव भ्रातृव्यान्। अजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्यत्ते। वसन्तो ब्राह्मणोऽग्निमादधीत। वसन्तो वै ब्राह्मणस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतदृतूनाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्तोऽग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो योनिमन्तमेवैनं प्रजातमाधत्ते। ग्रीष्मे राजन्य आदधीत। ग्रीष्मो वै राजन्यस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। इन्द्रियावी भवति। शरदि वैश्य आदधीत। शरद्वै वैश्यस्यर्तुः॥१२॥

स्व एवैनमृतावाधाय। पशुमान्भवति। न पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। एषा वै जघन्या रात्रिः संवत्सरस्य। यत्पूर्वे फल्गुनी। पृष्ठित एव संवत्सरस्याग्निमाधाय। पापीयान्भवति। उत्तरयोर आदधीत। एषा वै प्रथमा रात्रिः संवत्सरस्य। यदुत्तरे फल्गुनी। मुखत एव

संवत्सरस्याग्निमाधाय। वसीयान्भवति। अथो खलु। यदैवैनं यज्ञ उपनमैत्। अथादधीत।
सैवास्यद्धिः॥१३॥

खल्वधिध्वन्तु फल्गुन्योऽग्निमादधीतासन्नपततामृतानां वैश्यस्यर्तुर्त्तरि फल्गुनी षष्ठं॥८॥ [२]

उद्धन्ति। यदेवास्यां अमेध्यम्। तदपहन्ति। अपोऽवोक्षति शान्त्यै। सिकता निवपति।
एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम्। रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे। ऊषां निवपति। पुष्टिर्वा एषा
प्रजननम्। यदूषाः॥१४॥

पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निमाधत्ते। अथो संज्ञानं एव। संज्ञानं ह्येतत्पशूनाम्। यदूषाः।
द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते वियती अंब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति। यदमुष्या
यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषां अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि कृष्णम्। ऊषां त्रिवपन्नदो
ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निमाधत्ते। अग्निदेवेभ्यो निलायत। आखू रूपं कृत्वा।
स पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु समचरत्। तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषं सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवाव रुन्धे। ऊर्जं वा एतं
रसं पृथिव्या उपदीका उद्धिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव
रसं पृथिव्या अव रुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत। तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः
सूदमुपप्राभिनत्। ततो वै तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्यं गृहेऽन्नं
क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदं स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्। सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्।
यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स वराहो रूपं कृत्वोप न्यमञ्जत्। स पृथिवीमध आर्च्छत्।
तस्या उपहत्योदमञ्जत्। तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्। यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै भूमित्वम्। तां दिशोऽनु वातः
समवहत्। तां शर्कराभिरदृहत्। शं वै नोऽभूदिति। तच्छर्कराणां शर्करत्वम्।
यद्वराहविहत् सम्भारो भवति। अस्यामेवाच्छम्बद्वारमग्निमाधत्ते। शर्करा भवन्ति
धृत्यै॥२०॥

अथो॑ श॒न्त्वाय॑। सर॑ता अ॒ग्निरा॑धेय॒ इत्याहुः॑। आपो॑ वरुणस्य॒ पत्न॑य आसन्।
ता अ॒ग्निर॒भ्य॑ध्यायत्। ताः सम॑भवत्। तस्य॒ रेतः॒ परा॑ऽपतत्। तद्धि॑रण्यमभवत्।
यद्धि॑रण्यमुपास्य॑ति। सर॑तसमे॒वाग्नि॑माधत्ते। पुरु॑ष इ॒न्ध्रै स्वा॑द्रेत॑सो बीभ॑भ्सत् इत्याहुः॑॥२१॥

उत्तर॑त उपा॑स्यत्यर्बीभ॑भसायै। अति॑ प्रय॑च्छति। आर्ति॑मेवाति॒ प्रय॑च्छति। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑
नि॒लाय॑त। अथो॑ रू॒पं कृ॒त्वा। सौ॑ऽश्व॒त्थे सं॑व॒थ्स॒रम॑तिष्ठत्। तद॑श्व॒त्थस्या॑श्व॒त्थत्व॑म्।
यदा॑श्व॒त्थः सम्भा॑रो भव॑ति। यदे॒वास्य॑ तत्र॒ न्य॑क्तम्। तदे॒वाव॑ रुन्धे॥२२॥

दे॒वा वा ऊ॒र्जं व्य॑भजन्त। तत॑ उदु॒म्बर॒ उद॑तिष्ठत्। ऊ॒र्वा उदु॒म्बरः॑। यदौदु॒म्बरः॑ सम्भा॑रो
भव॑ति। ऊ॒र्जमे॒वाव॑ रुन्धे। तृती॑यस्यामि॒तो दि॒वि सोम॑ आसीत्। तं गा॑य॒त्र्याऽह॑रत्। तस्य॑
प॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्प॒र्णोऽभ॑वत्। तत्प॒र्णस्य॑ प॒र्णत्व॑म्॥२३॥

यस्य॑ प॒र्णम॑यः सम्भा॑रो भव॑ति। सोम॑पी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे। दे॒वा वै ब्र॒ह्म॑न्नवदन्त। तत्प॒र्ण
उपा॑शृणोत्। सु॒श्रवा॒ वै ना॑म। यत्प॒र्णम॑यः सम्भा॑रो भव॑ति। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वाव॑ रुन्धे। प्र॒जा-
प॑तिर्ग्निसृ॒जत। सौ॑ऽबिभे॒त्प्र मा॑ धक्ष्य॒तीति॑। त९ श॒म्याऽश॑मयत्॥२४॥

तच्छु॒म्यै श॑मित्वम्। यच्छु॒मीम॑यः सम्भा॑रो भव॑ति। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। अ॒ग्नेः सृष्ट॑स्य
यतः॑। वि॒क॑ङ्क॒तं भा॑ आ॒र्च्छत्। यद्वैक॑ङ्क॒तः सम्भा॑रो भव॑ति। भा॒ एवा॑व॒ रुन्धे। सह॑दयोऽग्निरा॑धेय॒
इत्याहुः॑। म॒रुतो॑ऽद्वि॒रग्निस॑तमयन्। तस्य॑ ता॒न्तस्य॑ हृद॑यमाच्छि॒न्दन्। साऽश॑निर्भवत्।
यद॑शनि॒हत॑स्य वृ॒क्षस्य॑ सम्भा॑रो भव॑ति। सह॑दयमे॒वाग्नि॑मा धत्ते॥२५॥

ऊपा॑ अभवन्नभवद्ब्र॒ह्मिको॑ऽश्राम्युद॒ग्रथ॑युद्ध॒त्यै बीभ॑भ्सत् इत्याहु॑ रुन्धे प॒र्णत्व॑म॒शम॑यदच्छि॒न्दुः क्षीणि॑ च॥१२॥

[३]

द्वा॒दश॑सु॒ विक्रा॑मेष्वाग्नि॒मा द॑धीत। द्वा॒दश॑ मा॒साः सं॑व॒थ्स॒रादे॒वैन॑मव॒रु॒द्ध्या
ध॑त्ते। यद्वा॒दश॑सु॒ विक्रा॑मेष्वा॒ दधी॑त। परि॑मित॒मव॑ रुन्धीत। चक्षु॑र्निमित॒ आद॑धीत। इ॒यद्वा॒दश॑
विक्रा॑मा(३) इति॑। परि॑मितं चै॒वाप॑रि॒मितं चा॑व॒ रुन्धे। अनृ॑तं वै वा॒चा व॑दति। अनृ॑तं म॒न॑सा
ध्या॑यति॥२६॥

चक्षु॑र्वै स॒त्यम्। अ॒द्रा(३)गि॒त्याह॑। अद॑र॒शमि॑ति। तथ्स॒त्यम्। यश्चक्षु॑र्निमितेऽग्नि॒माध॑त्ते।
स॒त्य ए॒वैन॑मा ध॑त्ते। तस्मा॒दाहि॑ताग्नि॒र्नानृ॑तं वदेत्। नास्य॑ ब्रा॒ह्म॒णोऽना॑श्वान्गृ॒हे व॑सेत्। स॒त्ये
ह्य॑स्या॒ग्निरा॑हि॒तः। आ॒ग्नेयी॑ वै रा॒त्रिः॥२७॥

आ॒ग्नेयाः प॒शवः॑। ऐ॒न्द्रम॑हः। नक्तं॑ गा॒रु॑ह॒पत्य॑मा द॑धाति। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे।
दि॒वाऽऽह॑व॒नीय॑म्। इन्द्रि॑यमे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒र्धोदि॑ते सूर्य॑ आह॒वनी॑य॒मा द॑धाति। ए॒तस्मि॑न्वै

लोके प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्वर्जमानः सृजते। अथो भूतं चैव भविष्यच्चाव
रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा अग्निमादधत् इति।
तदंगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत्। अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्।
साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषां३ श्रीरंगात्। भद्रा भूत्वा परा भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरिति। भद्रो भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्।
देवा अग्निमादधत् इति। तदंगच्छत्। तान्वाहार्यपचनमग्र आदधत्। अथ गार्हपत्यम्।
अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषां३ श्रीरंगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेष्यन्ति। प्रजां तु न वैथ्यन्त
इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य श्रीरिति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमिति। प्रजां तु
न विन्दते। साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा प्र प्रजयां
पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति। गार्हपत्यमग्र आदधात्।
गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्प्राज्जनयत्।
अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव तेन लोके प्रत्यतिष्ठत्।
अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं लोकमभ्यजयत्॥३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अभि
सुवर्गं लोकं जयति। यस्य वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो वृश्चते।
पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्चते। वसीयान्भवति॥३३॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसामादध्यात्। आदित्यानां त्वा
देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते
व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा
ग्रामण्यो व्रतपते व्रतेनादधामीति वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति
रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न देवताभ्य आवृश्चते। वसीयान्भवति॥३४॥

ध्यायति वै रात्रिश्चाव रुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीन्ननिष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नव च॥९॥

[४]

प्रजापतिर्वाचः सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमार्धत्। तेन वै स आर्धोत्। भूर्भुवः सुवरित्याह।

एतद्वै वाचः सत्यम्। य एतेनाग्निमाधत्ते। ऋग्नोत्येव। अथो सत्यप्रांशूरेव भवति। अथो य एवं विद्वानभिचरति। स्तृणुत एवैनम्॥३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। भुव इत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठति। त्रिभिरक्षरैर्गार्हपत्यमा दधाति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। सर्वैः पञ्चभिराहवनीयम्॥३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके वाचः सत्यं सर्वमाप्रोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा दधाति। पञ्चभिराहवनीयम्। अष्टौ सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः परांचीरायन्। ताभ्यो ज्योतिरुदङ्गृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुदङ्गृह्णीयादुद्धरन्। ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्षयश्चयत्। तत्पराऽपतत्। तदश्नोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः पश्यन्प्रजापतिरनूदेति। वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥३९॥

जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गार्हपत्यमकामयत। निगार्हपत्य आहवनीयम्। तौ विभाजं नाशक्रोत्। सोऽश्वः पूर्ववाङ्मुत्वा। प्राश्चं पूर्वमुदवहत्। तत्पूर्ववाहः पूर्ववाद्गम्। यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरत्। प्राणान् विच्छिन्द्यात्। अधोऽधः शिरो हरति। प्राणानां गोपीथाय। इत्यग्रै हरति। अथेत्यथेयति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मां धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय। यत्रेधाऽग्निराधीयते। महिमानमेवास्य तद्व्यौहति। शान्त्या अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य सन्दधाति। पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदग्निः। यदश्वस्य पदेऽग्निमादध्यात्। रुद्राय पशूनपिदध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्।

यन्नाक्रमयेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत्। यथाऽऽहितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्। अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न रुद्रायापि दधाति॥४३॥

त्रीणि हवींषि निर्वपति। विराजं एव विक्रान्तं यजमानोऽनु विक्रमते। अग्नये पर्वमानाय। अग्नये पावकाय। अग्नये शुचये। यदग्नये पर्वमानाय निर्वपति। पुनात्येवैनम्। यदग्नये पावकाय। पूत एवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। यदग्नये शुचये। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधाति॥४४॥

पुनमाहुर्वनीयं धत्तेऽश्वत्वं वर्तयति कुरुत इति रुद्रो दधाति यदग्नये शुचयं एकं च॥१०॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नौ वामं वसु सं न्यदधत्। इदमुं नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तदग्निर्नोऽसहंशक्रोत्। तत् त्रेधा विन्यदधात्। पशुषु तृतीयम्। अप्सु तृतीयम्। आदित्ये तृतीयम्॥४५॥

तद्देवा विजित्य। पुनरवारुरुत्सन्त। तैऽग्नये पर्वमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। पशवो वा अग्निः पर्वमानः। यदेव पशुष्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत्। तैऽग्नये पावकाय। आपो वा अग्निः पावकः। यदेवाप्स्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत्॥४६॥

तैऽग्नये शुचये। असौ वा आदित्योऽग्निः शुचिः। यदेवाऽऽदित्य आसीत्। तत्तेनावारुन्धत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। तनुवो वावैता अग्न्याधेयस्य। आग्नेयो वा अष्टाकपालोऽग्न्याधेयमिति। यत्तं निर्वपेत्। नैतानि। यथाऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गानि। तादृगेव तत्। यदेतानि निर्वपेत्। न तम्। यथाऽङ्गानि स्युः। नाऽऽत्मा। तादृगेव तत्। उभयानि सह निरुप्याणि। यज्ञस्य सात्मत्वाय। उभयं वा एतस्यैन्द्रियं वीर्यमाप्यते॥४८॥

योऽग्निमाधत्ते। ऐन्द्राग्नमेकादशकपालमनु निर्वपेत्। आदित्यं चरुम्। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाग्नी। ताभ्यामेवास्मां इन्द्रियं वीर्यमव रुन्धे। आदित्यो भवति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। धेन्वै वा एतद्वेतः॥४९॥

यदाज्यम्। अनडुहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवाव रुन्धे। घृते भवति। यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय। चत्वारं आर्षेयाः प्राशन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। पशवो वा एतानि हवींषि। एष रुद्रः। यदग्निः॥५०॥

यथ्स्य एतानि हवींषि निर्वपेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नानुनिर्वपेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। द्वादशसु रात्रीष्वनु निर्वपेत्। संवत्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवत्सरेणैवास्मै रुद्रं शमयित्वा। पशूनव रुन्धे। यदेकमेकमेतानि हवींषि निर्वपेत्॥५१॥

यथा त्रीण्यावपनानि पूरयेत्। तादृक्तत्। न प्रजननमुच्छिंषेत्। एकं निरुप्य। उत्तरे समस्येत्। तृतीयमेवास्मै लोकमुच्छिंषति प्रजननाय। तं प्रजया पशुभिरनु प्रजायते। अथो यज्ञस्यैवेषाऽभिक्रान्तिः। रथचक्रं प्रवर्तयति। मनुष्यरथेनैव देवरथं प्रत्यवरोहति॥५२॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रां(३) न होतव्या(३) मिति। यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यत्र जुहुयात्। अग्निः परा भवेत्। तूष्णीमेव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। अग्नीधे ददाति॥५३॥

अग्निमुखानेवतून्प्रीणाति। उपबर्हणं ददाति। रूपाणामवरुद्धौ। अश्वं ब्रह्मणे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। धेनुं होत्रे। आशिष एवाव रुन्धे। अनङ्गाहमध्वर्यवे। वह्निर्वा अनङ्गान्। वह्निरध्वर्युः॥५४॥

वह्निनैव वह्निं यज्ञस्याव रुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति। मिथुनस्यावरुद्धौ। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सर एव प्रति तिष्ठति। काममूर्ध्वं देयम्। अपरिमितस्यावरुद्धौ॥५५॥

आदित्ये तृतीयमपस्वासीत्तेनावारुन्धत् स्यादाप्यते रेतोऽग्निरकमेकमेतानि हवींषि निर्वपेत्प्रत्यवरोहति ददात्यध्वर्युर्देयमेकं च॥११॥—[६]

धर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। छुर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पंच। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो विभाहि। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥५६॥

अर्कश्चक्षुस्तदसौ सूर्यस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। यत्ते शुक्रं शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विराद्धं स्वराद्धं। ते माविंशतां ते मा जिन्वताम्॥५७॥

ये ते अग्रे शिवे तनुवौ। सम्राट्वाभिभूश्च। ते माविंशतां ते मां जिन्वताम्। ये ते अग्रे शिवे तनुवौ। विभूश्च परिभूश्च। ते मा विंशतां ते मां जिन्वताम्। ये ते अग्रे शिवे तनुवौ। प्रभ्वी च प्रभूतिश्च। ते मा विंशतां ते मां जिन्वताम्। यास्ते अग्रे शिवास्तनुवः। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्रे घोरास्तनुवः। ताभिर्मुं गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वतां तनुवुस्त्रिणि च॥३॥

[७]

इमे वा एते लोका अग्रयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्। शोचयेयुर्यजमानम्। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। तेनैव नान्व्यावर्तयति। तथा न शोचयन्ति यजमानम्। रथन्तरमभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने। राथन्तरो वा अयं लोकः॥५९॥

अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमभिगायत उद्धियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष एवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्। शान्तमेवैनं पशव्यमुद्धरेते। बृहदभिगायत आहवनीयं आधीयमाने। बारहतो वा असौ लोकः। अमुष्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा पराङ्कित्। तं वारवन्तीयेनावारयत। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। श्येतेन श्येती अकुरुत। तच्छ्वेतस्य श्येतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभिगायते। वारयित्वेवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्येतेन श्येती कुरुते। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति। सर्शीर्षाणमेवैनमा धत्ते॥६१॥

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः। स आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य पशून् हिंसितोः। समिप्रयः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवैनं समिप्रयं करोति। पशूनामहिंसायै। छुर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहिं विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावैवैनौ कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्। आनशे व्यानश इति त्रिरुदिङ्गयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्।

वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्रियः। अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराट् स्वरान् यास्तै अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध इत्याह। एता वा अग्नेः शिवास्तनुवः। तामिरेवैनं समर्धयति। यास्तै अग्ने घोरास्तनुवस्ताभिर्मुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। तामिरेवैनं पराभावयति॥६४॥

लोकोऽसृजतेनुमाधत्तेऽन्वाहार्युपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च च॥६॥ [८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्नेर्यज्ञियां तनूः। तामेवासमै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मोदनमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै धाता चार्यमा चाजायेताम्। सा द्वितीयमपचत्॥६५॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै मित्रश्च वरुणश्चाजायेताम्। सा तृतीयमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या अशश्च भगश्चाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥६६॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या इन्द्रश्च विवस्वाश्चाजायेताम्। ब्रह्मोदनं पंचति। रेत एव तद्धाति। प्राश्नन्ति ब्राह्मणा औदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते। तेन समिधोऽभ्यज्या दधाति। उच्छेषणाद्वा अदिती रेतोऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यत्समिधः। एतद्रेतः। यदाज्यम्। यदाज्येन समिधोऽभ्यज्या दधाति। अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति मिथुनत्वाय। इयंतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयंतीर्भवन्ति। यज्ञपरुषा सम्मिताः। इयंतीर्भवन्ति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति। चित्रमेव भवति। घृतवंतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्धृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वायं। त्रिष्टुभी राजन्यस्या। त्रिष्टुछन्दा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वायं॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्या। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वायं। त संवत्सरं गोपायेत्। संवत्सरं हि रेतो हितं वर्धते। यद्येनं संवत्सरे नोपनमेत्। समिधः पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न मां समंश्जीयात्। न स्त्रियमुपेयात्॥७१॥

यन्मा॑सम॑श्जीयात्। यथि॑न्नय॑मुपेयात्। निर्वी॑र्यः स्यात्। नैन॑म॒ग्नि॒रुप॑नमेत्। श्व
आ॒धा॒स्यमा॑नो ब्रह्मो॑दनं पंचति। आ॒दि॒त्या वा इ॒त उ॑त्त॒माः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। ते वा इ॒तो
यन्तं॑ प्रति॑नुदन्ते। ए॒ते खलु॑ वावाऽऽदि॒त्याः। यद्वा॑ह्म॒णाः। तैरे॒व स॒न्त्वं ग॑च्छति॥७२॥

नैनं॑ प्रति॑नुदन्ते। ब्रह्म॑वादि॒नो वद॑न्ति। क्वा॑ सः। अ॒ग्निः का॑र्यः। यो॑ऽस्मै प्र॒जां
प॒शून्प्र॑ज॒नय॑तीति। शल्कै॑स्ता॒रात्रि॑म॒ग्निमि॑न्धीत। तस्मि॑न्नुपव्युषम॒रणी॑ निष्ट॑पेत्।
यथ॑र॒षभा॑य॒ वाशि॑ता न्या॒विच्छा॑यति। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒पोदू॑ह्य॒ भस्मा॑ग्निं म॒न्यति॥७३॥

सैव साऽग्नेः सन्त॑तिः। तं म॑थित्वा प्राश्चमुद्ध॑रति। संव॑त्सरमे॒व तद्रेतो॑ हितं
प्रज॑नयति। अना॑हित॒स्तस्या॒ग्नि॒रित्या॑हुः। यः स॒मिधो॑ऽना॒धाय॑ग्निमा॒धत्त॑ इति। ताः संव॑त्सरे
पु॒रस्ता॑दाद॒ध्यात्। संव॑त्सरादे॒वैन॑मव॒रुध्या॑धत्ते। यदि॑ संव॑त्सरेऽनाद॒ध्यात्। द्वा॒दश्या॑
पु॒रस्ता॑दाद॒ध्यात्। संव॑त्सरप्रति॒मा वै द्वा॒दश॑ रात्रयः। संव॑त्सरमे॒वास्याऽऽहि॑ता भवन्ति।
यदि॑ द्वा॒दश्या॑ नाद॒ध्यात्। त्र्य॒हे पु॒रस्ता॑दाद॒ध्यात्। आहि॑ता ए॒वास्य॑ भवन्ति॥७४॥

द्वितीयमपचच्चतुर्थमपचर्दिती॒ रेतो॑ऽधत् स॒मिधो॑ घृतव॑तीभि॒राद॑धाति राज॒न्यः स्वस्य॑ छन्द॑सः प्रत्यय॑न॒स्वाये॑न्द्रा॒द्रच्छति॑ म॒न्यति॑ रात्रयश्च॒त्वारि॑
च॥१०॥

[९]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। स रि॑रि॒चानो॑ऽमन्यत। स तपो॑ऽतप्यत। स
आ॒त्मन्वी॑र्यमपश्यत्। तद॑वर्धत। तद॑स्मा॒त्सह॑सो॒र्ध्वम॑सृज्यत। सा वि॒राड॑भवत्। तां
दे॒वासुरा॑ व्य॒गृह्ण॑त। सो॑ऽब्रवीत्प्र॒जाप॑तिः। मम॑ वा ए॒षा॥७५॥

दोहा॑ ए॒व यु॒ष्माक॑मिति। सा ततः प्राच्युद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। अथ॑र्व पि॒तुं
मै गो॑पायेति। सा द्वितीयमुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। नर्य॑ प्र॒जां मै गो॑पायेति।
सा तृतीयमुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। श॒ऽस्य॑ प॒शून्मै गो॑पायेति॥७६॥

सा चतु॑र्थमुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। सप्र॑थ स॒भां मै गो॑पायेति। सा
पञ्च॑ममुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। अहं॑ बु॒ध्निय॑ मन्त्रं मे गो॑पायेति। अ॒ग्नीन् वाव॑ सा
तान्व्य॑क्रमत। तान्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। अथो॑ प॒ङ्क्तिमे॒व। प॒ङ्क्ति॒र्वा ए॒षा ब्रा॑ह्म॒णे प्र॑विष्टा॥७७॥

तामा॒त्मनो॑ऽधि॒ निर्मि॑मीते। यद॒ग्नि॒राधी॑यते। तस्मा॑दे॒ताव॑न्तोऽ॒ग्नय॑ आधी॑यन्ते। पाङ्कं॑ वा
इद॑स॒ सर्व॑म्। पाङ्के॑नै॒व पाङ्क॑ऽस्पृणोति। अथ॑र्व पि॒तुं मै गो॑पायेत्या॒ह। अन्न॑मे॒वैतेन॑ स्पृणोति।
नर्य॑ प्र॒जां मै गो॑पायेत्या॒ह। प्र॒जामे॒वैतेन॑ स्पृणोति। श॒ऽस्य॑ प॒शून्मै गो॑पायेत्या॒ह॥७८॥

पशून्वैतेन स्पृणोति। सप्रथं सभां मे गोपायेत्याह। सभामेवैतेनेन्द्रियं स्पृणोति। अहं बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियं स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचनेऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्यं आज्यमधिश्रयन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदाहवनीये जुह्वति॥७९॥

तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यत्सभायां विजयन्ते। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदावसथेऽन्नं हरन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। तथाऽस्य सर्वं प्रीता अभीष्टा आधीयन्ते। प्रवसथमेष्यन्नेवमुपतिष्ठेतैकमेकम्। यथा ब्राह्मणाय गृहेवासिने परिदायं गृहानेति। तादृगेव तत्। पुनरागत्योपतिष्ठते। सा भागेयमेवैषां तत्। सा तत् ऊर्ध्वारोहत्। सा रोहिण्यभवत्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। रोहिण्यामग्निमादधीत। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधत्ते। ध्रोत्येनेन॥८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याहु जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥६॥ [१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासृद्धन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिरं इमे वै शमीगुर्भात्प्रजापतिः स रिश्चानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दश॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तो दिव्यावथो शन्त्वाय प्राच्येषां यदुपर्यपरि यत्सृष्टः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमुध्रोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अपं पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु
प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी तोकसाता। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये।
शं योरभि स्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमा विंशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्जज्ञाने रोदसी सम्बभूवतुः। ऊषान्कृष्णमवतु
कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञियमार्गमिष्टाः। ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं
प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जं पृथिव्या
रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरुचीः॥२॥

वम्रीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः। प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्।
क्षुधोऽपंहत्ये सुवितं नो अस्तु। उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो रसमाभरामि।
यस्य रूपं बिभ्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टाः सरिरस्य मध्ये। तस्येदं विहतमाभरन्तः।
अच्छम्बद्गारमस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यत्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्याऽऽयतनाद्धि
जातम्। पूर्णं पृथिव्याः प्रथनं हरामि। याभिरदहञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य
भर्त्रीम्। ता नः शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वाः। अग्ने रेतश्चन्द्रं हिरण्यम्। अद्भ्यः सम्भूतममृतं
प्रजासु। तत्सम्भरन्नुत्तरतो निधाय॥४॥

अतिप्रयच्छं दुरितिं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा यदश्वत्येतिष्ठः। संवत्सरं देवेभ्यो
निलायं। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जं पृथिव्या
अध्युत्थितोऽसि। वनस्पते शतवल्शो विरोह। त्वया वयमिषमूर्जं मदन्तः। रायस्पोषेण
समिषा मंदेम। गायत्रिया ह्रियमाणस्य यत्ते॥५॥

पूर्णमपतत्तृतीयस्यै दिवोऽधि। सौऽयं पूर्णः सौमपर्णाद्धि जातः। ततो हरामि
सोमपीथस्यावरुद्धौ। देवानां ब्रह्मवादं वदतां यत्। उपाशृणोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि।
ततो मामविंशतु ब्रह्मवर्चसम्। तत्सम्भरंस्तदवरुन्धीय साक्षात्। यया ते सृष्टस्याग्नेः।
हेतिमशमयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

शमी५ शान्त्यै हराम्यहम्। यत्तै सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छजातवेदः। तया भासा सम्मितः। उरुं नो लोकमनु प्रभाहि। यत्तै तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दजातवेदः। मरुतोऽद्विस्तमयित्वा। एतत्ते तदशनेः सम्भरामि। सात्मा अग्ने सहृदयो भवेह। चित्रियादश्वत्थात्सम्भृता बृहत्यः॥७॥

शरीरमभि सऽस्कृताः स्थ। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः। तिस्रस्त्रिवृद्धिर्मिथुनाः प्रजात्यै। अश्वत्थाद्धव्यवाहाद्धि जाताम्। अग्नेस्तनूं यज्ञिया५ सम्भरामि। शान्तयोनि५ शमीगर्भम्। अग्नये प्रजनयितवै। यो अश्वत्थः शमीगर्भः। आरुरोह त्वे सचा। तं तै हरामि ब्रह्मणा॥८॥

यज्ञियैः केतुभिः सह। यं त्वां समभरजातवेदः। यथाशरीरं भूतेषु न्यक्तम्। स सम्भृतः सीद शिवः प्रजाभ्यः। उरुं नो लोकमनुनेपि विद्वान्। प्रवेधसे कवये मेध्याया। वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णै। यतो भयमभयं तन्नो अस्तु। अव देवान् यजे हेड्यान्। समिधाऽग्निं देवस्यत॥९॥

॥ घृत-सूक्तम् ॥

घृतैर्बोधयतातिथिम्। आऽस्मिन् हव्या जुहोतन। उप त्वाऽग्ने हविष्मतीः। घृताचीर्यन्तु हर्यत। जुषस्व समिधो मम। तं त्वां समिद्धिरङ्गिरः। घृतेन वर्धयामसि। बृहच्छोचा यविष्या। समिध्यमानः प्रथमो नु धर्मः। समक्तुर्भिरज्यते विश्ववारः॥१०॥

शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्पावकः। सुयज्ञो अग्निर्यजथाय देवान्। घृतप्रतीको घृतयोनिरग्निः। घृतैः समिद्धो घृतमस्यान्नम्। घृतप्रुषस्त्वा सरितो वहन्ति। घृतं पिबन्त्सुयज्ञा यक्षि देवान्। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः। घृतप्रतीको घृतयोनिरधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यम्। पितेवं पुत्रमभिरक्षतादिमम्॥११॥

त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ। देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहम्। उरुज्रयंसं घृतयोनिमाहुतम्। त्वेषं चक्षुर्दधिरे चोदयन्वति। त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतेन। सुम्नायवः सुषमिधा समीधिरे। स वावृधान ओषधीभिरुक्षितः। उरु जया५सि पार्थिवा वितिष्ठसे। घृतप्रतीकं व ऋतस्य धूरूषदम्। अग्निं मित्रं न समिधान ऋजते॥१२॥

इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यत्। शुक्रवर्णामुदुं नो य५सते धियम्। प्रजा अग्ने संवांसय।

आशाश्च पशुभिः सह। राष्ट्राण्यस्मा आर्धेहि। यान्यासन्त्सवितुः सवे। मही विश्वपत्नी सदाने
ऋतस्य। अर्वाची एतं धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वत्नी जन्यं जातवेदसम्। अध्वराणां जनयथः
पुरोगाम्॥१३॥

आरोहतं दशत२ शक्नोमि॑र्मम। ऋतेना॑ग्र आयुषा॑ वर्चसा सह। ज्योग्जीवन्तु
उत्तरामुत्तरा२ समाम्। दर्शम॑हं पूर्णमासं यज्ञं यथा यज्ञै॑। ऋत्विग्वती स्थो अग्निरेतसौ।
गर्भं दधाथां ते वाम॑हं ददे। तत्सत्यं यद्वीरं बिभृथः। वीरं जनयिष्यथः। ते मत्प्रातः
प्रजनिष्येथे। ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः॥१४॥

प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनं सुवर्गे लोके। अनृतात्सत्यमुपैमि। मानुषाद्व्यमुपैमि। दैवीं
वाचं यच्छामि। शल्कैरग्निमिन्धानः। उभौ लोकौ संनेम॑हम्। उभयो॑र्लोकयोर् ऋध्वा। अतिं
मृत्युं तराम्य॑हम्। जातवेदो भुवनस्य॑ रेतः। इह सिञ्च॑ तपसो यज्ञनिष्यते॥१५॥

अग्निमंश्चत्थादधि॑ हव्यवाहम॑। शमीगर्भाञ्जनयन् यो मयोभूः। अयं ते योनिर्ऋत्विग्यः।
यतो जातो अरोच॑थाः। तं जानन्न॑ग्र आरोह॑। अथा नो वर्धया रयिम्। अपेत॑ वीत॒ वि चं
सर्पतातः॑। येऽत्र॒ स्थ पुरा॑णा ये च नूत॑नाः। अदादिदं यमोऽवसानं॑ पृथिव्याः। अक्रन्निमं
पितरो॑ लोकमस्मै॥१६॥

अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि। संज्ञानमसि कामधरणम्। मयि ते कामधरणं भूयात्।
संवः सृजामि॑ हृदयानि। स२सृष्टं मनो॑ अस्तु वः। स२सृष्टः प्राणो अस्तु वः। सं या
वः प्रियास्तनुवः॑। सं प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु सम्प्रियः। सम्प्रियास्तनुवो
मम॥१७॥

कल्पेतां द्यावापृथिवी। कल्पन्ता॑माप ओषधीः। कल्पन्ता॑मग्नयः पृथक्। मम ज्यैष्ठ्याय॑
सव्रताः। येऽग्नयः समनसः। अन्तरा॑ द्यावापृथिवी। वासन्तिकावृतू॑ अभि कल्पमानाः।
इन्द्रमिव देवा अभि सं विशन्तु। दिवस्त्वा वीर्येण। पृथिव्यै महिम्ना॥१८॥

अन्तरिक्षस्य पोषेण। सर्वपशुमादधे। अजीजनन्नमृतं मर्त्यासः। अस्त्रेमाणं तरणिं
वीडुजम्भम्। दश स्वसारो अगुवः समीचीः। पुमा२सं जातम॑भि स२रभन्ताम्। प्रजा-
पतेस्त्वा प्राणेनाभि प्राणिमि। पूष्णः पोषेण॑ मह्यम्। दीर्घायु॑त्वाय शतशारदाय। शत२
शरञ्च॑ आयुषे वर्चसे॥१९॥

जीवात्वे पुण्याय। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममांसि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। प्राणे त्वाऽमृतमादधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुप्त्यै। सुगारुहपत्यो विदहन्नरातीः। उषसः श्रेयसीः श्रेयसीर्दधत्॥२०॥

अग्ने सपत्न्या अप बाधमानः। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु धेहि। इमा उ मामुपतिष्ठन्तु रायः। आभिः प्रजाभिरिह संवसेय। इहो इडा तिष्ठतु विश्वरूपी। मध्ये वसोर्दीदिहि जातवेदः। ओजसे बलाय त्वोद्यच्छे। वृषणे शुष्मायाऽऽयुषे वर्चसे। सपत्न्यूरसि वृत्रतूः। यस्ते देवेषु महिमा सुवर्गः॥२१॥

यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। पुष्टिर्या ते मनुष्येषु पप्रथे। तया नो अग्ने जुषमाणं एहि। दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। वातात्पशुभ्यो अघ्योषधीभ्यः। यत्र यत्र जातवेदः सम्बभूथ। ततो नो अग्ने जुषमाणं एहि। प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो वि भाहि॥२२॥

ऊर्ज नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अन्वग्निरुषसामग्रमख्यत्। अन्वहानि प्रथमो जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीन्। अनु द्यावापृथिवी आततान। विक्रमस्व महा अंसि। वेदिषन्मानुषेभ्यः। त्रिषु लोकेषु जागृहि। यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। संविदाने रोदसी सं बभूवतुः॥२३॥

तयोः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शम्भूः प्रजाभ्यस्तनुवे स्योनः। प्राणं त्वाऽमृतं आ दधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुप्त्यै। यत्ते शुक्रं शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजसम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नर्यं प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां जनिष्यमाणां च। अमृतं सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्वं पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो। अविषन्नः पितुं कृणु। शःस्यं पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशंफाश्च य इहाग्ने। ये चैकशंफा आशुगाः। सप्रथं सभां मे गोपाय। ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः कुरु। सर्वमायुरुपांसताम्। अहं बुध्निय मन्त्रं मे गोपाय। यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूंषि। सा हि श्रीरमृता सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्यै। मर्मज्यमाना महते

सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। इहैव सन्तत्र सतो वो अग्नयः। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्। ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्। विराट्स्मृष्टा प्रजापतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिरग्नेः प्रतिष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरुषीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्यां ब्रह्मणा दुवस्यत विश्ववारं इममञ्जते पुरोगां प्रजनयिष्यथो जनिष्यतेऽस्मै मम महिष्ठा वर्चसे दधेत्सुवर्गो भोहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे चतुष्पदः सतां प्रजापतेर्द्वे च॥२७॥ [१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः। यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तत्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या इत्याहुः। अग्निष्टोमसंमितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवत्सरः। तत्तत्र सूक्ष्मम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः परः सामानः कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्धे। विश्वजिदभिजितावग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सऽस्तुता विराजम्भि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते। एकया गौरतिरिक्तः। एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः। ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकम्भि जयन्ति। यत्परं राथन्तरम्। तत्प्रथमेऽहंकार्यम्। बृहद्वितीये। वैरूपं तृतीये। वैराजं चतुर्थे। शाक्करं पञ्चमे। रैवतं षष्ठे। तदं पृष्ठेभ्यो नयन्ति। सन्तनय एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकान्धसन्तन्वन्ति। मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव तैर्यजमाना अवरुन्धते। बृहत्पृष्ठं भवति। बृहद्वे सुवर्गो लोकः। बृहत्तैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयस्त्रिंशि नाम सामं। माध्यं दिने पर्वमाने भवति॥३१॥

त्रयस्त्रिंशद्वे देवताः। देवता एवावरुन्धते। ये वा इतः पराश्च संवत्सरमुपयन्ति। न हैनं ते स्वस्ति समंश्नुवते। अथ येऽमुतोऽर्वाश्चमुपयन्ति। ते हैनं स्वस्ति समंश्नुवते। एतद्वा अमुतोऽर्वाश्चमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु वाव प्रजापतिः। स उवेवेन्द्रः। तदं देवेभ्यो नयन्ति॥३२॥

कार्या विराड्गृह्यन्ते पर्वमाने भवतीन्द्र एकं च॥५॥ [२]

सन्ततिर्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विषूवादिवाकीर्त्यम्। यथा शालायै पक्षंसी। एव संवत्सरस्य पक्षंसी। यदेतेन गृह्येरन्। विषूची संवत्सरस्य पक्षंसी व्यवसंसेयाताम्। आर्तिमाच्छेद्युः। यदेते गृह्यन्ते। यथा शालायै पक्षंसी मध्यमं वंशम्भि संमायच्छति॥३३॥

एव॑ संवत्सरस्य॑ पक्ष॑सी दिवाकीर्त्य॑म॒भि सं तन्व॑न्ति। नार्ति॑माच्छ॑न्ति।
एक॑वि॒ंशम॑र्भवति। शुक्रा॑ग्रा॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते। प्रत्यु॑त्त॒ब्धे स॑य॒त्वाय॑। सौर्य॑ ए॒तद॑हः
प॒शुरा॑ल॒भ्यते। सौर्यो॑ऽति॒ग्राह्यो॑ गृह्यते। अह॑रेव॒ रूपेण॑ सम॑र्धयन्ति। अथो॑ अहं ए॒वैष
ब॒लिर्ह्रि॑यते। स॒प्तैतद॑ह॒रति॒ग्राह्या॑ गृह्यन्ते॥३४॥

स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्यः प्रा॑णाः। अ॒सावा॑दि॒त्यः शि॑रः प्र॒जाना॑म्। शी॒र्षन्ने॒व प्र॒जाना॑
प्रा॒णान्द॑धाति। तस्मा॑त्स॒प्त शी॑र्षन्प्रा॒णाः। इन्द्रो॑ वृ॒त्रं ह॑त्वा। अ॒सुरा॑न्परा॒भाव्य॑। स
इमा॑ल्लो॒कान॒भ्य॑जयत्। तस्या॒सौ लो॒कोऽन॑भिजित आसीत्। तं वि॒श्वक॑र्मा भू॒त्वाऽभ्य॑जयत्।
यद्वै॑श्वक॒र्मणो॑ गृह्यते॥३५॥

सुव॑र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते। ये वै॑श्वक॒र्मणं॑ गृह्यते॥
आ॒दि॒त्यः श्वो गृ॑ह्यते। इ॒यं वा अ॑दि॒तिः। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्ति। अ॒न्यो॒न्यो
गृ॑ह्यते। वि॒श्वो॒न्येवा॒न्येन॑ कर्मा॑णि कु॒र्वाणा॑ य॒न्ति। अ॒स्याम॒न्येन॑ प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्ति।
तावा॑ऽप॒रा॒र्धात्स॑व॒त्सर॑स्या॒न्यो॒न्यो गृ॑ह्यते। तावु॑भौ स॒ह म॑हाव्र॒ते गृ॑ह्येते। य॒ज्ञस्यै॒वान्त॑
ग॒त्वा। उ॒भयो॑र्लो॒कयोः॑ प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्ति। अ॒र्क्यमु॑क्थं भ॒वति। अ॒न्नाद्य॑स्याव॒रुद्धौ॥३६॥

समायच्छत्यतिग्राह्यां गृह्यन्ते गृह्यते संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते पञ्च च॥४॥

[३]

एक॑वि॒ंश ए॒ष भ॑वति। ए॒तेन॑ वै दे॒वा एक॑वि॒ंशेन॑। आ॒दि॒त्यमि॒त उ॑त्त॒मं सु॑व॒र्गं
लो॒कमारो॑हयन्। स वा ए॒ष इ॒त एक॑वि॒ंशः। तस्य॑ द॒शाव॑स्ता॒दहानि॑। द॒शं प॑रस्ता॒त्। स
वा ए॒ष वि॑राज्यु॒भय॑तः प्र॑ति॒ष्ठितः॑। वि॒राजि॑ हि वा ए॒ष उ॒भय॑तः प्र॑ति॒ष्ठितः॑। तस्मा॑दन्त॒रेमौ
लो॒कौ यन्। सर्वे॑षु सुव॒र्गेषु॑ लो॒केष्व॑भि॒तप॑न्नेति॥३७॥

दे॒वा वा आ॑दि॒त्यस्य॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑। प॒रांचो॑ऽतिपा॒दाद॑बिभयुः। तं छ॒न्दो॑भिरदृ॒ष्टं
धृ॒त्यै। दे॒वा वा आ॑दि॒त्यस्य॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑। अ॒वांचो॑ऽवपा॒दाद॑बिभयुः। तं प॒ञ्चमी॑
र॒श्मिभि॑रुद॒वय॑न्। तस्मा॑देक॑वि॒ंशेऽह॒न्यश्च॑ दिवाकी॒र्त्यानि॑ क्रियन्ते। र॒श्मयो॑ वै
दि॒वाकी॒र्त्यानि॑। ये गा॑य॒त्रे। ते गा॑य॒त्रीपू॒त्तर॑योः प॒र्वमा॑नयोः॥३८॥

म॒हादि॑वाकी॒र्त्यं हो॑तुः पृ॒ष्ठम्। वि॒कर्णं॑ ब्र॒ह्मसा॑मम्। भा॒सोऽग्नि॑ष्टोमः। अथै॒तानि॑ प॒राणि॑।
परै॒र्वै दे॒वा आ॑दि॒त्यं सु॑व॒र्गं लो॒कम॑पा॒रय॑न्। यदपा॑रयन्। तत्प॒राणां॑ प॒रत्व॑म्। पा॒रय॑न्त्ये॒नं
प॒राणि॑। य ए॒वं वेद॑। अथै॒तानि॑ स्पर्॒ाणि। स्पर्॒ैर्वै दे॒वा आ॑दि॒त्यं सु॑व॒र्गं लो॒कम॑स्पा॒रय॑न्।
यदस्पा॑रयन्। तथ्स्पर्॒ाणां॑ स्पर्॒त्वम्। स्पा॒रय॑न्त्ये॒नं स्पर्॒ाणि॑। य ए॒वं वेद॑॥३९॥

एति पर्वमानयोः स्पर्शं पञ्च च॥३॥ [४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषां संवत्सरेऽनाप्तेऽथ। एकादशिन्याप्यते। वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्राग्रमालभन्ते। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाग्नी। ते एवाऽऽलभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवता एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्या धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायव्यं वत्समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथाऽऽयतनाद्देवता अव रुन्धे। आदित्यामवि वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टं शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं एवैष बलिर्हियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वैर्मासैरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशवं आलभ्यन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशवं आलभ्यन्ते। नाप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्धौ सुप्त च॥४॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानां रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। पञ्चविंशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्धमासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन्संवत्सरेऽधि प्राजायत। तदन्नं पञ्चविंशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्धायते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते। अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितं हि शिरः। लोमं छवीरस्थि। परांचा स्तुवन्ति। तस्मात्तत्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशोऽन्यः। तस्माद्वयां स्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्वरीयः क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः। एकविंश पुच्छम्।
द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पतन्ति।
एकैकामुच्छिषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बृद्धानि। न वा एतेन सर्वः पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते।
औदुम्बरस्तल्पो भवति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। यस्य
तल्पसद्यमनभिजितः स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति
तल्पमारुह्योद्गायेत्। तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजितः स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यं मा परांजेपीति
तल्पमारुह्योद्गायेत्। न तल्पसद्यं परांजयते। प्लेङ्गे शंसति। महो वै प्लेङ्गः। महस
एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। देवासुराः संयत्ता आसन्। त आदित्ये व्यायच्छन्त। तं देवाः
समंजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः। असुर्यः शूद्रः। इमे-
ऽराथ्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो ब्रूयात्। इम उद्वासीकारिण इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरोः।
यदेवेषां सुकृतं या राद्धिः। तदन्यतरोऽभि श्रीणाति। यदेवेषां दुष्कृतं याऽराद्धिः।
तदन्यतरोऽपं हन्ति। ब्राह्मणः सं जयति। मुमेवाऽऽदित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

भवति भवति क्रियते पुरुषो जयत्यजयत्युत्पद्यते च॥७॥ [६]

उद्धन्यमानं नवेतानि सन्ततिरेकविंश एषोऽप्रतिष्ठां प्रजापतिर्वृत्तः षट्॥६॥

उद्धन्यमानं शोचिष्केशोऽग्नें सृपत्नानतिग्राह्यां वैश्वदेवमालभन्ते पञ्चाशत्॥५०॥

उद्धन्यमानं संविन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

देवा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः। अ॒ग्नीषो॑म॒योस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूः
सन्त्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो भविष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्ती॑ति। तेना॒ग्नीषो॑मा॒वपा॑क्रामताम्।
ते दे॒वा वि॑जित्य। अ॒ग्नीषो॑मा॒वन्वै॑च्छन्। तेऽग्नि॑मन्व॒विन्द॑न्तृ॒तुषू॑त्सन्त्रम्। तस्य॑
विभ॑क्तीभिस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूर॑वारुन्धत॥१॥

ते सोम॑मन्व॒विन्द॑न्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यथाऽभि॒ज्ञाय॑ त॒नूर्व्य॑गृह्णत। ते ग्र॒हा अभ॑वन्।
तद्ग्र॒हाणां॑ ग्र॒हत्व॑म्। यस्ये॒वं वि॒दुषो॑ ग्र॒हा गृ॒ह्यन्ते॑। तस्य॑ त्वे॒व गृ॒हीताः। नाना॑ऽऽग्नेयं पुनरा॒धेये॑
कुर्यात्। यदना॑ग्नेयं पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। व्य॒द्धमे॒व तत्॥२॥

अना॑ग्नेयं वा ए॒तत्क्रि॑यते। यथ्स॒मिध॑स्त॒नून॑पा॒तमि॒डो ब॒र॒हिर्य॑जति। उ॒भावा॑ग्नेया॒वाज्य॑-
भा॒गौ स्या॑ताम्। अना॑ज्यभा॒गौ भव॑त॒ इत्या॑हुः। यदु॒भावा॑ग्नेया॒वन्व॒श्चा॒विति॑। अ॒ग्नये॑
प॒र्वमा॒नायो॑त्तरः स्यात्। यत्प॒र्वमा॒नाया॑ तेनाऽऽज्य॑भागः। तेन॑ सौम्यः। बु॒धन्व॒त्याग्ने॒यस्या॑-
ऽऽज्य॑भागस्य पु॒रोऽनु॒वाक्या॑ भवति॥३॥

यथा॑ सु॒प्तं बो॒धय॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्निन्य॑क्ताः प॒त्नीसं॒याजा॒नामृ॑चः स्युः। तेना॑ऽऽग्नेय॑
सर्वं॑ भवति। ए॒क॒धा ते॑ज॒स्विनी॑ दे॒वता॑मु॒पैती॒त्याहुः। सैन॑मीश्वरा प्र॒दह॑ इति। नेति॑ ब्रूयात्।
प्र॒जन॑नं वा अ॒ग्निः। प्र॒जन॑नमे॒वोपै॑तीति। कृ॒तय॑जुः सम्भृ॑तसम्भार॒ इत्या॑हुः॥४॥

न स॒म्भृ॒त्याः सम्भा॑राः। न यजुः॑ का॒र्यमि॑ति। अथो॑ खलु। स॒म्भृ॒त्या ए॒व सम्भा॑राः।
का॒र्यं यजुः॑। पुनरा॒धेय॑स्य॒ समृ॑द्धौ। तेनो॑पा॒ंशु प्र॑चरति। एष्य॑ इ॒व वा ए॒षः। यत्पु॑नरा॒धेयः॑।
यथो॑पा॒ंशु न॒ष्टमि॑च्छति॥५॥

ता॒दृगे॒व तत्। उ॒च्चैः स्वि॑ष्ट॒कृत॑मु॒थ्म॒जति॑। यथा॑ न॒ष्टं वि॒त्त्वा प्रा॒हाय॑मिति। ता॒दृगे॒व
तत्। ए॒क॒धा ते॑ज॒स्विनी॑ दे॒वता॑मु॒पैती॒त्याहुः। सैन॑मीश्वरा प्र॒दह॑ इति। तत्तथा॑ नोपैति।
प्रा॒याजा॑नूया॒जेष्वे॒व विभ॑क्तीः कुर्यात्। यथा॑पूर्व॒माज्य॑भा॒गौ स्याता॑म्। ए॒वं प॒त्नीसं॒याजाः॥६॥

तद्वै॒श्वान॑र॒वत्प्र॒जन॑नवत्तरमु॒पैती॑ति। तदा॑हुः। व्य॒द्धं वा ए॒तत्। अना॑ग्नेयं वा ए॒तत्क्रि॑यत्
इति। नेति॑ ब्रूयात्। अ॒ग्निं प्र॑थ॒मं विभ॑क्तीनां यजति। अ॒ग्निमु॑त्त॒मं प॒त्नीसं॒याजा॑नाम्।

तेन॑ऽऽग्नेयम्। तेन॑ स॒मृद्धं॑ क्रिय॒त इति॑॥७॥

अ॒रु॒न्ध॒ते॒व त॒द्व॒व॒ति स॒मृ॒तस॒म्भार॑ इत्याहु॑रिच्छति॑ प॒त्नीसं॒याजा॑ न॒वं च॑॥७॥ [१]

दे॒वा वै यथा॒दर्शं॑ य॒ज्ञाना॑हरन्त। यो॑ऽग्नि॒ष्टोमम्। य उ॒क्थ्यम्। यो॑ऽति॒रात्रम्। ते स॒हैव॑
सर्वे॑ वा॒ज॒पेय॑मपश्यन्। ते। अ॒न्यो॑ऽन्यस्मै॑ नाति॑ष्ठन्त। अ॒हम॑नेन॑ यजा॒ इति॑। ते॑ऽब्रुवन्।
आ॒जिम॑स्य धा॒वामे॑ति॥८॥

तस्मि॑न्ना॒जिम॑धावन्। तं बृ॒हस्प॑तिरुद॑जयत्। तेना॑यजत। स स्वारा॑ज्यमगच्छत्।
तमिन्द्रो॑ऽब्रवीत्। माम॑नेन॑ याज॒येति॑। तेनेन्द्र॑मयाजयत्। सोऽग्रं॑ दे॒वता॑नां प॒र्य॑त्।
अग॑च्छ॒त्स्वारा॑ज्यम्। अति॑ष्ठन्तास्मै॒ ज्यैष्ठ्या॑य॥९॥

य ए॒वं वि॒द्वान् वा॒ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। गच्छ॑ति॒ स्वारा॑ज्यम्। अग्र॑ः समा॒नानां॑ प॒र्य॑ति।
तिष्ठ॑न्तेऽस्मै॒ ज्यैष्ठ्या॑य। स वा ए॒ष ब्रा॑ह्मण॒स्य चै॒व रा॑ज॒न्य॒स्य च॑ य॒ज्ञः। तं वा ए॒तं वा॒ज॒पेय॑
इत्याहुः॑। वा॒जाप्यो॑ वा ए॒षः। वा॒ज॒ः ह्ये॒तेन॑ दे॒वा ऐ॒प्सन्। सोमो॑ वै वा॒ज॒पेयः॑। यो वै सोम॑
वा॒ज॒पेयं॑ वेद॑॥१०॥

वा॒ज्यै॒वैनं॑ पी॒त्वा भ॑वति। आऽस्य॑ वा॒जी जा॑यते। अन्नं॑ वै वा॒ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑।
अत्य॑न्नम्। आऽस्या॑न्नादो जा॑यते। ब्रह्म॑ वै वा॒ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अ॒त्ति ब्रह्म॑णाऽन्नम्।
आऽस्य॑ ब्रह्मा जा॑यते॥११॥

वाग्वै वा॒ज॑स्य प्रस॒वः। य ए॒वं वेद॑। क॒रोति॑ वा॒चा वी॒र्य॑म्। ऐ॒नं वा॒चा ग॑च्छति।
अपि॑वती॒ वाचं॑ वदति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वभ्यो॑ य॒ज्ञान्वादि॑शत्। स आ॒त्मन्वा॑ज॒पेय॑मधत्त। तं दे॒वा
अ॑ब्रुवन्। ए॒ष वा॒व य॒ज्ञः। यद्वा॑ज॒पेयः॑॥१२॥

अप्ये॒व नो॑ऽत्रा॒स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒ता उ॒ज्जि॑तीः प्राय॑च्छत्। ता वा ए॒ता उ॒ज्जि॑तयो
व्याख्या॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ स॒र्वत्वा॑य। दे॒वता॑ना॒मनि॑र्भागाय। दे॒वा वै ब्रह्म॑ण॒श्चान्न॑स्य च॒
शर्म॑ल॒मपा॑घ्नन्। यद्ब्रह्म॑णः॒ शर्म॑ल॒मासी॑त्। सा गा॒था नारा॑श॒स्य॑भवत्। यदन्न॑स्य। सा
सुरा॑॥१३॥

तस्मा॑द्वाय॑तश्च म॒त्तस्य॑ च॒ न प्र॑तिगृह्यम्। यत्प्र॑तिगृह्णीयात्। शर्म॑लं प्र॒तिगृ॑ह्णीयात्। सर्वा॑
वा ए॒तस्य॑ वा॒चोऽव॑रुद्धाः। यो वा॑ज॒पेया॒जी। या पृ॑थि॒व्यां याऽग्नौ॑ या र॑न्थन्तरे। याऽन्त॑रि॒क्षे
या वा॒यो या वा॑मदे॒व्ये। या दि॒वि याऽऽदि॑त्ये या बृ॒हति॑। याऽप्सु॑ योष॑धीषु या व॒नस्प॑तिषु।
तस्मा॑द्वा॒ज॒पेया॒ज्या॒र्त्विजी॑नः। सर्वा॑ ह्य॒स्य वा॒चोऽव॑रुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्येष्ठांय वेदं ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुराऽऽत्विजोऽनृ एकं च॥७॥ [२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरतिगृह्यावारुन्धत। तदतिग्राह्याणामति-
ग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्या गृह्यन्ते। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावं रुन्धे। तदेव तैरतिगृह्यावं रुन्धे।
पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमात्स्वाऽवं रुन्धे॥१५॥

सर्व एन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति। सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा
गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं
दधाति। सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्नम्। यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे।
सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो
यजमाने दधाति। सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च गृह्णाति।
पुमान् वै सोमः। स्त्री सुरा। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय।
आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाः सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिल्लोके स्त्रियः
सम्भवति। वाजपेयाभिजितः ह्यस्य॥१८॥

पूर्वं सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षः सोमग्रहान्त्सादयति। पश्चादक्षः
सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्नः सुरा। सोमग्रहाऽश्च
सुराग्रहाऽश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवेन व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मां भद्रेण पृङ्केत्याह। अन्नं वै भद्रम्। अन्नाद्येनैवेन सः सृजति।
अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा। पाप्मेव खलु वै शमलम्। पाप्मना वा एनमेतच्छमलेन
व्यतिषजति। यथ्सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च व्यतिषजति। विपृचः स्थ वि मां पाप्मना
पृङ्केत्याह। पाप्मनैवेन शमलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राडुद्ववति सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोक-
मभिजयति। प्रत्यङ्मुखसुराग्रहैः। इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव
सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृच्यः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव विशः सः सृजति।
हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति। मध्व्योऽसानीति। एकधा ब्रह्मण उप हरति। एकधैव
यजमान आयुस्तेजो दधाति॥२१॥

आत्माऽव रुन्धे सोमः शर्मलं यथ्शुरा हंस्येन व्यतिपजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारि च॥७॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी नातिरात्रः। अथ कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽव्रुध्यन्त इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं पशुमालभते। अग्निष्टोममेव तेनाव रुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः स्तोत्रम्। सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥२२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः। तान्पशुभिरेवाव रुन्धे। आत्मानमेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन। प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यं षोडशिनः स्तोत्रेण। वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव लोकमभिजयत्यग्निष्टोमेन। अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥२३॥

सुवर्गं लोकं षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ आरोहत्यतिरात्रेण। नाकं रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेज एवाऽऽत्मन्धत्त आग्नेयेन पशूनां। ओजो बलमैन्द्राग्नेन। इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचं सारस्वत्या। उभावेव दैवलोकं च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वश्यां। सप्तदश प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेरास्यै। श्यामा एकैरूपा भवन्ति। एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। तान्पर्यग्निकृतानुश्मृजति। मरुतो यज्ञमजिघांसन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं वशामालभत। तयैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्संज्ञपयेत्। मरुत एव शमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वपा जुहोति। एकदेवत्यां हि। एते। अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। नैवारेण सप्तदशशरावेणैतर्हि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा ह्येते। अथो पशूनामेव छिद्रमपिदधाति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति। वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथो प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिर्हि वाक्। अपन्नदती भवति। तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं वदन्ति॥२६॥

अतिरात्रमन्तरिक्षमुक्थ्येन प्रजापतिः शमयित्वोत्तमया प्रचरति पदं च॥५॥ [४]

सावित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः। यद्वाजपेयस्य पूर्वं यदपरमिति। सवितृप्रसूत एव यथापूर्वं कर्माणि करोति। सर्वनेसवने जुहोति। आक्रमणमेव तथ्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समृद्धौ। वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति न इत्याह। वाग्वै देवानां पुराऽन्नमासीत्। वाचमेवास्मा अन्नं स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्याह। यच्चैवेयम्। यच्चास्यामधि। तदेवाव रुन्धे। अथो तस्मिन्नेवोभयेऽभिषिच्यते। अप्स्वन्तरमृतमप्सु भेषजमित्यश्वान्प्लूयति। अप्सु वा अश्वस्य तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनन्ववप्लवते। यदप्सु प्लूयति॥२८॥

यदेवास्याप्सु प्रविष्टम्। तदेवाव रुन्धे। बहु वा अश्वोऽमेध्यमुपगच्छति। यदप्सु प्लूयति। मेध्यानेवैनान्करोति। वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेत्याह। एता वा एतं देवता अग्रे अश्वमयुञ्जन्। ताभिरेवैनान् युनक्ति। स्वस्योज्जित्यै। यजुषा युनक्ति व्यावृत्त्यै॥२९॥

अपान्नपादाशुहेमन्त्रिति सम्मार्ष्टि। मेध्यानेवैनान्करोति। अथो स्तौत्येवैनानाजिः सरिष्यतः। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। वैश्वदेवो वै रथः। अङ्गो न्यङ्गावभितो रथं यावित्याह। या एव देवता रथे प्रविष्टाः। ताभ्य एव नमस्करोति। आत्मनोऽनार्त्यै। अशमरथं भावुकोऽस्य रथो भवति। य एवं वेद॥३०॥

स्वदयति प्लूयति व्यावृत्त्या अनार्त्यै द्वे च॥४॥

[५]

देवस्याहः सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषमित्याह। सवितुप्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुञ्जयति। देवस्याहः सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकः रुहेयमित्याह। सवितुप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्षिष्ठं नाकः रोहति। चात्वाले रथचक्रं निर्मितः रोहति। अतो वा अङ्गिरस उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। आवेष्टयति। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव दिशोऽभिजयति॥३१॥

वाजिनाः सामं गायते। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। वाचो वर्षं देवेभ्योऽपान्क्रमत। तद्वनस्पतीन्प्राविशत। सैषा वाग्वनस्पतिषु वदति। या दुन्दुभौ। तस्माद्दुन्दुभिः सर्वा वाचोऽतिवदति। दुन्दुभीन्धस्माघ्नन्ति। परमा वा एषा वाक्॥३२॥

या दुन्दुभौ। परमयैव वाचाऽवरां वाचमव रुन्धे। अथौ वाच एव वर्षं यजमानोऽव रुन्धे। इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयिदित्याह। एष वा एतर्हीन्द्रः। यो यजते। यजमान एव वाजमुञ्जयति। सप्तदश प्रव्याधानाजिं धावन्ति। सप्तदशः स्तोत्रं भवति। सप्तदशसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। अर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यंसीत्याह। अग्निर्वा अर्वा। वायुः सप्तिः। आदित्यो वाजी। एताभिरेवास्मै देवताभिर्देवरथं युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति।

प्रष्टिवाही वै देव॒रथः। दे॒व॒र॒थमे॒वास्मै॑ यु॒नक्ति॥३४॥

वाजि॑नो वाजं॑ धाव॒त॒ काष्ठां॑ गच्छ॒तेत्या॑ह। सु॒व॒र्गो वै लो॒कः काष्ठां॑। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कं य॑न्ति। सु॒व॒र्गं वा ए॒ते लो॒कं य॑न्ति। य आ॒जिं धा॑वन्ति। प्राश्चो॑ धावन्ति। प्राडि॑व हि सु॒व॒र्गो लो॒कः। च॒त॒सृभि॒रनु॑ मन्त्रयते। च॒त्वारि॑ छन्दा॑सि। छन्दा॑भिरे॒वैनान्॑ सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति॥३५॥

प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते। य आ॒जिं धा॑वन्ति। उदं॑ च॒ आव॑र्तन्ते। अ॒स्मादे॒व तेन॑ लो॒कान्न॑यन्ति। रथ॒विमो॑चनीयं जुहोति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। आ मा॒ वाज॑स्य प्रस॒वो जंग॑म्यादित्या॑ह। अन्नं॑ वै वाजः॑। अन्नमे॒वाव॑ रुन्धे। यथा॒लो॒कं वा ए॒त उ॒ञ्ज॑यन्ति। य आ॒जिं धा॑वन्ति॥३६॥

कृ॒ष्णलं॑ कृ॒ष्णलं॑ वाज॒सृज्यः॑ प्रयच्छति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमु॒ञ्ज॑यन्ति। तं प॑रि॒क्रीया॑व॒ रुन्धे। ए॒क॒धा ब्र॑ह्मण॒ उप॑हरति। ए॒क॒धैव॑ यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। दे॒वा वा ओष॑धीष्वा॒जिम॑युः। ता बृ॒ह॒स्पति॑रुद॑जयत्। स नी॒वार॒न्नि॑रवृणीत। तन्नी॒वार॑णां नी॒वार॒त्वम्। नै॒वार॒श्चरु॑र्भवति॥३७॥

ए॒तद्वै दे॒वानां॑ प॒रम॑मन्नम्। यन्नी॒वाराः॑। प॒रमे॑णै॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्ये॑ना॒वर॑मन्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। स॒प्तद॑शशरा॒वो भ॑वति। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑। क्षी॒रे भ॑वति। रुच॑मे॒वास्मि॑न्दधाति। स॒र्पिष्वा॑न्भवति मे॒ध्य॒त्वाय॑। बा॒र॒ह॒स्पत्यो॑ वा ए॒ष दे॒वत॑या॥३८॥

यो वा॒ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। बा॒र॒ह॒स्पत्य॑ ए॒ष च॑रुः। अश्वान्॑स॒रिष्य॑तः स॒सृष॑श्चा॒व॒ घ्रा॑पयति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमु॒ञ्ज॑यन्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒र्जीजि॑पत वनस्पतय॒ इन्द्रं॑ वाजं॑ विमु॒च्यध्व॑मिति॒ दुन्दु॑भीन् विमु॒ञ्चति॑। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमि॑न्द्रि॒यं दु॑न्दु॒भयं॑ उ॒ञ्ज॑यन्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे॥३९॥

अभि॑जयति वा ए॒षा वा॒ग्दी॒यन्तेऽस्मै॑ यु॒नक्ति॑ गमयति॒ य आ॒जिं धा॑वन्ति भवति दे॒वत॑याऽष्टौ च॑॥९॥

[६]

ता॒र्प्यं यज॑मानं॒ परि॑धापयति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैनं॑ स॒मर्ध॑यति। द॒र्भम॑यं॒ परि॑धापयति। प॒वित्रं॑ वै द॒र्भाः। पु॒नात्ये॒वैनम्। वाजं॑ वा ए॒षोऽव॑रु॒रुत्स॑ते। यो वा॒ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। ओष॑धयः खलु॒ वै वाजः॑। यद्व॑र्भम॑यं॒ परि॑धापयति॥४०॥

वाज॒स्याव॑रुद्धौ। जाय॒ एहि॑ सु॒वो रो॒हावे॒त्या॑ह। प॒त्न्या ए॒वैष॑ य॒ज्ञस्या॑न्वा॒रम्भो॑-
ऽन॑वच्छि॒त्यै। स॒प्तद॑शार॒त्रिर्यू॑पो भवति। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑।

तूपरश्चतुरंश्रिर्भवति। गौधूमं चषालम्। न वा एते ब्रीहयो न यवाः। यद्गोधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। अथो अमुमेवासमै लोकमन्नवन्तं करोति। वासोभिर्वेष्टयति। एष वै यजमानः। यद्यूपः। सर्वदेवत्यं वासः। सर्वाभिरैवेन देवताभिः समर्धयति। अथो आक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समृद्धौ द्वादश वाजप्रसूवीयानि जुहोति॥४२॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेव प्रीणाति। अथो संवत्सरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समृद्धौ। दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं लोकमेति। सुवर्देवाः अगन्मेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृता अभूमेत्याह। अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकात्रैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। आसपुटेर्घ्रन्ति। अन्नं वा इयम्। अन्नाद्येनैवेनः समर्धयन्ति। ऊषैर्घ्रन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेवेनमन्नाद्येन समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्रन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतो घ्रन्ति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो घ्रन्ति। दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्मदः। यो यूपः रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतं सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृतं एव सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः संवत्सरस्यान्यान्पशून्परि प्रजायते। बस्ताजिनमध्यवं रोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने प्रति तिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूमं जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घ्रन्ति लोको नवं च॥८॥

[७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवाव रुन्धे। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः। उभर्याषामवरुद्धौ। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्वीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्युद्धेत। सर्वस्य समवदाय जुहोति। अनवरुद्धस्यावरुद्धौ। औदुम्बरेण सुवेणं जुहोति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। देवस्य त्वा सवितुः

प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवेनं ब्रह्मणा देवताभिर्भिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति।
अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यश्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीरुषतोऽभिषिञ्चति।
शीरुषतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखादन्ववस्त्रावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति। अग्नेस्त्वा
साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सवः। तेनैवेनमभिषिञ्चति। इन्द्रस्य त्वा
साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। ब्रह्म वै
देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवेनमभिषिञ्चति। सोमग्रहाऽश्वावदानीयानि चत्विर्गभ्य उपहरन्ति।
अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाऽश्वावदानीयानि च वाजसृज्यः। इममेव
तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो उभर्याष्वेवाभिषिञ्च्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्धौ। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते। अनिरुक्तः प्रजापतिः।
प्रजापतेरात्यै। वाजवतीभिर्माध्यं दिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। शिपिविष्ट-
वतीभिस्तृतीयसवने। यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति।
बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवेनऽश्रियै गमयति॥५२॥

अश्रियादन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह वाजसृतः शिपिर्वाणि च॥५३॥ [८]

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते। द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै
द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते। भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। भुवनमगन्निति
वै तमाहुः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य सूयते। व्योमसदमित्याह।
यदा वै वसीयान्भवति। व्योमागन्निति वै तमाहुः। व्योमेवैतेन गच्छति। पृथिविषदं
त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानां सूयते। तस्माद्वाजपेययाजी न कश्चन
प्रत्यवरोहति। अपीव हि देवतानां सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। नाकमगन्निति वै तमाहुः। नाकमेवैतेन
गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपाः रसमुद्वयसमि-
त्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मिः समाभूतमित्याह सशुक्रत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नवं च॥३॥ [९]

इन्द्रो वृत्रं हत्वा असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वद्युरागच्छन्। पितृन् यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददु। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितृभ्यः पूर्वद्युः क्रियते। यत्पितृभ्यः पूर्वद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमव रुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहूष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनैन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे जाये अभ्याक्षता। य एव वेद। अभि द्वितीयां जायामभ्यश्नुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितृणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतून्नेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति। अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितृन्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतून्नेव देवान्पितृन्प्रीणाति। तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बरुहिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराडावर्तते॥६०॥

ह्रीका हि पितरः। ओष्मणौ व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न प्राश्या (३) मिति। यत्प्राश्नीयात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुकः स्यात्। यन्न प्राश्नीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्येत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनन्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृन्नेव निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणां ह्येतरहि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवे। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिंल्लोके स्थः॥६३॥

युष्मा॑स्तेऽनु॒। ये॑ऽस्मिँल्लो॒के। मां तेऽनु॒। य ए॒तस्मिँल्लो॒के स्थ। यूयं॑ तेषां वसि॑ष्ठो भूयास्त। ये॑ऽस्मिँल्लो॒के। अहं॑ तेषां वसि॑ष्ठो भूयास॒मित्या॑ह। वसि॑ष्ठः स॒माना॑ भवति। य एवं वि॒द्वान्पितृ॒भ्यः क॒रोति॑। ए॒ष वै म॑नु॒ष्याणां॑ य॒ज्ञः॥६४॥

दे॒वानां॑ वा इ॒तरे॑ य॒ज्ञाः। तेन॒ वा ए॒तत्पि॑तृलो॒के च॑रति। यत्पि॑तृ॒भ्यः क॒रोति॑। स ई॒श्वरः॑ प्र॒मेतोः॑। प्रा॒जाप॑त्यय॒र्चा पुन॑रैति॑। य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञेनै॒व स॒ह पुन॑रैति॑। न प्र॒मायु॑को भवति। पि॒तृलो॒के वा ए॒तद्य॑ज॒मानश्च॑रति। यत्पि॑तृ॒भ्यः क॒रोति॑। स ई॒श्वर आ॒र्तिमा॑र्तोः। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वावे॒नं तत् उ॒न्न॑तुम॒रुह॑तीत्याहुः। यत्प्रा॑जाप॒त्यय॒र्चा पुन॑रैति॑। प्र॒जाप॑तिरे॒वेनं॑ तत् उ॒न्नय॑ति। ति॒माच्छ्र॑ति॒ यज॑मानः॥६५॥

इत्यंशुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥१०॥ [१०]

दे॒वा॒सूरा अ॒ग्नीषो॑मयो॒र्देवा॑ वै यथा॒दर्श॑ दे॒वा वै यद॒न्यैर्ग्रि॑हैर्ब्र॒ह्मवा॑दिनो नाग्नि॒ष्टोमो॑ न सा॒वित्रं॑ दे॒वस्या॑हं ता॒प्यं स॒सात्रं॑ होमा॒नृषदं॑ त्वे॒न्द्रो वृ॒त्रं हु॒त्वा दश॑॥१०॥

दे॒वा॒सूरा वा॒ज्यैवे॒नं तस्मा॑द्वाजपेययाजी दे॒वस्या॑हं वाज॒स्याव॑रु॒द्धा इन्द्रि॑यमे॒वास्मिन् ह्री॒का हि पि॑तरः पञ्च॑षष्टिः॥६५॥

दे॒वा॒सूरा यज॑मानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

उभये वा एते प्रजापतेरध्यंसृज्यन्त। देवाश्चासुराश्च। तान्न व्यजानात्। इमैऽन्य इमैऽन्य इति। स देवान् शूनं करोत्। तान्भ्यषुणोत्। तान्पवित्रैणापुनात्। तान्परस्तात्पवित्रस्य व्यगृह्णात्। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्॥१॥

देवता वा एता यजमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्ग्रहाः। विदुरेन देवाः। यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याऽऽहुतिः। यदुपांशुः। सोमैः देवाऽस्तर्पयाणीति खलु वै सोमैः यजते। यदुपांशुं जुहोति। सोमैर्नैव तद्देवाऽस्तर्पयति। यद्ग्रहा जुहोति॥२॥

देवा एव तद्देवान्गच्छन्ति। यच्चमसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यजमानः सुवर्गं लोकेति। किं न्वेतदग्र आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्र आसीत्। मृन्मयाणि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्यावृतमगच्छन्। यद्दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृतमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयाणि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रः स्थालीर्वायव्याः सोमग्रहणीरिति। देवा वै पृश्निमदुहन्॥४॥

तस्या एते स्तना आसन्। इयं वै पृश्निः। तामादित्या आदित्यस्थाल्या चतुष्पदः पशूनदुहन्। यदादित्यस्थाली भवति। चतुष्पद एव तया पशून् यजमान इमां दुहे। तामिन्द्र उक्थ्यस्थाल्येन्द्रियमदुहत्। यदुक्थ्यस्थाली भवति। इन्द्रियमेव तया यजमान इमां दुहे। तां विश्वे देवा आग्रयणस्थाल्योर्जमदुहन्। यदाग्रयणस्थाली भवति॥५॥

ऊर्जमेव तया यजमान इमां दुहे। तां मनुष्या ध्रुवस्थाल्याऽऽयुरदुहन्। यद्ध्रुवस्थाली भवति। आयुरेव तया यजमान इमां दुहे। स्थाल्या गृह्णाति। वायव्येन जुहोति। तस्मादन्येन पात्रेण पशून्दुहन्ति। अन्येन प्रतिगृह्णन्ति। अथो व्यावृतमेव तद्यजमानो गच्छति॥६॥

ग्रहत्वं ग्रहा जुहोत्यकुर्वतादुहन्नाग्रयणस्थाली भवति नव च॥६॥

[१]

युवः सुराममश्विना। नमुचावासुरे सचा। विपिपाना शुभस्पती। इन्द्रं कर्म स्वावतम्।

पुत्रमिव पितरावश्विनोभा। इन्द्रावतं कर्मणा दुःसनाभिः। यथ्सुरामं व्यपिबुः शचीभिः। सरस्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहाव्यग्रे हविरास्येते। सुचीव घृतं चमू इव सोमः॥७॥

वाजसनिः॑ रयिमस्मे सुवीरम्। प्रशस्तं धेहि यशसं बृहन्तम्। यस्मिन्नश्वास ऋषभास उक्षणः। वशा मेषा अवसृष्टास आहुताः। कीलालुपे सोमपृष्ठाय वेधसै। हृदा मतिं जनय चारुमग्नये। नाना हि वा देवहितं॑ सदो मितम्। मा सःसृक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः। मा मा हिःसीः स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टं॑ रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमं॑ राजानमिह भक्षयामि। द्वे सुती अश्रणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदं विश्वं भुवं॑ समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते देव वरुण गायत्रच्छन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुच्छन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे। यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे। सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो राजा सत्राज्यो वा सोमै न यजते। देवसुवामेतानि हवीं॑षि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानां॑ सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्याय। देवसू राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन् यजे राज्यायैकं च॥४॥

[२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय कृण्वती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्ति वा एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति। तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवी वा एतस्य पयः प्रविंशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानं॑ स्कन्दति। यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्तं। यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। पयो गृहेषु पयो अग्नियासु। पयो वृक्षेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह। पय एवाऽऽत्मनगृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्विरेवैनदाप्रोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तं सृजति। उभे वै ते तर्ह्यार्च्छतः।
आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्। यदुद्यमानं स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं
यज्ञस्य सृजेत्। तदेव यादृक्कीदृक् होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्।
अनर्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्धृतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्।
तन्निषद्य पुनर्गृह्णीयात्। यत्रैव स्कन्दति। तत एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक् होतव्यम्।
अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनर्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्चिते श्वाऽन्तरा धावति। रुद्रः खलु वा
एषः। यदग्निः। यद्गामन्वत्या वर्तयेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्।
यदपोऽन्वतिषिञ्चेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि दध्यात्। गार्हपत्याद्भस्मादायं।
इदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयाद्ध्वंसयन्नुद्वेत्। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञेनैव
यज्ञं सं तनोति। भस्मना पदमपि वपति शान्त्यै॥१६॥

वै देवर्दितमुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥६॥

[३]

नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। निगार्हपत्य आहवनीयम्।
यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि निम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबद्धं पुरस्ताद्धरेत्। अथाग्निम्।
अथाग्निहोत्रम्। यद्धिरण्यं पुरस्ताद्धरति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवैनं पश्यन्नुद्धरति।
यदग्निं पूर्वं हृत्यथाग्निहोत्रम्॥१७॥

भागधेयैरेवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः। सर्वाभिरेवैनं
देवताभिर्नुद्धरति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत। व्रतमेव हृतमनु म्रियते। अन्तं वा एष
आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि
निम्रोचति॥१८॥

पुनः समन्यं जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति।
यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।
नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतं
सूर्योऽभ्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। यदग्निं पूर्वं हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयैर्नैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरैवैनं देवताभिरुद्धरति। परांची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। उषाः केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तम् स्वाहेति प्रत्यङ्घ्रिषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव हतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्यं जुहोति। अन्तैनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्॥२२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यद्वे यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु रुद्रोऽवंचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत्। रुद्रोऽस्य पशून्यातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यं मन्थेत्॥२३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गांयत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरैवैनं स्वाद्योनेः प्रजनयति। गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे रय्यै रमस्व॥२४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः। पशून्वेवास्मै रमयति। सारस्वतो त्वोत्सो समिन्धातामित्याह। ऋक्सामे वै सारस्वतावुत्सौ। ऋक्सामाभ्यामेवैनं समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्। बृहद्विराट्॥२५॥

ताभ्यामेवैनं समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य यज्ञं विच्छिनत्ति। यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं हि तै। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततानं। तत्र रयिष्ठामनु सं भरेतम्। सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वेणैवास्य यज्ञेन यज्ञमनु सं तनोति। त्वमग्रे सप्रथां असीत्याह। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञः सं तनोति। अग्नये पथिकृतं पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव पथिकृतं स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवेनं यज्ञियं पन्थामपि नयति। अनङ्गान्दक्षिणा। वही ह्येष समृद्धौ॥२७॥

हर्यथाग्निहोत्रं निमोचति हरेद्देवतां गच्छत्युद्धार्यन्मन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति नवं च (नि वै पूर्वं त्रीणि निमोचति दुर्भेण यद्विरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वर्कणो वारुणं नि वा एतस्याभ्युदेति चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं पराच्युषाः पुनर्मित्रो मेत्रं यस्यांऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गारहपत्यो यद्वै मन्थेदुद्धरेत्॥)॥११॥[४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनं सवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्। सन्धीव खलु वा एतत्। यत्सवनस्यातिरिच्यते। यद्वयद्वतीषु कुर्वन्ति। सन्धेः शान्त्यै। गायत्रं सामं भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनैव प्रातः सवनान्नयन्ति॥२८॥

मरुत्वतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यं दिनात्सवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनूत्रयन्ते। होताऽनु शंसति। मध्यत एव यज्ञं समादधाति। यस्य माध्यं दिने सवने सोमोऽतिरिच्यते। आदित्यं तृतीयसवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौरिवीतं सामं भवति। अतिरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं यत्सवनस्यातिरिच्यते॥२९॥

अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महां अंसि सूर्येति कुर्वन्ति। यस्यैवाऽऽदित्यस्य सवनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैवैनं कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीतं सामं भवति। तेनैव माध्यं दिनात्सवनान्नयन्ति। सप्तदशः स्तोमः। तेनैव तृतीयसवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनूत्रयन्ते। होताऽनु शंसति॥३०॥

मध्यत एव यज्ञं समादधाति। यस्य तृतीयसवने सोमोऽतिरिच्येत। उक्थ्यं कुर्वीत। यस्योक्थ्येऽतिरिच्येत। अतिरात्रं कुर्वीत। यस्यातिरात्रेऽतिरिच्येत। तत्त्वे दुष्प्रज्ञानम्। यजमानं वा एतत्पशवं आसाहयन्ति। बृहत्सामं भवति। बृहद्वा इमाल्लोकान्दाधार। बार्हताः पशवः। बृहत्तैवास्मै पशून्दाधार। शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै देवानां पुष्टम्। पुष्ट्यैवैनं समर्धयन्ति। होतुश्चमसमनूत्रयन्ते। होताऽनुशंसति। मध्यत एव यज्ञं समादधाति॥३१॥

यन्ति सवनस्यातिरिच्यते शंसति दाधाराष्टो च॥४॥

[५]

एकैको वै जनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि संसनुतः। यौ द्वौ ससनुतः। प्रजापतिर्वा एष वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं वा एते

सः सुन्वतोर्निर्बप्सति। पूर्वोणोपसृत्या देवता इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै श्रेयान्भवति।
एतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै॥३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्। देवानामेवापराजित
आयतने यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्।
आभ्यामेवैनमन्तरैति। वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥३३॥

सर्वस्माद्वित्ताद्वेद्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्यै।
अभिजिद्ववति। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्ववति। विश्वस्य जित्यै। यस्य
भूयांसो यज्ञक्रतव इत्याहुः। स देवता वृद्ध इति। यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यात्॥३४॥

उक्थ्यं कुर्वीत। यद्युक्थं स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीत। यज्ञक्रतुभिरेवास्यं देवता वृद्धे। यो
वै छन्दाभिरभिभवति। स सः सुन्वतोर्भिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याहुः। छन्दांसि
वै संवेश उपवेशः। छन्दाभिरेवास्यं छन्दांस्यभिभवति। इष्टर्गो वा ऋत्विजामध्वर्युः॥३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टः क्षीयते। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातमित्याहुः। प्राणापानयोरेव
श्रयते। प्राणापानौ मा मां हासिष्टमित्याहुः। नैनं पुराऽऽयुषः प्राणापानौ जंहितः। आर्तिं वा
एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं यदववर्ज्युः। क्रूरकृतामिवेषां लोकः स्यात्।
आहर दहेति ब्रूयात्॥३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यं निधाय। सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुयुः। इयं वै सर्पतो राज्ञी। अस्या एवैनं
परिददति। व्यृद्धं तदित्याहुः। यथस्तुतमननुशस्तुमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती मांर्जालीयं
परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सर्पराज्ञीनां कीर्तयेत्। उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥३७॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य
एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं
धुवते। अग्न आयूषि पवस इति प्रतिपदं कुर्वीरन्। रथन्तरसामेषां सोमः स्यात्।
आयुरेवाऽऽत्मन्दधते। अथो पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥३८॥

अभिजित्यै पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्ब्रूयाल्लोकयोः परिददति कुर्वीरुः क्षीणिं च॥७॥

[६]

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। यस्य यूपो विरोहति।
त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सोऽस्मिन्पशून्

वीर्यं यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमपं कामन्ति। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानांमग्निरुद्वायति॥३९॥

यदाहवनीयं उद्वायेत्। यत्तं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीयं उद्वायेत्। आग्नीद्वादुद्धरेत्। यदाग्नीद्वा उद्वायेत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यद्गार्हपत्यं उद्वायेत्। अत एव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निर्लीनमुत्तमं पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति। यस्माद्धारोरुद्वायेत्। तस्यारणौ कुर्यात्। कुमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यत्कुमुकः। प्रिययैवेनं तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्रेयोनिः। स्वादेवेनं योनेर्जनयति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। यस्य सोमं उपदस्येत्। सुवर्णं हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्। जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तनूरुदकामत्॥४२॥

तथ्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं हिरण्यं कुर्वन्ति। प्रिययैवेनं तनुवा समर्धयन्ति। यस्याक्रीतं सोममपहरेंयुः। क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपहरेंयुः। आदाराश्च फाल्गुनानि चाभिषुणुयात्। गायत्री यं सोममाहरत्। तस्य योऽंशुः पराऽपतत्॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः पराऽपतत्। तानि फाल्गुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्गुनानि। पशवः सोमो राजा। यदादाराश्च फाल्गुनानि चाभिषुणोति। सोममेव राजानमभिषुणोति। शृतेनं प्रातः सवने श्रीणीयात्। दध्ना मध्यं दिने॥४४॥

नीतमिश्रेण तृतीयसवने। अग्निष्टोमः सोमः स्याद्रथन्तरसामा। य एवर्त्विजो वृताः स्युः। त एनं याजयेयुः। एकां गां दक्षिणां दद्यात्तेभ्य एव। पुनः सोमं क्रीणीयात्। यज्ञेनैव तद्यज्ञमिच्छति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानमागुरते। यः सत्रायागुरते। एतावान्खलु वै पुरुषः। यावदस्य वित्तम्। सर्ववेदसेनं यजेत। सर्वपृष्ठोऽस्य सोमः स्यात्। सर्वाभ्य एव देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानं निष्क्रीणीते॥४५॥

पवंमानः सुवर्जनः। पवित्रेण विचरषणिः। यः पोता स पुनातु मा। पुनन्तु मा देवजनाः। पुनन्तु मनवो धिया। पुनन्तु विश्वं आयवः। जातवेदः पवित्रवत्। पवित्रेण पुनाहि मा। शुक्लेण देव दीद्यत्। अग्ने क्रत्वा क्रतूँ रनु॥४६॥

यत्ते पवित्रमर्चिषि। अग्ने विततमन्तरा। ब्रह्म तेन पुनीमहे। उभाभ्यां देव सवितः। पवित्रेण सवेन च। इदं ब्रह्म पुनीमहे। वैश्वदेवी पुनती देव्यागात्। यस्यै बह्वीस्तनुवो वीतपृष्ठाः। तया मदन्तः सधमाद्येषु। वयं स्याम पतयो रयीणाम्॥४७॥

वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु। वातः प्राणेनेषिरो मयोभूः। द्यावापृथिवी पयसा पयोभिः। ऋतावरी यज्ञिये मा पुनीताम्। बृहद्विः सवितस्तृभिः। वर्षिष्ठेदेव मन्मभिः। अग्ने दक्षैः पुनाहि मा। येन देवा अपुनत। येनाऽऽपो दिव्यं कशः। तेन दिव्येन ब्रह्मणा॥४८॥

इदं ब्रह्म पुनीमहे। यः पावमानीरध्येति। ऋषिभिः सम्भृतं रसम्। सर्वं स पूतमश्नाति। स्वदितं मातरिश्वना। पावमानीर्यो अध्येति। ऋषिभिः सम्भृतं रसम्। तस्मै सरस्वती दुहे। क्षीरं सर्पिर्मधूदकम्। पावमानीः स्वस्त्ययनीः॥४९॥

सुदुघा हि पयस्वतीः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः। ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। पावमानीर्दिशन्तु नः। इमं लोकमथो अमुम्। कामान्धसमर्धयन्तु नः। देवीर्देवैः समाभृताः। पावमानीः स्वस्त्ययनीः। सुदुघा हि घृतश्चुतः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः॥५०॥

ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। येन देवाः पवित्रेण। आत्मानं पुनते सदा। तेन सहस्रधारेण। पावमान्यः पुनन्तु मा। प्राजापत्यं पवित्रम्। शतोद्यामं हिरण्मयम्। तेन ब्रह्मविदो वयम्। पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सह मा पुनातु। सोमः स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा। जातवेदा मोर्जयन्त्या पुनातु॥५१॥

अनु रयीणां ब्रह्मणा स्वस्त्ययनीः सुदुघा हि घृतश्चुतः ऋषिभिः सम्भृतो रसः पुनातु त्रीणि च॥६॥ [८]

प्रजा वै सत्रमांसत तपस्तप्यमाना अजुह्वतीः। देवा अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेनार्धमास ऊर्जमवारुन्धत। तस्मार्धमासे देवा इज्यन्ते। पितरोऽपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन मास्यूर्जमवारुन्धत। तस्मान्मासि पितृभ्यः क्रियते। मनुष्या अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन द्वयीमूर्जमवारुन्धत। तस्माद्विरहो मनुष्येभ्य उपहियते।

प्रातश्च सायं च। पशवोऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्त्रिरहः पशवः प्रेरंते। प्रातः सङ्गवे सायम्। असुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन संवत्सर ऊर्जमवारुन्धत। ते देवा अमन्यन्त। अमी वा इदमभूवन्। यद्वयं स्म इति। त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि निरवपन्। तैरेवैषां तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजंते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यदावसथेऽन्नं हरन्ति। यामेव मनुष्या ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यद्वक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर्यजंते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भवति। विराजो वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिंल्लोके प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिंल्लोके। एष ह त्वावैतत्सर्वं भवति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजंते॥५६॥
मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा ददात्यतिष्ठच्चत्वारि च॥५॥ [९]

अग्निर्वाव संवत्सरः। आदित्यः परिवत्सरः। चन्द्रमा इदावत्सरः। वायुरनुवत्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजंते। अग्निमेव तत्संवत्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः। संवत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यद्वरुणप्रघासैर्यजंते। आदित्यमेव तत्परिवत्सरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः। परिवत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यत्साकमेधैर्यजंते। चन्द्रमसमेव तदिदावत्सरमाप्नोति। तस्मात्साकमेधैर्यजमानः। इदावत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन यजंते। देवानेव तदन्ववस्यति। अथ वा अस्य वायुश्चानुवत्सरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजंते॥५८॥

वायुमेव तदनुवत्सरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण यजमानः। अनुवत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। संवत्सरं वा एष ईप्सतीत्याहुः। यच्चातुर्मास्यैर्यजंते इति। एष ह त्वै संवत्सरमाप्नोति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजंते। विश्वे देवाः समयजन्त।

तैऽग्निमेवायजन्त। त एतं लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते। अथ संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। यदा संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति। अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा वै वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो वा उत्तराणि श्रेयांसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयजन्त। तद्वैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणं राजानं वरुणप्रघासैरयजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैरयजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणं राजानं वरुणप्रघासैरयजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दांसि साकमेधैरयजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति। यत्साकमेधैरयजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चन्द्रमाः। एष ह त्वे साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान्साकमेधैरयजते। यत्सोमंश्च राजा छन्दांसि च समेधन्त॥६३॥

तत्साकमेधानां साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्। यस्मिन्नृतवः। यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नृतवः। ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यदृतवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। तत्पितृयज्ञस्य पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथमंहीति। ततो वै ता अप्रथन्त। य एवं विद्वान्त्र्यम्बकैरयजते। प्रथते प्रजयां पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनं शुनासीरीयेणायजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र चातुर्मास्ययाजी मीयता (३) न प्रमीयता (३) इति। जीवन्वा एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्ता प्रमीयते। वसन्तो भवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वर्षासु वर्षाः। यदि शरदि शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा

संवत्सरमप्येति। संवत्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिर्वैषः॥६६॥

परिवत्सरमाप्नोति शुनासीरीयेण यजतेऽजयन्सहस्रयाजिनमाप्नोति वैश्वदेवत्व९ साकमेधेरयजत समेधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुरहंमन्तस्त्रोणिं च॥१०॥

[१०]

उभये युव९ सुराममुदस्थान्नि वै यस्य प्रातः सवन एकैकोऽसुर्यं पर्वमानः प्रजा वै सूत्रमासताग्निर्वाव संवत्सरो दश॥१०॥
 उभये वा उदस्थाध्मर्वाभिर्मध्यतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वथ गृहमेधिन९ षट्थ्यष्टिः॥६६॥
 उभये वा वैषः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताञ्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः परस्तादोषधयो-
ऽवस्तात्। सोमस्येन्वका विततानि। परस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः
परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू। वातः परस्तादारद्रमवस्तात्॥१॥

बृहस्पतेस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः
परस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितृणां मघाः। रुदन्तः परस्तादपभ्रंशोऽवस्तात्। अर्यम्णः
पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्। भगस्योत्तरे। वहतवः परस्ताद्वहमाना
अवस्तात्॥२॥

देवस्य सवितुरहस्तः। प्रसवः परस्तात्थ्सनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं परस्तात्थ-
सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ठा व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्। इन्द्राग्नियोर्विशाखे। युगानि
परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः। अभ्यारोहत्परस्तादभ्यारूढमवस्तात्॥३॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणदवस्तात्। निरऋत्यै मूलवरहणी। प्रतिभञ्जन्तः
परस्तात्प्रतिशृणन्तोऽवस्तात्। अपां पूर्वा अषाढाः। वर्चः परस्तात्थ्समितिरेवस्तात्।
विश्वेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्परस्तादभिजितमवस्तात्। विष्णोः श्रोणा पृच्छमानाः।
परस्तात्पन्था अवस्तात्॥४॥

वसूनां श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्भूतिरेवस्तात्। इन्द्रस्य शतभिषक्। विश्वव्यचाः
परस्ताद्विश्वक्षितिरेवस्तात्। अजस्यैकपदः पूर्वे प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ताद्वैश्वावसवम-
वस्तात्। अहर्बुध्नियस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः परस्तादभिषुण्वन्तोऽवस्तात्। पूष्णो रेवती। गावः
परस्ताद्वृथा अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः परस्तात्थसेनाऽवस्तात्। यमस्यापभरणीः।
अपकर्षन्तः परस्तादपवहन्तोऽवस्तात्। पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्था अवस्ताद्वृथा अवस्तात्पञ्च च॥५॥

[१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वर्कुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं नैति। यावन्ति
तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्। तावन्ति कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव
कुरुते। एव ह वै यज्ञेषु च शतद्युम्नं च माथ्स्यो निरवसाययां चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेन लोकयोर्विदुः। हस्त एवास्य हस्तः। चित्रा शिरः। निष्ठा हृदयम्। ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरेन लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति। तां निष्ठ्यायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम् नक्षत्रम्। उपरिष्ठादषाढानाम्। अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयन्ता आसन्। ते देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयेतानपज्यं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपज्यमेव जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनसृजत। ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्यां पशूनां कुर्वीत। यत्किं चावाचीनः सोमात्। प्रैव भवन्ति। सलिलं वा इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो वा इह यजते। अमुं स लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्यैव भवति। यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि। तस्मादक्षीलनामश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्। तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्। तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणेन परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामराध्मेति। तदनूराधाः। ज्येष्ठमेषामवधिष्मेति। तज्येष्ठघ्नी। मूलमेषामवृक्षामेति। तन्मूलवरुहणी। यन्नासहन्त। तदषाढाः। यदश्लोणत्॥१३॥

तच्छ्रोणा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छ्रुतमभिषज्यन्। तच्छ्रुतमिषक्। प्रोष्ठपदेषूदयच्छन्त। रेवत्यामरवन्त। अश्वयुजोरयुञ्जत। अपभरणीष्वपावहन्। तानि वा एतानि यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारैव वेदोभयोरेन लोकयोर्विदुरजयन्नेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्लोणघमनक्षत्राणि त्रीणि च॥९॥

[२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवोऽपानः। यत्प्रतीचीनं

प्रा॒त॒स्तना॑त्। प्रा॒चीन॑ꣳ सङ्ग॑वात्। ततो॑ दे॒वा अ॑ग्निष्टोमं निर॑मिमत्। तत्तदा॑त्तवीर्यं निर्मा॑र्गः। मि॒त्रस्य॑ सङ्ग॑वः। तत्पु॑ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑त्तर्हि प॒शवः॑ स॒माय॑न्ति। यत्प्र॑तीचीन॑ꣳ सङ्ग॑वात्॥१५॥

प्रा॒चीनं॑ म॒ध्यं दि॑नात्। ततो॑ दे॒वा उ॒क्थ्यं॑ निर॑मिमत्। तत्तदा॑त्तवीर्यं निर्मा॑र्गः। बृह॒स्पते॑र्म॒ध्यं दि॑नः। तत्पु॑ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑त्तर्हि ते॒क्षिण॑ष्ठं तपति। यत्प्र॑तीचीनं॑ म॒ध्यं दि॑नात्। प्रा॒चीनम॑परा॒ह्णात्। ततो॑ दे॒वाः षोड॑शिनं निर॑मिमत्। तत्तदा॑त्तवीर्यं निर्मा॑र्गः॥१६॥

भग॑स्यापरा॒ह्णः। तत्पु॑ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑दपरा॒ह्णे कु॑मार्यो भग॑मिच्छमा॒नाश्चर॑न्ति। यत्प्र॑तीचीनम॑परा॒ह्णात्। प्रा॒चीनꣳ सा॒यात्। ततो॑ दे॒वा अ॑तिरा॒त्रं निर॑मिमत्। तत्तदा॑त्तवीर्यं निर्मा॑र्गः। वरु॑णस्य सा॒यम्। तत्पु॑ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑त्तर्हि ना॒नृतं॑ वदेत्॥१७॥

ब्रा॒ह्म॒णो वा अ॑ष्टावि॒ꣳशो नक्ष॑त्राणाम्। स॒मा॒न॒स्याहः॑ पञ्च पु॑ण्यानि नक्ष॑त्राणि। च॒त्वार्य॑श्ची॒लानि॑। तानि॒ नव॑। यच्च॑ प॒रस्ता॑न्नक्ष॑त्राणां यच्चा॒वस्ता॑त्। तान्येका॑दश। ब्रा॒ह्म॒णो द्वा॑दशः। य ए॒वं वि॒द्वान्ध॑स॒व॒त्स॒रं व्र॑तं चर॑ति। स॒व॒त्स॒रेणै॒वास्य॑ व्र॑तं गुप्तं भ॑वति। स॒मा॒न॒स्याहः॑ पञ्च पु॑ण्यानि नक्ष॑त्राणि। च॒त्वार्य॑श्ची॒लानि॑। तानि॒ नव॑। आ॒ग्नेयी॑ रा॒त्रिः। ऐ॒न्द्रम॑हः। तान्येका॑दश। आ॒दि॒त्यो द्वा॑दशः। य ए॒वं वि॒द्वान्ध॑स॒व॒त्स॒रं व्र॑तं चर॑ति। स॒व॒त्स॒रेणै॒वास्य॑ व्र॑तं गुप्तं भ॑वति॥१८॥

सङ्ग॑वात्षोड॑शिनं निर॑मिमत् तत्तदा॑त्तवीर्यं निर्मा॑र्गो वंदे॒द्ववति॑ स॒मा॒न॒स्याहः॑ पञ्च पु॑ण्यानि नक्ष॑त्राण्यष्टौ च॑॥४॥ [३]

ब्र॒ह्म॒वादि॑नो वदन्ति। कति॑ पात्रा॑णि य॒ज्ञं व॑हन्तीति। त्रयो॑दशेति॑ ब्रूयात्। स यद्वृ॒थात्। कस्ता॑नि निर॑मिमी॒तेति॑। प्र॒जाप॑तिरिति॑ ब्रूयात्। स यद्वृ॒थात्। कुत॑स्तानि॒ निर॑मिमी॒तेति॑। आ॒त्मन् इति॑। प्रा॒णापा॑नाभ्यामे॒वोपा॑ꣳश्वन्त॑र्यामौ निर॑मिमीत॥१९॥

व्या॒नादु॑पाꣳशु॒सर्व॑नम्। वा॒च ऐ॑न्द्रवा॒यव॑म्। द॒क्ष॒क्र॒तुभ्या॑ मै॒त्रावरु॑णम्। श्रो॒त्रादा॑श्चि॒नम्। चक्षु॑षः शु॒क्राम॒न्थिनौ॑। आ॒त्मन् आ॑ग्रय॒णम्। अ॒ङ्गैर्भ्य उ॒क्थ्यम्। आ॒युषो॑ ध्रु॒वम्। प्र॒तिष्ठा॒या ऋ॒तुपा॑त्रे। य॒ज्ञं वा॒व तं प्र॒जाप॑तिर्निर॑मिमीत। स निर्मि॑तो नाद्वि॒यत् सम॑द्वी॒यत्। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिरपि॒वापा॑नं पश्यत्। तां निर॑वपत्। तैर्वै स य॒ज्ञम॑प्यवपत्। यदपि॒वापा॑ भव॑न्ति। य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्या असं॑वृ॒थाय॑॥२०॥

उपा॑ꣳश्वन्त॑र्यामौ निर॑मिमीतामिमीत॒ षट्॥२॥ [४]

ऋ॒तमे॒व पर॑मे॒ष्टि। ऋ॒तं ना॒त्येति॑ किञ्चन। ऋ॒ते सं॑मु॒द्र आ॑र्हितः। ऋ॒ते भूमि॑रि॒यꣳश्रिता॑।

अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शोचिषा॑। तप॒ आक्रान्त॑मुष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वैश्वान॒रस्य॑ तेजसा॑। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तपसा॑ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तदृतं॑ तथ्स॒त्यम्। तद्वृतं॑ तच्छ॒केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२१॥

यद॒घर्मः॑ पर्यवर्तयत्। अन्ता॑नृथि॒व्या दि॒वः। अ॒ग्निरी॒शान् ओज॑सा। वरु॑णो धीतिभिः॑ सह। इन्द्रो॑ मरु॒द्विः सखि॑भिः सह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शोचिषा॑। तप॒ आक्रान्त॑मुष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वैश्वान॒रस्य॑ तेजसा॑। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तपसा॑ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तदृतं॑ तथ्स॒त्यम्। तद्वृतं॑ तच्छ॒केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२२॥

यो अस्याः॑ पृथि॒व्यास्त्व॑चि। नि॒वर्तय॑त्योष॒धीः। अ॒ग्निरी॒शान् ओज॑सा। वरु॑णो धीतिभिः॑ सह। इन्द्रो॑ मरु॒द्विः सखि॑भिः सह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शोचिषा॑। तप॒ आक्रान्त॑मुष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वैश्वान॒रस्य॑ तेजसा॑। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तपसा॑ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तदृतं॑ तथ्स॒त्यम्। तद्वृतं॑ तच्छ॒केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२३॥

एकं॑ मासमुद॑सृजत्। पर॒मेष्ठी॑ प्रजाभ्यः॑। तेना॑भ्यो मह॑ आव॑हत्। अ॒मृतं॑ म॒र्त्याभ्यः॑। प्र॒जामनु॑ प्र जायसे। तदु॑ ते म॒र्त्यामृ॑तम्। येन॒ मासा॑ अर्धमा॒साः। ऋ॒तवः॑ परि॒वथ्स॑राः। येन॒ ते तै॑ प्रजापते। ई॒जान॒स्य न्य॑वर्तयन्। तेना॒हम॑स्य ब्रह्म॑णा। नि॒वर्तयामि॑ जी॒वसे॑। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शोचिषा॑। तप॒ आक्रान्त॑मुष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वैश्वान॒रस्य॑ तेजसा॑। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तपसा॑ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तदृतं॑ तथ्स॒त्यम्। तद्वृतं॑ तच्छ॒केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२४॥

परिवर्तये॑ सु॒हाभि॑वर्तय॒ उष्णि॑हा॒ राध्या॑सु॒ न्यवर्त॑यन्नुप॑वर्तये॒ चत्वारि॑ च। (ऋ॒तमे॒व षोड॑श। यद॒घर्मो॑ यो अस्याः॑ सप्त॑दशसप्त॑दश। एकं॑ मासं॒ चतुर्विंश॑तिः)॥४॥

[५]

दे॒वा वै यद्य॑ज्ञेऽकुर्व॑त। तद॑सु॒रा अकुर्व॑त। तेऽसु॒रा ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॑ नाप॑श्यन्। ते॒ केशा॑न॒ग्रेऽव॑पन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि। अथो॑पप॒क्षौ। तत॑स्तेऽवा॑श्च आ॒यन्। परा॑ऽभवन्। यस्यै॒वं व॑प॒न्ति। अवा॑डेति॥२५॥

अथो॑ परै॒व भ॑वति। अथ॑ दे॒वा ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॑ऽप॑श्यन्। त उ॑पप॒क्षाव॒ग्रेऽव॑पन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि। अथ॑ केशा॒न्। तत॑स्तेऽभ॑वन्। सु॒वर्गं लो॒कमा॑यन्। यस्यै॒वं व॑प॒न्ति। भव॑त्या॒त्मना॑। अथो॑ सु॒वर्गं लो॒कमे॑ति॥२६॥

अथैतन्मनुर्वित्रे मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूयग्रैऽवपत्। अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजयां पशुभिः। यस्यैवं वपन्ति। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते संवत्सरे व्यायच्छन्त। तान्देवाश्चातुर्मास्यैरेवाभि प्रायुञ्जत॥२७॥

वैश्वदेवेन चतुरो मासोऽवृञ्जतेन्द्राजानः। ताञ्छीरुषं नि चावर्तयन्त् परिं च। वरुणप्रघासैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत् वरुणराजानः। ताञ्छीरुषं नि चावर्तयन्त् परिं च। साकमेधैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत् सोमराजानः। ताञ्छीरुषं नि चावर्तयन्त् परिं च। या संवत्सर उपजीवाऽऽसीत्। तामेषामवृञ्जत्। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥२८॥

य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृत्ता। शीरुषं नि च वर्तयते परिं च। यैषा संवत्सर उपजीवा। वृद्धे तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः परा भवति। लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामग्निर्ऋतावागते निवर्तयति। एतदेवैनां रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः श्वश्रो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव रूपं कृत्वा नि वर्तयते। स ततः श्वश्रो भूयान्भवन्नेति। प्रैव जायते। त्रेण्यां शलल्या नि वर्तयेत्। त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि। त्रीणि छन्दांसि। त्रीणि सर्वनानि। त्रयं इमे लोकाः॥३०॥

ऋध्यामेव तद्वीर्यं एषु लोकेषु प्रति तिष्ठति। यच्चातुर्मास्ययाज्यात्मनो नावद्येत्। देवेभ्य आवृश्येत। चतृषु चतृषु मासेषु नि वर्तयेत्। परोक्षमेव तद्देवेभ्य आत्मनोऽवद्यत्यनात्रस्काय। देवानां वा एष आनीतः। यश्चातुर्मास्ययाजी। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते परिं च। देवता एवाप्येति। नास्य रुद्रः प्रजां पशूनभि मन्यते॥३१॥

एत्येत्युञ्जतासुरा एति लोका मन्यते॥७॥

[६]

आयुषः प्राणं सन्तनु। प्राणादपानं सन्तनु। अपानाद्व्यानं सन्तनु। व्यानाच्चक्षुः सन्तनु। चक्षुषः श्रोत्रं सन्तनु। श्रोत्रान्मनः सन्तनु। मनसो वाचं सन्तनु। वाच आत्मानं सन्तनु। आत्मनः पृथिवीं सन्तनु। पृथिव्या अन्तरिक्षं सन्तनु। अन्तरिक्षादिवं सन्तनु। दिवः सुवः सन्तनु॥३२॥

अन्तरिक्षं सन्तनु द्वे च॥१॥

[७]

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कृतः। जघान नवतीर्नवं। इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्। तद्विदच्छर्यणावति। अत्राह गोरमन्वत। नाम त्वष्टुरपीच्यम्। इत्था

चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्राथिनो बृहत्॥३३॥

इन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूपत। इन्द्र इद्धर्योः सचा। सम्मिश्र आवचो युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय चक्षसे। आ सूर्य रोहयद्विवि। वि गोभिरद्रिमैरयत्। इन्द्र वाजेषु नो अवा। सहस्रप्रधनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः। ओजिष्ठः स बलं हितः। द्युम्नी श्लोकी स सौम्यः। गिरा वज्रो न सम्भृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुगो अस्तृतः॥३५॥

बृहचास्तृतः॥३॥

[८]

देवासुराः संयन्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमप न्यधत्। नेदेनमसुरा बलीयांसोऽहनन्निति। प्रह्लादो ह वै कायाध्रुवः। विरोचनं स्वं पुत्रमप न्यधत्। नेदेन देवा अहनन्निति। ते देवाः प्रजापतिमुपसमेत्योचुः। नाराजकस्य युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्वविन्दन्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्मा एतमाग्रावेष्णवमेकादशकपालं दीक्षणीयं निरवपन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तान्यप्लीसंयाजान्त उपानयन्॥३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीयमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत। ताञ्छ्रय्वन्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तानिडान्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादेता एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥३८॥

एव रोहि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै मनुष्याः कुर्वते। ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तन्नोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपांशूपसदा चराम। तथा नोऽसुराः पाप्मा नानुवेत्स्यन्तीति। त उपांशूपसदमतन्वत। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य॥३९॥

सुवेणाधारमाधार्य। तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा। सुवेणोपसदं जुह्वां चक्रुः। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेपं वचो अपावधीः स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च

वैरह्यं च त्वेषं वचः। एत॑ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं देवा अपजघ्निरे। तथो॑
एवैतदेवविद्यजमानः। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य। सुवेणाधारमाधार्य॑॥४०॥

तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा। सुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो
अपावधी॑ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरह्यं च त्वेषं वचः।
एतमेव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽपं हते। तैभिनीयैवाहः पशुमाऽलभन्त। अहं
एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे। तेनाभिनीयेव रात्रेः प्राचरन्। रात्रिया एव
तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयैवाहः पशुमा लभेत। अहं एव तद्यजमानोऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानपं
नुदते। तेनाभिनीयेव रात्रेः प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानपं
नुदते। स एष उपवसथीयेऽहं द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयं वा अस्मिल्लोके यजमानः।
अस्थि च मा॑सं च। अस्थि चैव तेन मा॑सं च यजमानः सः स्क्रुरुते। ता वा एताः
पञ्च देवताः। अग्नीषोमावग्निर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। त्वङ्मा॑सं स्नावाऽस्थि मज्जा। एतमेव तत्पञ्चधाविहितमात्मानं
वरुणपाशान्मुञ्चति। भेषजताये निर्वरुणत्वाय। त॑ सप्तभिश्छन्दाभिः प्रातरह्वयन्।
तस्मात्सप्त चतुरत्तराणि छन्दांसि प्रातरनुवाकेऽनूच्यन्ते। तमेतयोपसमेत्योपासीदन्।
उपास्मै गायता नर इति। तस्मादेतया बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥

एच्छन्नय॑स्तिष्ठन्तेऽनूच्यानूच्य सुवेणाधारमाधार्य रात्रिया एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे मित्रावरुणौ नव च (देवा यजमानो देवा
देवा यजमानो यजमानः प्राचरं प्रचरेदालभन्तालभेत मृत्युमपजघ्निरे भ्रातृव्यान॥)॥८॥

[९]

स समुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्भूम्यन्तेन। एष वाव स समुद्रः। यच्चात्वालः।
एष उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः। तदेतत्रिशलं त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितुस्तं
खनन्ति। स सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्।
तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यथसुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। साऽस्य कौशिकता। तं
त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा। तं
पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य
मात्रा॥४५॥

त९ सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। त९ सप्तदशेनाददत। त९ सप्तदशेनाहरन्। यावती सप्तदशस्य मात्रा। तस्य सप्तदशेन ह्रियमाणस्य तेजो हरौऽपतत्। तमेकविंशेनाभि प्रास्तुवत। तमेकविंशेनाददत। तमेकविंशेनाहरन्। यावत्येकविंशस्य मात्रा। ते यन्निवृतां स्तुवते॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावती त्रिवृतो मात्रा। अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा। अग्नेरैवेनं तत्। मात्रा९ सायुज्य९ सलोकतां गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेनं स्तुवते। पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा। चन्द्रमा वै पञ्चदशः। एष हि पञ्चदश्यामपक्षीयते। पञ्चदश्यामापूर्यते। चन्द्रमस एवेनं तत्। मात्रा९ सायुज्य९ सलोकतां गमयन्ति। अथ यत्सप्तदशेनं स्तुवते। सप्तदशेनैव तद्यजमानमाददते। त९ सप्तदशेनैव हरन्ति॥४८॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतेरैवेनं तत्। मात्रा९ सायुज्य९ सलोकतां गमयन्ति। अथ यदेकविंशेनं स्तुवते। एकविंशेनैव तद्यजमानमाददते। तमेकविंशेनैव हरन्ति। यावत्येकविंशस्य मात्रा। असौ वा आदित्य एकविंशः। आदित्यस्यैवेनं तत्॥४९॥

मात्रा९ सायुज्य९ सलोकतां गमयन्ति। ते कुश्यौ। व्यघ्नन्। ते अंहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्। रजता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तथ्सुवर्णां कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रजतां कुशीमनुसंविंशति। प्रह्लादो ह वै कायाध्रुवः। विरोचनं९ स्वं पुत्रमुदास्यत्। स प्रदरोऽभवत्। तस्मात्प्रदरादुदकं नाचांमेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रां स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते सप्तदशेनैव हरन्त्यादित्यस्यैवेनं तद्विंशति चत्वारि च॥५॥—[१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः सः। तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः। कृतमानि तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमा इति। त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमाः। सौऽब्रवीत्। सप्तदशेन ह्रियमाणो व्यंलेशिषि। भिषज्यन्त मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा कर्मभेण। भारती

परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः करम्भः। भारत्ये परिवापः। मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैरहविर्भिरभिषज्यस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवनेऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालांस्तृतीयसवने। विलोमं तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। एकादशकपालांस्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां माध्यं दिनं सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैरहविर्भिरभिषज्यस्तस्मादिति॥५४॥

एकविंश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥४॥

[११]

तस्यावाचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः स्वश्रयन्। यदश्रयन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावाच एवावपादादबिभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरत्तराणि छन्दांस्युपादधुः। तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युदभवन्॥५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव। तदाहुः। कृत्वा सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्। द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः। द्वादशामावास्याः। एषा वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यां तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दांस्यत्यरिच्यन्त। यानि च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त। साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामपु सश्रयतेति। चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। अष्टाभिरक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्यादधात्। ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती

बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। सौऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दांसि रथो मे भवत। युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक् त्रिष्टुप् प्रष्ट्यौ। अनुष्टुप् पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्। स एतं छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु समचरत्। एतं ह वै छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु सञ्चरति। येनैष एतत्सञ्चरति। य एवं विद्वान्सोमैः यजते। उं चैनमेवं वेद॥५९॥

अभ्वन्वा सा देवाक्षरा बृहत्यदधाद्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधादास्थाय पदं॥५८॥ [१२]

अग्नेः कृत्तिका यत्पुण्यं देवस्यं सवितुर्ब्रह्मवादिनः कत्युतमेव देवा वा आयुषः प्राणमिन्द्रो दधीचो देवासुराः स प्रजापतिः स संमूद्रो ये वै चत्वारस्तस्यावांचो द्वादश॥१२॥

अग्नेः कृत्तिका देवगृहा ऋतमेवध्यामिव तिस्रः परांचीर्ये वै चत्वारो नवपञ्चाशत्॥५९॥

अग्नेः कृत्तिका य उं चैनमेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते। तत्रैरुक्तमेककपालम्। इयं वा अनुमतिः। इयं निर्ऋतिः। नैरुक्तेन पूर्वेण प्रचरति। पाप्मानमेव निर्ऋतिं पूर्वा निरवदयते। एककपालो भवति। एकधैव निर्ऋतिं निरवदयते। यदहुत्वा गार्हपत्य ईयुः॥१॥

रुद्रो भूत्वाऽग्निरनुत्थाय। अध्वर्युं च यजमानं च हन्यात्। वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाण इत्याह। आहुत्यैवेन शमयति। नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानः। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि निर्ऋत्यै भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै निर्ऋत्यै दिक्। स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते॥२॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निर्ऋत्या आयतनम्। स्व एवाऽऽयतने निर्ऋतिं निरवदयते। एष ते निर्ऋते भाग इत्याह। निर्दिशत्यैवेनाम्। भूते हविष्मत्यसीत्याह। भूतिमेवोपावर्तते। मुञ्चेममहंस इत्याह। अहंस एवेन मुञ्चति। अङ्गुष्ठाभ्यां जुहोति॥३॥

अन्त एव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णं वासः कृष्णतूपं दक्षिणा। एतद्वै निर्ऋत्यै रूपम्। रूपेणैव निर्ऋतिं निरवदयते। अप्रतीक्षमायन्ति। निर्ऋत्या अन्तरहित्यै। स्वाहा नमो य इदं चकारेति पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। आहुत्यैव नमस्यन्तो गार्हपत्यमुपावर्तन्ते। आनुमतेन प्रचरति। इयं वा अनुमतिः॥४॥

इयमेवास्मै राज्यमनु मन्यते। धेनुर्दक्षिणा। इमामेव धेनुं कुरुते। आदित्यं चरुं निर्वपति। उभर्येष्वेव प्रजास्वभिषिच्यते। देवीषु च मानुषीषु च। वरो दक्षिणा। वरो हि राज्यं समृद्धौ। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। अग्निः सर्वा देवताः॥५॥

विष्णुर्यज्ञः। देवताश्चैव यज्ञं चाव रुन्धे। वामनो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्धौ। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति। अग्नीषोमीयां वा इन्द्रो वृत्रमहन्ति। यदग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति॥६॥

वारत्राग्रमेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। इन्द्रो वृत्रं हत्वा। देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत। स एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्ध। यदैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपति। देवताश्चैव तेनैन्द्रियं च यजमानोऽव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा॥७॥

यद्वही। तेनोऽऽग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते। यदैन्द्रं दधि॥८॥

इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनोऽऽग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। यावतीर्वै प्रजा ओषधीनामहुतानामाश्जन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं भवति हुताद्या। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता इन्द्राग्री उदजयताम्। तावेतमैन्द्राग्रं द्वादशकपालं निरवृणाताम्। यदैन्द्राग्रो भवत्युजित्यै। द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वैश्वदेवश्चरुर्भवति। वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ। सौम्यः श्यामाकं चरुं निर्वपति। सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यः हि देवताया वासः समृद्धौ। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्। मिथुनमेवाव रुन्धे। मिथुनो गावो दक्षिणा समृद्धौ। एति वा एष यज्ञमुखादध्याः। योऽग्नेर्देवताया एति। अष्टावेतानि हवीः पि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। तेनैव यज्ञमुखादध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्यां जुहोत्यनुमतिर्देवतां निर्वपति वही दक्षिणा यदैन्द्रं दध्यपराभावाय स्वदयति गावो दक्षिणा समृद्धौ षट्॥११॥—[१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न प्राजायन्त। सोऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स प्रजापतये शुचमदधात्। सोऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्वैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजनयत्। सरस्वती वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्। ते वा एते त्रिः संवत्सरस्य प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवत्सरो वै प्रजापतिः। संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा जाता मरुतोऽग्नन्। अस्मानपि

न प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिमरुतः सप्तकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मारुतो निरुप्यते। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। प्रजानामघाताय। सप्तकपालो भवति। सप्तगणा वै मरुतः। गणश एवास्मै विशं कल्पयति। स प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः सृजेयेति। तस्य शुष्मं आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्व्युदहरत्। तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा एतद्रूपम्। यदामिक्षा। यद्व्युद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षा भवति। वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति। वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। द्यावापृथिव्यं एककपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति। देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां द्वितीयमिति सोमोऽब्रवीत्। मया राज्ञा जेष्यथेति। मां तृतीयमिति सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मया प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तैऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राज्ञा। सवित्रा प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधात्। पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवीःषि निरुप्यन्ते विजित्ये। नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव ह्येतर्हि पशवः॥१८॥

ऐदित्यंशोचद्व्युद्धरत्यब्रवीत्प्रतिष्ठया जेष्यथेत्येतर्हि पशवः॥७॥

[२]

त्रिवृद्धरहिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्। उल्बं गर्भो जरायु। तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बर्हिः सन्नद्धं भवति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। एकधा पुनः सन्नद्धं भवति। एक इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति। प्रथमजामेव पुष्टिमव रुन्धे। प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ। पृषदाज्यं गृह्णाति। पशवो वै पृषदाज्यम्। पशून्नेवाव रुन्धे। पञ्चगृहीतं भवति। पाङ्गा हि पशवः। बहुरूपं भवति॥२०॥

बहुरूपा हि पशवः समृद्धौ। अग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। यदग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते। नव प्रयाजा इज्यन्ते।

नवानूयाजाः। अष्टौ हवीर्षिः। द्वावाघारौ। द्वावाज्यभागौ॥२१॥

त्रिंशत्सम्पद्यन्ते। त्रिंशदक्षरा विराट्। अत्र विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। यजमानो वा एकंकपालः। तेज आज्यम्। यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। पशव आज्यम्॥२२॥

यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः समर्धयति। यदल्पमानयेत्। अल्पा एन पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। यद्वह्वानयेत्। बहव एन पशवोऽभुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। बह्वानीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। बहव एवेन पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठन्ते। यजमानो वा एकंकपालः। यदेकंकपालस्यावद्येत्॥२३॥

यजमानस्यावद्येत्। उद्वा माद्येद्यजमानः। प्र वा मीयेत। सकृदेव होतव्यः। सकृदिव हि सुवर्गो लोकः। हुत्वाऽभि जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयित्वा। तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। सुवर्गो लोक आहवनीयः॥२४॥

यदेकंकपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। यद्धस्तेन जुहुयात्। सुवर्गाल्लोकाद्यजमानमवविध्येत्। सुचा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्रौ यत्प्राङ्घ्येत्। देवलोकमभिजयेत्। यदक्षिणा पितृलोकम्। यत्प्रात्यक्॥२५॥

रक्षासि यज्ञं हन्युः। यदुदङ्ङुः। मनुष्यलोकमभिजयेत्। प्रतिष्ठितो होतव्यः। एकंकपालं वै प्रतिष्ठितं द्यावापृथिवी अनु प्रति तिष्ठतः। द्यावापृथिवी ऋतवः। ऋतून् यज्ञः। यज्ञं यजमानः। यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥२६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दासि वै वाजिन इति। तान्येव तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ। तयोः परिधय आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्। प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बर्हिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहूय भक्षयन्ति। एतत्सोमपीथा ह्येते। अथो आत्मन्नेव रेतो दधते। यजमान उत्तमो भक्षयति। पशवो वै वाजिनम्। यजमान एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवद्येदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो भागधेयमेते चत्वारि च॥१०॥

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एनमत्यमन्यन्त। ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणेनाग्राहयत्। ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुणप्रघासानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स प्रजा वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा निरुप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्यक्र आसीत्। सव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रासारयति। तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिंल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजितः ह्यस्या पृथमात्राद्वेदी असम्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्य॑सौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप वपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। पशून्नेवाव रुन्धे। अथो यज्ञपरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवी॑षि। अथैष ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति॥३१॥

प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवाव रुन्धे। मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा। मेषी च मेषश्च भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ भवतो मेध्यत्वाय॥३२॥

शमीपूर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति। प्रजापतिमुत्राद्यं नोपानमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषाऽन्नाद्यमवारुन्धे। यत्परः शतानि शमीपूर्णानि भवन्ति। अन्नाद्यस्यावरुद्धे। सौम्यानि वै क्रीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्क्रीराणि भवन्ति। सौम्ययैवाऽऽहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे। काय एकंकपालो भवति। प्रजानां कन्त्वाय। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति। जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति॥३३॥

निरुप्यन्ते भवतो भवति मेध्यत्वाय रुन्धे षड्॥५॥

[४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवी॑षि सादयति। दक्षिणायां मारुतीम्। अपधुरमेवैनं युनक्ति। अथो ओजं एवासांमव हरति। तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रमिणीः। मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवाव यजते। वारुण्योत्तरया। अन्त एव वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः करोति॥३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छेयान्करोति। तत्पापीयान्करोति। पत्नीं वाचयति। मेध्यामेवैनां करोति। अथो तपं एवैनमुप नयति। यज्ञारं सन्तत्र प्रब्रूयात्। प्रियं ज्ञातिं रुन्ध्यात्। असौ मे जार इति निर्दिशेत्। निर्दिश्यैवैनं वरुणपाशेन ग्राहयति॥३५॥

प्रधास्यान् हवामह इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनान्। यत्पत्नीं पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्याः सवीर्यत्वाय। यद्वामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव यजते। शीरुषन्नधि निधाय जुहोति। शीरुषत एव वरुणमव यजते। प्रत्यङ्घ्रिं जुहोति॥३७॥

प्रत्यङ्घ्रैव वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्याह। देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषांश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तरहित्यै। एधोऽस्येधिषीमहीत्याह। समिधेवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठ जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥६॥

[५]

देवासुराः संयन्ता आसन्। सोऽग्निर्ब्रवीत्। ममेयमनीकवती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमृष्टाकपालं निरवपन्। सोऽग्निरनीकवान्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमृष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तु स्वेन भागधेयेन प्रीणाति। सोऽग्निरनीकवान्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि जनयते।

असौ वा आदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयोऽनीकानि। साक९ सूर्येणोद्यता
निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता यन्तः। द्यावापृथिवी
उपाश्रयन्॥४१॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निरवपन्। तान्द्यावापृथिवीभ्यामेवोभयतः
समंतपन्। यन्मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो यजमानो
भ्रातृव्यान्त्सन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तर्हि हि तेक्षिणं तपति। चरुर्भवति।
सर्वत एवैनान्त्सन्तपति। ते देवाः श्वौविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुग्धे गृहमेधीयं चरुं
निरवपन्॥४२॥

आशिता एवाद्योपवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा श्वो भवितेति। स श्रुतोऽभवत्।
तस्याहुतस्य नाश्नन्। न हि देवा अहुतस्याश्नन्ति। तैऽब्रुवन्। कस्मा इमं होष्याम
इति। मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्य इत्यब्रुवन्। तं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्योऽजुहवुः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो गृहे जुहति।
भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं तत्। पाकत्रा
वा एतत्क्रियते। यन्नेध्माबर्हिर्भवति। न सामिधेनिरन्वाह॥४४॥

न प्रयाजा इज्यन्ते। नानूयाजाः। य एवं वेद। पशुमान्भवति। आज्यभागौ यजति।
यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। मरुतो गृहमेधिना यजति। भागधेयेनैवैनान्त्समर्धयति।
अग्निं स्विष्टकृतं यजति प्रतिष्ठित्यै। इडातो भवति। पशवो वा इडा। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति
तिष्ठति॥४५॥

असुरा अश्रयन्गृहमेधीयं चरुं निरवपन्नजुहवुरन्वाहेडातो भवति द्वे च॥६॥

[६]

यत्पत्नी गृहमेधीयस्याश्नीयात्। गृहमेध्येव स्यात्। वि त्वस्य यज्ञं ऋध्येत।
यन्नाश्नीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्य यज्ञो व्यृद्धेत। प्रतिवेशं पचेयुः। तस्याश्नीयात्।
गृहमेध्येव भवति। नास्य यज्ञो व्यृद्धेत॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता अभवन्। आजताभ्यञ्जता अनु वृत्सानवासायन्।
तेभ्योऽसुराः क्षुधं प्राहिण्वन्। सा देवेषु लोकमवित्वा। असुरान्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा।
आशिता भवन्ति। आजतेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनु वृत्सान् वासायन्ति। भ्रातृव्यायैव तद्यजमानः क्षुधं प्रहिणोति। ते देवा

गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं न्यदधुः। अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग उपावर्तितेति। तानिन्द्रो निहितभाग उपावर्तत। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं निदध्यात्। इन्द्र एवैनं निहितभाग उपावर्तते। गार्हपत्ये जुहोति॥४८॥

भागधेयेनैवेन२ समर्धयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार एवास्य सः। अथो इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे। इन्द्रो वृत्र२ हत्वा। परां परावतमगच्छत्। अपाराधमिति मन्यमानः। सौ०ब्रवीत्। क इदं वैदिष्यतीति। तै०ब्रुवन्मरुतो वरं वृणामहे॥४९॥

अथ वयं वेदाम। अस्मभ्यमेव प्रथम२ हविर्निरूप्याता इति। त एनमध्यं क्रीडन्। तत्क्रीडिनां क्रीडित्वम्। यन्मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः प्रथम२ हविर्निरूप्यते विजित्ये। साक२ सूर्यणोद्यता निर्वपति। एतस्मिन्वे लोक इन्द्रो वृत्रमहन्त्समृद्धौ। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवी२षि। एतद्वाह्मण ऐन्द्राग्रः। अथेष ऐन्द्रश्चरुर्भवति॥५०॥

उद्धारं वा एतमिन्द्र उदहरत। वृत्र२ हत्वा। अन्यासुं देवतास्वधि। यदेष ऐन्द्रश्चरुर्भवति। उद्धारमेव तं यजमान उद्धरते। अन्यासुं प्रजास्वधि। वैश्वकर्मण एकंकपालो भवति। विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमानोऽव रुन्धे॥५१॥

ऋद्धतेऽन्यञ्जते जुहोति वृणामहे भवत्यष्टौ च॥६॥

[७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशादमुञ्चत्। साकमेधैः प्रत्यंस्थापयत्। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयत। पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकमगमयत्। यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधैः प्रतिष्ठापयति। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती निर्वपति। दक्षिणावृद्धिं पित्राणाम्। अनादृत्य तत्। उत्तरत एवोपवीय निर्वपेत्। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। अथो यदेव दक्षिणार्धेऽधि श्रयति। तेन दक्षिणावृत्। सोमाय पितृमते पुरोडाश२ षट्कपालं निर्वपति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्॥५३॥

संवत्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा ऋतौ पुरुषः प्रमीयते। सौ०स्यामुष्मिल्लोके भवति। बहुरूपा

धाना भवन्ति। अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थम्। अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवाच्याये दुग्धे भवति। सा हि पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो देवानाम्। अर्धः पितृणाम्। अर्ध उपमन्थति। अर्धो हि पितृणाम्। एक्योपमन्थति॥५५॥

एका हि पितृणाम्। दक्षिणोपमन्थति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनारभ्योपमन्थति। तद्धि पितृन्गच्छति। इमान्दिशं वेदिमुद्धन्ति। उभये हि देवाश्च पितरंश्चेज्यन्ते। चतुःसक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो हि देवानामाधीयते। वर्षीयानिध्म इध्माद्भवति व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तरहितो हि पितृलोको मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाम्। यदन्तरा। तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यत्समूलम्। तत्पितृणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै। दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तुरं यजुषा गृहीयात्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। यत्र गृहीयात्। अनायतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति। नानायतनः। यन्त्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृहीयात्। यत्र परिदध्यात्। रक्षांसि यज्ञं हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति। रक्षसामपहत्यै। अथौ मृत्योरेव यजमानमुत्सृजति। यन्त्रीणि त्रीणि हवींश्च्युदाहरैयुः। त्रयस्त्रय एषां साकं प्रमीयेरन्। एकैकमनुचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वञ्चः प्रमीयते। कशिपुं कशिपव्याय। उपबर्हणमुपबर्हण्याय। आज्ञनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय। यथाभागमेवैनाम्प्रीणाति॥६०॥

निर्वदयते पितृमानग्निष्वात्ता एक्योप मन्थत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते परिदध्यान्मीयते पञ्च च॥९॥ [८]

अग्नये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह। उभये हि देवाश्च पितरंश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि पितृणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्। आघारावाघारयति। यज्ञपरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतांरम्॥६१॥

यदार्षेयं वृणीत। यद्धोतारम्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। प्रमायुको होतारः। तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथाय। अप बर्हिषः प्रयाजान् यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुत्थंजति। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरैति। प्राचीनावीती सोमं यजति। पितृदेवत्यां हि। एषाऽऽहुतिः। पञ्चकृत्वोऽव द्यति। पञ्च ह्येता देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्यौ। याज्या देवता वषट्कारः। ता एव प्रीणाति। सन्ततमव द्यति॥६३॥

ऋतूनां सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह। प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो लोके पितरः। अहं एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽत्यानयति। रात्रियै द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतोऽवदाय। उदङ्मुक्तिं क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा नम इति वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितृणाम्। सोममग्नें यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं यजति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्। संवत्सरेव तद्यजति। पितृर्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति। पितृर्नग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं यजति। य एव पितृणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निः स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्तै तत् ये च त्वामन्विति तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा तृतीयात्पुरुषान्नाम् न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्रीका हि पितरः। उदञ्चो निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तद्दिशमनु निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्यैवास्मै तद्धवते। यथ्सत्याहवनीये। अथान्यत्र चरन्ति। आतर्मितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वा। पितृन्निरवदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति। य आतर्मितोरुपतिष्ठन्ते। सुसन्दर्शं त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसन्दर्शः। प्राणमेवाऽऽत्मन्दधते। योजा न्विन्द्र ते हरी इत्याह। प्राणमेव पुनर्युक्तः। अक्षन्नमीमदन्तं हीति गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षन्नमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठामह

इति वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते। अमीमदन्त पितरोऽथ
त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह। अपः परिषिञ्चति। मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो तर्पयत्येव। तृप्यति प्रजयां पशुभिः। य एवं वेद। अपं बर्हिषावनूयाजौ यजति।
प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुत्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यजति। द्वावनूयाजौ।
षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। न पत्यन्वास्ते। न संयाजयन्ति।
यत्पत्यन्वासीत। यत्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न संयाजयन्ति।
पत्नियै गोपीधाय॥७०॥

होतारमाज्यभागौ यजति सन्ततमवदति व्यावृत्त्यै बर्हिषदो यजति तमेव तद्यज्ञत्यनु निष्कामन्याहैनानृतवो नव च॥१०॥ [९]

प्रतिपूरुषमेककपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्।
जनिष्यमाणा एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एककपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं निरवदयते।
नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणः रुद्रं कुर्यात्। एकोल्मुकेन यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं
निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहुत्यै नातिष्ठत। असौ तै पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्।
यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्तै पशुरिति ब्रूयात्॥७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान् चतुष्पथे जुहोति। एष वा अग्नीनां पङ्क्तिशो
नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन पूर्णेन जुहोति। सुग्येषा। अथो खलु। अन्तमेनैव
होतव्यम्। अन्त एव रुद्रं निरवदयते॥७३॥

एष तै रुद्र भागः सह स्वस्त्राऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा अस्याम्बिका स्वसा। तया वा एष
हिनस्ति। यः हिनस्ति। तयैवेनः सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्याः
पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवांम्ब रुद्रमदिमहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगंस्य
लीप्सन्ते। मूतैकृत्वाऽऽसंजन्ति। यथा जनं यतैऽवसं करोति। तादृगेव तत्। एष तै रुद्र
भाग इत्याह निरवत्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः परिषिञ्चति। रुद्रस्यान्तरहित्यै। प्र वा
एतैऽस्माल्लोकाच्चवन्ते। ये त्र्यम्बकेश्वरन्ति। आदित्यं चरुं पुनरेत्य निर्वपति। इयं वा
अदितिः। स्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति ब्रूयान्निरवदयते शास्ते सिञ्चति षट्॥५॥

अनुमत्यै वैश्वदेवेन् ताः सृष्टास्त्रिवृत्प्रजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सौऽग्निर्यत्पत्नीं वैश्वदेवेन् ता वरुणप्रघासेरग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दश॥१०॥
 अनुमत्यै प्रथमजो वृथसो बहुरूपा हि पशवस्तस्मात्पृथमात्रं यदग्नयेऽनीकवत उद्धारं वा अग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं पञ्चसप्ततिः॥११॥
 अनुमत्यै प्रति तिष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवींषि। अथेन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति।
संवत्सरो वा इन्द्राशुनासीरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वायुव्यं पयो भवति। वायुर्वै
वृष्ट्यै प्रदापयिता। स एवास्मै वृष्टिं प्रदापयति। सौर्य एककपालो भवति। सूर्येण वा
अमुष्मिल्लोके वृष्टिर्धृता। स एवास्मै वृष्टिं नियच्छति॥१॥

द्वादशगवः सीरं दक्षिणा समृद्धौ। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अग्निमब्रुवन्।
त्वया वीरेणासुरानभिभवामेति। सौऽब्रवीत्। त्रेधाऽहमात्मानं विकरिष्य इति। स त्रेधा-
ऽऽत्मानं व्यकुरुत। अग्निं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं तृतीयम्॥२॥

सौऽब्रवीत्। क इदं तुरीयमिति। अहमितीन्द्रोऽब्रवीत्। सन्तु सृजावहा इति। तौ
समसृजेताम्। स इन्द्रस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रतुरीयस्यैन्द्रतुरीयत्वम्।
ततो वै देवा व्यजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं निरूप्यते विजित्यै॥३॥

वहिनीं धेनुर्दक्षिणा। यद्वहिनीं। तेनाऽऽग्नेयी। यद्वौः। तेनं रौद्री। यद्धेनुः। तेनैन्द्री।
यथ्नी सती दान्ता। तेनं वारुणी समृद्धौ। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

तः सृष्टः रक्षाऽस्यजिघांसन्। स एताः प्रजापतिरात्मनो देवता निरमिमीत।
ताभिर्वै स दिग्भ्यो रक्षांसि प्राणुदत। यत्पञ्चावत्तीयं जुहोति। दिग्भ्य एव तद्यजमानो
रक्षांसि प्राणुदते। समूढः रक्षः सन्दग्धः रक्ष इत्याह। रक्षास्येव सन्दहति। अग्नये
रक्षोघ्ने स्वाहेत्याह। देवताभ्य एव विजिग्यानाभ्यो भागधेयं करोति। प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा
समृद्धौ॥५॥

इन्द्रो वृत्रं हत्वा। असुरान्पराभाव्यं। नमुचिमासुरं नालभत। तः शच्याऽगृह्णात्। तौ
समलभेताम्। सौऽस्मादभिभुनतरोऽभवत्। सौऽब्रवीत्। सन्धाः सन्दधावहै। अथ त्वाऽव
स्रक्ष्यामि। न मा शुष्केण नाऽऽर्द्रेण हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतम्पां फेनमसिञ्चत्। न वा एष शुष्को नाऽऽर्द्रो व्युष्टा-
ऽऽसीत्। अनुदितः सूर्यः। न वा एतद्विवा न नक्तम्। तस्यैतस्मिल्लोके। अपां फेनेन शिर
उदवर्तयत्। तदेनमन्ववर्तत। मित्रं द्रुगिति॥७॥

स ए॒तान॑पामा॒र्गान॑न॒जन॑यत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स रक्षा॑ऽस्यपा॒हत॑। यद॑पामा॒र्गहो॑मो भव॑ति। रक्ष॑साम॒प॒ह॒त्यै। ए॒को॒ल्मु॒केन॑ यन्ति। तद्धि रक्ष॑सां भा॒ग॒धेय॑म्। इ॒मान्दि॒शं यन्ति॑। ए॒षा वै रक्ष॑सां दिक्। स्वा॒या॒मे॒व दि॒शि रक्षा॑सि हन्ति॥८॥

स्व॒कृ॒त इ॒रि॒णे जु॒होति॑ प्र॒द॒रे वा॑। ए॒त॒द्वै रक्ष॑सामा॒य॒तन॑म्। स्व ए॒वाऽऽय॑तने रक्षा॑सि हन्ति। प॒र्ण॒म॒येन॑ सु॒वेण॑ जुहोति। ब्र॒ह्म॒ वै प॒र्णः। ब्र॒ह्म॒णै॒व रक्षा॑सि हन्ति। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वि॒तुः प्र॑स॒व इ॒त्या॒ह। स॒वि॒तु॒प्र॑सूत ए॒व रक्षा॑सि हन्ति। ह॒त॒ रक्षो॑ऽव॒धिष्म॑ रक्ष॒ इ॒त्या॒ह। रक्ष॑सा॑ऽस्तु॒त्यै। यद्व॑स्ते तद॒क्षि॑णा नि॒र॒व॒त्यै। अ॒प्र॒ती॒क्ष॒माय॑न्ति। रक्ष॑साम॒न्त॒र्हि॒त्यै॥९॥

यच्छति वरुणं तृतीयं विजित्या अमृजत समृद्धे हनो मित्रद्रुगिति हन्ति स्तुत्ये त्रीणि च॥९॥ [१]

धा॒त्रे पु॒रो॒डाशं॑ द्वा॒द॒श॒क॒पा॒लं निर्व॑पति। सं॒व॒त्स॒रो वै धा॒ता। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र॒ज॑नयति। अ॒न्वे॒वास्मा॑ अ॒नु॒म॒ति॒र्म॒न्य॒ते। रा॒ते रा॒का। प्र सि॑नी॒वा॒ली ज॑नयति। प्र॒जास्वे॒व प्र॒जा॑तासु कु॒ह्वा वाचं॑ दधाति। मि॒थु॒नौ गा॒वौ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। आ॒ग्ना॒वैष्ण॒वमे॒का॑द॒श॒क॒पा॒लं निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रा॒वैष्ण॒वमे॒का॑द॒श॒क॒पा॒लम्॥१०॥

वैष्ण॒वं त्रि॑क॒पा॒लम्। वी॒र्यं॑ वा अ॒ग्निः। वी॒र्य॑मिन्द्रः। वी॒र्यं॑ विष्णुः। प्र॒जा ए॒व प्र॒जा॑ता वी॒र्यं॑ प्र॒ति॒ष्ठा॒प॒य॒ति। तस्मा॑त्प्र॒जा वी॒र्या॑वतीः। वा॒म॒न ऋ॒षभो॑ व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ऽऽग्ने॒यः। यद॑ष॒भः॥११॥

तेनै॒न्द्रः। यद्वाम॑नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्धौ। अ॒ग्नी॒षो॒मीय॑मे॒का॑द॒श॒क॒पा॒लं निर्व॑पति। इ॒न्द्रा॒सो॒मीय॑मे॒का॑द॒श॒क॒पा॒लम्। सो॒म्यं च॑रुम्। सो॒मो वै रै॑तो॒धाः। अ॒ग्निः प्र॒जा॒नां प्र॒ज॑नयिता। वृ॒द्धा॒ना॒मिन्द्रः॑ प्र॒दा॒प॒यि॒ता। सोमं॑ ए॒वास्मै॑ रेतो॒ दधा॑ति॥१२॥

अ॒ग्निः प्र॒जां प्र॒ज॑नयति। वृ॒द्धा॒मिन्द्रः॑ प्र॒यच्छ॑ति। ब॒भ्रु॒र्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। सो॒मा॒पौष्णं॑ च॒रुं निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रा॒पौष्णं॑ च॒रुम्। सो॒मो वै रै॑तो॒धाः। पू॒षा प॑शूनां प्र॒ज॑नयिता। वृ॒द्धा॒ना॒मिन्द्रः॑ प्र॒दा॒प॒यि॒ता। सोमं॑ ए॒वास्मै॑ रेतो॒ दधा॑ति। पू॒षा प॑शून्प्र॒ज॑नयति॥१३॥

वृ॒द्धा॒निन्द्रः॑ प्र॒यच्छ॑ति। पौ॒ष्णश्च॑रुर्भवति। इ॒यं वै पू॒षा। अ॒स्यामे॒व प्र॒ति तिष्ठ॑ति। श्या॒मो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। ब॒हु वै पु॑रुषो मे॒ध्यमु॑प॒गच्छ॑ति। वै॒श्वान॑रं द्वा॒द॒श॒क॒पा॒लं निर्व॑पति। सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वेन॑ऽस्वदयति। हि॒र॒ण्यं दक्षि॑णा॥१४॥

प॒वि॒त्रं वै हि॑र॒ण्यम्। पु॒ना॒त्ये॒वेन॑म्। ब॒हु वै रा॑ज॒न्योऽनृ॑तं करोति। उ॒प जा॒म्ये ह॑रंते।

जिनातिं ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्। अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवेन मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो हि देवतयाऽश्वः समृद्धौ॥१५॥

ऐन्द्रविष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणैकं च॥६॥ [२]

रत्निनामेतानि हवींषि भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्यं प्रदातारः। एतेऽपादातारः। य एव राष्ट्रस्यं प्रदातारः। येऽपादातारः। त एवासमै राष्ट्रं प्रयच्छन्ति। राष्ट्रमेव भवति। यथ्समाहृत्यं निर्वपेत्। अरत्निनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वाय॥१६॥

यथ्सद्यो निर्वपेत्। यावन्तीमेकेन हविषाऽऽशिषमव रुन्धे। तावन्तीमवरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयसीमेवाशिषमव रुन्धे। भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बारुहस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे। मुखत एवासमै ब्रह्म सःश्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्धौ॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालं राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो दक्षिणा समृद्धौ। आदित्यं चरुं महिष्यै गृहे। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुर्दक्षिणा समृद्धौ। भर्गाय चरुं वावातायै गृहे। भर्गमेवास्मिन्दधाति। विचित्तगर्भा पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ॥१८॥

नैर्ऋतं चरुं परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नम्। पाप्मानमेव निर्ऋतिं निर्वदयते। कृष्णा कूटा दक्षिणा समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकंपालं सेनान्यो गृहे। सेनामेवास्य सःश्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। वारुणं दशकपालं सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो दक्षिणा समृद्धौ। मारुतं सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्धौ। सवित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा समृद्धौ। अश्विनं द्विकपालं सङ्गृहीतुर्गृहे। अश्विनो वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवासमै भेषजं करोति। सवात्यौ दक्षिणा समृद्धौ। पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्त एव रुद्रं निर्वदयते। शबल उद्धारो दक्षिणा समृद्धौ। द्वादशैतानि हवींषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवासमै राष्ट्रमव रुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यत्र प्रति निर्वपेत्। रुक्मिणं आशिषोऽवरुन्धीरन्। प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णो पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्रायाः होमुचै। आशिषे एवाव रुन्धे। अयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्याह। आमेवैतामा शास्ते। मैत्राबारुहस्पत्यं भवति। श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे॥२२॥

बारुहस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्मं चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बारुहस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सङ्श्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं दिनं बरुहिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै। तस्माद्राज्ञामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवत्सा दक्षिणा समृद्धौ॥२३॥

रुक्मिण्या समृद्धौ पष्ठोही दक्षिणा समृद्धौ ग्रामण्यां गृहे भांगदुग्धस्यं गृहे भवति दुग्धेऽभिजित्यै द्वे च॥८॥ [३]

देवसुवामेतानि हवीःषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाः सुवाः। त एवास्मै सुवान्प्रयच्छन्ति। त एनं सुवन्ते। अग्निरेवैनं गृहपतीनां सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्। रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः सत्यानाम्॥२४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। एतदेव सर्वं भवति। सविता त्वां प्रसवानां सुवतामिति हस्तं गृह्णाति प्रसूत्यै। ये देवा देवः सुवः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः। प्रति त्यन्नामं राज्यमधायीत्याह॥२५॥

राज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो अशिश्नेदित्याह। वरुणसुवमेवाव रुन्धे। शुचैर्मित्रस्य व्रत्या अभूमेत्याह। शुचिमेवैनं व्रत्यं करोति। अमन्महि महत ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवेनम्। सर्वे ब्राता वरुणस्याभूवन्नित्याह। सर्वब्रातमेवैनं करोति। वि मित्र एवैररातिमतारीदित्याह॥२६॥

अरातिमेवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञियां ऋतेनेत्याह। स्वदयत्येवैनम्। व्यु त्रितो जरिमाणं न आनुडित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च हविषामग्नये स्विष्टकृते समवद्यति।

देवताभिरेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभि-
जयति॥ २७॥

सत्यानामधायात्याहातारुदित्याह क्रमत् एकं च॥ ४॥

[४]

अर्थतः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैना निष्क्रीय गृह्णाति। अथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां
गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा अपां राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवासमै गृह्णाति। अथो
श्रियमेवैनमभिर्वहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः। वृषाँस्यूर्मिरित्याह॥ २८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य सङ्श्यति। व्रजक्षितः
स्थेत्याह। एता वा अपां विशः। विशमेवासमै पर्यूहति। मरुतामोजः स्थेत्याह। अन्नं वै
मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥ २९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा एतत्। यद्वर्षति। अनृतं
यदातपति वर्षति। सत्यानृते एवाव रुन्धे। नैनं सत्यानृते उदिते हिङ्स्तः। य एवं
वेद। मान्दाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव ब्रह्मवर्चस्व्यकः॥ ३०॥

वाशाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव वश्यकः। शक्ररीः स्थेत्याह। पशवो वै शक्ररीः। पशूनेवाव
रुन्धे। विश्वभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव पयस्व्यकः। जनभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः।
अग्नेस्तैजस्याः स्थेत्याह॥ ३१॥

राष्ट्रमेव तैजस्व्यकः। अपामोषधीनां रसः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव मध्व्यमकः।
सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। एषा वा अपां पृष्ठम्। यत्सरस्वती। पृष्ठमेवैनं समानानां
करोति। षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं
दधाति। षोडशभिर्जुहोति षोडशभिर्गृह्णाति। द्वात्रिंशत्सम्पद्यन्ते। द्वात्रिंशदक्षराऽनुष्टुक्।
वागनुष्टुप्सर्वाणि छन्दांसि। वाचैवैनं सर्वभिश्छन्दोभिरभिषिञ्चति॥ ३२॥

ऊर्मिरित्याह सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्व्यकस्तैजस्याः स्थेत्याहेव पुरुषः पदं च॥ ५॥

[५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। ब्रह्मणैवैनाः सः सृजति। अनाधृष्टाः
सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवैनाः सादयति। अन्तरा होतृश्च धिषिण्यं ब्राह्मणाच्छुसिनश्च सादयति।
आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छुसी। तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति।
हिरण्येनोत्पुनाति। आहुत्यै हि पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥ ३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।

अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टं ह्येतत्। वाचो बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः। तपोजा इत्याह। तपोजा ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा ह्यापः। शुक्रं हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रं हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह। अमृता ह्यापः। अमृतं हिरण्यम्॥३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधमादौ द्युम्निनीरूर्ज एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसुवमेवाव रुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य योनिरसीति तार्प्यं चोष्णीषं च प्रयच्छति सयोनिर्त्वायं। एकशतेन दर्भपुञ्जीलैः पवयति। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आत्मैकशतः॥३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्याशयति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। उदुम्बरमाशयति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। शष्पाण्याशयति। सुराबलिमेवैनं करोति। आविदं एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति॥३७॥

अग्निरेवैनं गार्हपत्येनावति। इन्द्रं इन्द्रियेण। पूषा पशुभिः। मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्याम्। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स दिवमलिखत्। सोऽर्यम्णः पन्था अभवत्। स आवित्रे द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी उपाधावत्। स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आवित्रे द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाह॥३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति। आवित्रा देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्वरूपी। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। आवित्रोऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां विश्वस्मिन्नाष्ट इत्याह। विश्वेवैनं राष्ट्रेण समर्धयति। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः॥३९॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति धनुः प्रयच्छति विजित्यै। शत्रुबाधनाः स्थेतीपून्। शत्रूनेवास्य बाधन्ते। पात मा प्रत्यश्च पात मा तिर्यश्चमन्वश्च मा पातेत्याह। तिस्रो वै शरव्याः। प्रतीची तिरश्चनूची। ताभ्य एवैनं पान्ति। दिग्भ्यो मा पातेत्याह। दिग्भ्य एवैनं पान्ति। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह। अपरिमितादेवैनं पान्ति। हिरण्यवर्णावुषसां विरोक इति

त्रिष्टुभां बाहू उद्गृह्णाति। इन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्ठादात्मन्यन्ते॥४०॥
व्यावृत्त्यै दात्रमसीत्याहुमृतं हिरण्यमेकशतो गेमयन्त्याहं ब्राह्मणा नाष्टाभ्यः पातेत्याहं चत्वारि च॥८॥—[६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्यै। यदनु प्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति। अभि दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा तिष्ठेत्याह। तेज एवाव रन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवाव रन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवाव रन्धे। उर्दीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवाव रन्धे। ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनूज्जिहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रन्धे। एकविंशतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव पशुभिरारण्यान्पशून्परि गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः। पृथिव्यैः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति। बारुहस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां प्रथमम्। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति॥४४॥

षट्पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति। षडुपरिष्ठात्। द्वादश सम्पद्यन्ते। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरः खलु वै देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति। तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवैष्टीर्जुहोति। अत्रात्र वै मृत्युर्जायते। यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते। तत एवेनमवयजते। तस्माद्वाजसूयैनेजानो नाभिचरितवै। प्रत्यगैनमभिचारः स्तृणुते॥४५॥

रन्धे समष्ट्या असिच्यत स्थापयति जायते पञ्च च॥५॥—[७]

सोमस्य त्विषिरसि तवैव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलचर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे त्विषिः। या शार्दूले। तामेवाव रन्धे। मृत्योर्वा एष वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृतं हिरण्यम्। अमृतमसि मृत्योर्मा पाहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते। शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दिद्योन्मां पाहीत्युपरिष्ठादधि निदधाति। उभयत एवास्मै शर्म दधाति। अवैष्टा दन्दशूका इति क्लीबं सीसेन विध्यति। दन्दशूकानेवावयजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका दंशुकाः। निरस्तं नमुचेः शिर इति

लोहिताय॑सं निर॑स्यति। पा॒प्मान॑मे॒व नमु॑चिं निर॑वदयते। प्रा॒णा आ॒त्मनः॑ पूर्वे॑ऽभि॒षिच्या॑
इत्या॑हुः॥४७॥

सोमो॑ राजा॒ वरु॑णः। दे॒वा धर्म॑सुव॑श्च ये। ते ते॒ वाच॑ꣳ सुव॑न्तां ते ते॑ प्रा॒णꣳ
सुव॑न्तामित्या॑ह। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्म॑नः पूर्वा॑नभिषि॑श्चति। यद्व्यात्। अ॒ग्नेस्त्वा॒ तेज॑सा-
ऽभिषि॑श्चामीति॑। तेज॑स्यैव स्यात्। दु॒श्कर्मा॑ तु भवेत्। सोम॑स्य त्वा द्यु॒म्रेना॑भिषि॑श्चामीत्या॑ह।
सौम्यो॑ वै दे॒वत॑या॒ पुरु॑षः॥४८॥

स्वयै॑वेन॑ दे॒वत॑या॒ऽभिषि॑श्चति। अ॒ग्नेस्तेज॑सेत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्य
वर्च॑सेत्या॑ह। वर्च॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येणे॑त्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति।
मि॒त्रावरु॑णयोर्वी॒र्येणे॑त्या॑ह। वी॒र्यमे॒वास्मि॑न्दधाति। म॒रुता॑मोज॑सेत्या॑ह॥४९॥

ओज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। क्ष॒त्राणां॑ क्ष॒त्रप॑तिरसीत्या॑ह। क्ष॒त्राणां॑मे॒वेन॑ क्ष॒त्रप॑तिं करोति।
अति॑ दि॒वस्पा॑हीत्या॑ह। अत्य॑न्यान्पा॑हीति॒ वावै॑तदा॑ह। स॒माव॑वृत्र॒धरा॑गुदी॒चीरि॑त्या॑ह।
रा॒ष्ट्रमे॒वास्मि॑न्ध्रुव॑मकः। उ॒च्छे॑षणेन जुहोति। उ॒च्छे॑षणभा॒गो वै रु॒द्रः। भा॒गधे॒र्येनै॒व रु॒द्रं
निर॑वदयते॥५०॥

उद॑ङ्घ्रेत्या॒ग्नीद्वे॑ जुहोति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒यामे॒व दि॒शि रु॒द्रं निर॑वदयते। रु॒द्र
यत्ते॑ ऋ॒यी परं॑ नामेत्या॑ह। यद्वा अ॑स्य ऋ॒यी परं॑ नाम। तेन॒ वा ए॒ष हि॑नस्ति। यꣳ हि॑नस्ति।
तेनै॒वेन॑ꣳ स॒ह श॑मयति। तस्मै॑ हु॒तम॑सि य॒मेष्ट॑मसीत्या॑ह। य॒मादे॒वास्य॑ मृत्युमव॑यजते॥५१॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॑न्य इति॒ तस्यै॑ गृ॒हे जु॑हुयात्। यां का॒मये॑त रा॒ष्ट्रम॑स्यै
प्र॒जा स्या॑दिति॑। रा॒ष्ट्रमे॒वास्यै॑ प्र॒जा भ॑वति। पूर्ण॑मये॒नाध्व॑र्युरभिषि॑श्चति। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वा-
स्मि॑न्विषि॑ दधाति। औदु॑म्बरेण राज॑न्यः। ऊ॒र्जमे॒वास्मि॑न्न॒त्राद्यं॑ दधाति। आश्व॑त्थेन॒
वैश्यः॑। वि॒शमे॒वास्मि॑न्पुष्टि॑ दधाति। नैय॑ग्रोधेन॒ जन्यः॑। मि॒त्राण्ये॒वास्मै॑ कल्पयति। अथो॑
प्रति॑ष्ठित्यै॥५२॥

भुव॑त्याहुः पुरु॑ष ओज॑सेत्या॑ह निर॑वदयते यज॑ते ज॒न्यो द्वे च॑॥७॥

[८]

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑ इति॒ रथ॑मुपा॒वहर॑ति विजि॑त्यै। मि॒त्रावरु॑णयोस्त्वा प्र॒शास्त्रोः॑
प्र॒शिषां॑ युन॒ज्मीत्या॑ह। ब्र॒ह्मणै॒वेन॑ दे॒वता॑भ्यां युनक्ति। प्र॒ष्टिवा॑हि॒नं यु॑नक्ति। प्र॒ष्टिवा॑ही
वै दे॒वर॑थः। दे॒वर॑थमे॒वास्मै॑ युनक्ति। त्रयो॑ऽश्वा॑ भवन्ति। रथ॑श्चतु॒र्थः। द्वौ सं॒व्येष्ट॑सार॒थो।

षट्थसम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभि-
जयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः। सौऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं
वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जैषमित्याह। मरुद्विरेव प्रसूत उज्जयति। आप्सं मन इत्याह। यदेव
मनसैप्ससीत्। तदापत्। राजन्यं जिनाति। अनक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण
वीर्येणर्ध्यते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्यन्ते। पशूनां मन्युरसि तवेव मे मन्युर्भूयादिति वाराही
उपानहवुपं मुञ्चते। पशूनां वा एष मन्युः। यद्वाराहः। तेनैव पशूनां मन्युमात्मन्यन्ते। अभि
वा इयं सुषुवाणं कामयते। तस्यैश्वरेन्द्रियं वीर्यमादातोः। वाराही उपानहवुपमुञ्चते।
अस्या एवान्तर्धत्ते। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानांत्यै॥५६॥

नमो मात्रे पृथिव्या इत्याहाहिंसायै। इयदस्यायुरस्यायुर्म धेहीत्याह।
आयुरेवाऽऽत्मन्यन्ते। ऊर्गस्यूजं मे धेहीत्याह। ऊर्जमेवाऽऽत्मन्यन्ते। युङ्क्षिं वचोऽसि
वचो मयि धेहीत्याह। वचं एवाऽऽत्मन्यन्ते। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमान
आयुरूजं वचो दधाति। रथविमोचनीयां जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। तस्माच्चतुर्जुहोति। यदुभौ सहावतिष्ठेताम्। समानं
लोकमियाताम्। सह सङ्गहीत्रा रथवाहने रथमादधाति। सुवर्गादेवैनं लोकादन्तर्दधाति।
हंसः शुचिषदित्यादधाति। ब्रह्मणैवैनमुपावहरति। ब्रह्मणाऽऽदधाति। अतिच्छन्दसा-
ऽऽदधाति। अतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दांसि। सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिरादधाति। वर्ष्म
वा एषा छन्दसाम्। यदतिच्छन्दाः। यदतिच्छन्दसा दधाति। वर्ष्मेवैनं समानानां
करोति॥५८॥

पद्यन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानांत्यै प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥६॥

[९]

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रं वा अहं। वारुणी रात्रिः। अहोरात्राभ्यामेवैनमुपाव-
हरति। मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षां।
स्वमेवैनौ भागधेयमुपावहरति। समहं विश्वेदेवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तृणाति सयोनि॒त्वाय॑। स्यो॒नामा सी॒द सुष॒दामा सी॒देत्या॑ह। यथा॒यजुरे॒वैतत्। मा त्वां हि॑सीन्मा मां हि॑सीदित्या॒हाहि॑सायै। निष॑साद धृत॒व्रतो॑ वरुणः पु॒स्त्या॑स्वा साम्रा॑ज्याय सु॒क्रतुरि॒त्याह॑। साम्रा॑ज्यमे॒वैन॑ सु॒क्रतुं॑ करोति। ब्रह्मा(३)न्त्व॑ रा॒जन्ब्र॒ह्माऽसि॑ सवि॒ताऽसि॑ स॒त्यसं॑व॒ इत्या॑ह। स॒वि॒तार॑मे॒वैन॑ स॒त्यसं॑व॒ करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्व॑ रा॒जन्ब्र॒ह्माऽसीन्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॑ इत्या॒ह। इन्द्र॑मे॒वैन॑ स॒त्यौज॑सं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्व॑ रा॒जन्ब्र॒ह्माऽसि॑ मि॒त्रो॑ऽसि सु॒शेव॑ इत्या॒ह। मि॒त्रमे॒वैन॑ सु॒शेव॑ करोति। ब्रह्मा(३)न्त्व॑ रा॒जन्ब्र॒ह्मासि॑ वरु॒णोऽसि॑ स॒त्यध॑र्मेत्या॒ह। वरु॒णमे॒वैन॑ स॒त्यध॑र्माणं करोति। स॒वि॒ताऽसि॑ स॒त्यसं॑व॒ इत्या॑ह। गा॒य॒त्रीमे॒वैते॒नाभि॑ व्याह॑रति। इन्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॑ इत्या॒ह। त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैते॒नाभि॑ व्याह॑रति॥६१॥

मि॒त्रो॑ऽसि सु॒शेव॑ इत्या॒ह। जग॑तीमे॒वैते॒नाभि॑ व्याह॑रति। स॒त्यमे॒ता दे॒वताः। स॒त्यमे॒तानि॑ छन्दा॑सि। स॒त्यमे॒वाव॑ रुन्धे। वरु॒णोऽसि॑ स॒त्यध॑र्मेत्या॒ह। अनु॒ष्टुभ॑मे॒वैते॒नाभि॑ व्याह॑रति। स॒त्या॒नृते॒ वा अ॒नु॒ष्टुप्। स॒त्या॒नृते॒ वरु॑णः। स॒त्या॒नृते॒ एवा॑व॒ रुन्धे॥६२॥

नैन॑ स॒त्या॒नृते॒ उ॒दि॒ते हि॑स्तः। य ए॒वं वेद॑। इन्द्र॑स्य वज्रो॑ऽसि वा॒र्त्रघ्न॑ इति स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो॒ वै स्फ्यः॑। वज्रे॑णैवास्मा॑ अवर॒पर॑ रन्धयति। ए॒व हि॑ तच्छ्रेयः। यद॑स्मा ए॒ते र॒ध्यैयुः॑। दि॒शोऽभ्य॑य॑ राजा॑ऽभूदिति पश्चा॒क्षान्प्रय॑च्छति। ए॒ते वै सर्वे॑ऽयाः। अप॑राजायिनमे॒वैन॑ करोति॥६३॥

ओ॒दन॒मुद्भ॑वते। प॒रमे॒ष्ठी वा ए॒षः। यदो॑दनः। प॒रमा॑मे॒वैन॑ श्रियं गमयति। सु॒श्लोकाँ॑(४) सु॒मङ्ग॒लाँ॑(४) स॒त्यरा॑जा(३)नित्या॒ह। आ॒मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। शौनः॑ शे॒पमा॑ख्यापयते। वरु॒णपा॑शादे॒वैन॑ मुञ्चति। प॒रः श॒तं भ॑वति। श॒तायुः॑ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्रति॑ तिष्ठति। मा॒रुत॑स्य चै॒कवि॑श॒तिक॑पालस्य वैश्वदे॒व्यै चा॒मि॒क्षाया॑ अ॒ग्रये॑ स्विष्ट॒कृते॑ सम॒व॑द्यति। दे॒वता॑भिरे॒वैन॑मु॒भ्यतः॑ परि॑ गृह्णाति। अ॒पान्न॑न्ने स्वा॒होर्जो॑ न॒न्ने स्वा॒हाऽग्र॑ये गृह॑पतये स्वाहेति॑ तिस्र आहु॑तीर्जुहोति। त्रयं इ॒मे लो॒काः। ष्वे॒व लो॒केषु॑ प्रति॑ तिष्ठति॥६४॥ दे॒वैरि॒त्याह॑ स॒त्यसं॑व॒ करोति॑ त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैते॒नाभि॑ व्याह॑रति सत्या॒नृते॒ एवा॑व॒ रुन्धे॑ करोति श॒तेन्द्रि॑यः षट् च॑॥६॥ [१०]

एतद्वाङ्मयानि धात्रे रत्निर्नान्देवसुवामर्थतो देवोदिशः सोमस्येन्द्रस्य मित्रो दश॥१०॥
एतद्वाङ्मयानि वैष्णवं त्रिकपालमन्त्रं वै पूषा वाशाः स्थेत्याह दिशो व्यास्थापयत्युदङ्गुरेत्य ब्रह्मा(३)न्त्व॑ रा॒जन्ब्र॒ह्माऽसि॑ स॒त्यसं॑व॒ करोति॑ त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैते॒नाभि॑ व्याह॑रति सत्या॒नृते॒ एवा॑व॒ रुन्धे॑ करोति श॒तेन्द्रि॑यः षट् च॑॥६॥
एतद्वाङ्मयानि प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। तथ्सृष्ट्विरनु समंसर्पत्। तथ्सृष्ट्वा सृष्ट्वम्। अग्निना देवेन प्रथमेऽहन्ननु प्रायुङ्क्त। सरस्वत्या वाचा द्वितीयै। सवित्रा प्रसवेन तृतीयै। पूष्णा पशुभिश्चतुर्थै। बृहस्पतिना ब्रह्मणा पञ्चमे। इन्द्रेण देवेन षष्ठे। वरुणेन स्वयां देवतया सप्तमे॥१॥

सोमेन राज्ञाऽष्टमे। त्वष्टा रूपेण नवमे। विष्णुना यज्ञेनाऽऽप्तोत्। यथ्सृष्ट्वा भवन्ति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आप्रोति। पूर्वापूर्वा वेदिर्भवति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्धै। पुरस्तादुपसदा सौम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तदधाति। अन्तरा त्वाष्ट्रेण। रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि विकरोति। उपरिष्टाद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति॥२॥

सप्तमे दधाति पञ्च च॥२॥

[१]

जामि वा एतत्कुर्वन्ति। यथ्सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति। पुण्डरिस्रजां प्रयच्छत्यजामित्वाया। अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः। अप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्। तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिस्रजां प्रयच्छति। साक्षादेव दीक्षातपसी अव रुन्धे। दशभिर्वथ्सतरैः सोमं क्रीणाति। दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। मुष्करा भवन्ति सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धै। शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सप्तदशः स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेरास्यै। प्राकाशावध्वर्यवै ददाति। प्रकाशमेवेन गमयति। स्रजमुद्गात्रे। व्यैवास्मै वासयति। रुक्मं होत्रै। आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेरास्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणौ। आयुरेवाव रुन्धे। वशां मैत्रावरुणायां। राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छसिने। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। वासंसी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रं एवास्यैते। स्थूरिं यवाचितमच्छावाकायै। अन्त एव वरुणमव यजते॥६॥

अ॒न॒ङ्गाह॑म॒ग्नी॒धौ॑ व॒ह्नि॒र्वा अ॒न॒ङ्गान्॑ व॒ह्नि॒र॒ग्नीत्॑ व॒ह्नि॒नै॒व व॒ह्निं॑ य॒ज्ञस्या॑व॒ रुन्धे॑ ।
 इ॒न्द्र॒स्य सु॑षु॒वाण॑स्य॒ त्रेधे॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ प॒रा॒ऽप॒तत् । भृ॒गु॒स्तृ॒तीय॑म॒भवत् । श्रा॒य॒न्ती॒यं तृ॒तीय॑म् ।
 सर॑स्वती॒ तृ॒तीय॑म् । भा॒र्ग॒वो हो॒ता भ॑वति । श्रा॒य॒न्ती॒यं ब्र॒ह्म॒सा॒मं भ॑वति । वा॒र॒व॒न्ती॒यं म॒ग्नि॒॒ष्टोम॑सा॒मम् । सा॒र॒स्व॒ती॒र॒पो गृ॑ह्णाति । इ॒न्द्रि॒य॒स्य वी॒र्य॑स्या॒व॒रु॒द्धौ । श्रा॒य॒न्ती॒यं ब्र॒ह्म॒सा॒मं भ॑वति ।
 इ॒न्द्रि॒य॒मे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ श्रयति । वा॒र॒व॒न्ती॒यं म॒ग्नि॒ष्टोम॑सा॒मम् । इ॒न्द्रि॒य॒मे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ वा॒रय॑ति ॥ ७ ॥

वि॒रा॒ट्प्रा॒प॒ति॒र॒श्वः प्र॒जा॒प॒ते॒रा॒स्यै य॒जते॑ ब्र॒ह्म॒सा॒मं भ॑वति सु॒प्त च॑ ॥ ५ ॥ [२]

ई॒श्व॒रो वा ए॒ष दि॒शोऽनु॑न्म॒दितोः॑ । यं दि॒शोऽनु॑ व्या॒स्था॒पय॑न्ति । दि॒शाम॑वै॒ष्टयो॑ भ॒वन्ति॑ ।
 दि॒क्ष्वै॒व प्र॒ति ति॒ष्ठत्यनु॑न्मा॒दाय॑ । प॒ञ्च दे॒वता॑ य॒जति॑ । प॒ञ्च दि॒शः दि॒क्ष्वै॒व प्र॒ति ति॒ष्ठति॑ ।
 ह॒वि॒षो॑ह॒विष॑ इ॒ष्ट्वा बा॑र॒ह॒स्प॒त्यम॑भि॒घा॑रयति । य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्यो वै बृ॑ह॒स्पतिः॑ । य॒ज॒मा॒न॒मे॒व ते॒जसा॑ स॒म॒र्धय॑ति ॥ ८ ॥

आ॒दि॒त्यां म॒ल्हां ग॒र्भिणी॑मा ल॒भते॑ । मा॒रु॒तीं पृ॒श्निं प॒ष्टौही॑म् । वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑
 स॒मीची॑ दधाति । आ॒दि॒त्यया॑ पू॒र्वया॑ प्रच॑रति । मा॒रु॒त्योत्त॑रया । रा॒ष्ट्र ए॒व वि॒शम॑नु॒ब॒ध्नाति॑ ।
 उ॒च्चैरा॑दि॒त्याया॑ आ॒श्राव॑यति । उ॒पा॒शु मा॑रु॒त्यै । तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रं वि॒शम॑ति॒व॒दति॑ । ग॒र्भि॒ण्या॑दि॒त्या भ॑वति ॥ ९ ॥

इ॒न्द्रि॒यं वै ग॒र्भः । रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॒याव्य॑कः । अ॒ग॒र्भा मा॑रु॒ती । वि॒द्वे म॑रु॒तः । वि॒शमे॒व नि॑रि॒न्द्रि॒याम॑कः । दे॒वा॒सु॒राः सं॒य॑त्ता आ॒सन् । ते दे॒वा अ॒श्विनोः॑ पू॒षन्वा॒चः स॒त्यं सं॒न्नि॒धाय॑ ।
 अ॒नृ॒ते॒नासु॑रा॒नभ्य॑भवन् । ते॒ऽश्वि॒भ्यां पू॒ष्णे पु॑रो॒डाशं॑ द्वा॒द॒शक॑पा॒लं नि॑र॒वप॑न् । ततो॒ वै ते वा॒चः स॒त्यमवा॑रु॒न्धत॑ ॥ १० ॥

यद॒श्वि॒भ्यां पू॒ष्णे पु॑रो॒डाशं॑ द्वा॒द॒शक॑पा॒लं नि॑र्व॒पति॑ । अ॒नृ॒ते॒नै॒व भ्रातृ॑व्या॒नभि॒भूय॑ । वा॒चः स॒त्यम॑व॒ रुन्धे॑ । सर॑स्व॒ते स॒त्यवा॑चै॒ च॒रुम् । पू॒र्वमे॒वो॒दित॑म् । उ॒त्त॑रेणा॒भि गृ॑णाति । स॒वि॒त्रे स॒त्यप्र॑स॒वाय॑ पु॒रो॒डाशं॑ द्वा॒द॒शक॑पा॒लं प्र॑सू॒त्यै । दू॒तान्प्र॑हि॒णोति॑ । आ॒वि॒द ए॒ता भ॑वन्ति । आ॒वि॒दमे॒वैनं॑ ग॒मय॑न्ति । अथो॑ दू॒तेभ्य॑ ए॒व न छि॑द्यते । ति॒सृध॑न्व॒शुष्क॑दृ॒तिर्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ ॥ ११ ॥

अ॒र्धय॑ति भ॒वत्य॑रु॒न्धत॑ ग॒मय॑न्ति द्वे च॑ ॥ ४ ॥ [३]

आ॒ग्ने॒यम॑ष्टाक॑पा॒लं नि॑र्व॒पति॑ । तस्मा॑च्छि॒शिरे॑ कुरु॒पश्चालाः॑ प्राश्चो॑ या॒न्ति । सौ॒म्यं

चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति। सवित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवानां सवित्रा विरुन्धते। बारुहस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा यवानादधते। त्वाष्ट्रमुष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माञ्जघन्यं नैदाघे प्रत्यञ्चः कुरुपश्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षेत्रपत्येन पाचयन्ते। आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवींषि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवर्तून्ययुङ्क्ते इति। अथो खल्वाहुः। कः संवत्सरं जीविष्यतीति। षडेव पूर्वद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः। तेनैवर्तून्ययुङ्क्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तरं उत्तरेषाम्। संवत्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमुष्टाकपालं दधते युनक्त्येकं च॥३॥

[४]

इन्द्रस्य सुपुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स यत्प्रथमं निरर्णीवत्। तत्कलमभवत्। यद्वितीयम्। तद्वदरम्। यत्तृतीयम्। तत्कर्कशम्। यन्नस्तः। स सिंहः। यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स सोमः। याऽवाची। सा सुरा। त्रयाः सक्तवो भवन्ति। इन्द्रियस्यावरुद्धौ। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवाव रुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवाव रुन्धे। नाम्ना दशमी। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते। सीसेन क्रीबाच्छष्पाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्रीबः। न सोमो न सुरा। यथ्सौत्रामणी समृद्धौ। स्वाद्वीं त्वा स्वादुनेत्याह। सोममेवेना करोति। सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पच्यन्ते। तिस्रः सः सृष्टा वसति॥१८॥

तिस्रो हि रात्रीः। क्रीतः सोमो वसति। पुनातु ते परिस्नुतमिति यजुषा पुनाति व्यावृत्त्यै। पवित्रेण पुनाति। पवित्रेण हि सोमं पुनन्ति। वारेण शश्वता तनेत्याह। वारेण हि सोमं

पुनन्ति। वायुः पूतः पवित्रेणेति नैतया पुनीयात्। व्यृद्धा ह्येषा। अतिपवितस्यैतया पुनीयात्। कुविदङ्गेत्यनिरुक्तया प्राजापत्यया गृह्णाति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। एकयुर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। आश्विनं धूम्रमालभते। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्यै भेषजं करोति। सारस्वतं मेषम्। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनं भिषज्यति। ऐन्द्रमृषभं सैन्द्रत्वाय॥२०॥
अक्ष्योलोमानि हिरण्यं वसति गृह्णाति भिषज्यत्येकं च॥६॥ [५]

यत्रिषु यूपेष्वालभेत। बहिर्धाऽस्मादिन्द्रियं वीर्यं दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकयूप आलभते। एकधैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। नैतेषां पशूनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवः सुराममश्विनेति सर्वदेवत्यं याज्यानुवाक्ये भवतः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। वल्मीकवपायामवं नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै सौत्रामण्ये व्यृद्धम्। तदस्यै समृद्धम्। नानादेवत्याः पशवश्च पुरोडाशाश्च भवन्ति समृद्धौ। ऐन्द्रः पशूनामुत्तमो भवति। ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये एवास्यै समीचीं दधाति। पुरस्तादनूयानां पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो वै पुरोडाशाः। पशूनेवाव रुन्धे। ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। सावित्रं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत एव वरुणमव यजते। वडंबा दक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वः सूते। उताऽश्वतरम्। उत सोमं उत सुरा। यथ्सौत्रामणी समृद्धौ। बारहस्पत्यं पशुं चतुर्थमतिपवितस्या लभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैव यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्भवति। न ह्येतस्य ग्रहं गृह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तृष्णुतेति शतातृष्णायाः समवनयति॥२४॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। हिरण्यमन्तरा धारयति। पूतामेवैनं जुहोति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। यत्रैव शतातृष्णां धारयति॥२५॥

तन्निर्दधाति प्रतिष्ठित्यै। पितृन् वा एतस्यैन्द्रियं वीर्यं गच्छति। यः सोमोऽति पवंते। पितॄणां याज्यानुवाक्याभिरुपं तिष्ठते। यदेवास्यं पितृर्निन्द्रियं वीर्यं गच्छति। तदेवाव रुन्धे। तिसृभिरुपं तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। अथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि। अध्वर्युरहोता ब्रह्मा। त उपतिष्ठन्ते। यान्येव यज्ञस्यैन्द्रियाणि। तैरेवास्मै भेषजं करोति॥२६॥

प्रीणाति प्रथमो दक्षिणा समवन्तयति धारयतीन्द्रियाणि चत्वारि च॥६॥ [६]

अग्निष्टोममग्र आहरति। यज्ञमुखं वा अग्निष्टोमः। यज्ञमुखमेवारभ्यं स्वमा क्रमते। अथैषोऽभिषेचनीयंश्चतुस्त्रिंशपवमानो भवति। त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। ता एवाऽऽप्रोति। प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशः। तमेवाऽऽप्रोति। सःशर एष स्तोमानामयथापूर्वम्। यद्विषमाः स्तोमाः॥२७॥

एतावान् वै यज्ञः। यावान्पवमानाः। अन्तः श्लेषणं त्वा अन्यत्। यत्समाः पवमानाः। तेनाऽसःशरः। तेन यथापूर्वम्। आत्मनैवाग्निष्टोमेनर्ध्नोति। आत्मना पुण्यो भवति। प्रजा वा उक्थानि। पशवं उक्थानि। यदुक्थ्यो भवत्यनु सन्तत्यै॥२८॥

स्तोमाः पशवं उक्थान्येकं च॥२॥ [७]

उपं त्वा जामयो गिर इति प्रतिपद्भवति। वाग्वै वायुः। वाच एवैषोऽभिषेकः। सर्वासामेव प्रजानां सूयते। सर्वा एनं प्रजा राजेति वदन्ति। एतमु त्यन्दश क्षिपु इत्याह। आदित्या वै प्रजाः। प्रजानामेवैतेन सूयते। यन्ति वा एते यज्ञमुखात्। ये सम्भार्या अक्रन्॥२९॥

यदाह पवंस्व वाचो अग्निय इति। तेनैव यज्ञमुखान्नयन्ति। अनुष्टुक्प्रथमा भवति। अनुष्टुगुत्तमा। वाग्वा अनुष्टुक्। वाचैव प्रयन्ति। वाचोर्ध्वन्ति। उद्वतीर्भवन्ति। उद्वद्वा अनुष्टुभो रूपम्। आनुष्टुभो राजन्यः॥३०॥

तस्मादुद्वतीर्भवन्ति। सौर्यनुष्टुगुत्तमा भवति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। यो वै स्वादेति। नैनः स्व उपनमति। यः सामभ्य एति। पापीयान्शुषुवाणो भवति। एतानि खलु वै सामानि। यत्पृष्ठानि। यत्पृष्ठानि भवन्ति॥३१॥

तैरेव स्वात्रेति। यानि देवराजानां सामानि। तैरमुष्मिल्लोक ऋध्नोति। यानि मनुष्यराजानां सामानि। तैरस्मिल्लोक ऋध्नोति। उभयोरेव लोकयोर् ऋध्नोति। देवल्लोके

चं मनुष्यलोके च। एकविंशोऽभिषेचनीयस्योत्तमो भवति। एकविंशः कैशवपुनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दशपेयः॥३२॥

विद्वा एकविंशः। राष्ट्रं सप्तदशः। विशो एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशां प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। यद्वा एनमदो दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। तथ्सुवर्गं लोकमभ्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहेत्। अतिजनं वेयात्। उद्धा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो भवति। इममेव तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय॥३३॥

अक्रत्राज्यो भवन्ति दशपेयो माद्यन्त्राणि च॥५॥

[८]

इयं वै रजता। असौ हरिणी। यद्रुकौ भवतः। अभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। वरुणस्य वा अभिषिच्यमानस्याऽऽपः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तथ्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यद्रुकमन्तर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्। आयुष्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्। तेजस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥१॥

[९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा। अथ संवत्सरमाप्नोति। यावन्ति संवत्सरस्याहोरात्राणि। तावतीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति। अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति। व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रति तिष्ठति। अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्धृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे पुण्याहे स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी। गायत्रं च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती कृतेत्याहुः। यदेनान्तृतीयसवने कुर्वन्तीति। यदा वा एषाऽहीनस्याहर्भजते। साहस्यं वा सर्वनम्। अथैव जगती कृता। अथ पशव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते। व्यैवास्मा उच्छति। अथो तम एवाप हते। अग्निष्टोममन्त आ हरति। अग्निः सर्वा देवताः। वतास्वेव प्रति तिष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्य पशुव्यः सप्त च॥३॥

[१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर अग्निमिन्द्रस्य यज्ञिष्वग्निष्टोममुप त्वयं वै रजताऽप्रतिष्ठितो दश॥१०॥

वरुणस्य यदक्षिभ्यां यज्ञिषु तस्मादुद्धृतीः सप्तत्रिंशत्॥३७॥

वरुणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै स॒त्रमा॑सत। तेषां पृ॒श्निर्ध॑र्म॒धुगा॑सीत्। सर्जी॒षेणा॑जीवत्। तै॑ऽब्रुवन्। कस्मै॒ नु स॒त्रमा॑स्महे। यै॑ऽस्या ओष॑धीर्न॒ ज॒नया॑म॒ इति॑। ते दि॒वो वृ॑ष्टि॒मसृ॑जन्त। याव॑न्तः स्तो॒का अ॒वाप॑द्यन्त। ताव॑ती॒रोष॑धयोऽजायन्त। ता जा॒ताः पि॒त्रो वि॒षेणा॑लिम्पन्॥१॥

तासां॑ जग्ध्वा रु॒प्यन्त्यै॑त्। तै॑ऽब्रुवन्। क इ॒दमि॒त्थम॑क॒रिति॑। व॒यं भा॑ग॒धेय॑मिच्छ॒माना॑ इति॑ पि॒त्रोऽब्रु॑वन्। किं वो॑ भा॒ग॒धेय॑मिति॑। अ॒ग्नि॒होत्र॑ ए॒व नोऽप्य॑स्त्वि॒त्य॑ब्रुवन्। तेभ्य॑ ए॒तद्भा॑ग॒धेयं॑ प्राय॑च्छन्। यद्धु॒त्वा नि॒माष्टि॑। ततो॒ वै त ओष॑धीर॒स्वद॑यन्। य ए॒वं वेद॑॥२॥

स्वद॑न्तेऽस्मा॒ ओष॑धयः। ते व॒त्समु॑पावा॒सृज॑न्। इ॒दं नो॑ ह॒व्यं प्र॑दा॒पये॑ति। सौ॑ऽब्रवी॒द्वरं॑ वृ॒णै। दश॑ मा॒ रात्री॑र्जा॒तं न दो॑हन्। आ॒सृ॒ङ्गं मा॒त्रा स॒ह च॑रा॒णीति॑। तस्मा॑द्व॒त्सं जा॒तं दश॑ रात्रीर्न॒ दुह॑न्ति। आ॒सृ॒ङ्गं मा॒त्रा स॒ह च॑रति। वा॒रेवृ॑त्ꣳ ह्य॑स्य। तस्मा॑द्व॒त्सꣳ सꣳ सृ॑ष्ट॒धयꣳ रु॒द्रो घा॑तु॒कः। अति॑ हि स॒न्धान्य॑ति॥३॥

अलिम्पन्वेद घातुक एक च॥३॥

[१]

प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत। तं प्र॒जा अ॒न्व॑सृज्यन्त। तम॑भा॒ग उपा॑स्त। सौ॑ऽस्य प्र॒जाभि॑रपा॒क्राम॑त्। तम॑व॒रुरु॑त्समा॒नोऽन्वै॑त्। तम॑व॒रुधं॑ नाश॒क्रोत्। स तपो॑ऽतप्यत। सौ॑ऽग्निरुपा॒रम॑ताता॒पि वै स्य॑ प्र॒जाप॑तिरिति॑। स र॒राटा॑दुद॒मृष्ट॑॥४॥

तद॑धृतम॒भवत्। तस्मा॑द्यस्य॑ दक्षि॒णतः॑ केशा॒ उन्मृ॑ष्टाः। ताऽयै॑ष्ठल॒क्ष्मी प्रा॑जाप॒त्येत्या॑हुः। यद्रा॑टादुद॒मृष्ट॑। तस्मा॑द्रा॒टे केशा॑ न स॑न्ति। तद॒ग्नौ प्रा॑गृ॒ह्णात्। तद्व॑चि॒कि॒त्सत्। जुह॑वानी(३) मा हौषा(३)मिति॑। तद्वि॒चि॒कि॒त्सायै॑ जन्म॑। य ए॒वं वि॒द्वान् वि॑चि॒कि॒त्सति॑॥५॥

वसी॑य ए॒व चै॑तयते। तं वा॒गभ्य॑वद॒द्ब्रु॒धुधी॑ति। सौ॑ऽब्रवीत्। कस्त्व॑म॒सीति॑। स्वै॒व ते वा॑गित्य॒ब्रवी॑त्। सौ॑ऽजुहो॒त्स्वाहे॑ति। तथ्स्वा॑हाका॒रस्य॑ जन्म॑। य ए॒वꣳ स्वा॑हाका॒रस्य॑ जन्म॑ वेद॑। क॒रोति॑ स्वाहाका॒रेण॑ वी॒र्य॑म॒। यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ स्वाहाका॒रेण॑ जुह॑ति॥६॥

भो॒गायै॑वास्य॑ हुतं भवति। तस्या॒ आहु॑त्यै॒ पुरु॑षम॒सृज॑त। द्वितीय॑म॒जुहो॑त्। सोऽश्व॑म॒सृज॑त। तृतीय॑म॒जुहो॑त्। स गाम॑म॒सृज॑त। चतुर्थ॑म॒जुहो॑त्। सोऽवि॑म॒सृज॑त। पञ्चम॑म॒जुहो॑त्।

सोऽजामसृजत॥७॥

सोऽग्निरविभेत्। आहुतीभिर्वै माऽऽप्रोतीति। स प्रजापतिं पुनः प्राविशत्। तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेदं हूयात् इत्यब्रवीत्। स एतद्भागधेयमभ्यजायत। यदग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा हौषीः। उभयोर्वै नावेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथं नौ होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्। तस्मादग्नये सायं हूयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्। उभयमेवाग्नेयं स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाऽग्नये सायं हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते। अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यथसायं जुहोति॥१०॥

प्रेव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्। तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते सूर्येऽग्निहोत्रं जुहति॥११॥

प्रेव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव तत्। अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसतः। यस्तयोरन्यं राधयत्यन्यं न। उभौ वाव स तावृच्छतीति। अग्निं वावाऽऽदित्यः सायं प्र विशति। तस्मादग्निर्दूरात्तक्तं ददशे। उभे हि तेजसी सम्पद्येते॥१२॥

उद्यन्तं वावाऽऽदित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माद्धूम एवाग्नेर्दिवा ददशे। यदग्नये सायं जुहुयात्। आ सूर्याय वृश्चेत। यथसूर्याय प्रातर्जुहुयात्। आऽग्नये वृश्चेत। देवताभ्यः समदं दध्यात्। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव सायं होतव्यम्। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति प्रातः। तथोभाभ्यां सायं हूयते॥१३॥

उभाभ्यां प्रातः। न देवताभ्यः समदं दधाति। अग्निर्ज्योतिरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। प्रजा ज्योतिरित्याह। प्रजा एवास्मै प्र जनयति। सूर्यो ज्योतिरित्याह। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। ज्योतिरग्निः स्वाहेत्याह। प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रतिष्ठापयति॥१४॥

तूष्णीमुत्तरामाहुतिं जुहोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यदुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्।

यथाऽतिथये प्रद्वृताय शून्यायावस्थायाहार्यः हरन्ति। तादृगेव तत्। काऽऽह ततस्तद्वतीत्याहुः। यथ्स न वेद। यस्मै तद्धरन्तीति। तस्माद्यदौषसं जुहोति। तदेव सम्प्रति। अथो यथा प्रार्थमौषसं परिवेवैष्टि। तादृगेव तत्॥१५॥

अमृष्ट विचिकिञ्चति जुह्वत्यजाममृजताग्निहोत्रं सूर्याय प्रातर्जुहोति जुह्वति सम्पद्यते हूयते स्थापयति सम्प्रति द्वे च॥१२॥ [२]

रुद्रो वा एषः। यदग्निः। पत्नी स्थाली। यन्मध्येऽग्नेरधि श्रयेत्। रुद्राय पत्नीमपि दध्यात्। प्रमार्युका स्यात्। उदीचोऽङ्गारान्निरूह्याधि श्रयति। पत्नियै गोपीथाय। व्यन्तान्करोति। तथा पत्यप्रमार्युका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्। प्रतिपिष्वेत्पशुकामस्य। शान्तमिव हि पशव्यम्। न प्रतिपिष्वेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो खलु। प्रतिपिच्यमेव। यत्प्रतिपिञ्चति॥१७॥

तत्पशव्यम्। यज्जुहोति। तद्ब्रह्मवर्चसि। उभयमेवाकः। प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकात्। अगतं देवलोक्म्। यच्छ्रुतं हविरनभिघारितम्। अग्निं द्योतयति। अभ्येवैनद्धारयति। अथो देवत्रैवैनद्गमयति॥१८॥

पर्याग्निं करोति। रक्षसामपहत्यै। त्रिः पर्याग्निं करोति। त्र्यावृद्धिं यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। यत्प्राचीनमुद्वासयति। यजमानं शुचाऽर्पयेत्। यदक्षिणा। पितुर्देवत्यं स्यात्। यत्प्रत्यक्॥१९॥

पत्नीं शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्वासयति। एषा वै देवमनुष्याणां शान्ता दिक्। तामेवैनदनुद्वासयति शान्त्यै। वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्टपति। उपैव तथस्तृणाति। चतुरुन्नयति। चतुष्पादः पशवः॥२०॥

पशून्वाव रुन्धे। सर्वान्पूर्णानुन्नयति। सर्वे हि पुण्यां राद्धाः। अनूच उन्नयति। प्रजायां अनूचीनत्वाय। अनूच्येवास्यं प्रजाऽर्धुका भवति। सम्मृशति व्यावृत्त्यै। नाहोऽप्यनुपं सादयेत्। यदहोऽप्यनुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मा उपनिधाय॥२१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादृगेव तत्। आऽस्मै वृश्चेत। यदेव गार्हपत्येऽधि श्रयति। तेन गार्हपत्यं प्रीणाति। अग्निरभिभेत्। आहुतयो माऽत्यैष्यन्तीति। स एतां समिधमपश्यत्। तामाऽधत्त। ततो वा अग्नावाहुतयोऽग्नियन्त॥२२॥

यदेन॑ समयच्छत्। तत्समिधः समित्वम्। समिधमा दधाति। समेवैनं यच्छति।
आहुतीनां धृत्यै। अथो अग्निहोत्रमेवेध्ववत्करोति। आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। यदेका॑ समिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति। अथ कस्या॑ समिधिं द्वितीयामाहुतिं
जुहोतीति॥२३॥

यद्वे समिधावा दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एका॑ समिधमाधाय। यजुषा-
ऽन्यामाहुतिं जुहोति। उभे एव समिद्वती आहुती जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति।
आदीप्तायां जुहोति। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो यथाऽतिथिं ज्योतिष्कृत्वा परि
वेवैष्टि। तादृगेव तत्। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमति। अथो द्विपद्येव
चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति॥२४॥

भवति प्रतिष्ठितिं गमयति प्रत्यक्पशवं उपनिधायान्निधुन्येति तच्चत्वारि च॥१॥

[३]

उत्तरावतीं वै देवा आहुतिमजुहवुः। अवाचीमसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः।
यं कामयेत् वसीयान्स्थ्यादिति। कनीयस्तस्य पूर्व॑ हुत्वा। उत्तरं भूयो जुहुयात्। एषा वा
उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अजुहवुः। ततस्तेऽभवन्॥२५॥

यस्यैवं जुहति। भवत्येव। यं कामयेत् पापीयान्स्थ्यादिति। भूयस्तस्य पूर्व॑ हुत्वा।
उत्तरं कनीयो जुहुयात्। एषा वा अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवुः। ततस्ते पराऽभवन्।
यस्यैवं जुहति। परैव भवति॥२६॥

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्त्यै। गार्हपत्यं प्रतीक्षते। अननुध्यायिनमेवैनं
करोति। अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति। तं य ऋच्छेत्। यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा अग्निहोत्रस्य
स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। तां यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥२७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति। यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति। अथो
भ्रातृव्यमेवास्वाऽति क्रामति। अवाचीन॑ सायमुपमाष्टि। रेत एव तदधाति। ऊर्ध्वं प्रातः।
प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। चतुरुन्नयति॥२८॥

द्विर्जुहोति। अथ कं द्वे आहुती भवत इति। अग्नौ वैश्वानर इति ब्रूयात्। एष वा
अग्निवैश्वानरः। यद्वाह्मणः। हुत्वा द्विः प्राश्नाति। अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति।
द्विर्जुहोति। द्विर्निमाष्टि। द्विः प्राश्नाति॥२९॥

षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं देवत्यमग्निहोत्रमिति। वैश्वदेवमिति ब्रूयात्। यद्यजुषा जुहोति। तदैन्द्राग्रम्। यत्तूष्णीम्। तत्प्राजापत्यम्॥३०॥

यन्निमार्ष्टि। तदोषधीनाम्। यद्वितीयम्। तत्पितृणाम्। यत्प्राश्नाति। तद्गर्भाणाम्। तस्माद्गर्भा अनंश्नन्तो वर्धन्ते। यदाचामति। तन्मनुष्याणाम्। उदङ्वर्यावृत्याचामति॥३१॥

आत्मनो गोपीथाय। निर्णेनेक्ति शुद्धौ। निष्टपति स्वगाकृत्यै। उद्दिशति। सप्तर्षीनेव प्रीणाति। दक्षिणा पर्यावर्तते। स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते। तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते। हुत्वोप समिन्धे॥३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्धौ। न बर्हिरनु प्र हरेत्। असङ्स्थितो वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। तस्मान्नानु प्रहृत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति। अवभृथस्यैव रूपमकः॥३३॥

अभुवन्वति जुहुयात्रयति मार्ष्टि द्विः प्राश्नाति प्राजापत्यमाचामतीत्येकः॥३४॥

[४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं प्रायणमग्निहोत्रमिति। वत्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः। अन्तरिक्षमाग्नीध्रम्। द्यौर्हविर्धानम्। दिव्या आपः प्रोक्ष्णयः। ओषधयो बर्हिः॥३४॥

वनस्पतय इध्मः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः। यजमानः पशुः। समुद्रोऽवभृथः। संवत्सरः स्वंगाकारः। तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यं दत्तं भवति। यत्स्यायं जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा। यावन्तो वै देवा अहुतमादन्। ते पराऽभवन्। त एतदग्निहोत्रं सर्वस्यैव संमवदायाजुहवुः। तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्ति। यत्स्यायं जुहोति। रात्रिया एव तद्धुताद्याय॥३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अहं एव तद्धुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय। यत्ततोऽश्नाति। हुतमेव तत्। द्वयोः पर्यसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनम्। य एवं वेद। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥३७॥

इमामेव पूर्वया दुहे। अमूमुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा नयति। योनावेव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने। आज्येन जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्येव भवति। पयसा पशुकामस्य। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैवास्मै पशूनं रुन्धे॥३८॥

पशुमानेव भवति। दध्नेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि। इन्द्रियाव्येव भवति। युवाग्वामां ग्रामकामस्यौषधा वै मनुष्याः। भागधेयेनैवास्मै सजातानं रुन्धे। ग्राम्येव भवति। अयंज्ञो वा एषः। योऽसामा॥३९॥

चतुरुन्नयति। चतुरक्षरं रथन्तरम्। रथन्तरस्यैष वर्णः। उपरीं व हरति। अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्यैष वर्णः। द्विर्जुहोति। द्यक्षरं बृहत्। बृहत् एष वर्णः। अग्निहोत्रमेव तथ्सामन्वत्करोति॥४०॥

यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्। उन्नीयोपं सादयति। पृथिवीमेव प्रीणाति। होष्यन्नुपसादयति। अन्तरिक्षमेव प्रीणाति। हुत्वोपं सादयति। दिवंमेव प्रीणाति। एता वा अग्निहोत्रस्योपसदः॥४१॥

य एवं वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्। यो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितं प्रत्याश्रावितं होतां ब्रह्माणं वषट्कारं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। प्राणो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितम्। अपानः प्रत्याश्रावितम्। मनो होता। चक्षुर्ब्रह्मा। निमेषो वषट्कारः॥४२॥

य एवं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। सायं यावानंश्च वै देवाः प्रातर्यावाणश्चाग्निहोत्रिणो गृहमागच्छन्ति। तान् यन्न तर्पयेत्। प्रजयाऽस्य पशुभिर्वि तिष्ठेरन्। यत्तर्पयेत्। तृप्ता एनं प्रजयां पशुभिस्तर्पयेयुः। सजूर्देवैः सायं यावभिरिति सायं सम्मृशति। सजूर्देवैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः। ये चैव देवाः सायं यावानो ये च प्रातर्यावाणः॥४३॥

तानेवोभयाऽस्तर्पयति। त एनं तृप्ताः प्रजयां पशुभिस्तर्पयन्ति। अरुणो ह स्माहौपवेशिः। अग्निहोत्र एवाहं सायं प्रातर्वज्रं भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि। तस्मान्मत्पापीयांसो भ्रातृव्या इति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। समिधं सप्तमी। सप्तपदा शक्रो। शाक्रो वज्रः। अग्निहोत्र एव तथ्सायं प्रातर्वज्रं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति॥४४॥

बृहिः प्रातरहुताद्यां जायते रुन्धेऽसामा करोत्येता वा अग्निहोत्रस्योपसदो वषट्कारं प्रातर्यावाणो वज्रस्त्रीणि च॥११॥

प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वन्मे जायेतेति। सौऽजुहोत्। तस्याऽऽत्मन्वदजायत। अग्निर्वायुरादित्यः। तैऽब्रुवन्। प्रजापतिरहौषीदात्मन्वन्मे जायेतेति। तस्य वयमजनिष्महि। जायतान् आत्मन्वदिति तैऽजुहवुः। प्राणानामग्निः। तनुवै वायुः॥४५॥

चक्षुष आदित्यः। तेषां हुतादजायत गौरेव। तस्यै पर्याप्तिं व्यायच्छन्त। मम हुतादजनि ममेति। ते प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो नौ जयात्। तन्नौ सहासदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इति। प्राणानामहमित्यग्निः॥४६॥

तनुवा अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादजनीति। अग्नेरहुतादजनीति। तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एवं वेद गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निः समर्धयति। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भजतमिति। यदेव गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्भवान्। तेन त्वां प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्भवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सौऽन्यदालम्ब्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरभिभेत्। सौऽमुमादित्यमात्मनो निरमिमीत। तं हुत्वा पराङ्मर्यावर्तत। ततो वै स मृत्युमपाजयत्। अपं मृत्युं जयति। य एवं वेद। तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उतैकाहमुत ब्रह्म न जुहति। हुतमेवास्य भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तनुवै वायुरग्निमवत्यवित्वा भवत्येकं च॥५॥

[६]

रौद्रं गवि। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः। पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्यन्दमानम्। मैत्रं शरः। धातुरुद्धांसितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्। द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्रमुपसन्नम्। अग्नेः पूर्वाऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्रं हुतम्॥५०॥

उद्धांसितं सप्त च॥१॥

[७]

दक्षिणत उपं सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति। प्राचीमा वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्य दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वा दुह्याज्येष्ठस्य

ज्यैष्ठिनेयस्य। यो वा ग॒तश्रीः स्यात्। अप॑रौ दु॒ह्यात्कनिष्ठ॑स्य कानिष्ठिनेयस्य। यो वा
बुभू॑षेत्॥५१॥

न सं म॑शति। पा॒पव॒स्यस॒स्य व्यावृ॑त्यै। वा॒यव्यं॑ वा ए॒तदुप॑सृष्टम्। आ॒श्विनं
दु॒ह्यमा॑नम्। मै॒त्रं दुग्ध॑म्। अ॒र्य॒म्ण उ॒द्वा॒स्यमा॑नम्। त्वा॒ष्ट्रमु॒न्नीय॑मानम्। बृह॑स्पतेरु॒न्नीत॑म्।
स॒वितुः॑ प्र॒क्रान्त॑म्। द्या॒वापृ॒थिव्य॑ः ह्रि॒यमा॑णम्॥५२॥

ऐ॒न्द्रा॒ग्नमुप॑ सादितम्। सर्वा॑भ्यो वा ए॒ष दे॒वता॑भ्यो जुहोति। यो॑ऽग्नि॒होत्रं॑ जुहोति। यथा
खलु॑ वै धे॒नुं ती॒र्थे त॑र्पयति। ए॒वम॑ग्नि॒होत्री यज॑मानं तर्पयति। तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। प्र
सु॒वर्गं॑ लो॒कं जा॑नाति। पश्य॑ति पु॒त्रम्। पश्य॑ति पौ॒त्रम्। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जायते।
यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽग्नि॒होत्रं॑ जुह॑ति। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑॥५३॥

बुभूषेद्वि॒यमा॑णञ्जायते द्वे च॥३॥

[८]

त्रयो॑ वै प्रै॒यमे॒धा आ॑सन्। तेषां॑ त्रिरे॒कोऽग्नि॒होत्रम॑जुहोत्। द्विरे॒कः। स॒कृदे॒कः। तेषां॑
यस्त्रि॑रजुहोत्। स ऋ॒चाऽजु॑होत्। यो द्विः। स यजु॑षा। यः स॒कृत्। स तू॒ष्णीम्॥५४॥

यश्च॑ यजु॒षाऽजु॑होद्यश्च॑ तू॒ष्णीम्। तावु॑भावा॑र्धुताम्। तस्मा॑द्यजु॒षाऽऽहु॑तिः पूर्वा॑ होत॒व्या।
तू॒ष्णीमु॑त्तरा। उ॒भे ए॒वर्धी॑ अव॑ रुन्धे। अ॒ग्नि॒ज्योति॑र्ज्योति॑र॒ग्निः स्वा॑हेति॒ सायं॑ जुहोति। रेतं
ए॒व तद॑धाति। सूर्यो॑ ज्योति॒र्ज्योतिः॑ सूर्यः॑ स्वा॒हेति॑ प्रा॒तः। रेतं॑ ए॒व हि॑तं प्र॒ जन॑यति। रेतो
वा ए॒तस्य॑ हि॒तं न प्र॑ जायते॥५५॥

यस्या॑ग्नि॒होत्रम॑हु॒त॑ सूर्यो॑ऽभ्यु॒देति॑। यद्य॑न्ते स्यात्। उ॒न्नीय॑ प्रा॒ङ्मुद्रा॑वेत्। स
उ॒प॒साद्या॑तमि॒तोरा॑सीत्। स य॒दा ताम्ये॑त्। अथ॑ भूः स्वा॒हेति॑ जुहुयात्। प्र॒जाप॑तिर्वै भूतः।
तमे॒वोपा॑सरत्। स ए॒वैनं॑ तत् उ॒न्नय॑ति। ना॒र्तिमा॑च्छति॒ यज॑मानः॥५६॥

तूष्णीं जायते यजमानः॥३॥

[९]

यद॑ग्निमु॒द्धर॑ति। वस॑वस्तर्ह्य॒ग्निः। तस्मि॑न् यस्य॒ तथा॑विधे जुह॑ति। वसु॑ष्वे॒वास्या॑ग्नि॒होत्रं॑
हु॒तं भ॑वति। नि॒र्हितो॑ धूपा॒यञ्छे॑ते। रु॒द्रास्तर्ह्य॒ग्निः। तस्मि॑न् यस्य॒ तथा॑विधे जुह॑ति।
रु॒द्रेष्वे॒वास्या॑ग्नि॒होत्रं॑ हु॒तं भ॑वति। प्र॒थममि॑धम॒र्चिरा॑ ल॒भते। आ॒दित्या॑स्तर्ह्य॒ग्निः॥५७॥

तस्मि॑न् यस्य॒ तथा॑विधे जुह॑ति। आ॒दित्येष्वे॒वास्या॑ग्नि॒होत्रं॑ हु॒तं भ॑वति। सर्व॑ ए॒व सर्व॑श
इ॒ध्म आदी॑प्तो भवति। विश्वे॑ दे॒वास्तर्ह्य॒ग्निः। तस्मि॑न् यस्य॒ तथा॑विधे जुह॑ति। विश्वे॑ष्वे॒वास्य॑

देवेष्वग्निहोत्रं हुतं भवति। नितरामर्चिरूपावैति लोहिनीकैव भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। इन्द्र एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजापतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। शरोऽङ्गारा अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहति। य उ चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निर्इन्द्र एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निर्हिः प्रथमं सर्व एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म वसुष्वष्टौ)॥३॥

[१०]

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्। असावादित्यः सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं परिषिञ्चति। अग्निनाऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे भवतः। तावदस्य लोकस्य। नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहति। उचैनदेवं वेद॥६०॥

अस्ति द्वे च॥१॥

[११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निं रुद्र उत्तरावन्ती ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वद्रोद्रङ्गविं दक्षिणतस्म्यो वै यदग्निमृतं त्वां सत्येनेकादश॥११॥

अङ्गिरसः प्रेव तेनं पशून्व यन्निमाष्टि यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो दक्षिणतः षष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टा अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति। स दशहोतारं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्। प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनैः प्रजापतिः प्रजा असृजत। यस्मादेव योनैः प्रजापतिः प्रजा असृजत। तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो भवति। प्रजानां सृष्टानां धृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वांसं यशो नर्च्छेत्॥३॥

सोऽरण्यं परेत्य। दर्भस्तम्बमुद्धृत्य। ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य। चतुर्होतृव्याचक्षीत। एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तम्बमुद्धृत्य व्याचष्टे॥४॥

अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्नित्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येवैनं यशं ऋच्छति। ईश्वरन्तं यशोर्तो रित्याहुः। यस्यान्तं व्याचष्ट इति। वरस्तस्मै देयः। यदेवैनं तत्रोपनमति। तदेवाव रुन्धे॥५॥

अग्निमादधानो दशहोत्राऽरणिमव दध्यात्। प्रजातमेवैनमा धत्ते। तेनैवोद्धृत्याग्निहोत्रं जुहुयात्। प्रजातमेवैनं जुहोति। हविर्निर्वपस्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवैनं निर्वपति। सामिधेनीरनुवक्ष्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशहोता। यज्ञमेव तनुते॥६॥

अभिचरं दशहोतारं जुहुयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। सप्राणमेवैनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्। यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तदभि चरति। स्वकृतं

इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतम्। निर्ऋतिगृहीत एवैनं
निर्ऋत्या ग्राहयति। यद्वाचः क्रूरम्। तेन वर्षद्वरोति। वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति।
ताजगार्तिमार्च्छति॥७॥

दर्शहोता सृष्ट्या ऋच्छेद्याचंटे रुन्ध एव तनुते निर्ऋतिगृहीतं पञ्च च॥७॥ [१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं चतुर्होतारमपश्यत्। तं
मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत। तावस्मात्सृष्टावपा-
क्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दर्शपूर्णमासावालभमानः। चतुर्होतारं
मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सौऽकामयत चातुर्मास्यानि सृजेयेति।
स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स
चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्मात्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्।
चातुर्मास्यान्यालभमानः॥९॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते।
ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानां सृष्टानां धृत्यै। सौऽकामयत पशुबन्धं सृजेयेति। स एतं
षड्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स पशुबन्धमसृजत।
सौस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये
जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य
धृत्यै। सौऽकामयत सौम्यमध्वरं सृजेयेति। स एतं सप्तहोतारमपश्यत्। तं
मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सौऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः।
सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरं सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते।
ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो न प्राभवत्। तमेतावच्छः
समभरन्॥१२॥

यथ्सम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यथ्सम्भारा भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै।
आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञं सम्भृत्य प्र

तनुते। अयंज्ञो वा एषः। योऽपृत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीर्याचंष्टे। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाया उपसंश्रु व्याचंष्टे। एतद्वै पत्नीनामायतनम्। स्व एवैना आयतने-
ऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्धृ॥६॥

[२]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स त्रिवृतः स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत उदंतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयेत् वसीयान्थस्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत् पापीयान्थस्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै दशहोता। चतुरहोता पञ्चहोता। षड्वहोता सप्तहोता। ऋतवः संवत्सरः॥१५॥

प्रजाः पशवं इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं ब्रह्मभूयांसं वेद। ब्रह्मेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्मास्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। ऋतून्संवत्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्र जनयेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुरहोत्रा प्राजनयन्। यः कामयेत् वीरो म आजयेयेति। स चतुरहोतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुरहोता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जजन्दिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरं हि देवा एतयाऽऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पधन्त। वयं पूर्वं सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्वं इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वं सुवर्गं लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात्। संवत्सरो वै पञ्चहोता। संवत्सरः सुवर्गो लोकः। संवत्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठायां सुवर्गं लोकमेति। तेऽब्रुवन्नाङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

कं स्था। कं वः सद्ध्यो हव्यं वक्ष्याम इति। छन्दः स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियां त्रिष्टुभि

जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः सु सञ्च आदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति। वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एतस्मिन्वा एष श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य एवमेतं श्रितं प्रतिष्ठितं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति संवत्सरो जनयध्वमितीत्यब्रवीत्युर्व इत्यादित्यानुतवः षट्॥७॥

[३]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तेन दशधाऽऽत्मानं विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तिः सुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव वागासीत्। एतावान् यज्ञक्रतुः। स चतुरहोतारमसृजत। सोऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स चतुरहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्। स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रं दंशपूर्णमासौ यजूंषि। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स भुव इति व्याहरत्॥२२॥

सोऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स तृतीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स सुवरिति व्याहरत्। स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुक्थ्यमतिरात्रमृचः। एता वै व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्बलु वै लोकाननु प्रजाः पशवश्छन्दांसि प्राजायन्त। य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा व्याहृतीः प्रजाता वेद॥२३॥

प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पञ्चहोतारमसृजत। स हविर्नाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतत्तं हविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्रत्यङ्बाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥२४॥

तद्वुर्वर्णं हिरण्यमभवत्। तद्वुर्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्राङ्बाधत। स देवानसृजत। तदस्य प्रियमासीत्। तथ्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। तथ्सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। य एव सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेद॥२५॥

सुवर्णं आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः। तस्मात्सुवर्णं हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। ऐनं प्रियं गच्छति नाप्रियम्। स सप्तहोतारमसृजत। स सप्तहोत्रेव सुवर्णं लोकमैत्। त्रिणवेन स्तोमैर्नैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत। त्रयस्त्रिंशेन प्रत्यतिष्ठत्। एकविंशेन रुचमधत्॥२६॥

सप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्त्सोमेन यजते। सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमेति।
त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यान्प्रणुदते। त्रयस्त्रिंशेन प्रति तिष्ठति। एकविंशेन
रुचं धत्ते। सप्तदशेन प्र जायते। तस्मात्सप्तदशः स्तोमो न निरुह्यः। प्रजापतिर्वै सप्तदशः।
प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते प्रजात्यै॥२७॥

अनुन्दद्व इति व्याहरद्वेदासीद्वेदाधत्त प्रजात्यै॥७॥

[४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै दक्षिणामनयत्। तामङ्गीनात्।
तैऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम। तथा नो दक्षिणा न ह्वेष्यतीति। ते व्यावृत्य प्रत्यंगृह्णन्।
ततो वै तान्दक्षिणां नाङ्गीनात्। य एवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा
ङ्गीनाति॥२८॥

राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह। आग्नेयं वै हिरण्यम्।
स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। सोमाय वास इत्याह। सौम्यं वै वासः। स्वयैवैनं देवतया
प्रतिगृह्णाति। रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति।
वरुणायाम्मित्याह॥२९॥

वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। प्रजापतये पुरुषमित्याह। प्रजापत्यो
वै पुरुषः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। मनवे तल्पमित्याह। मानवो वै तल्पः। स्वयैवैनं
देवतया प्रति गृह्णाति। उत्तानायङ्गीरसायान् इत्याह। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः॥३०॥

अनयैवैनत्प्रति गृह्णाति। वैश्वानर्यर्चा रथं प्रति गृह्णाति। वैश्वानरो वै देवतया रथः।
स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। तेनामृतत्वमंश्यामित्याह। अमृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते। वयं दात्र
इत्याह। वयं एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति। मयो मध्यमस्तु प्रतिग्रहीत्र इत्याह॥३१॥

यद्वै शिवम्। तन्मयः। आत्मन एवैषा परीतिः। क इदं कस्मा अदादित्याह। प्रजापतिर्वै
कः। स प्रजापतये ददाति। कामः कामायेत्याह। कामेन हि ददाति। कामेन प्रतिगृह्णाति।
कामो दाता कामः प्रतिग्रहीतेत्याह॥३२॥

कामो हि दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविशेत्याह। समुद्र इव हि कामः।
नेव हि कामस्यान्तोऽस्ति। न समुद्रस्य। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामीत्याह। येन कामेन प्रति-
गृह्णाति। स एवैनमुष्मिँल्लोके काम आगच्छति। कामैतत्त एषा तं काम दक्षिणेत्याह।
काम एव तद्यजमानोऽमुष्मिँल्लोके दक्षिणामिच्छति। न प्रतिग्रहीतरि। य एवं विद्वान्दक्षिणां

प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति गृह्णाति॥३३॥

वीनात्यश्वमित्याहाङ्गीरसः प्रतिग्रहीत्र इत्याह प्रतिग्रहीतेत्याहु दक्षिणेत्याह चत्वारि च॥६॥ [५]

अन्तो वा एष यज्ञस्य। यदशममहः। दशमेऽहन्त्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्ति। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। अन्नाद्यमव रुन्धते। तिसृभिः स्तुवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमव रुन्धते। पृश्निवतीर्भवन्ति। अन्नं वै पृश्निं॥३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति। मनसा प्रति हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। देवा वै सर्पाः। तेषामियं राज्ञी। यत्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुरहोतृन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशंसति शान्त्यै। अन्तो वा एष यज्ञस्य। यदशममहः। एतत्खलु वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुरहोतारः। दशमेऽहुश्चतुरहोतृव्याचष्टे। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। परमं देवानां गुह्यं ब्रह्माव रुन्धे। तदेव प्रकाशं गमयति॥३६॥

तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। यज्ञमानदेवत्यं वा अहः। भ्रातृव्यदेवत्यां रात्रिः। अह्ना रात्रिं ध्यायेत्। भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृङ्क्ते। यद्विवा वाचं विसृजेत्। अहर्भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। यन्नक्तं विसृजेत्। रात्रिं भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। अधिवृक्षसूर्यं वाचं विसृजति। एतावन्तमेवास्मै लोकमुच्छिषति। यावदादित्योऽस्तमेति॥३७॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शिषेत्यञ्च च॥४॥ [६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समंश्लिष्यन्। ता रूपेणानुप्राविशत्। तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता नाम्नाऽनु प्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम वै प्रजापतिरिति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेदध्वर्येते॥३८॥

मित्रमेव भवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। स आत्मन्निन्द्रमपश्यत्। तमसृजत। तं त्रिष्टुग्वीर्यं भूत्वाऽनु प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्तः आपद्यत। तेनोदय्यासुरानभ्यभवत्॥३९॥

य एवं वेद। अभि भ्रातृव्यान्भवति। ते देवा असुरैर्विजित्य। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुष्मिल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं

यज्ञं विधायायास्यम्। अङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्रं कल्पयेति॥४०॥

तस्य वा इयं क्लृप्तिः। यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्रं सृज्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। सोऽमन्यत। अग्निं वा इमेऽस्माल्लोकादमुं लोकं कमिष्यन्त इति। स वाचस्पते हृदिति व्याहरत्। तस्मात्पुत्रो हृदयम्। तस्मादस्माल्लोकादमुं लोकं नाभिं कामयन्ते। पुत्रो हि हृदयम्॥४१॥

हृयते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारि च॥४॥ [७]

देवा वै चतुरहोतृभिर्यज्ञमन्वत। ते वि पाप्मना भ्रातृव्येणार्जयन्त। अग्निं सुवर्गं लोकमर्जयन्। य एवं विद्वांश्चतुरहोतृभिर्यज्ञं तनुते। वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयते। अग्निं सुवर्गं लोकं जयति। षड्विंशत्रा प्रायणीयमा सादयति। अमुष्मै वै लोकाय षड्विंशता। घ्नन्ति खलु वा एतत्सोमम्। यदभिषुण्वन्ति॥४२॥

ऋजुधैवैनमुं लोकं गमयति। चतुरहोत्राऽऽतिथ्यम्। यशो वै चतुरहोता। यश एवाऽऽत्मन्धत्ते। पञ्चहोत्रा पशुमुपसादयति। सुवर्ग्यो वै पञ्चहोता। यजमानः पशुः। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। ग्रहान्गृहीत्वा सप्तहोतारं जुहोति। इन्द्रियं वै सप्तहोता॥४३॥

इन्द्रियमेवाऽऽत्मन्धत्ते। यो वै चतुरहोतृननुसवनं तर्पयति। तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। बहिष्पवमाने दशहोतारं व्याचक्षीत। माथ्यं दिने पवमाने चतुरहोतारम्। आर्भवे पवमाने पञ्चहोतारम्। पितृयज्ञे षड्विंशतारम्। यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे सप्तहोतारम्। अनुसवनमेवैनां स्तर्पयति॥४४॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। देवा वै चतुरहोतृभिः सत्रमांसत। ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तैऽब्रुवन्। यत्र प्रथमं यशं ऋच्छात्। सर्वेषां त्रस्तत्सहासदिति। सोमश्चतुरहोत्रा। अग्निः पञ्चहोत्रा। धाता षड्विंशत्रा॥४५॥

इन्द्रः सप्तहोत्रा। प्रजापतिर्दशहोत्रा। तेषां सोमं राजानं यशं आर्च्छत्। तत्र्यंकामयत। तेनापाकामत्। तेन प्रलायमचरत्। तं देवाः प्रैषैः प्रैषमैच्छन्। तत्प्रेषाणां प्रैषत्वम्। निविद्धिन्यवेदयन्। तन्निविदोन्नित्वम्॥४६॥

आग्नीभिर्ग्राधुवन्। तदाग्नीणामाप्रित्वम्। तमघ्नन्। तस्य यशो व्यंगृह्णत। ते ग्रहा अभवन्।

तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य त्वैव गृहीताः। तेऽब्रुवन्। यो वै नः श्रेष्ठोऽभूत्॥४७॥

तमवधिष्म। पुनरिमं सुवामहा इति। तं छन्दोभिरसुवन्त। तच्छन्दसां छन्दस्त्वम्। साम्ना समानयन्। तथ्साम्नः सामत्वम्। उक्थैरुदस्थापयन्। तदुक्थानामुक्थत्वम्। य एवं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्थसोममागच्छति। यश एवेनमृच्छति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। तावुभौ सोममागच्छतः। सोमो हि यशः। तं त्वाऽव यश ऋच्छतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्मात्सोमे सोमः प्रोच्यः। यश एवेनमृच्छति॥४९॥
अभिपुण्वन्ति स्महोता तर्पयति षड्विंश निवित्त्वमभूत्तिष्ठति प्राहेति द्वे च॥८॥ [८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नाऽऽसीत्। न द्यौरासीत्। न पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदसदेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति। तदतप्यत। तस्मात्तेपानाद्धूमोऽजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादग्निरजायत। तद्भूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपानाज्योतिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादग्निरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानान्मरीचयोऽजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादुदारा अजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तदभ्रमिव समहन्यत। तद्वस्तिमभिनत्॥५१॥

स समुद्रोऽभवत्। तस्मात्समुद्रस्य न पिबन्ति। प्रजननमिव हि मन्यन्ते। तस्मात्पशोर्यायमानादापः पुरस्ताद्यन्ति। तद्वशहोताऽन्वसृज्यत। प्रजापतिर्वै दशहोता। य एवं तपसो वीर्यं विद्वांस्तप्यते। भवत्येव। तद्वा इदमापः सलिलमासीत्। सोऽरोदीत्प्रजापतिः॥५२॥

स कस्मा अज्ञि। यद्यस्या अप्रतिष्ठाया इति। यदप्स्ववापद्यत। सा पृथिव्यभवत्। यद्यमृष्ट। तदन्तरिक्षमभवत्। यदूर्ध्वमुदमृष्ट। सा द्यौरभवत्। यदरोदीत्। तदनयो रोदस्त्वम्॥५३॥

य एवं वेद। नास्य गृहे रुदन्ति। एतद्वा एषां लोकानां जन्म। य एवमेषां लोकानां जन्म वेद। नैषु लोकेष्वार्तिमाच्छति। स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। स इमां प्रतिष्ठां वित्वाऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वा नभवत्। स जघनादसुरानसृजत॥५४॥

तेभ्यो मृन्मये पात्रेऽन्नमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत्। सा तमिस्रा-

ऽभवत्। सौऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वानभवत्। स प्रजननादेव प्रजा असृजत। तस्मादिमा भूयिष्ठाः। प्रजननाद्धेना असृजत॥५५॥

ताभ्यो दारुमये पात्रे पयोऽदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत्। सा जोध्नाऽभवत्। सौऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वानभवत्। स उपपक्षाभ्यामेवर्तूनसृजत। तेभ्यो रजते पात्रे घृतमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्॥५६॥

तामपाहत्। सौऽहोरात्रयोः सन्धिरभवत्। सौऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वानभवत्। स मुखाद्देवानसृजत। तेभ्यो हरिते पात्रे सोममदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत्। तदहरभवत्॥५७॥

एते वै प्रजापतेर्दोहाः। य एवं वेद। दुह एव प्रजाः। दिवा वै नोऽभूदिति। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। देववानेव भवति। एतद्वा अहोरात्राणां जन्म। य एवमहोरात्राणां जन्म वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति॥५८॥

असतोऽधि मनोऽसृज्यत। मनः प्रजापतिमसृजत। प्रजापतिः प्रजा असृजत। तद्वा इदं मनस्येव परमं प्रतिष्ठितम्। यदिदं किं च। तदेतच्छ्रौवस्यसन्नाम ब्रह्म। व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते प्रजयां पशुभिः। प्र परमेष्ठिनो मात्रामाप्रोति। य एवं वेद॥५९॥

अग्निरजायत तद्वयोऽतप्यतामिनदरोदीत्प्रजापतीरोदस्त्वमसृजतासृजत घृतमदुहत्याऽस्य सा तनूरासीदहरभवदच्छति वेद (इदं धूमोऽग्निर्ज्योतिर्विमरीचय उदारास्तद्वत् स जघनात्सा तमिन्ना स प्रजननात्सा जोध्ना स उपपक्षाभ्यां सौऽहोरात्रयोः सन्धिः स मुखात्तदहर्देवानाम्नुमयं दारुमये रजते हरिते तेभ्यस्ताभ्यो द्वे तेऽन्नं पयो घृतं सोमम्॥॥१०॥

[९]

प्रजापतिरिन्द्रमसृजतानुजावरं देवानाम्। तं प्राहिणोत्। परेहि। एतेषां देवानामधिपतिरेधीति। तं देवा अब्रुवन्। कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति। सौऽब्रवीत्। कस्त्वमसि वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति मा देवा अवाचन्निति। अथ वा इदं तर्हि प्रजापतौ हर आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नादित्ये। तदेनमब्रवीत्। एतन्मे प्रयच्छ। अथाहमेतेषां देवानामधिपतिर्भविष्यामीति। कोऽहं स्यामित्यब्रवीत्। एतत्प्रदायेति। एतत्स्या इत्यब्रवीत्। यदेतद्ववीषीति। को ह वै नाम प्रजापतिः। य एवं वेद॥६१॥

विदुरेनं नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत्। ततो वा इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्।

य एवं वेद। अधिपतिरेव समानानां भवति। सौऽमन्यता किं किं वा अकरमिति। स चन्द्रं म आहरेति प्रालपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेद॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या यथा गोपायत् इति। तथ्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेद। नैनं दभ्नोति। कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति। तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेद। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्। य एवं वेद। परमामेव काष्ठां गच्छति। तं देवाः समन्तं पर्यविशन्। वसंवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः पश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यश्चम्॥६४॥

साध्याः पराश्चम्। य एवं वेद। उपैनः समानाः संविशन्ति। स प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा आवयत्। ता अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत्। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः॥६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत्। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्। उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत्। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥६६॥

मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्ठान्यवर्तयत्। ताः सर्वतोमुखो भूत्वाऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा अतिष्ठन्तान्नाद्याय। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा अन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदन्द्रियाव्येव भवति प्रत्यश्च मुखं दक्षिणतो मुखं पश्चान्नवं च॥८॥ [१०]

प्रजापतिरकामयत् बृहोभूयान्स्थ्यामिति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्तिं बृहोभूयानभवत्। यः कामयेत बृहोभूयान्स्थ्यामिति। स दशहोतारं प्रयुञ्जीत। बृहोरेव भूयान्भवति। सौऽकामयत् वीरो म आजायेतेति। स दशहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमिती। तं प्रायुङ्क्त॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रोऽजायत्। यः कामयेत वीरो म आजायेतेति। स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीत। आऽस्य वीरो जायते। सौऽकामयत् पशुमान्स्थ्यामिति। स चतुर्होतुः पञ्चहोतारं निरमिमिती। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्तिं पशुमानभवत्। यः कामयेत पशुमान्स्थ्यामिति। स

पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत॥६९॥

पशुमानेव भवति। सौऽकामयतृत्वौ मे कल्पेरन्त्रिति। स पञ्चहोतुः षड्द्वोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्त्युतवौऽस्मा अकल्पन्त। यः कामयतृत्वौ मे कल्पेरन्त्रिति। स षड्द्वोतारं प्रयुञ्जीत। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः। सौऽकामयत सोमपः सौमयाजी स्याम्। आ मै सोमपः सौमयाजी जायेतेति॥७०॥

स षड्द्वोतुः सप्तहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति सोमपः सौमयाज्यंभवत्। आऽस्य सोमपः सौमयाज्यंजायत। यः कामयत सोमपः सौमयाजी स्याम्। आ मै सोमपः सौमयाजी जायेतेति। स सप्तहोतारं प्रयुञ्जीत। सोमप एव सौमयाजी भवति। आऽस्य सोमपः सौमयाजी जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्। तैऽमुष्मिँल्लोके व्यंक्षुध्यन्। तैऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्रं कल्पयेति। तस्य वा इयं कृप्तिः॥७२॥

यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्रं सद्ध्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो वै चतुरहोतृणां निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुर्निदानम्। दशपूर्णमासौ चतुरहोतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। पशुबन्धः षड्द्वोतुः। सौम्योऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै चतुरहोतृणां निदानम्। य एवं वेद। दानवान्भवति॥७३॥

अमिमीत तं प्रायुङ्क्त पञ्चहोतारं प्र युञ्जीत जायेतेति तिष्ठति कृत्तिर्दशहोतुर्निदानं सप्त च॥६॥ [११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति प्रजापतिरकामयत दशपूर्णमासौ सृजेयेति प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन दशधाऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः सर्गश्चिष्यं देवा वै चतुरहोतृभिर्दिं वा अग्नें प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत ब्रह्मर्ष्यानेकादश॥११॥

प्रजापतिस्तद्वर्हस्य प्रजापतिरकामयतानयेवैनुत्तस्य वा इयं कृप्तिस्तस्मात्तेपानाज्योतिर्यदस्मिन्नादित्ये स षड्द्वोतुः सप्तहोतारं त्रिसंसतिः॥७३॥

प्रजापतिरकामयत निदानवान्भवति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवेषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेद बुध्यन्ते षड्॥३॥

[१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्त्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव समिन्धे। तेजसे वीर्याया। अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा प्रतिगृह्णाति। आत्मनोऽनात्यै। यद्येनमात्विज्यादृतं सन्तं निरहरन्। आग्नीध्रे जुहुयादशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥४॥

प्राणानेवास्योप दासयति। यद्येनं पुनरुप शिक्षेयुः। आग्नीध्रे एव जुहुयादशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पश्चात्प्राडासीनः। अनुलोममविग्राहम्। प्राणानेवास्यै कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्धोतेत्यृतमुखऋतुमुखे जुहोति। ऋतूनेवास्यै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

कृता अस्मा ऋतव आरयन्ति। षड्होता वै भूत्वा प्रजापतिरिदं सर्वमसृजत। स मनोऽसृजत। मनसोऽधि गायत्रीमसृजत। तद्गायत्रीं यश आर्च्छत्। तामाऽलभत। गायत्रिया अधि छन्दांस्यसृजत। छन्दोभ्योऽधि सामां तथ्सामं यश आर्च्छत्। तदाऽलभत॥६॥

साम्नोऽधि यजूंष्यसृजत। यजुर्भ्योऽधि विष्णुम्। तद्विष्णुं यशं आर्च्छत्। तमाऽलंभत। विष्णोरध्योषधीरसृजत। ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तथ्सोमं यशं आर्च्छत्। तमाऽलंभत। सोमादधि पशून्सृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं यशं आर्च्छत्। तदेनं नाति प्राच्यवत। इन्द्रं इव यशस्वी भवति। य एवं वेद। नैनं यशोऽति प्रच्यवते। यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यंगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं चं प्रतिगृह्णीयात्। तथ्सर्वमुत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णत्वित्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति। बर्हिषा प्रतीयाद्वां वाऽश्वं वा। एतद्वै पशूनां प्रियं धाम। प्रियेणैवैनं धाम्ना प्रत्येति॥८॥

विग्राहमृतवस्तदाऽलंभतेन्द्रं गृह्णीयाथद्वं॥५॥

[२]

यो वा अविद्वान्निर्वर्तयते। विशीर्षा सपाप्माऽमुष्मिल्लोके भवति। अथ यो विद्वान्निर्वर्तयते। सशीर्षा विपाप्माऽमुष्मिल्लोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्त। अग्निश्च पृथिवी च। वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाः। अग्निर्यवर्तयत। स साहस्रमपुष्यत्॥९॥

पृथिवी न्यवर्तयत। सौषधीभिर्वनस्पतिभिरपुष्यत्। वायुर्यवर्तयत। स मरीचीभिरपुष्यत्। अन्तरिक्षं न्यवर्तयत। तद्वयोभिरपुष्यत्। आदित्यो न्यवर्तयत। स रुश्मिभिरपुष्यत्। द्यौर्यवर्तयत। सा नक्षत्रैरपुष्यत्। चन्द्रमा न्यवर्तयत। सोऽहोरात्रैरर्धमासैर्मासैर्ऋतुभिः संवत्सरेणापुष्यत्। तान्योषान्पुष्यति। याऽस्तेऽपुष्यन्। य एवं विद्वान्निर्वर्तयते परि च॥१०॥

अपुष्यन्नक्षत्रैरपुष्यत्यश्वं च॥२॥

[३]

तस्य वा अग्नेरहिरण्यं प्रतिजग्रहुषः। अर्धमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सोऽर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अर्धमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः। तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् वासः प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापा-

कामत्। तामेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः। पञ्चममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः। षष्ठमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्स्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वा उत्तानस्योऽऽङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः। अष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। यद्वा इदं किं च। तत्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यंगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्। तत्सर्वमुत्तानस्त्वोऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवेनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्तं प्रतिगृह्णाति। षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्प्रतिगृहीयाच्चत्वारि च (तस्य वा अग्नेरहिरण्यं सोमस्य वासुस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्वं प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तल्पन्तमेतेनोत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्वे। अथ तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं षष्ठं सप्तमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्॥॥६॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्वशहोतारः सूत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन प्रजा असृजन्तेति। प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन प्रजा असृजन्त। यच्चतुरहोतारः सूत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केनौषधीरसृजन्तेति। सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सूत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केनैभ्यो

लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत। यथ्यङ्घ्रोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१८॥

केनतूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेनतूनकल्पयन्त। यथ्सप्तहोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन सुवरायन्। केनेमाँल्लोकान्थ्समतन्वन्निति। अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन सुवरायन्। तेनेमाँल्लोकान्थ्समतन्वन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य गार्हपते दीक्षते। अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा अर्यमणं वेद। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुर्यं प्रशंसन्ति। आर्यावसतिर्भवति। य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वं चतुरहोतारः। चतुरहोतृभ्योऽधि यज्ञो निर्मितः। स य एवं विद्वान् विवदेत। अहमेव भूयो वेद। यश्चतुरहोतृन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेद। यश्चतुरहोतृन् वेद। यो वै चतुरहोतृणां होतृन् वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥२१॥

सर्वा दिशोऽभि जयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणां होता। सोमश्चतुरहोतृणां होता। अग्निः पञ्चहोतृणां होता। धाता षड्होतृणां होता। अर्यमा सप्तहोतृणां होता। एते वै चतुरहोतृणां होतारः। तान् य एवं वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति। सर्वा दिशोऽभि जयति॥२२॥

आर्ध्ववत्रार्ध्वन्नित्येवं वेदोति सर्वा दिशोऽभि जयति (वै तेन सत्रङ्केन॥)॥६॥

[५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रंसत। स हृदयं भूतोऽशयत्। आत्मन् हा (३) इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यशृण्वन्। ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। ताः कुसिन्धुमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते द्रश्पूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। त उपौहश्चत्वार्यङ्गानि। तस्माद्द्रश्पूर्णमासयोर्यज्ञक्रतोः। चत्वारं ऋत्विजः। पञ्चकृत्वोऽह्वयत्। पशवः प्रत्यशृण्वन्। ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। त उपौहं लोमं छवीं मांसमस्थिं मज्जानम्। तस्माच्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोः॥२४॥

पञ्चत्विजः। षड्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यशृण्वन्। ते पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त।

त उपौहन्थस्तनावाण्डौ शिश्रमवांश्च प्राणम्। तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः। षडृत्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यंशृण्वन्। ताः सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त॥२५॥

ता उपौहन्थसप्त शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्मात्सौम्यस्याध्वरस्य यज्ञक्रतोः। सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्। तपः प्रत्यंशृणोत्। तत्कर्मणैव संवत्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुप पर्यावर्तत। तत्सर्वमात्मानमपरिवर्गमुपौहत्। तस्मात्संवत्सरे सर्वे यज्ञक्रतवोऽवर्ध्यन्ते। तस्माद्दशहोता चतुरहोता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। एकहोत्रे बलिः हरन्ति। हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद॥२६॥

चन्द्रमांश्चातुर्स्यानां यज्ञक्रतोरेध्वरेण यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त सप्तहोता चत्वारि च॥४॥ [६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। सौऽग्निरब्रवीत्। ममायमन्नमस्त्विति। सौऽबिभेत्। सर्वं वै माऽयं प्र धक्ष्यतीति। स एतांश्चतुरहोतृनात्मस्पर्णानपश्यत्। तानंजुहोत्। तैर्वै स आत्मानमस्पृणोत्। यदग्निहोत्रं जुहोति। एकहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥२७॥

कुसिन्धं चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुरहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति दर्शपूर्णमासौ। चत्वारि चाऽऽत्मनोऽङ्गानि स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्पञ्चमी। पञ्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि। लोमं छुर्वी मांसमस्थिं मज्जानम्॥२८॥

तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। षड्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिश्रमवांश्च प्राणम्। तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति॥२९॥

समिथ्सप्तमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति सौम्यमध्वरम्। सप्त चाऽऽत्मनः शीर्षण्यान्प्राणान्स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। द्विर्निमांष्टिः द्विः प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति संवत्सरम्। सर्वं चाऽऽत्मानमपरिवर्गं स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति॥३०॥

अग्निहोत्रं मज्जान्द्विर्जुहोत्यपरिवर्गं स्पृणोत्येकं च॥४॥ [७]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वा नभवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्मात्थ्यन्तर्वली। हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो गर्भेणाताम्यत्। स

तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो भवति। तस्यासुरेवाजीवत्॥३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्। य एवमसुराणामसुरत्वं वेदं। असुमानेव भवति। नैनमसुर्जहाति। सोऽसुरान्सृष्ट्वा पितेवामन्यत। तदनु पितृनसृजत। तत्पितृणां पितृत्वम्। य एवं पितृणां पितृत्वं वेदं। पितेवैव स्वानां भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम। स पितृन्सृष्ट्वाऽऽमनस्यत्। तदनु मनुष्यान्सृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेदं। मनुष्यैव भवति। नैनमनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्ससृजानायं। दिवा देवत्राऽभवत्। तदनु देवानसृजत। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेदं। दिवा हैवास्यं देवत्रा भवति। तानि वा एतानि चत्वार्यम्भांसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति। य एवं वेदं॥३३॥

अजीवश्चानां भवति देवानसृजत सप्त च॥३॥

[८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवंते। यदभि पवंते। यदभि सम्पवंते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्स्यत्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेदं॥३४॥

यतोऽयं पवंते। यदभि पवंते। यदभि सम्पवंते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति। विन्देत प्रजाम्। अद्ध्यः पवंते। अपोऽभि पवंते। अपोऽभि सम्पवंते॥३५॥

अस्याः पवंते। इमामभि पवंते। इमामभि सम्पवंते। अग्नेः पवंते। अग्निमभि पवंते। अग्निमभि सम्पवंते। अन्तरिक्षात्पवंते। अन्तरिक्षमभि पवंते। अन्तरिक्षमभि सम्पवंते। आदित्यात्पवंते॥३६॥

आदित्यमभि पवंते। आदित्यमभि सम्पवंते। द्योः पवंते। दिवमभि पवंते। दिवमभि सम्पवंते। दिग्भ्यः पवंते। दिशोऽभि पवंते। दिशोऽभि सम्पवंते। स यत्पुरस्ताद्वाति। प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात्पुरस्ताद्धान्तम्। सर्वाः प्रजाः प्रति नन्दन्ति। प्राणो हि प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति। य एवं वेदं। स वा एष प्राण एव। अथ यद्वक्षिणतो वाति। मातरिश्वेव भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्माद्वक्षिणतो वान्तं विद्यात्। सर्वा दिश आ वाति॥३८॥

सर्वा दिशोऽनु वि वाति। सर्वा दिशोऽनु सं वातीति। स वा एष मातरिश्वेव।

अथ यत्पश्चाद्वाति। पर्वमान एव भूत्वा पश्चाद्वाति। पूतमस्मा आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति। पूतमश्नाति। य एवं वेद। स वा एष पर्वमान एव॥३९॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति। सवितैव स्वाना भवति। य एवं वेद। स वा एष सवितैव। ते य एनं पुरस्तादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पुरस्तात्पाप्मानः। ताऽस्तेऽपं घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनं दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। ताऽस्तेऽपं घ्नन्ति। दक्षिणत इतरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुप वदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। ताऽस्तेऽपं घ्नन्ति। पश्चादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप वदन्ति। य एवास्योत्तरतः पाप्मानः। ताऽस्तेऽपं घ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरान्पाप्मानः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीवं नृत्येत्। प्रेवं चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत्। मण्टयेदिव। क्रथयेदिव। शृङ्गायेतेव। उत मोषं वदेयुः। उत मै पाप्मानमपं हन्युरिति। स यान्दिशं सनिमेष्यन्थस्यात्। यदा तान्दिशं वातो वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वा धावेत्। सातमेव रदितं व्यूढं गन्धमभि प्रच्यवते। आऽस्य तं जनपदं पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। य एवं वेद॥४२॥

वेदुः सम्पवत आदित्यात्यवते वात्या वात्येष पर्वमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः पाप्मानस्ताऽस्तेऽपं घ्नन्तीत्यष्टौ च॥१॥—[१]

प्रजापतिः सोमं राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तैः कुरुत। अथ ह सीता सावित्री। सोमं राजानं चकमे। श्रद्धामु स चकमे। साऽऽहं पितरं प्रजापतिमुपससार। तं होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उप त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा पद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत इति। तस्यां उ ह स्थांग्रमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्याय। चतुरहोतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखैः ऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्थं वव्राज। तां होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति। तं होवाच। भोगं तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्तं पाणाविति। तस्यां उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्मादुह स्त्रियो भोगमैव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतः स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्याय। चतुरहोतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य। आस्यार्धं व्रजेत्। प्रियो हव भवति॥४६॥

अयान्यलङ्कृत्य स्यामिति भवति॥४॥ [१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयति। आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै दशमः हूतः प्रत्यशृणोत्। स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं दशहूतः सन्तम्। दशहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै सप्तमः हूतः प्रत्यशृणोत्। स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतः सप्तहूतः सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै षष्ठः हूतः प्रत्यशृणोत्। स षड्हूतोऽभवत्॥४८॥

षड्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतः षड्हूतः सन्तम्। षड्होतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चमः हूतः प्रत्यशृणोत्। स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं पञ्चहूतः सन्तम्। पञ्चहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण॥४९॥

पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै चतुर्थः हूतः प्रत्यशृणोत्। स चतुरहूतोऽभवत्। चतुरहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं चतुरहूतः सन्तम्। चतुर्होतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत्। त्वं वै मे नेदिष्ठः हूतः प्रत्यश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु हैनाः चतुरहोतार इत्याचक्षते। तस्माच्छ्रूषुः पुत्राणां हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। एवं वेद॥५०॥

देवाः षड्हूतोऽभवत्पञ्चहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेणाश्रौषीः षट्॥४॥ [११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणं यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यदशहोतारः प्रजापतिर्व्यसं प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत् स तपः सौऽन्तर्वा-ब्रह्मवादिनो यो वा इमं विद्यात्प्रजापतिः सोमः राजानं ब्रह्मात्मन्वदेकादश॥११॥

ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदं किं च प्रजापतिरकामयत् य एवास्यं दक्षिणतः पञ्चाशत्॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान्। विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्य। शत्रूयतामा भरा भोजनानि। अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युमन्युत्तमानि सन्तु। सञ्जास्पत्यः सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महासि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृको वारो जिघासति॥१॥

तास्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्युमा भरा। अग्ने यो नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ठः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो विज्ञातवीर्यः। वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राच इन्द्र विश्वा अमित्रान्॥२॥

अपापांचो अभिभूते नुदस्व। अपोदींचो अपशूराधरा च ऊरौ। यथा तव शर्मन्मदेमा। तमिन्द्र वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथं गवेषणं हरिभ्याम्। उप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्टास्य रोदसी महित्वा। इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजघ्नवान्॥३॥

हव्यवाहमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम्। ज्योतिष्मन्तं दीद्यतं पुरन्धिम्। अग्निः स्विष्टकृत्मा हुवेमा। स्विष्टमग्ने अभि तत्पृणाहि। विश्वा देव पृतना अभि प्य। उरु नः पन्थां प्रदिशन्विभाहि। ज्योतिष्मद्धेह्यजरं न आयुः। त्वामग्ने हविष्मन्तः। देवं मर्तास ईडते॥४॥

मन्ये त्वा जातवेदसम्। स हव्या वक्ष्यानुषक्। विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः। सिन्धुं न नावा दुरिताऽति पर्षि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानः। अस्माकं बोध्यविता तनूनाम्। पूषा गा अन्वेतु नः। पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजं सनोतु नः। पूषेमा आशा अनुवेद सर्वाः॥५॥

सो अस्मा अभयतमेन नेषत्। स्वस्तिदा अघृणिः सर्ववीरः। अप्रयुच्छन्पुर एतु प्रजानन्। त्वमग्ने सप्रथा असि। जुष्टो होता वरेण्यः। त्वया यज्ञं वितन्वते। अग्नी रक्षासि सेधति। शुक्रशौचिरमर्त्यः। शुचिः पावक ईड्यः। अग्ने रक्षा णो अहंसः॥६॥

प्रति ष्म देव रीषतः। तपिष्ठैरजरो दह। अग्ने हसि न्यत्रिणम्। दीद्यन्मर्त्येष्व। स्वे

क्षयं शुचिव्रत। आ वात वाहि भेषजम्। वि वात वाहि यद्रपः। त्वं हि विश्वभेषजः।
देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वातः॥७॥

आ सिन्धोरा परावतः। दक्षं मे अन्य आवातु। परान्यो वातु यद्रपः। यद्दो वात ते
गृहे। अमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे। ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह
आवह। वात आवातु भेषजम्। शम्भूर्योभूर्नो हृदे॥८॥

प्र ण आयूषि तारिषत्। त्वमग्रे अयासि। अया सन्मनसा हितः। अया सन्
हव्यमूहिषे। अया नो धेहि भेषजम्। इष्टो अग्निराहुतः। स्वाहाकृतः पिपर्तु नः। स्वगा
देवेभ्य इदं नमः। कामो भूतस्य भव्यस्य। सम्राडेको विराजति॥९॥

स इदं प्रति पप्रथे। ऋतूनुत्सृजते वृशी। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो रेतः
प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीप्या कवयो मनीषा। त्वया
मन्यो सरथमारुजन्तः। हर्षमाणासो धृषता मरुत्वः। तिग्मेषव आयुधा सशिशानाः।
उप प्रयन्ति नरो अग्निरूपाः॥१०॥

मन्युर्भगो मन्युरेवास देवः। मन्युरहोता वरुणो विश्ववेदाः। मन्युं विश ईडते देवयन्तीः।
पहि नो मन्यो तपसा श्रमेण। त्वमग्रे व्रतभृच्छुचिः। देवा आसादया इह। अग्रे हव्याय
वोढवे। व्रतानुबिभ्रद्व्रता अदाभ्यः। यजा नो देवा अजरः सुवीरः। दध्रत्नानि सुविदानो
अग्रे। गोपाय नो जीवसे जातवेदः॥११॥

जिघांसत्यमित्रां जघन्वानीडते सर्वं अहंसो वातो हृदे राजत्यग्निरूपाः सुविदानो अग्र एकं च॥११॥ [१]

चक्षुषो हेते मनसो हेते। वाचो हेते ब्रह्मणो हेते। यो मां ऽघायुरभिदासति। तमग्रे मेन्या
मेनिं कृणु। यो मा चक्षुषा यो मनसा। यो वाचा ब्रह्मणा ऽघायुरभिदासति। तयां ऽग्रे त्वं
मेन्या। अमुममेनिं कृणु। यत्किं चासौ मनसा यच्च वाचा। यज्ञैर्जुहोति यजुषा हविर्भिः॥१२॥

तन्मृत्युर्निरऋत्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु। यातुधाना निरऋतिरादुरक्षः।
ते अस्य घ्नन्त्वन्नृतेन सत्यम्। इन्द्रैषिता आज्यमस्य मध्नन्तु। मा तत्समृद्धिं यद्दसौ
करोति। हन्मि ते ऽहं कृतं हविः। यो मे घोरमर्चीकृतः। अपांश्चौ त उभौ बाहू।
अपं नह्याम्यास्यम्॥१३॥

अपं नह्यामि ते बाहू। अपं नह्याम्यास्यम्। अग्रे देवस्य ब्रह्मणा। सर्वं ते ऽवधिषं कृतम्।

पुराऽमुष्यं वषट्कारात्। यज्ञं देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमुस्माकं भूयात्। माऽस्मान्नापन्नरातयः।
अन्ति दूरे सतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्या९ हन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं दिवा सायम्। प्रातश्चाह्नौ
निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण। भ्रातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि तन्वा। प्रपद्ये
सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने श्केमं ते वयम्। यमं देवस्य
वाजिनः। अति द्वेषा९सि तरेम। अवतं मा समनसौ समोकसौ। सचेतसौ सरेतसौ। उभौ
मामवतज्ञातवेदसौ। शिवौ भवतमद्य नः। स्वयं कृण्वानः सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रत्न९ सधस्थमनु पश्यमानः। आ तन्तुमग्निर्दिव्यं तंतान।
त्वन्नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने। त्वं पन्थां भवसि देवयानः। त्वयाऽग्ने पृष्ठं वयमारुहेम। अथां देवैः
संधमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि नः। वि पाशं मध्यमञ्चत। अवाधमानि जीवसे॥१७॥

वय९ सोम व्रते तवां। मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि। इन्द्राणी देवी सुभगा
सुपत्नी। उद९शेन पतिविद्ये जिगाय। त्रि९शदस्या जघनं योजनानि। उपस्थ इन्द्र९
स्थविरं बिभर्ति। सेनां ह नामं पृथिवी धनञ्जया। विश्वव्यचा अदितिः सूर्यत्वक्। इन्द्राणी
देवी प्रासहा ददाना॥१८॥

सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वाऽहार्षमन्तरंभूः। ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः।
विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधिं भ्रशत्। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवं विश्वमिदं
जगत्। ध्रुवा ह पर्वता इमे। ध्रुवो राजा विशामयम्। इहैवधि मा व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठा। इह राष्ट्रमुं धारय। अभितिष्ठ पृतन्यतः।
अधरे सन्तु शत्रवः। इन्द्र इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्। इन्द्र एणमदीधरत्।
ध्रुवं ध्रुवेण हविषां। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हविर्भार्य्यमभि दासतो विपश्चितमप्रयावञ्जोवसे ददाना व्यथिष्ठा ब्रवन्नेकं च॥१९॥

[२]

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितृणाम्। अक्षमव्ययं न किलारिषाथ। यच्छक्करीषु बृहता
रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजैर्भिर्वाजिनीवती। यज्ञं वष्टु
धिया वंसु। सरस्वत्यभिनां नेषि वस्यः। मा पस्फरीः पर्यसा मा न आधक्। जुषस्व नः

सख्यां वेश्यां च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म। वृञ्जे हविर्नमसा बरहिरग्नौ। अयामि सुगृधृतवती सुवृक्तिः। अम्यक्षि सद्म सदेने पृथिव्याः। अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इहार्वाश्चमतिं ह्वये। इन्द्रं जैत्राय जेतवे। अस्माकमस्तु केवलः। अर्वाश्चमिन्द्रममुतो हवामहे। यो गोजिद्धं न जिदंश्च-
जिद्यः॥२२॥

इमं नो यज्ञं विह्वे जुषस्व। अस्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा। असंमृष्टो जायसे मातृवोः शुचिः। मन्द्रः कविरुदतिष्ठो विवस्वतः। घृतेन त्वा वर्धयन्नग्न आहुत। धूमस्ते केतुरभवद्विवि-
श्रितः। अग्निरग्रे प्रथमो देवतानाम्। संयातानामुत्तमो विष्णुरासीत्। यजमानाय परिगृह्य देवान्। दीक्षयेदं हविरा गच्छतन्नः॥२३॥

अग्निश्च विष्णो तप उत्तमं महः। दीक्षापालेभ्योऽवनतं हि शंक्रा। विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानौ। दीक्षामस्मै यजमानाय धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधि क्षियन्ति भुवनानि विश्वा। नूमर्तो दयते सनिष्यन् यः। विष्णव उरुगायाय दाशत्॥२४॥

प्र यः सूत्राच्चा मनसा यजाते। एतावन्तन्नयमा विवासात्। विचक्रमे पृथिवीमेष एताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्। ध्रुवासो अस्य कीरयो जनांसः। उरुक्षितिः सुजनिमा चकार। त्रिदेवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं महित्वा। प्र विष्णुरस्तु त्वसस्तवीयान्। त्वेषं ह्यस्य स्थविरस्य नाम॥२५॥

होतारं चित्ररथमध्वरस्यं। यज्ञस्ययज्ञस्य केतुं रुशन्तम्। प्रत्यर्धिं देवस्यदेवस्य मूहा। श्रिया त्वग्निमतिथिं जनानाम्। आ नो विश्वाभिरुतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्च याहि। वरीवृजस्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वर्षणं शुष्ममिन्द्र। इन्द्रः सुवर्षा जनयन्नहानि। जिगायोशिग्भिः पृतना अभि श्रीः॥२६॥

प्रारौचयन्मनवे केतुमहाम्। अविन्द्योतिर्वृहते रणाय। अश्विनाववसे निह्वये वाम्। आ नूनं यातं सुकृताय विप्रा। प्रातर्युक्तेन सुवृता रथेन। उपागच्छतमवसागतन्नः। अविष्टं धीष्वश्विना न आसु। प्रजावद्रेतो अहंयं नो अस्तु। आवां तोके तनये तूतुजानाः। सुरत्नांसो देववीतिं गमेम॥२७॥

त्वं सोमं क्रतुभिः सुक्रतुर्भूः। त्वं दक्षैः सुदक्षो विश्ववेदाः। त्वं वृषां वृषत्वेभिर्महित्वा।

द्युम्नेभिर्द्युम्यभवो नृचक्षः। अषाढं युथ्सु पृतनासु पप्रिम। सुवृषामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजाः सुक्षितिः सुश्रवसम्। जयन्तं त्वामनु मदम सोम। भवा मित्रो न शेव्यो घृतासुतिः। विभूतद्युम्न एव या उ सप्रथाः॥२८॥

अथा ते विष्णो विदुषां चिद्विध्यः। स्तोमो यज्ञस्य राध्यो हविष्मन्तः। यः पूर्याय वेधसे नवीयसे। सुमज्जानये विष्णवे ददाशति। यो जातमस्य महतो महि ब्रवात्। सेदु श्रवोभिर्युज्यं चिदभ्यसत्। तमु स्तोतारः पूर्यं यथा विद ऋतस्य। गर्भं हविषा पिपर्तन। आऽस्य जानन्तो नाम चिद्विवक्तन। बृहत्ते विष्णो सुमतिं भजामहे॥२९॥

इमा धाना घृतस्रुवः। हरी इहोपवक्षतः। इन्द्रः सुखतमे रथे। एष ब्रह्मा प्रतेमहे। विदथे शःसिषः हरी। य ऋत्वियः प्रते वन्वे। वनुषो हर्यतं मदम। इन्द्रो नाम घृतन्नयः। हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गुण आ त्वा विशन्तु॥३०॥

हरिवर्षसङ्गिरः। आचरणिप्रा वृषभो जनानाम्। राजा कृष्टीनां पुरुहूत इन्द्रः। स्तुतश्रवस्यन्नवसोपमद्रिक्। युक्ता हरी वृषणायाह्यर्वाङ्। प्र यथ्सिन्धवः प्रसवं यदायन्। आपः समुद्रः रथ्यैव जग्मुः। अतश्चिदिन्द्रः सदसो वरीयान्। यदीः सोमः पृणति दुग्धो अःशुः। हयामसि त्वेन्द्र याह्यर्वाङ्॥३१॥

अरन्ते सोमस्तनुवे भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु। प्रास्माः अं व पृतनासु प्रयुथ्सु। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विद्वानाः। ऋभुर्येभिरवृषपर्वा विहायाः। प्रयम्यमाणान्प्रति पू गृभाया। इन्द्र पिब वृषधृतस्य वृष्णाः। अहैडमान उपयाहि यज्ञम्। तुभ्य पवन्त इन्द्रवः सुतासः। गावो न वज्रिन्स्वमोको अच्छ्॥३२॥

इन्द्रा गंहि प्रथमो यज्ञियानाम्। या ते काकुथ्सुकृता या वरिष्ठा। यया शश्वत्पिबंसि मध्वं ऊर्मिम्। तया पाहि प्र ते अध्वर्युरस्थात्। सन्ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गव्युः। प्रातर्युजा वि बोधया। अश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य पीतयै। प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वम्। पुरा गृध्रादररुषः पिबाथः। प्रातरहि यज्ञमश्विना दधाते। प्रशंसन्ति क्वयः पूर्वभाजः। प्रातर्यजध्वमश्विना हिनोत। न सायमस्ति देवया अजुष्टम्। उतान्यो अस्मद्यजते विचायः। पूर्वः पूर्वो यजमानो वर्नीयान्॥३३॥

चाश्वजिघ्रो गच्छतं नो दाशत्रामाभिश्चिगमेम सप्रथा भजामहे विशन्तु याह्यर्वाङ्छ पिबाथः पद्वि॥३३॥

नक्तं जा॒ताऽस्यो॑षधे। रामे॑ कृष्णे॑ अ॒सिंक्रि॑ च। इ॒दं रं॑जनि रजय। कि॒लासं॑ प॒लितं॑
च यत्। कि॒लासं॑ च प॒लितं॑ च। निरि॒तो ना॑शया पृष॑त्। आ नः॑ स्त्रो अ॒श्नुतां॑ वर्णः॑। परा॑
श्वेतानि॑ पातय। अ॒सितं॑ ते नि॒लय॑नम्। आ॒स्थान॒मसि॑तं तव॑॥३४॥

अ॒सिंक्रि॑यस्योषधे। निरि॒तो ना॑शया पृष॑त्। अ॒स्थि॒जस्य॑ कि॒लास॑स्य। त॒नूज॑स्य च
यत्त्व॑चि। कृत्य॑या कृतस्य॑ ब्रह्म॑णा। लक्ष्मं॑ श्वेत॒मनी॑नशम्। सरू॒पा नाम॑ ते मा॒ता। सरू॒पो
नाम॑ ते पि॒ता। सरू॒पाऽस्यो॑षधे सा। सरू॒पमि॑दं कृ॒धि॥३५॥

शुन॑ रं हु॒वेम॑ म॒घवा॑नमिन्द्रम्। अ॒स्मिन्भरे॑ नृ॒तमं॑ वाज॑सातौ। शृ॒ण्वन्तं॑ मु॒ग्रमू॑तयं स॒मथ्सु॑।
घ्नन्तं॑ वृ॒त्राणि॑ स॒ञ्जितं॑ धना॑नाम्। धू॒नुथ॑ द्यां पर्व॑तान्दाशुषे वसु॑। नि वो॑ वना॑ जिहते॒ याम॑ नो
भि॒या। को॒पय॑थ पृथि॒वीं पृ॑श्निमातरः। यु॒धे यदु॑ग्राः पृष॑तीरयु॒ग्ध्वम्। प्रवै॑पयन्ति पर्व॑तान्।
वि॒विंश्च॑न्ति वन॒स्पती॑न्॥३६॥

प्रोवा॑रत मरु॒तो दु॑र्मदा इव। दे॒वांसुः॑ सर्व॑या वि॒शा। पु॒रुत्रा॑ हि स॒दृङ्ङ्ङि॑सि। वि॒शो
वि॒श्वा अनु॑ प्र॒भु। स॒मथ्सु॑ त्वा हवामहे। स॒मथ्स॒वग्नि॑मवसे। वा॒ज्यन्तो॑ हवामहे। वा॒जेषु॑
चि॒त्ररा॑धसम्। सङ्ग॑च्छ॒ध्वं सं॑वदध्वम्। सं वो॑ मना॑सि जा॒नता॑म्॥३७॥

दे॒वा भा॑गं यथा पूर्वे। स॒ज्ज्ञाना॑ना उ॒पास॑त। स॒मानो॑ म॒न्त्रः समि॑तिः स॒मानी॑। स॒मानं॑ मनः॑
स॒ह चि॑त्तमेषाम्। स॒मानं॑ के॒तो अ॒भि स॑ रंभध्वम्। स॒ज्ज्ञाने॑न वो ह॒विषा॑ य॒जामः॑। स॒मानी॑
व आ॒कूतिः॑। स॒माना॑ हृद॒यानि॑ वः। स॒मानम॑स्तु वो॒ मनः॑। यथा॑ वः सु॒सहा॑सति॥३८॥

स॒ज्ज्ञानं॑ नः स्वैः। स॒ज्ज्ञान॑मर॒णैः। स॒ज्ज्ञान॑म॒श्विना॑ युवम्। इ॒हास्मा॑सु नि॒यच्छ॑तम्। स॒ज्ज्ञानं॑
मे बृ॒हस्प॑तिः। स॒ज्ज्ञानं॑ स॒विता॑ करत्। स॒ज्ज्ञान॑म॒श्विना॑ युवम्। इ॒ह मह्यं॑ नि यच्छ॑तम्।
उप॑ च्छा॒यामि॑व घृ॒णैः। अ॒गन्म॑ शर्म॒ ते व॑यम्॥३९॥

अग्ने॑ हि॒र॒ण्यस॑न्द॒शः। अ॒द॒ब्धेभिः॑ स॒वितः॑ पा॒युभि॑ष्टम्। शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑पाहि नो॒ गय॑म्।
हि॒र॒ण्यजि॑ह्वः सु॒विता॑य नव्य॑से। र॒क्षा मा॑कि॒र्नो अ॒घश॑स ई॒शत॑। म॒देम॑दे हि नो॒ ददुः॑।
यू॒था ग॒वांमृ॑जु॒कृतुः॑। सङ्ग॑भा॒य पु॒रुश॑ता। उ॒भ्या ह॑स्त्या वसु॑। शि॒शीहि॑ रा॒य आ भ॑र॥४०॥

शि॒प्रिन्वा॑जानां पते। शची॑व॒स्तवं द॑सना॑। आ तू न॑ इन्द्र भाजय। गो॒ष्वश्वे॑षु शु॒भ्रुषु॑।
स॒हस्रे॑षु तु॒वीम॑घ। यद्दे॒वा दे॒वहे॑डनम्। दे॒वास॑श्च॒कृमा॑ व॒यम्। आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्मा॒यूय॑म्।
ऋ॒तस्य॑र्तेन॑ मु॒ञ्चत॑। ऋ॒तस्य॑र्तेना॑ऽऽदि॒त्याः॥४१॥

यजत्रा मुञ्चतेह मा। युज्ञैर्वो यज्ञवाहसः। आशिक्षन्तो न शेकिम। मेदस्वता यजमानाः।
सुचाऽऽज्येन जुह्वतः। अकामा वो विश्वेदेवाः। शिक्षन्तो नोप शेकिम। यदि दिवा यदि
नक्तम्। एन एनस्योकरत्। भूतं मा तस्माद्भव्यं च॥४२॥

द्रुपदादिव मुञ्चतु। द्रुपदादिवेन्मुचानः। स्विन्नः स्नात्वी मलादिव। पूतं
पवित्रेणेवाऽऽज्यम्। विश्वे मुञ्चन्तु मेनंसः। उद्वयं तमसस्परि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्।
देवं देवत्रा सूर्यम्। अगन्म ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तव कृधि वनस्पतौ ज्ञानतामसति वयं भरादित्याश्च नव च॥१०॥ [४]

वृषा सो अ२शुः पवते हविष्मान्धोमः। इन्द्रस्य भाग ऋतयुः शतायुः। स मा वृषाणं
वृषभं कृणोतु। प्रियं विशा२ सर्ववीर२ सुवीरम्। कस्य वृषां सुते सचा। नियुत्वान्वृषभो
रणत्। वृत्रहा सोमपीतये। यस्ते शृङ्ग वृषोनपात्। प्रणपात्कुण्डपाय्यः। न्यस्मिन्दध्र आ
मनः॥४४॥

त२ सध्रीचीरूतयो वृष्णिंयानि। पौ२स्यानि नियुतः सश्चुरिन्द्रम्। समुद्रं न सिन्धवं
उक्थशुष्माः। उरुव्यचंसङ्गिर आ विशन्ति। इन्द्राय गिरो अनिशितसर्गाः। अपः
प्रेरयन्धसगरस्य बुधात्। यो अक्षणेव चक्रिया शचीभिः। विष्वक्तस्तम्भं पृथिवीमुत द्याम्।
अक्षोदयच्छवसा क्षामबुधम्। वारणां तस्तविषीभिरिन्द्रः॥४५॥

दृढान्यौघादुशमान् ओजः। अवाभिनत्कुभः पर्वतानाम्। आ नो अग्रे सुकेतुना।
रयिं विश्वायुपोषसम्। माडीकं धेहि जीवसे। त्व२ सोम महे भगम्। त्वं यूनं ऋतायते।
दक्षं दधासि जीवसे। रथं युञ्जते मरुतः शुभे सुगम्। सूरौ न मित्रावरुणा गविंष्टिषु॥४६॥

रजा२सि चित्रा विचरन्ति तन्यवः। दिवः सम्राजा पर्यसा न उक्षतम्। वाच२
सुमित्रावरुणाविरावतीम्। पर्जन्यश्चित्रां वदति त्विषीमतीम्। अभ्रा वंसत मरुतः सुमाययो।
द्यां वर्षयतमरुणामरेपसम्। अरुक्त सप्त शुन्ध्युवः। सूरौ रथस्य नन्त्रियः। ताभिर्याति
स्वयुक्तिभिः। वहिंष्टेभिर्विहरन् यासि तन्तुम्॥४७॥

अवव्ययन्नसितं देव वस्वः। दविध्वतो रश्मयः सूर्यस्य। चमेवावाधुस्तमौ अप्स्वन्तः।
पर्जन्याय प्र गांयत। दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो यवसमिच्छतु। अच्छा वद तवसं
गीर्भिराभिः। स्तुहि पर्जन्यं नमसाऽऽविवासा। कर्निकदद्वृषभो जीरदानुः। रेतौ दधात्वोषधीषु
गर्भम्॥४८॥

यो गर्भमोषधीनाम्। गवाँ कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्। तस्मा इदास्यै हविः।
जुहोता मधुमत्तमम्। इडा नः संयतं करत्। तिस्रो यदग्रे शरदस्त्वामित्। शुचिं घृतेन
शुचयः सपर्यन्। नामानि चिदधिरे यज्ञियानि। असूदयन्त तनुवः सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरो। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तः स्वस्त्यै। ययोरिदं विश्वं
भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ। इन्द्रवन्तौ
हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति बरहिरानुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा।
अग्न इन्द्रश्च मेदिना। हृथो वृत्राण्यप्रति। युवः हि वृत्रहन्तमा। याभ्याः सुवरजयन्नग्र एव।
यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्यै। प्रचर्षणी वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा हुवे वाम्॥५०॥
मन् इन्द्रो गविष्टिषु तन्तुं गर्भः सुजाताः सखा सप्त च॥७॥ [५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती स्तोम्याऽभूत्। इमा जुह्वानायुष्मदा
नमोभिः। प्रति स्तोमः सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे दधानाः। उपस्थेयाम शरणं
न वृक्षम्। त्रीणि पदा विचक्रमे। विष्णुर्गोपा अदाभ्यः। ततो धर्माणि धारयन्॥५१॥

तदस्य प्रियमभि पाथो अश्याम्। नरो यत्र देवयवो मदन्ति। उरुक्रमस्य स हि
बन्धुरित्था। विष्णोः पदे परमे मध्व उत्सः। क्रत्वादा अस्थु श्रेष्ठः। अद्य त्वा वन्वन्धुरेकणाः।
मर्त आनाश सुवृक्तिम्। इमा ब्रह्म ब्रह्मवाह। प्रिया त आ बरहिः सीदा। वीहि सूर
पुरोडाशम्॥५२॥

उप नः सूनवो गिरः। शृण्वन्त्वमृतस्य ये। सुमृडीका भवन्तु नः। अद्या नो देव
सवितः। प्रजावत्सावीः सौभंगम्। परा दुःष्वप्रियः सुवा। विश्वानि देव सवितः। दुरितानि
परा सुवा। यद्भद्रं तन्म आ सुवा। शुचिर्मर्कैर्बृहस्पतिम्॥५३॥

अध्वरेषु नमस्यता। अनाम्योज आ चंके। या धारयन्त देवा सुदक्षा दक्षपितारा।
असुर्याय प्रमहसा। स इत् क्षेति सुधित ओकंसि स्वे। तस्मा इडा पिन्वते विश्वदाना।
तस्मै विशः स्वयमेवानमन्ति। यस्मिन्ब्रह्मा राजानि पूर्व एति। सकूतिमिन्द्र सच्युतिम्।
सच्युतिं जघनच्युतिम्॥५४॥

कनात्काभान्न आ भर। प्रयुप्स्यन्निव सक्थ्यौ। वि न इन्द्र मृधो जहि। कनीखुनदिव
सापयन्। अभि नः सुष्टुतिं नया। प्रजापतिः स्त्रियां यशः। मुष्कयोरदधात्सपम्। कामस्य

तृप्तिमानन्दम्। तस्याग्ने भाजयेह मा। मोदः प्रमोद आनन्दः॥५५॥

मुष्कयोर्निहितः सपः। सृत्वेव कामस्य तृप्याणि। दक्षिणानां प्रतिग्रहे। मनसश्चित्तमाकूतिम्। वाचः सत्यमशीमहि। पशूनां रूपमन्नस्य। यशः श्रीः श्रयतां मयि। यथाऽहमस्या अतृपः स्त्रिये पुमान्। यथा स्त्री तृप्यति पुंसि प्रिये प्रिया। एवं भगस्य तृप्याणि॥५६॥

यज्ञस्य काम्यः प्रियः। ददामीत्यग्निर्वदति। तथेति वायुराहु तत्। हन्तेति सत्यं चन्द्रमाः। आदित्यः सत्यमोमिति। आपस्तथ्सत्यमा भरन्। यशो यज्ञस्य दक्षिणाम्। असौ मे कामः समृद्धताम्। न हि स्पशमविदन्नन्यमस्मात्। वैश्वानरात्पुण्यतारमग्नेः॥५७॥

अथेममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरं क्षत्रजित्याय देवाः। येषामिमे पूर्वे अर्मास आसन्। अयूपाः सद्य विभृता पुरूणि। वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः। पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनांसः। पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुप ब्रुवे। बृहतीमृतये दिवम्। विश्वं बिभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पंप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नशन्ति न दंभाति तस्करः। नैनं अमित्रो व्यथिरादधरषति। देवाश्च याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह। न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते। न सःस्कृतत्रमुप यन्ति ता अभि। उरुगायमभयं तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यंख्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि श्रियोऽधिता उप ते गा इवाकरम्। वृणीष्व दुहितर्दिवः। रात्री स्तोमं न जिग्युषी। देवीं वाचमजनयन्त देवाः। तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति। सा नो मन्ध्रेषमूर्जं दुहाना। धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्रीं देवानां निषसाद मन्द्रा। चतस्र ऊर्जं दुदुहे पयांसि। कं स्वदस्याः परमं जंगाम। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्। तस्याः समुद्रा अधि विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासूरा जनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वाः अस्तु गुणवाँत्सजातवान्। अस्य स्नुषा श्वशुरस्य प्रशिष्टिम्। सपत्न्या वाचं मनसा उपांसताम्। इन्द्रः सूरौ अतरद्रजांसि। स्नुषा सपत्न्या श्वशुरोऽयमस्तु। अयं शत्रूञ्जयतु जरहृषाणः।

अयं वाजं जयतु वाजंसातौ। अग्निः क्षत्रभृदनिभृष्टमोजः। सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्।
विभ्राजमानः समिधा न उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगन्द्याम्॥६२॥

धारयन्मुरोडाशं बृहस्पतिं जघनं च्युतिमानन्दो भगंस्य तृप्याण्यग्नेः पृथिवी यज्वन् एतु प्रदिशुश्चतस्रो वाजंसातौ चत्वारि च॥१२॥—[६]

वृषाऽस्य२ शुर्वृषभाय॑ गृह्यसे। वृषाऽयमुग्रो नृचक्ष॑से। दिव्यः कर्म॑ण्यो हितो बृहन्नाम॑।
वृषभस्य॑ या क॒कुत्। वि॒षूवान् वि॑ष्णो भवतु। अ॒यं यो मा॑म॒को वृषा॑। अथो॒ इन्द्र॑ इव
दे॒वेभ्यः॑। वि ब्र॑वीतु जने॑भ्यः। आयु॑ष्मन्तं वर्च॑स्वन्तम्। अथो अधि॑पतिं वि॒शाम्॥६३॥

अस्याः पृथिव्या॑ अध्य॑क्षम्। इममिन्द्र॑ वृषभं कृणु। यः सुशृङ्गः॑ सुवृषभः। कल्याणो॑
द्रोण॑ आहितः। कार्षी॑वल प्रगाणेन। वृषभेण॑ यजामहे। वृषभेण॑ यजमानाः। अक्रू॑रेणेव
सर्पि॑षा। मृद्धं॑श्च सर्वा॑ इन्द्रेण। पृत॑नाश्च जयामसि॥६४॥

यस्यायमृषभो॑ हविः। इन्द्राय॑ परिणीयते॑। जया॑ति शत्रु॑मायन्तम्। अथो॑ हन्ति पृतन्य॑तः।
नृणाम॑हं प्रणी॑रसत्। अग्रं॑ उद्धि॒न्दताम॑सत्। इन्द्र॑ शुष्मं त॒नुवा मे॑रयस्व। नी॒चा वि॒श्वा
अ॒भि॒ति॒ष्ठाभि॑मा॒तीः। नि शृ॑णीह्याबाधं यो नो अस्ति। उ॒रु नो॑ लो॒कं कृ॑णुहि जी॒रदा॑नो॥६५॥

प्रेह्य॑भि प्रेहि॑ प्र भ॑रा सह॑स्व। मा विवे॑नो वि शृ॑णुष्व। जने॑षु। उदी॑डितो वृषभ॑ तिष्ठ
शुष्मैः॑। इन्द्र॑ शत्रू॑न्पु॒रो अ॒स्माकं॑ यु॒ध्य। अग्रे॑ जेता॒ त्वं ज॑य। शत्रू॑न्त्सहस्र॑ ओज॑सा। वि
शत्रू॑न् विमृ॑धो नुद। एतं॑ ते स्तोमं॑ तुविजात॒ विप्रः॑। रथं॑ न धी॒रः स्व॑पा अतक्षम्। यदीदं॑ग्रे
प्रति॑त्वं दे॒व ह॑र्याः॥६६॥

सुव॑र्वतीर॒प ए॑ना जयेम। यो घृ॑तेनाभिमा॑नितः। इन्द्र॑ जैत्राय॑ जज्ञिषे। स नः॑ सङ्का॑सु
पा॒रय॑। पृत॑नासाह्येषु च। इन्द्रो॑ जिगाय॒ पृथि॑वीम्। अ॒न्तरि॑क्षं सुव॑र्म॒हत्। वृ॒त्रहा॑ पुरु॒चेत॑नः।
इन्द्रो॑ जिगाय॒ सह॑सा॒ सहा॑सि। इन्द्रो॑ जिगाय॒ पृत॑नानि॒ विश्वा॑॥६७॥

इन्द्रो॑ जा॒तो वि पु॑रो रुरोज। स नः॑ पर॒स्पा वरि॑वः कृणोतु। अ॒यं कृ॒तुरगृ॑भीतः।
वि॒श्वजि॑दुद्धिदि॒त्सोमः॑। ऋषि॑र्विप्रः काव्ये॑न। वा॒युरग्रे॑गा यज्ञ॑प्रीः। सा॒कङ्ग॑न्मन॑सा य॒ज्ञम्।
शि॒वो नि॒युद्धिः॑ शि॒वाभिः॑। वा॒यो शु॒क्रो अ॑यामि ते। मध्वो॑ अग्रं दि॒र्विष्टि॑षु॥६८॥

आ या॑हि सोम॑ पीतये। स्वा॒रुहो॑ दे॒व नि॒युत्वं॑ता। इममिन्द्र॑ वर्धय॒ क्षत्रि॑याणाम्। अ॒यं
वि॒शां वि॒शप॑तिरस्तु राजा॑। अ॒स्मा इन्द्र॑ महि॒ वर्चा॑सि धेहि। अ॒वर्च॑सं कणुहि॒ शत्रु॑मस्या।
इम॑मा भ॑ज॒ ग्रामे॑ अश्वेषु॒ गोषु॑। नि॒रमुं॑ भ॑ज॒ योऽमि॑त्रो॒ अस्य॑। वर्ष्म॑न् क्षत्र॒स्य क॑कुभि॑

श्रयस्व। ततो न उग्रो वि भञ्ज वसूनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथां घर्मदुघैव धेनुः। अयं राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो गवामोषधीनामुतापाम्। युनजिं त उत्तरावन्तमिन्द्रम्। येन जयांसि न परा जयांसि। स त्वाऽकरेकवृषभं स्वानाम्। अथो राजन्नुत्तमं मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सपत्नाः। एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान्॥७०॥

विश्वा आशाः पृतनाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रूयतः संहस्व। तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ। बलिमग्ने अन्तित ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि। बृहत्तं अग्ने महि शर्म भद्रम्। यो देह्यो अनमयद्वधस्त्रैः। यो अर्यपत्नीरुषसंश्चकार। स निरुध्या नहुषो यहो अग्निः। विशंश्चक्रे बलिहृतः सहोभिः॥७१॥

प्र सद्यो अग्ने अत्येष्यन्यान्। आविर्यस्मे चारुतरो बभूथ। ईडेन्यो वपुष्यो विभावौ। प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणाम्। ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या सम्भृतानि। ब्रह्माग्ने ज्येष्ठं दिवमा ततान। ऋतस्य ब्रह्म प्रथमोत जज्ञे। तेनारहति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः। ब्रह्म सुचो घृतवतीः। ब्रह्मणा स्वरवो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः। शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणां सन्ददृश्रिरे। चषालवन्तः स्वरवः पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः। नमः सखिभ्यः सन्नाम्नाऽवंगात। अभिभूरग्निरतरद्रजांसि। स्पृधो विहत्य पृतना अभिश्रीः। जुषाणो म आहुतिं मामहिष्ट। हत्वा सपत्नान् वरिवस्करन्नः। ईशानं त्वा भुवनानामभिश्चियम्। स्तौम्यं ग्न उरुकृतं सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपत्नां अभिभूरसि। जहि शत्रू रप मृधो नुदस्व॥७३॥
विशां जयामसि जौरदानो हर्या विश्वा दिविष्टिषु वसूनि जिगीवान्सहोभिर्मिता नंश्चत्वारि च॥११॥ [७]

स प्रलवन्नवीयसा। अग्ने द्युन्नेन संयता। बृहत्ततन्थ भानुना। नवं नु स्तोममग्नये। दिवः श्येनाय जीजनम्। वसोः कुविद्वनति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशे। रयिर्वीरवतो यथा। अग्ने यज्ञस्य चेततः। अदोभ्यः पुरेता॥७४॥

अग्निर्विशां मानुषीणाम्। तूर्णी रथः सदा नवः। नवः सोमाय वाजिनै। आज्यं पयंसोऽजनि। जुष्टं शुचितमं वसु। नवः सोम जुषस्व नः। पीयूषस्येह तृष्णुहि। यस्तै भाग ऋता वयम्। नवस्य सोम ते वयम्। आ सुमतिं वृणीमहे॥७५॥

स नो रास्व सहस्रिणः। नवः हविर्जुषस्व नः। ऋतुभिः सोम भूतमम्। तदङ्ग प्रति-

हर्य नः। राजन्त्सोम स्वस्तये। नवः॑ स्तोमत्रवः॑ हविः। इन्द्राग्निभ्यां नि वेदय। तञ्जुषेता॑
सचैतसा। शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्य। इन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम्॥७६॥

उभा हि वाः सुहवा जोहवीमि। ता वाजः सद्य उंशते धेष्ठा। अग्निरिन्द्रो नवस्य
नः। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्। इह देवो संहस्रिणौ। यज्ञं न आ हि गच्छताम्। वसुमन्तः
सुवर्विदम्। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। विश्वान्देवाः स्तर्पयत॥७७॥

हविषोऽस्य नवस्य नः। सुवर्विदो हि जज्ञिरे। एदं बरुहिः सुष्टरीमा नवेन। अयं
यज्ञो यजमानस्य भागः। अयं बभूव भुवनस्य गर्भः। विश्वे देवा इदमद्यागमिष्ठाः। इमे
नु द्यावापृथिवी समीची। तन्वाने यज्ञं पुरुपेशसन्धिया। आऽस्मै पृणीतां भुवनानि विश्वा।
प्रजां पुष्टिममृतं नवेन॥७८॥

इमे धेनू अमृतं ये दुहाते। पयस्वत्युत्तरामेतु पुष्टिः। इमं यज्ञं जुषमाणे नवेन। समीची
द्यावापृथिवी घृताची। यविष्ठो हव्यवाहनः। चित्रभानुर्घृतासुतिः। नवजातो वि रौचसे। अग्रे
तत्तै महित्वनम्। त्वमग्रे देवताभ्यः। भागे देव न मीयसे॥७९॥

स एना विद्वान् यक्ष्यसि। नवः॑ स्तोमं जुषस्व नः। अग्निः प्रथमः प्राश्नातु। स हि
वेद यथा हविः। शिवा अस्मभ्यमोषधीः। कृणोतु विश्वचरषणिः। भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट
देवाः। त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा। स नो मयोभूः पितो आ विशस्व। शं तोकाय तनुवै
स्योनः। एतमु त्यं मधुना संयुतं यवम्। सरस्वत्या अधिमनावचकृषुः। इन्द्र आसीत्सीरपतिः
शतक्रतुः। नाशा आसन्मरुतः सुदानवः॥८०॥

पुरपुता वृणीमहे जुषेथान्तर्पयतामृतत्रवेन मीयसे स्योनश्चत्वारि च॥७॥

[८]

जुष्टश्चक्षुषो जुष्टीनरो नक्तञ्जाता वृषास उत नो वृषाऽस्यःशुः सप्रब्रवदष्टौ॥८॥
जुष्टो मन्युर्भगो जुष्टी नरो हरिवर्षसङ्घिः शिप्रिन्वाजानामुत नः प्रिया यद्वाग्वदन्ती विश्वा आशा अशीतिः॥८०॥
जुष्टः सुदानवः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

प्राणो रक्षति विश्वमेजत्। इर्यो भूत्वा बहुधा बहूनि। स इत्थस्व व्यानशे। यो देवो देवेषु विभूरन्तः। आवृद्धात् क्षेत्रियध्वगद्वषा। तमित्प्राणं मनसोप शिक्षत। अग्रं देवानामिदमत् नो हविः। मनसश्चित्तेदम्। भूतं भव्यं च गुप्यते। तद्धि देवेष्वग्नियम्॥१॥

आ न एतु पुरश्चरम्। सह देवैरिमं हवम्। मनः श्रेयसिश्रेयसि। कर्मन् यज्ञपतिं दधत्। जुषतां मे वागिदं हविः। विराड्वेवी पुरोहिता। हव्यवाडनपायिनी। यया रूपाणि बहुधा वदन्ति। पेशांसि देवाः परमे जनित्रै। सा नो विराडनपस्फुरन्ती॥२॥

वाग्देवी जुषतामिदं हविः। चक्षुर्देवानां ज्योतिरमृते न्यक्तम्। अस्य विज्ञानाय बहुधा निर्धीयते। तस्य सुम्नमशीमहि। मा नो हासीद्विचक्षणम्। आयुरिन्नः प्रतीर्यताम्। अनन्धाश्चक्षुषा वयम्। जीवा ज्योतिरशीमहि। सुवज्योतिरुतामृतम्। श्रोत्रेण भद्रमुत शृण्वन्ति सत्यम्। श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदश्च महश्च श्रूयते। श्रोत्रेण सर्वा दिश आ शृणोमि। येन प्राच्या उत दक्षिणा। प्रतीच्यै दिशः शृण्वन्त्युत्तरात्। तदिच्छोत्रं बहुधोद्यमानम्। अरान्न नेमिः परि सर्वं बभूव॥३॥

अग्नियमनपस्फुरन्ती सत्यं सुम च॥३॥

[१]

उदेहि वाजिन्यो अस्यपस्वन्तः। इदं राष्ट्रमा विंश सूनृतावत्। यो रोहितो विश्वमिदं जजान। स नो राष्ट्रेषु सुधितान्दधातु। रोहंरोहं रोहित आरुरोह। प्रजाभिर्वृद्धिं जनुषामुपस्थम्। ताभिः स रब्धो अविदध्पदुर्वी। गातुं प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाऽहाः। आऽहार्षीद्राष्ट्रमिह रोहितः। मृधो व्यास्थदभयं नो अस्तु॥४॥

अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्ररीभिः। राष्ट्रं दुहाथामिह रेवतीभिः। विममर्श रोहितो विश्वरूपः। समाचक्राणः प्ररुहो रुहश्च। दिवं गत्वायं महता महिम्ना। वि नो राष्ट्रमुनत्तु पयसा स्वेन। यास्ते विशस्तपसा सं बभूवुः। गायत्रं वत्समनु तास्त आऽगुः। तास्त्वा विंशन्तु महसा स्वेन। सं माता पुत्रो अभ्येतु रोहितः॥५॥

यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातरः। इन्द्रेण सयुजा प्रमृणीथ शत्रून्। आ वो रोहितो

अशृणोदभिद्यवः। त्रिसंतासो मरुतः स्वादुसम्मुदः। रोहितो द्यावापृथिवी जंजान।
तस्मिंस्तन्तुं परमेष्ठी तंतान। तस्मिंञ्छिप्रिये अज एकपात्। अदृहद्द्यावापृथिवी बलेन।
रोहितो द्यावापृथिवी अदृहत्। तेन सुवः स्तभितं तेन नाकः॥६॥

सो अन्तरिक्षे रजसो विमानः। तेन देवाः सुवरन्वविन्दन्। सुशेवं त्वा भानवो
दीदिवांसम्। समग्रासो जुहो जातवेदः। उक्षन्ति त्वा वाजिनमा घृतेन। ससमग्रे
युवसे भोजनानि। अग्रे शर्ध महते सौभगाय। तवं द्युमन्युत्तमानि सन्तु। सञ्जास्पत्यं
सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महासि॥७॥

अस्वेतु रोहितो नाको महासि॥४॥

[२]

पुनर्न इन्द्रो मघवां ददातु। धनानि शक्रो धन्यः सुरार्धाः। अर्वाचीनं कृणुतां याचितो
मनः। श्रुष्टी नो अस्य हविषो जुषाणः। यानि नोऽजिनं धनानि। जहर्थ शूर मन्युना।
इन्द्रानुविन्द नस्तानि। अनेन हविषा पुनः। इन्द्र आशाभ्यः परि। सर्वाभ्योऽभयं करत्॥८॥

जेता शत्रून् विचरषणिः। आकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा। पुरो दधे अमृतत्वाय
जीवसे। आकूतिमस्यावसे। काममस्य समृद्धौ। इन्द्रस्य युञ्जते धियः। आकूतिं देवीं मनसः
पुरो दधे। युञ्जस्य माता सुहवा मे अस्तु। यदिच्छामि मनसा सकामः। विदेयमेनद्धदेये
निर्विष्टम्॥९॥

सेदग्निरग्नीरत्येत्यन्यान्। यत्र वाजी तनयो वीडुपाणिः। सहस्रपाथा अक्षरां समेति।
आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतैभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः। विधेम हविषां
वयम्। विश्वा आशा मधुना ससृजामि। अनमीवा आप ओषधयो भवन्तु। अयं
यजमानो मृधो व्यस्यताम्॥१०॥

अगृभीताः पशवः सन्तु सर्वे। अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रः। बृहस्पतिः सविता
यः संहस्त्री। पूषा नो गोभिरवंसा सरस्वती। त्वष्टा रूपाणि समनक्तु यज्ञैः। त्वष्टा रूपाणि
दधती सरस्वती। पूषा भगसं सविता नो ददातु। बृहस्पतिर्ददइन्द्रः सहस्रम्। मित्रो दाता
वरुणः सोमो अग्निः॥११॥

कर्त्तुर्विष्टमस्यतान्नवं च॥४॥

[३]

आ नो भर भगमिन्द्र द्युमन्तम्। नि ते देष्णस्य धीमहि प्ररेके। उर्व इव पप्रथे
कामो अस्मे। तमापृणा वसुपते वसूनाम्। इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैः। चन्द्रवंता राधंसा

पुप्रथंश्च। सुव॒र्यवो॑ म॒तिभि॑स्तुभ्यं विप्रोः। इन्द्रा॒य वा॑हः कुशि॒कासो॑ अक्रन्। इन्द्र॑स्य नु वी॒र्याणि॑ प्रवोचम्। यानि॑ च॒कारं॑ प्रथ॒मानि॑ वज्री॥१२॥

अह॒न्नहि॑मन्वपस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणां॑ अभि॒नत्प॑र्वतानाम्। अह॒न्नहिं॑ पर्व॑ते शिश्रि॒याणाम्। त्वष्टा॑ऽस्मै वज्रं॑ स्व॒र्यन्त॑तक्ष। वा॒श्रा इ॒व धे॑नवः स्यन्द॑मानाः। अ॒ञ्जः स॒मुद्र॑मव॑ जग्मु॒रापः॑। वृषा॒यमा॑णोऽवृणी॒त सोम॑म्। त्रि॒क॒द्रुके॑ष्वपि॒बध्नु॑तस्य। आ सा॒यकं॑ म॒घवा॑ दत्त॒ वज्र॑म्। अह॒न्नेनं॑ प्रथ॒मजा॑ मही॒नाम्॥१३॥

यदिन्द्रा॒हन्प्र॑थ॒मजा॑ मही॒नाम्। आ॒न्मायि॑नाम॒मिनाः॑ प्रोत॒ मायाः॑। आ॒ध्मूयं॑ ज॒नय॑न्ध्यामु॒पास॑म्। ता॒दी॒क्रा श॒त्रून् किला॑विवि॒त्से। अह॑न्वृ॒त्रं वृ॒त्रत॑रं व्य॒सम्। इन्द्रो॑ वज्रेण॒ मह॑ता व॒धेन॑। स्कन्धा॑सी॒व कुलि॑शेना॒वि॒वृ॒क्षणा॑। अहिः॑ शय॒त उप॑पृ॒क्पृथि॑व्याम्। अ॒यो॒ध्येव॑ दुर्म॒द आ हि॑ जु॒ह्वे। म॒हावी॑रं तु॒विबा॑धमृ॒जीष॑म्॥१४॥

नाता॑रीरस्य॒ सम॑तिं व॒धाना॑म्। स॒ रु॒जानाः॑ पिपि॒ष इन्द्र॑शत्रुः। वि॒श्वो विहा॑या अ॒रतिः॑। वसु॑र्दधे॒ हस्ते॑ दक्षि॒णे। त॒रणि॑र्न शि॒श्रथ॑त्। श्रव॑स्य॒या न शि॑श्रथत्। वि॒श्वस्मा॑ इदि॒षुध्य॑से। दे॒वत्रा॑ ह॒व्यम॑हि॒षे। वि॒श्वस्मा॑ इ॒ध्मुकृ॑ते वा॒रमृ॑ण्वति। अ॒ग्नि॒द्वारा॑ व्यृ॒ण्वति॑॥१५॥

उदु॒ज्जिहा॑नो अ॒भि काम॑म॒रय॑न्। प्र॒पृ॒श्चन्वि॒श्वा भु॑व॒नानि॑ पूर्॒वथा॑। आ के॒तुना॑ सु॒षमि॑द्धो यजि॑ष्ठः। कामं॑ नो अ॒ग्ने अ॒भिर्ह॑र्य दि॒ग्भ्यः॑। जुषा॑णो ह॒व्यम॑मृ॒तेषु॑ दू॒ढ्यः। आ नो॑ र॒यिं ब॑हु॒लां गो॑म॒तीमि॑षम्। नि धे॑हि॒ यक्ष॑दमृ॒तेषु॑ भूष॑न्। अ॒श्विना॑ य॒ज्ञमा॑ग॒तम्। दा॒शुषः॑ पु॒रुद॑स॒सा। पूषा॑ र॒क्षतु॑ नो र॒यिम्॥१६॥

इ॒मं य॒ज्ञम॑श्वि॒नां वर्ध॑यन्ता। इ॒मौ र॒यिं य॑ज॒माना॑य ध॒त्तम्। इ॒मौ प॑शू॒त्रक्ष॑तां वि॒श्वतो॑ नः। पूषा॑ नः पा॒तु स॒दम॑प्र॒यच्छ॑न्। प्र॒ते म॑हे स॒रस्व॑ति। सु॒भगे॑ वाजि॒नीव॑ति। स॒त्यवा॑चै॒ भरे॑ म॒तिम्। इ॒दं ते॑ ह॒व्यं घृ॑तव॒त्सर॑स्वति। स॒त्यवा॑चे॒ प्रभ॑रे॒मा ह॒वीषि॑। इ॒मानि॑ ते दुरि॒ता सौ॑भ॒गानि॑। तेभि॑र्व॒यं सु॑भ॒गांसः॑ स्या॒म्॥१७॥

व॒ज्यही॑नामृ॒जीषं॑ व्यृ॒ण्वति॑ र॒क्षतु॑ नो र॒यिं सौ॑भ॒गान्येकं॑ च॥६॥

[४]

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ई॒शे व॑सू॒नाम्। य॒ज्ञः स॒स्याना॑मु॒त सु॑क्षि॒तीना॑म्। य॒ज्ञ इ॒ष्टः पूर्॑वचि॒त्तिं द॑धातु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वा अ॒प्येतु॑ दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो वर्ध॑तां गो॒भिर॑श्वैः। इ॒यं वेदिः॑ स्व॒पत्या॑ सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॑र्हिर॒ति ब॑र्ही॒ष्यन्त्या॑। इ॒मं य॒ज्ञं वि॒श्वे अव॑न्तु दे॒वाः। भ॒ग ए॒व भ॒गवा॑

अस्तु देवाः। तेन वयं भगवन्तः स्याम॥१८॥

तं त्वा भग सर्व इज्जोहवीमि। स नो भग पुरेता भवेह। भग प्रणेतुर्भग सत्यराधः। भगेमां धियमुदव ददन्नः। भग प्र णो जनय गोभिरश्वैः। भग प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। शश्वतीः समा उपयन्ति लोकाः। शश्वतीः समा उपयन्त्यापः। इष्टं पूर्तं शश्वतीनां समां शाश्वतेन। हविषेष्वाऽनन्तं लोकं परमा रुरोह॥१९॥

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छत्। सा रूपाणि कुरुते पञ्च देवी। द्वे स्वसारौ वयतस्तत्रमेतत्। सनातनं विततं षण्मयूखम्। अवाच्यास्तनून्किरतो धृतो अन्यान्। नावपृज्याते न गमाते अन्तम्। आ वो यन्तूदवाहासो अद्य। वृष्टिं ये विश्वे मरुतो जुनन्ति। अयं यो अग्निर्मरुतः समिद्धः। एतं जुषध्वं कवयो युवानः॥२०॥

धारावरा मरुतो धृष्णुवोजसः। मृगा न भीमास्तविषेभिर्मिभिः। अग्नयो न शुशुचाना ऋजीषिणः। भूमिन्धमन्त उप गा अवृण्वत। वि चक्रमे त्रिदेवः। आ वेधसं नीलपृष्ठं बृहन्तम्। बृहस्पतिं सदेने सादयध्वम्। सादद्यौनिं दम् आ दीदिवा समम्। हिरण्यवर्णमरुषं सपेम। स हि शुचिः शतपत्रः स शुन्ध्युः॥२१॥

हिरण्यवाशीरिषिरः सुवर्षाः। बृहस्पतिः स स्वावेश ऋष्वाः। पूरू सखिभ्य आसुतिं करिष्ठः। पूषं स्तवं व्रते वयम्। नरिष्येम कदाचन। स्तोतारंस्त इह स्मसि। यास्तै पूषन्ना वो अन्तः समुद्रे। हिरण्ययीरन्तरिक्षे चरन्ति। याभिर्यासि दृत्या सूर्यस्य। कामेन कृतश्रवं इच्छमानः॥२२॥

अरण्यान्यरण्यान्यसौ। या प्रेव नश्यसि। कथा ग्रामं न पृच्छसि। न त्वाभीरिव विन्दती (३)। वृषारवाय वदते। यदुपावति चिच्चिकः। आघाटीभिरिव धावयन्। अरण्यानिर्महीयते। उत गावं इवादन्। उतो वेश्मेव दृश्यते॥२३॥

उतो अरण्यानिः सायम्। शकटीरिव सर्जति। गामङ्गैष आ ह्वयति। दार्वङ्गैष उपावधीत्। वसन्नरण्यान्यां सायम्। अकुक्षदिति मन्यते। न वा अरण्यानिर्हन्ति। अन्यश्चेन्नाभिगच्छति। स्वादोः फलस्य जग्ध्वा। यत्र कामं नि पद्यते। आज्ञनगन्धी सूरभीम्। बहूनामकृषीवलाम्। प्राहं मृगाणां मातरम्। अरण्यानीमंशसिषम्॥२४॥

स्याम रुरोह युवानः शुन्ध्युर्च्छमानो दृश्यते निपद्यते चत्वारि च॥७॥

[५]

वात्रहत्याय शवंसे। पृतनासाहाय च। इन्द्र त्वा वर्तयामसि। सुब्रह्माणं वीरवन्तं

बृहन्तम्। उरुं गंभीरं पृथुबुधमिन्द्र। श्रुतर्षिमुग्रमभिमातिषाहम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणं
रयिं दाः। क्षेत्रियै त्वा निरऋत्यै त्वा। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। अनागसं ब्रह्मणे
त्वा करोमि॥२५॥

शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमे। शं ते अग्निः सहाद्विरस्तु। शं द्यावापृथिवी सहोपधीभिः।
शमन्तरिक्षं सह वातेन ते। शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु। या दैवीश्वतस्रः प्रदिशः।
वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे। तासां त्वा जरस् आ दधामि। प्र यक्ष्म एतु निरऋतिं पराचैः।
अमोचि यक्ष्मादुरितादवत्यै॥२६॥

द्रुहः पाशान्निरऋत्यै चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदथ्स्योनम्। अप्यभूदद्रे सुकृतस्य
लोके। सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या यत्। देवा अमुञ्चन्नसृजन्व्येनसः। एवमहमिं
क्षेत्रियाज्जामिशसात्। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वः।
दिव्यस्यैशाथे उत पार्थिवस्य। धत्तं रयिं स्तुवते कीरयेचित्॥२७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा जोहुवानाः। विश्वावृधमभि ये
रक्षमाणाः। येन हता दीर्घमध्वानमायन्। अनन्तमर्थमनिवथ्स्यमानाः। यत्ते सुजाते हिमवत्सु
भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोऽसि। ततो नो देहि सीबले। अदो गिरिभ्यो अधि
यत्प्रधावसि। सः शोभमाना कन्यैव शुभ्रे॥२८॥

तां त्वा मुद्रला हविषा वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा भाजयेह। पूर्वं देवा
अपरेणानुपश्यं जन्मभिः। जन्मान्यवरैः पराणि। वेदानि देवा अयमस्मीति माम्। अहं
हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं मनसि सम्भृताम्। हित्वा
शरीरं जरसः परस्तात्। आ भूतिं भूतिं वयमश्नवामहे। इमा एव ता उषसो याः प्रथमा
व्यौच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा। शश्वतीर्नावपृज्यन्ति। न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

करोम्यवत्यै चिच्छ्रेऽश्नवामहे चत्वारि च॥५॥

[६]

वसूनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामूर्म्या। आदित्यानां तेजसा। विश्वेषां देवानां क्रतुना।
मरुतामेम्रा जुहोमि स्वाहा। अभिभूतिरहमागमम्। इन्द्रसखा स्वायुधः। आस्वाशांसु
दुष्पहः। इदं वर्चो अग्निना दत्तमागात्। यशो भर्गः सह ओजो बलं च॥३०॥

दीर्घायुत्वायं शतशारदाय। प्रतिगृण्णामि महते वीर्याय। आयुरसि विश्वायुरसि।

सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। सर्वं म आयुर्भूयात्। सर्वमायुर्गेषम्। भूर्भुवः सुवः।
अग्निर्धर्मेणान्नादः। मृत्युर्धर्मेणान्नपतिः। ब्रह्म क्षत्रं स्वाहा॥३१॥

प्रजापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुरणुता। यमः पन्थाः। चन्द्रमाः पुनरसुः स्वाहा।
अग्निर्नान्नादोऽन्नपतिः। अन्नाद्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सोमो राजा
राजपतिः। राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। वरुणः सम्राट् सम्राट्पतिः।
साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥३२॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। इन्द्रो बलं बलपतिः।
बलमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः। ब्रह्ममस्मिन् यज्ञे
यजमानाय ददातु स्वाहा। सविता राष्ट्रं राष्ट्रपतिः। राष्ट्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
स्वाहा। पूषा विशां विदतिः। विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सरस्वती
पुष्टिः पुष्टिपत्नी। पुष्टिमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। त्वष्टा पशूनां मिथुनानां
रूपकद्रूपपतिः। रूपेणाम्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥३३॥

च स्वाहा साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा चत्वारि च (अग्निः सोमो वरुणो मित्र
इन्द्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती त्वष्टा दशः॥)॥४॥

[७]

स ई पाहि य ऋजीषी तरुत्रः। यः शिप्रवान्वृषभो यो मंतीनाम्। यो गौत्रभिर्द्वज्भृद्यो
हरिष्ठाः। स इन्द्र चित्रां अभि तृन्धि वाजान्। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्।
ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्त्वाङ्। इन्द्रं द्युम्नं सुर्ववदेह्यस्मे।
प्रोष्वस्मै पुरोरथम्। इन्द्राय शूषमर्चत॥३४॥

अभीकै चिदु लोककृत्। सङ्गे समर्थु वृत्रहा। अस्माकं बोधि चोदिता।
नभन्तामन्यकेषाम्। ज्याका अधि धन्वंसु। इन्द्रं वयं शुनासीरम्। अस्मिन् यज्ञे हवामहे।
आ वाजैरुप नो गमत्। इन्द्राय शुनासीराय। सूचा जुहोत नो हविः॥३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै। हर्यश्वाय भरता सजोषाः।
इन्द्रर्तुभिर्ब्रह्मणा वावृधानः। शुनासीरी हविरिदं जुषस्व। वयं सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रम्।
प्रियमैधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुः। मुमुग्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्।
बृहदिन्द्राय गायत॥३६॥

मरुतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधः। देवं देवाय जागृवि। कामिहैकाः क

इमे पंतङ्गाः। मान्था॒लाः कुलि॑परि॒माप॑तन्ति। अना॑वृतेना॒न्धम॑न्तु दे॒वाः। सौपर्णं॑ चक्षु॒स्तनु॑वा विदे॒य। ए॒वा व॑न्दस्व॒ वरु॑णं बृ॒हन्त॑म्। न॒मस्या॑धीर॒ममृ॑तस्य गो॒पाम्। स नः॑ शर्म॑ त्रि॒वरू॑थं विय॑सत्॥३७॥

यूयं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः। नाकै॑ सुपर्णमु॒प य॑त्पत॑न्तम्। हृ॒दा वे॑न॒न्तो अ॒भ्यच॑क्षत॒ त्वा। हिर॑ण्यपक्षं॒ वरु॑णस्य दू॒तम्। य॒मस्य॑ यो॒नौ श॑कु॒नं भु॑र॒ण्युम्। शं नो॑ दे॒वीर॒भिष्ट॑ये। आपो॑ भवन्तु पी॒तयै॑। शं यो॒रभि॑ स्र॒वन्तु॑ नः। ईशा॑ना॒ वार्या॑णाम्। क्षय॑न्तीश्च॒रष॑णी॒नाम्॥३८॥

अ॒पो या॑चामि भेष॒जम्। अ॒प्सु मे॑ सोमो॑ अब्रवीत्। अ॒न्तर्वि॑श्वानि भेष॒जा। अ॒ग्निं च॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। आप॑श्च वि॒श्वभे॑षजीः। यद॒प्सु ते॑ सर॒स्वति॑। गोष्व॒श्वेषु॑ यन्म॒धु। तेन॑ मे वाजि॒नीव॑ति। मुखं॑म॒ङ्घ्रि सर॒स्वति॑। या सर॑स्वती वैश॒म्भुल्या॑॥३९॥

तस्यां॑ मे रा॒स्वा। तस्यां॑स्ते भक्षी॒या। तस्यां॑स्ते भूयिष्ठ॒भाजो॑ भूया॒स्म। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॑तत्। ममा॑सि॒ योनि॑स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममे॒व स॒न्वहं॑ ह॒व्यान्य॑ग्रे। पु॒त्रः पि॒त्रे लो॑क॒कृज्जा॑तवेदः। इ॒हैव॑ सन्त॒त्र सन्त॑ त्वा॒ग्ने। प्रा॒णेन॑ वा॒चा मन॑सा बि॒भर्मि॑। ति॒रो मा॒ सन्त॑मायु॒र्मा प्र॑हा॒सीत्॥४०॥

ज्योति॑षा त्वा वैश्वान॒रेणो॑पतिष्ठे। अ॒यं ते॒ योनि॑र॒ऋत्वि॑यः। यतो॑ जा॒तो अ॒रोच॑थाः। तं जा॒नन्न॑ग्रे आ॒रोह॑। अथा॑ नो वर्ध॒या र॒यिम्। या ते॑ अ॒ग्ने य॒ज्ञिया॑ त॒नुस्त॑येह्यारो॒हात्मा॑-
ऽऽत्मान॑म्। अ॒च्छा व॑सू॒नि कृ॑ण्वन्न॒स्मे न॒र्या पु॑रू॒णि। य॒ज्ञो भू॒त्वा य॒ज्ञमा॑ सीद॒ स्वां योनि॑म्। जा॒तवे॑दो भुव॒ आ जा॑य॒मानः॑ सक्ष॒य ए॒हि। उ॒पाव॑रोह जा॒तवे॑दः पु॒नस्त्व॑म्॥४१॥

दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑ह नः प्र॒जान॑न्। आयुः॑ प्र॒जा र॒यिम॑स्मासु॑ धेहि। अज॑स्रो दी॒दिहि॑ नो दुरो॒णे। तमि॑न्द्रं जोह॒वीमि॑ म॒घवा॑नमु॒ग्रम्। स॒त्रा द॑धान॒मप्र॑तिष्कु॒त र॑ शवा॑सि। म॒हि॒ष्ठो गी॒र्भिरा॑ च॒ यज्ञि॑योऽव॒वर्त॑त्। रा॒ये नो॒ विश्वा॑ सु॒पथा॑ कृ॒णोतु॑ व॒ज्री। त्रि॒कद्रु॑केषु॒ महि॑षो यवा॑शिरं॒ तुवि॑शुष्म॒स्तुप॑त्। सोम॑मपि॒बद्वि॑ष्णु॒ना सु॑तं यथाऽव॑शत्। स ई॑ ममाद् महि॒ कर्म॑ कर्त॒वे म॒हामु॑रुम्॥४२॥

सैन॑ र॒ सश्व॑द्वेवं दे॒वः स॒त्यमि॑न्दु॒ र॒ स॒त्य इ॒न्द्रः। वि॒दद्य॑तीं स॒रमा॑ रु॒णम॑द्रैः। महि॒ पाथः॑ पू॒र्व्य र॒ सद्भिर॑य॒कः। अ॒ग्रं न॑य॒त्सुप॑द्यक्ष॒राणा॑म्। अ॒च्छा र॒वं प्र॑थ॒मा जा॑न॒तीगा॑त्। वि॒दद्भ॒व्य र॒ स॒रमा॑ दृ॒ढमूर्॑वम्। येना॒नुकं॑ मानु॒षी भो॑जते॒ विट्। आ ये॑ विश्वाः॒ स्वप॑त्यानि॒

चक्रुः। कृष्णानासो अमृतत्वाय गातुम्। त्वं नृभिर्नृपते देवहूतो॥४३॥

भूरीणि वृत्वा हर्यश्च ह॑सि। त्वन्निदं स्युश्चुमुरिम्। धुनिं चास्वापयो द॒भीतये सुह॑न्तु।
ए॒वा पा॑हि प्र॒ब॒था म॒न्द॑तु त्वा। श्रु॒धि ब्र॒ह्म वावृ॑धस्वो॒त गी॑र्भिः। आ॒विः सूर्यं कृ॑णुहि
पी॒पिही॑षः। ज॒हि शत्रूँ॑ र॒भि गा इन्द्र॑ तृ॒न्धि। अ॒ग्ने बाध॑स्व॒ वि मृ॑धो नुदस्व। अ॒पामी॑वा
अ॒प र॒क्षाँ॑सि से॒ध। अ॒स्मात्स॑मु॒द्राद्ब॑ह॒तो दि॒वो नः॑॥४४॥

अ॒पां भू॒मान॒मुप॑ नः सृ॒जे॒ह। य॒ज्ञ प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ सु॒म॒तौ सु॒शे॒वा आ त्वा॑। व॒सूनि॑ पु॒रु॒धा
विं॑शन्तु। दी॒र्घमा॒युर्य॑ज॒मानाय॑ कृष्णन्। अ॒थामृ॑तेन ज॒रितार॑मङ्घ्रि। इन्द्रः शु॒नाव॒द्वित॑नोति
सी॒रम्। सं॒व॒त्स॒रस्य॑ प्र॒तिमा॑ण॒मे॒तत्। अ॒र्कस्य॑ ज्योति॒स्तदि॑दा॒स ज्येष्ठ॑म्। सं॒व॒त्स॒र॑
शु॒नव॑त्सी॒रमे॑तत्। इन्द्रस्य॑ रा॒धः प्र॑य॒तं पु॒रु त्म॑ना। त॒दर्क॑रूपं वि॒मिमा॑नमेति। द्वा॒द॒शा॒रे
प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ती॒द्विषा॑। अ॒श्व॒य॒न्तो ग॒व्य॒न्तो वा॒ज॒य॒न्तः। ह॒वाम॑हे त्वोप॑गन्त॒वा उ॑। आ॒भूष॑न्त॒स्त्वा
सु॒म॒तौ न॒वा॒याम्। य॒मिन्द्र॑ त्वा शु॒न॑ हु॒वे॒म॥४५॥

अ॒र्च॒त॒ ह॒विर्गा॑यत य॑स॒च्च॒र॒षणी॑नां वैश॒म्भ॒ल्या हा॑सी॒त्वमु॑रुं दे॒वहू॑तो न॒स्मन् प॑दं॥१२॥ [८]

प्रा॒ण उ॒दे॒हि पु॒न॒रा नो॑ भर य॒ज्ञो रा॒यो वा॒त्र॒ह॒त्याय॑ व॒सूनाँ॑ स ई॒ पा॒ह्यष्टौ॥८॥
प्रा॒णो र॑क्ष॒त्यगृ॑भीता धा॒रा॒व॒रा म॒रुतो॑ दी॒र्घायु॑त्वाय॒ ज्योति॑षा त्वा पञ्च॑त्वारि॑शत्॥४५॥
प्रा॒णः शु॒न॑ हु॒वे॒म॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

स्वा॒द्वीं त्वा॑ स्वा॒दुना॑। ती॒व्रां ती॒व्रेणा॑। अ॒मृता॑म॒मृते॑न। मधु॑मतीं॒ मधु॑मता। सृ॒जामि॑ स॒५
सोमे॑न। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑ पच्यस्व। सर॑स्वत्यै पच्यस्व। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पच्यस्व। परी॒तो
षि॑ञ्चता सु॒तम्। सोमो॑ य उ॒त्त॒म॒५ ह॒विः॥१॥

द॒ध॒न्वा यो नर्यो॑ अ॒प्स्वन्तरा॑। सु॒षाव॑ सोम॒मद्रि॑भिः। पु॒नातु॑ ते परि॒स्रुत॑म्। सोम॒५
सूर्य॑स्य दुहिता। वारे॑ण श॒श्वता॑ तना॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्राङ्॒खसोमो॑ अति॒द्रुतः॑। इन्द्र॑स्य
यु॒ज्यः सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्॒खसोमो॑ अति॒द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः सखा॑। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं प॑वते तेजं इन्द्रि॒यम्। सुर॑या॒ सोमः॑ सु॒त आ॑सुतो
मदा॑य। शु॒क्रेण॑ देव दे॒वताः॑ पिपृ॒ग्धि। रसे॑नान्नं यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॒ङ्ग यव॑मन्तो
यव॑ञ्चित्। यथा॒ दान्त्य॑नुपूर्वं वि॒यूय॑। इहे॒हैषां॑ कृणु॒त भो॑ज॒नानि॑। ये ब॒र्हिषो॑ नमो॒वृक्तिं॑ न
ज॒ग्मुः। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒श्विभ्या॑ त्वा जुष्टं॑ गृह्णामि॥३॥

सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑। ए॒ष ते॒ योनि॑स्तेज॑से त्वा। वी॒र्या॑य त्वा॒ बला॑य त्वा।
तेजो॑ऽसि तेजो॒ मयि॑ धेहि। वी॒र्य॑मसि वी॒र्यं॑ मयि॑ धेहि। बल॑मसि बलं॒ मयि॑ धेहि। नाना॑
हि वा॑ दे॒वहि॑त॒५ सदः॑ कृतम्। मा स॒५सृ॒क्षाथां॑ पर॒मे व्यो॑मन्। सुरा॒ त्वमसि॑ शु॒ष्मिणी॑
सोमं॑ ए॒षः। मा मा॑ हि॒५सीः॒ स्वां योनि॑मावि॒शन्॥४॥

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्या॒श्विनं॑ तेजः। सा॒र॒स्वतं॑ वी॒र्य॑म्। ऐ॒न्द्रं बल॑म्। ए॒ष ते॒ योनि॑र्मोदा॑य
त्वा। आ॒न॒न्दाय॑ त्वा॒ मह॑से त्वा। ओजो॑ऽस्यो॒जो मयि॑ धेहि। म॒न्युर॑सि म॒न्युं मयि॑ धेहि।
महो॑ऽसि महो॒ मयि॑ धेहि। सहो॑ऽसि सहो॒ मयि॑ धेहि। या व्याघ्रं॑ विषू॒चिका॑। उ॒भौ वृ॒कं
च॑ रक्ष॑ति। श्ये॒नं प॑त॒त्रिण॒॑५ सि॒५हम्। से॒मं पा॒त्व॒५हं॑सः। स॒म्पृचः॑ स्थ॒ सं मा॑ भ॒द्रेण॑ पृ॒ङ्क।
वि॒पृचः॑ स्थ॒ वि मा॑ पा॒प्मना॑ पृ॒ङ्क॥५॥

हविः प्रत्यङ्खसोमो अतिद्रुतो गृह्णाम्याविशन्विषूचिका पञ्च च॥५॥

[१]

सोमो॑ राजा॒ऽमृत॒॑५ सु॒तः। ऋ॒जी॒षेणा॑जहान्मृत्युम्। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। वि॒पान॒॑५
शु॒क्रम॑न्ध॒सः। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒यम्। इ॒दं प॒योऽमृतं॑ मधु॑। सोमं॑म॒द्भ्यो व्य॑पिबत्। छन्द॑सा ह॒५सः
शु॒चिप॑त्। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। अ॒द्भ्यः क्षी॒रं व्य॑पिबत्॥६॥

क्रुड्ङ्ङिरसो धिया। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अन्नात्परिस्रुतो रसम्। ब्रह्मणा व्यपिबत् क्षत्रम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। रेतो मूत्रं विजहाति। योनिं प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भो जरायुणाऽऽवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्॥७॥

वेदेन रूपे व्यकरोत्। सुतासुतो प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमौ व्यपिबत्। सुतासुतौ प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्। सत्यानृते प्रजापतिः। अश्रद्धामनृतेऽद्धात्। श्रद्धा सत्ये प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा परिस्रुतो रसम्। शुक्रेण शुक्रं व्यपिबत्। पयः सोमं प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। विपानं शुक्रमन्थसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधु॥८॥

अद्यः क्षीरं व्यपिबज्जन्मनर्तेन सत्यमिन्द्रियं श्रद्धा सत्ये प्रजापतिरष्टौ च॥३॥ [२]

सुरावन्तं बर्हिषदं सुवीरम्। यज्ञं हिन्वन्ति महिषा नमोभिः। दधानाः सोमं दिवि देवतासु। मदेमेन्द्रं यजमानाः स्वर्काः। यस्ते रसः सम्भृत ओषधीषु। सोमस्य शुष्मः सुरया सुतस्य। तेन जिन्व यजमानं मदेन। सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम्। यमश्विना नमुचेरासुरादधि। सरस्वत्यसनोदिन्द्रियार्थं॥९॥

इमन्तं शुक्रं मधुमन्तमिन्दुम्। सोमं राजानमिह भक्षयामि। यदत्र रितं रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छर्चाभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमं राजानमिह भक्षयामि। पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। प्रपितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। अक्षन्पितरः॥१०॥

अमीमदन्त पितरः। अतीतृपन्त पितरः। अमीमृजन्त पितरः। पितरः शुन्धध्वम्। पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पवित्रेण शतायुषा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यश्नवै। अग्र आयूषि पवसेऽग्रे पवस्व। पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः। जातवेदः पवित्रवृद्धते पवित्रमर्चिषि। उभाभ्यां देव सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये संमानाः समनसः। पितरो यमराज्यै। तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु कल्पताम्॥१२॥

ये संजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामकाः। तेषां श्रीर्मयि कल्पताम्। अस्मिँल्लोके शतं समाः द्वे सुतो अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। याभ्यामिदं

विश्वमेजु॒थ्समै॑ति। यद॑न्तरा॒ पित॑रं मा॒तरं॑ च। इ॒दं ह॒विः प्र॒जन॑नं मे अस्तु। दश॑वीर॒ः
सर्व॑गण॒ः स्व॒स्तये॑। आ॒त्म॒सनि॑ प्रजा॒सनि॑। प॒शु॒स॒न्य॑भय॒सनि॑ लो॒क॒सनि॑। अ॒ग्निः प्र॒जां ब॑हु॒लां
मै करो॑तु। अन्नं॑ पयो॒ रेतो॑ अ॒स्मासु॑ धत्त। रा॒य॒स्पोष॑मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ दीध॒र॒थ्स्वाहा॑॥१३॥
इन्द्रि॒याय॑ पि॒तरः॑ श॒तायु॑षा पुन॒न्तु मा पि॒ताम॑हाः पुन॒न्तु प्र॑पितामहाः क॒ल्पता॑ः स्व॒स्तये॑ प॒ञ्च च॑॥५॥ [३]

सीसे॑न॒ तन्न॑ मन॑सा मनी॒षिणः॑। ऊ॒र्णासू॑त्रेण॒ क॒वयो॑ वयन्ति। अ॒श्विना॑ य॒ज्ञं स॑वि॒ता
सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पं वरु॑णो भिष॒ज्यन्। तद॑स्य रू॒पम॑मृ॒तं श॑ची॒भिः। ति॒स्रोऽद॑धु॒र्देवताः॑
स॒र॒राणाः॑। लोमा॑नि श॒र्षैर्ब॑हु॒धा न तो॑क्र॒भिः। त्वग॑स्य मा॒सम॑भव॒न्न ला॒जाः। तद॑श्विना॑
भिष॒जा रु॒द्रव॑र्तनी। सर॑स्वती वयति॒ पेशो॑ अन्त॑रः॥१४॥

अस्थि॑ म॒ज्जानं॑ मास॑रैः। का॒रो॒त॒रेण॑ दध॑तो गवा॑ त्व॒चि। सर॑स्वती मन॑सा पेश॒लं वसु॑।
नास॑त्याभ्यां वयति॒ दर्श॑तं वपुः। रसं॑ परि॒स्रुता॒ न रोहि॑तम्। न॒ग्र॒हूर्ध्व॑र॒स्तस॑र॒न्न वेम॑।
पय॑सा शु॒क्रम॑मृ॒तं ज॑नि॒त्रम्। सुर॑या मू॒त्राञ्ज॑नयन्ति॒ रेतः॑। अपा॑मतिं दु॒र्मतिं॑ बाध॑मानाः।
ऊ॒व॒ध्यं वा॒तं स॒बुव॑न्तदा॒रात्॥१५॥

इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॒ हृद॑येन स॒त्यम्। पुरो॑डाशेन सवि॒ता ज॑जान। यकृ॑त्क्लो॒मानं॑ वरु॑णो
भिष॒ज्यन्। मत॑स्त्रे वा॒य॒व्यैर्न॑ मि॒नाति॑ पित्तम्। आ॒त्राणि॑ स्था॒ली मधु॑ पि॒न्व॑माना। गु॒दा
पात्रा॑णि सु॒दुघा॒ न धे॑नुः। श्ये॑नस्य प॒त्रं न॑ प्ली॒हा श॑ची॒भिः। आ॒स॒न्दी नाभि॑रु॒द्रं न मा॑ता।
कु॒म्भो व॑नि॒ष्ठज॑नि॒ता श॑ची॒भिः। यस्मि॑न्न॒ग्रे यो॒न्यां गर्भो॑ अ॒न्तः॥१६॥

प्ला॒शीर्व्य॑क्तः श॒तधा॑र॒ उ॒त्सः॑। दु॒हे न॑ कु॒म्भीः स्व॑धां पि॒तृभ्यः॑। मुख॑स्य स॒दस्य॑ शि॒र
इ॒थ्सदे॑न। जिह्वा प॒वित्र॑म॒श्विना॑ स॒र॑स्वती। चप्प॑न्न पा॒युर्भिष॑गस्य॒ वालः॑। व॒स्तिर्न॑ शेपो
हर॑सा तर॒स्वी। अ॒श्विभ्यां॑ चक्षु॑र॒मृ॒तं ग्र॑हाभ्याम्। छागे॑न॒ तेजो॑ ह॒विषा॑ शृ॒तेन॑। प॒क्ष्माणि॑
गो॒धूमैः॑ क्लैरु॒तानि॑। पेशो॑ न शु॒क्लम॑सितं वसा॒ते॥१७॥

अवि॑र्न मे॒षो न॑सि वी॒र्या॑य। प्रा॒णस्य॑ पन्था॑ अ॒मृतो॑ ग्रहाभ्याम्। सर॑स्वत्युप॒वाकै॑र्व्या॒नम्।
नस्या॑नि ब॒र्हिर्ब॑दैर॒ज॑जान। इन्द्र॑स्य रू॒पम॑मृ॒भो ब॑ला॒या। कर्णा॑भ्या॒ऽश्रो॑त्रम॒मृ॒तं ग्र॑हाभ्याम्।
यवा॑ न ब॒र्हिर्भु॑वि के॒स॒राणि॑। क॒र्क॒न्धुं ज॑ज्ञे मधु॑ सा॒र॒घं मुखा॑त्। आ॒त्म॒न्नुप॑स्थे न वृ॒कस्य॑
लो॒मं। मुखे॑ श्मश्रू॒णि न॑ व्य॒घ्नलो॑मम्॥१८॥

केशा॑ न शी॒रुष॑न् यश॑से श्रि॒यै शि॒खा। सि॒ंहस्य॑ लो॒मं त्वि॑षि॒रिन्द्रि॑याणि।

अङ्गान्यात्मन्मिषजा तदश्विनौ। आत्मानमङ्गैः समधात्सरस्वती। इन्द्रस्य रूपं
शतमानमायुः। चन्द्रेण ज्योतिरमृतं दधाना। सरस्वती योन्यां गर्भमन्तः। अश्विभ्यां
पत्नी सुकृतं बिभर्ति। अपां रसेन वरुणो न साम्ना। इन्द्रं श्रियै जनयन्नप्सु राजा।
तेजः पशूनां हविरिन्द्रियावत्। परिस्नुता पर्यसा सारघं मधु। अश्विभ्यां दुग्धं मिषजा
सरस्वत्या सुतासुताभ्याम्। अमृतः सोम इन्दुः॥१९॥

अन्तर आरादन्तर्वसाते व्याघ्रलोमं राजा चत्वारि च॥६॥ [४]

मित्रोऽसि वरुणोऽसि। समहं विश्वेदेवैः। क्षत्रस्य नाभिरसि। क्षत्रस्य योनिरसि।
स्योनामा सीद। सुषदामा सीद। मा त्वां हिंसीत्। मा मां हिंसीत्। निषसाद धृतव्रतो
वरुणः। पुस्त्यास्वा॥२०॥

साम्राज्याय सुक्रतुः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
हस्ताभ्याम्। अश्विनोर्भैषज्येन। तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः
प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। सरस्वत्यै भैषज्येन॥२१॥

वीर्यायान्नाद्यायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
हस्ताभ्याम्। इन्द्रस्येन्द्रियेण। श्रियै यशसे बलायाभिषिञ्चामि। कोऽसि कतमोऽसि। कस्मै
त्वा कार्यं त्वा। सुश्लोकां(४) सुमङ्गलां(४) सत्यराजा(३)न। शिरो मे श्रीः॥२२॥

यशो मुखम्। त्विषिः केशाश्च श्मश्रूणि। राजा मे प्राणोऽमृतम्। सम्राट्क्षुः। विराट्त्रोत्रम्।
जिह्वा मे भद्रम्। वाङ्महः। मनो मन्युः। स्वराङ्गमः। मोदाः प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि॥२३॥

चित्तं मे सहः। बाहू मे बलमिन्द्रियम्। हस्तौ मे कर्म वीर्यम्। आत्मा क्षत्रमुरो मम।
पृष्टीर्मे राष्ट्रमुदरमसौ। ग्रीवाश्च श्रोण्यौ। ऊरू अरत्नी जानुनी। विशो मेऽङ्गानि सर्वतः।
नाभिर्मे चित्तं विज्ञानम्। पायुर्मेऽपचितिर्भसत्॥२४॥

आनन्दनन्दावाण्डौ मे। भगः सौभाग्यं पसः। जङ्घाभ्यां पद्भ्यां धर्मोऽस्मि। विशि
राजा प्रतिष्ठितः। प्रति क्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु। प्रत्यङ्गेषु
प्रति तिष्ठाम्यात्मन्। प्रति प्राणेषु प्रति तिष्ठामि पुष्टे। प्रति द्यावापृथिव्योः। प्रति तिष्ठामि
यज्ञे॥२५॥

त्रया देवा एकादश। त्रयस्त्रिंशः सुरार्धसः। बृहस्पतिपुरोहिताः। देवस्य सवितुः सवे।

दे॒वा दे॒वैर॑वन्तु मा। प्र॒थ॒मा द्विती॑यैः। द्वितीया॑स्तृती॒यैः। तृतीया॑ः स॒त्येन॑। स॒त्यं य॒ज्ञेन॑। य॒ज्ञो यजु॑र्भिः॥ २६॥

यजू॑षि॒ साम॑भिः। सामा॑न्यृग्भिः। ऋचो॑ या॒ज्याभिः। या॒ज्या वष॑ट्कारैः। वष॑ट्कारा आहु॑तिभिः। आहु॑तयो मे॒ कामा॑न्त्सम॑र्धयन्तु। भूः स्वाहा॑। लोमा॑नि प्रय॑तिर्मम॑। त्वङ्ग॑ आन॑तिराग॑तिः। मा॒सं म॒ उप॑नतिः। वस्व॑स्थि। म॒ञ्जा म॒ आन॑तिः॥ २७॥

प॒र्या॒स्वा सर॑स्वत्यै॒ भेष॑ज्येन॒ श्रीर॑ङ्गानि॒ भस॑द्यज्ञे॒ यज्ञो यजु॑र्भिरुप॑नतिर्द्वे च॥ ८॥ [५]

यद्दे॒वा दे॒वहे॑डनम्। दे॒वांस॑श्च॒कृमा व॑यम्। अ॒ग्निर्मा तस्मा॑दे॒नसः॑। वि॒श्वान्मु॑ञ्च॒त्वह॑सः। यदि॒ दिवा॒ यदि॒ नक्त॑म॒। एना॑सि च॒कृमा व॑यम्। वा॒युर्मा तस्मा॑दे॒नसः॑। वि॒श्वान्मु॑ञ्च॒त्वह॑सः। यदि॒ जाग्र॑द्यदि॒ स्वप्ने॑। एना॑सि च॒कृमा व॑यम्॥ २८॥

सूर्यो॑ मा॒ तस्मा॑दे॒नसः॑। वि॒श्वान्मु॑ञ्च॒त्वह॑सः। यद्वा॒मे यद॑रण्ये। यथ्स॑भायां॒ यदि॑न्द्रि॒ये। यच्छू॑द्रे॒ यद॑र्य॒। एन॑श्च॒कृमा व॑यम्। यदे॒कस्या॑धि॒ धर्म॑णि। तस्या॑व॒यज॑नम॒सि। यदा॑पो॒ अग्नि॑या वरु॑णेति॒ शपा॑महे। ततो॑ वरु॒ण नो॑ मुञ्च॥ २९॥

अव॑भृथ॒ निच॑ङ्कुण॒ निचे॒रुर॑सि॒ निच॑ङ्कुण। अव॑ दे॒वैर्दे॒वकृ॑तमे॒नोऽया॑त्। अव॑ म॒र्त्यैर्म॑र्त्य॒कृत॑म्। उ॒रोरा नो॑ दे॒व रि॑ष॒स्याहि॑। सु॒मित्रा न॑ आप॒ ओष॑धयः सन्तु। दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै॒ भूया॑सुः। योऽस्मा॑न्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। द्रु॒पदा॑दि॒वेन्मु॑मुचा॒नः। स्वि॒त्रः स्ना॒त्वी मला॑दिव॥ ३०॥

पू॒तं प॒वित्रे॑णे॒वाऽऽज्य॑म॒। आपः॑ शु॒न्यन्तु॑ मे॒नसः॑। उ॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑। प॒श्यन्तो॑ ज्योति॒रुत्तर॑म्। दे॒वं दे॒वत्रा॑ सूर्य॑म॒। अग॑न्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्। प्र॒तियु॑तो वरु॑णस्य॒ पाशः॑। प्र॒त्यस्तो॑ वरु॑णस्य॒ पाशः॑। ए॒धोऽस्ये॑धि॒षीम॑हि। स॒मिद॑सि॥ ३१॥

तेजो॑ऽसि॒ तेजो॑ मयि॒ धेहि॑। अ॒पो अन्व॑चारिषम्। रसे॑न॒ सम॑सृक्षमहि। पय॑स्वा॒ अग्र॑ आग॑मम्। तं मा॒ स॒सृज॑ वर्च॒सा। प्र॒जया॑ च॒ धने॑न च। स॒माव॑वर्ति॒ पृथि॑वी। स॒मुषाः॑। स॒मु सूर्यः॑। स॒मु वि॒श्वमि॑दं जग॑त्। वै॒श्वान॑रज्योति॒र्भूया॑सम्। वि॒भुं का॒मं व्य॑श्जवै। भूः स्वाहा॑॥ ३२॥

स्वप्न॑ एना॑सि च॒कृमा व॑यं म॒ञ्ज मला॑दिव॒ समि॑दसि॒ जग॑त्रीणि॒ च॥ ५॥ [६]

होता॑ यक्ष॒त्समि॑धेन्द्र॒मिड॑स्पदे। नाभा॑ पृथि॒व्या अधि॑। दि॒वो वर्ष॑न्त्समि॒ध्यते॑। ओजि॑ष्ठश्च॒रष॑णी॒ सहान्॑। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्तनून॑पातम्। ऊ॒तिभि॑र्जेता॒र-

मपराजितम्। इन्द्रं देवः सुवर्विदम्। पृथिभिर्मधुमत्तमैः। नराशः सैन तेजसा॥३३॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदिडाभिरिन्द्रमीडितम्। आजुह्वानममर्त्यम्। देवो देवैः सर्वैर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वरहिषीन्द्रन्निषद्वरम्। वृषभं नर्यापसम्। वसुभीरुद्वैरादित्यैः। सयुग्भिर्बृहिरासदत्॥३४॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदोजो न वीर्यम्। सहो द्वार इन्द्रमवर्धयन्। सुप्रायणा विश्रयन्तामृतावृधः। द्वार इन्द्राय मीढुषैः। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदुषे इन्द्रस्य धेनू। सुदुधे मातरौ मही। सवातरौ न तेजसी। वथ्समिन्द्रमवर्धताम्॥३५॥

वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतांरा। भिषजा सखाया। हविषेन्द्रं भिषज्यतः। कवी देवो प्रचैतसौ। इन्द्राय धत्त इन्द्रियम्। वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तिस्रो देवीः। त्रयस्त्रिधातवोपसः। इडा सरस्वती भारती॥३६॥

महीन्द्रपत्नीर्हविष्मतीः। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रं देवम्। भिषजः सुयजं घृतश्रियम्। पुरुरूपः सुरेतसं मघोनिम्। इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारः शतक्रतुम्। धियो जोष्टारमिन्द्रियम्॥३७॥

मध्वा समञ्जन्पृथिभिः सुगेभिः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदिन्द्रः स्वाहाऽऽज्यस्य। स्वाहा मेदसः। स्वाहा स्तोकानाम्। स्वाहा स्वाहाकृतीनाम्। स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्। स्वाहेन्द्रः होत्राङ्गुषाणाः। इन्द्र आज्यस्य वियन्तु। होतर्यजं॥३८॥

तेजसाऽऽसदवर्धतां भारतीन्द्रियं जुषाणा द्वे च (समिधेन्द्रन्तनूनपातमिडाभिर्बृहिव्योञ् उपे देव्या तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिन्द्रम्॥ समिधेन्द्रं चतुर्वैत्वेकौ वियन्तु द्विर्वीतामेकौ वियन्तु द्विवैत्वेकौ वियन्तु होतर्यजं॥॥६॥

[७]

समिद्ध इन्द्र उषसामनीके। पुरोरुचां पूर्वकृद्वावृधानः। त्रिभिर्देवैस्त्रिंशता वज्रबाहुः। जघान वृत्रं वि दुरो ववार। नराशः सः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य धाम। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री यजति प्रचैताः। ईडितो देवैर्हरिवाः अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा शर्धमानः॥३९॥

पुरन्दरो मघवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः। जुषाणो बृहिरहरिवान् इन्द्रः। प्राचीनः सीदत्प्रदिशा पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानः स्योनम्। अदित्यैरुक्तं

वसुभिः सजोषाः। इन्द्रं दुरः कवष्यो धावमानाः। वृषाणं यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरा वीरं प्रथमाना महोभिः॥४०॥

उषासानक्ता बृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुधे शूरमिन्द्रम्। पेशस्वती तन्तुना संव्ययन्ती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे। दैव्या मिमाना मनसा पुरुत्रा। होता राविन्द्रं प्रथमा सुवाचा। मूर्धन् यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृधातः। तिस्रो देवीरहविषा वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा वृषणं न पत्नीः॥४१॥

अच्छित्रं तन्तुं पयसा सरस्वती। इडा देवी भारती विश्वतूर्तिः। त्वष्टा दधदिन्द्राय शुष्मम्। अपाकोचिष्टुर्यशसै पुरूणि। वृषा यजन्वृषणं भूरिरेताः। मूर्धन् यज्ञस्य समनक्तु देवान्। वनस्पतिरवसृष्टो न पाशैः। त्मन्या समञ्जच्छमिता न देवः। इन्द्रस्य हव्यैर्जठरं पृणानः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन। स्तोकानामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रः। वृषायमाणो वृषभस्तुरापाद। घृतपुषा मधुना हव्यमुन्दन्। मूर्धन् यज्ञस्य जुषताः स्वाहा॥४२॥

शर्धमानो महोभिः पत्नीघृतेन चत्वारि च॥४॥

[८]

आचर्षणिप्रा विवेष यन्मा। तं सध्रीचीः। सत्यमित्तन्न त्वावां अन्यो अस्ति। इन्द्रं देवो न मर्त्यो ज्यायान्। अहन्नहिं परिशयानमर्णः। अवांसृजोऽपो अच्छा समुद्रम्। प्रसंसाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्मं इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। स शवृधमधि धाद्युन्नमस्मे। महिं क्षत्रं जनापाडिन्द्र तव्यम्। रक्षां च नो मघोनः पाहि सूरिन्। राये च नः स्वपत्या इषे धाः॥४३॥

रेवतीनां चत्वारि च॥१॥

[९]

देवं बरुहिरिन्द्रं सुदेवं देवैः। वीरवन्स्तीर्णं वेद्यामवर्धयत्। वस्तोर्वृतं प्राक्तोर्भृतम्। राया बरुहिष्मतोऽत्यगात्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीद्वार इन्द्रं सङ्घाते। विङ्घीर्यामन्नवर्धयन्। आ वत्सेन तरुणेन कुमारेण चमीविता अपार्वणम्। रेणुककाटं नुदन्ताम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥४४॥

देवी उषासानक्ता। इन्द्रं यज्ञे प्रयत्यहेताम्। दैवीर्विशः प्रायांसिष्टाम्। सुप्रीते सुधिते अभूताम्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्टी वसुधिती। देवमिन्द्रमवर्धताम्। अयाव्यन्याघा द्वेषांसि। आन्यावाक्षीद्वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते॥४५॥

वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी ऊर्जाहुती दुर्घे सुदुर्घे। पयसेन्द्रमवर्धताम्।
इषमूर्जमन्याऽवाक्षीत्। सन्धिः सपीतिमन्या। नवेन पूर्वं दयमाने। पुराणेन नवम्।
अधातामूर्जमूर्जाहुती वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते। वसुवने वसुधेयस्य वीतां
यज॥ ४६॥

देवा दैव्या होतांरा। देवमिन्द्रमवर्धताम्। हताघशः सावाभाष्टी वसुवार्याणि। यजमानाय
शिक्षितौ। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवीस्तिस्तिस्तिस्ती देवीः। पतिमिन्द्रमवर्धयन्।
अस्पृक्षद्धारती दिवम्। रुद्रैर्यज्ञः सरस्वती। इडा वसुमती गृहान्॥ ४७॥

वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देव इन्द्रो नराशः सं। त्रिवरूथस्त्रिवन्धुरः।
देवमिन्द्रमवर्धयत्। शतेन शितिपृष्ठानामाहितः। सहस्रेण प्रवर्तते। मित्रावरुणेदस्य
होत्रमरहतः। बृहस्पतिः स्तोत्रम्। अश्विनाऽऽध्वर्यवम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥ ४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो मधुशाखः सुपिप्पलः। देवमिन्द्रमवर्धयत्।
दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरिक्षं पृथिवीमदृहीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवं
बर्हिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासस्थमिन्द्रेणासन्नम्। अन्या बर्हीऽप्यभ्यभूत्।
वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टं
कुर्वत्स्विष्टकृत्। स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥ ४९॥

वियन्तु यज शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज गृहान् वेतु यजामृषदं (देवं बर्हिर्देवीद्वारां देवी उपासान्तां देवी जोष्टीं देवी
ऊर्जाहुती देवा दैव्या होतांरा शिक्षितौ देवीस्तिस्तिस्तिस्ती देवीर्देव इन्द्रो नराशः सं। देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनामदेवो अग्निः स्विष्टकृद्देवम्।
वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेकां वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयन्निरवर्धतामेकांऽ वधयः क्षतुरवर्धयत्। वस्तोरा वध्मेन दैवीरयावीषः हताऽस्पृक्षच्छतेन दिवः
स्वासस्थः स्विष्टः शिक्षिते शिक्षिते शिक्षितौ॥) ॥ ६॥

[१०]

होता यक्षत्समिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्रः सरस्वतीम्। अजो धूम्रो न गोधूमेः
क्लैर्भेषजम्। मधु शष्पेन तेज इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य
होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपात्सरस्वती। अविर्मेषो न भेषजम्। पथा मधुमताभरन्।
अश्विनेन्द्राय वीर्यम्॥ ५०॥

बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्ताभिः। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य
होतर्यज। होता यक्षं नराशः सं न नृग्रहम्। पतिः सुरायै भेषजम्। मेषः सरस्वती
भिषक्। रथो न चन्द्राश्विनौर्वपा इन्द्रस्य वीर्यम्। बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्ताभिः। पयः
सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज॥ ५१॥

होता यक्षदिडेडित आजुह्वानः सरस्वतीम्। इन्द्रं बलैन वर्धयन्। ऋषभेण गवैन्द्रियम्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्। यवैः कर्कन्धुभिः। मधुं लाजैर्न मासरम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वरुहिः सुष्टरीमोर्णम्रदाः। भिषङ्वासत्या॥५२॥

भिषजाऽश्विनाऽश्वा शिशुमती। भिषग्धेनुः सरस्वती। भिषग्दुह इन्द्राय भेषजम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदुरो दिशः। कवृष्यो न व्यचंस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी दुधे। दुहे कामान्त्सरस्वती॥५३॥

अश्विनेन्द्राय भेषजम्। शुक्रं न ज्योतिरिन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुपेशसोषे नक्तं दिवा। अश्विनां सञ्जानाने। समं जाते सरस्वत्या। त्विषिमिन्द्रे न भेषजम्। श्येनो न रजसा हृदा। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं॥५४॥

वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदैव्या होतांरा भिषजाऽश्विना। इन्द्रं न जागृवी दिवा नक्तं न भेषजैः। शूषः सरस्वती भिषक्। सीसेन दुह इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सिस्त्रो देवीर्न भेषजम्। त्रयस्त्रिधातवोऽपसः। रूपमिन्द्रे हिरण्ययम्॥५५॥

अश्विनेडा न भारती। वाचा सरस्वती। मह इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रमश्विना। भिषजं न सरस्वतीम्। ओजो न जूतिरिन्द्रियम्। वृको न रभसो भिषक्। यशः सुरया भेषजम्॥५६॥

श्रिया न मासरम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारः शतक्रतुम्। भीमं न मन्युः राजानं व्याघ्रं नमसाऽश्विना भामम्। सरस्वती भिषक्। इन्द्राय दुह इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं॥५७॥

होता यक्षदग्निः स्वाहाऽऽज्यस्य स्तोकानाम्। स्वाहा मेदसां पृथक्। स्वाहा छागमश्विभ्याम्। स्वाहा मेषः सरस्वत्यै। स्वाहर्षभमिन्द्राय सिःहाय सहसेन्द्रियम्। स्वाहाऽग्निं न भेषजम्। स्वाहा सोममिन्द्रियम्। स्वाहेन्द्रः सुत्रामाणः सवितारं वरुणं भिषजं पतिम्। स्वाहा वनस्पतिं प्रियं पाथो न भेषजम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निं॑ होत्राञ्जुषाणो अग्निर्भेषजम्। पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधुं।
वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होतां यक्षदश्विना सरस्वतीमिन्द्रं॑ सुत्रामाणम्। इमे सोमाः
सुरामाणः। छागैर्न मेपैरऋषभैः सुताः। शष्पैर्न तोक्त्राभिः। लाजैर्महस्वन्तः। मदा मासरेण
परिष्कृताः। शुक्राः पर्यस्वन्तोऽमृताः। प्रस्थिता वो मधुश्चुतः। तानश्विना सरस्वतीन्द्रः
सुत्रामां वृत्रहा। जुषन्तां॑ सौम्यं मधुं। पिबन्तु मदन्तु वियन्तु सोमम्। होतर्यजं॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं नासत्या सरस्वती मधुं हिरण्ययं भेषजं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजाज्यपानमृताः पञ्च च (समिधाऽग्निं॑ पद।
तनूनपाथ्मसा। नराशं॑ समृषिः। इडेडितो यवैरष्टौ। बरुहिः सप्त। दुरोऽश्विना नवं। सुपेशसरषिः। देव्या होतांरा सीसैन रसः। तिस्रस्त्वष्टारमुष्टावष्टौ।
वनस्पतिमृषिः। अग्नित्रयोदश। अश्विना द्वादश त्रयोदश। समिधाऽग्निं बदरेवदेर्यवैरश्विना त्विषिमश्विना न भेषजं॑ रूपमश्विना भीमं
भामम्॥)॥१०॥

[११]

समिद्धो अग्निरश्विना। तप्तो घर्मो विराट्शुतः। दुहे धेनुः सरस्वती। सोमं॑
शुक्रमिहेन्द्रियम्। तनूपा भिषजां सुते। अश्विनोभा सरस्वती। मध्वा रजां॑सीन्द्रियम्।
इन्द्राय पथिभिर्वहान्। इन्द्रायेन्दुं॑ सरस्वती। नराशं॑सैन नग्रहं॥६०॥

अधातामश्विना मधुं। भेषजं भिषजां सुते। आजुह्वाना सरस्वती। इन्द्रायेन्द्रियाणि
वीर्यम्। इडाभिरश्विनाविषम्। समूर्जं॑ स॑ रयिं दधुः। अश्विना नमुचेः सुतम्। सोमं॑
शुक्रं परिस्नुतां। सरस्वती तमाभरत्। बरुहिषेन्द्राय पातवे॥६१॥

कुवर्ष्यो न व्यचंस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी दुर्घै। दुहे
कामान्त्सरस्वती। उषासा नक्तमश्विना। दिवेन्द्रं॑ सायमिन्द्रियैः। सञ्जानाने सुपेशसा।
समं जाते सरस्वत्या। पातं नो अश्विना दिवा। पाहि नक्तं॑ सरस्वति॥६२॥

दैव्या होतारा भिषजा। पातमिन्द्रं॑ सचां सुते। तिस्रस्त्रेधा सरस्वती। अश्विना
भारतीडा। तीव्रं परिस्नुता सोमम्। इन्द्राय सुषवुर्मदम्। अश्विना भेषजं मधुं। भेषजं
नः सरस्वती। इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियम्। रूपं॑ रूपमधुः सुते। ऋतुथेन्द्रो वनस्पतिः।
शशमानः परिस्नुतां। कीलालमश्विभ्यां मधुं। दुहे धेनुः सरस्वती। गोभिर्न सोममश्विना।
मासरेण परिष्कृतां। समधातां॑ सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रं॑ सुतं मधुं॥६३॥

नग्रहः पातवे सरस्वत्यधुः सुतैऽष्टौ च॥४॥

[१२]

अश्विनां हविरिन्द्रियम्। नमुचेर्धिया सरस्वती। आ शुक्रमासुराद्वसु। मघमिन्द्राय
जग्निरे। यमश्विना सरस्वती। हविषेन्द्रमवर्धयन्। स बिभेद वलं मघम्। नमुचावासुरे
सचां। तमिन्द्रं॑ पशवः सचां। अश्विनोभा सरस्वती॥६४॥

दधाना अभ्यनूषता हविषा यज्ञमिन्द्रियम्। य इन्द्र इन्द्रियं दधुः। सविता वरुणो भगः। स सुत्रामां हविष्मतिः। यजमानाय सश्रुता सविता वरुणोऽदधत्। यजमानाय दाशुषे। आदत्त नमुचेर्वसुं। सुत्रामा बलमिन्द्रियम्॥६५॥

वरुणः क्षत्रमिन्द्रियम्। भगैन सविता श्रियम्। सुत्रामा यशसा बलम्। दधाना यज्ञमाशता। अश्विना गोभिरिन्द्रियम्। अश्वेभिर्वीर्यं बलम्। हविषेन्द्रः सरस्वती। यजमानमवर्धयन्। ता नासत्या सुपेशसा। हिरण्यवर्तनी नरा। सरस्वती हविष्मती। इन्द्र कर्मसु नोऽवत। ता भिषजा सुकर्मणा। सा सुदुघा सरस्वती। स वृत्रहा शतक्रतुः। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्॥६६॥

उभा सरस्वती बलमिन्द्रियत्ररा पद्व॥३॥

[१३]

देवं बरुहिः सरस्वती। सुदेवमिन्द्रे अश्विना। तेजो न चक्षुरक्षयोः। बरुहिषां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवीद्वारौ अश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। प्राणं न वीर्यत्रसि। द्वारौ दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥६७॥

देवी उषासावश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। बलं न वाचमास्यै। उषाभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवी जोष्टी अश्विना। सुत्रामेन्द्रे सरस्वती। श्रोत्रं न कर्णयोर्यशः। जोष्टीभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥६८॥

देवी ऊर्जाहुती दुधे सुदुधे। पयसेन्द्रः सरस्वत्यश्विना भिषजाऽवत। शुक्रं न ज्योतिः स्तनयोराहुती धत्त इन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवा देवानां भिषजा। होतारविन्द्रमश्विना। वषट्कारैः सरस्वती। त्विषिं न हृदये मतिम्। होतृभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥६९॥

देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीः। सरस्वत्यश्विना भारतीडा। शूषन्न मध्ये नाभ्याम्। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देव इन्द्रो नराशंसः। त्रिवरूथः सरस्वत्याऽश्विभ्यामीयते रथः। रेतो न रूपममृतं जनित्रम्। इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥७०॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो अश्विभ्याम्। सरस्वत्याः सुपिप्पलः। इन्द्राय पच्यते मधु। अजो न जूतिमृषभो न भामम्। वनस्पतिर्नो दधदिन्द्रियाणि। वसुवने वसुधेयस्य

वियन्तु यजं। देवं ब॒रुहि॒र्वारि॑तीनाम्। अ॒ध्वरे स्ती॒र्णम॒श्विभ्या॑म्। ऊ॒र्णम॒दाः सर॑स्वत्याः॥७१॥

स्योनमिन्द्र ते सदः। ईशाये म॒न्युः राजा॑नं ब॒रुहि॒षां दधुरि॑न्द्रियम्। व॒सुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवो अ॒ग्निः स्वि॑ष्टकृत्। देवान् यक्षयथायथम्। होता॑रा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑। वा॒चा वाच॑ः सर॑स्वतीम्। अ॒ग्निः सोम॑ः स्विष्टकृत्। स्विष्ट इन्द्रः सु॒त्रामा॑ सवि॒ता वरु॑णो भिषक्। इष्टो देवो वन॒स्पतिः। स्वि॑ष्टा देवा अ॒ज्य॒पाः। इष्टो अ॒ग्निर॒ग्निना॑। होता॑ होत्रे स्विष्टकृत्। यशो॑ न दध॑दिन्द्रियम्। ऊ॒र्जमप॑चितिः स्व॒धाम्। व॒सुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥७२॥

द्वा॒रं दधुरि॑न्द्रियं व॒सुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु यजं जोष्टी॒भ्यां दधुरि॑न्द्रियं व॒सुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु यजं होता॑भ्यां दधुरि॑न्द्रियं व॒सुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु यजं जोष्टी॒न्द्रियाणि॑ व॒सुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु यजं सर॑स्वत्या वन॒स्पतिः षट् (देवं ब॒रुहि॒र्देवी॒द्वा॒रं देवी॑ उपासा॒वश्विना॑ देवी जोष्टी॒ देवी ऊ॒र्जाह॑ती देवा देवानां भिषां वषट्कारे॒देवी॒स्ति॒स्रस्ति॒स्रो देवी॒देव इन्द्रो॑ नराश॒सौ देव इन्द्रो॑ वनस्पति॒देवं ब॒रुहि॒र्वारि॑तीना॒न्देवो अ॒ग्निः स्वि॑ष्टकृद्देवाना॒ समिधा॑ग्निं देवं ब॒रुहिः सर॑स्वत्या॒श्विना॑ सर्व वियन्तु। द्वा॒रस्ति॒स्रः सर्वा॑वियन्तु। अज इन्द्रमोजो॒ग्निं परः॑ सर॑स्वतीम्। नक्तं पूर्वं सर॑स्वति। अन्यत्र सर॑स्वती। भिषक्पूर्वं दुह इन्द्रियम्। अन्यत्र दधुरिन्द्रियम्। सौत्रामण्या॑ सु॒तासु॒ती। अ॒ञ्जन्य॑यं यज॑मानः॥॥६॥—[१४]

अ॒ग्निम॒द्य होता॑रमवृणीत। अ॒यः सु॑तासुती यज॑मानः। पच॑न्प॒क्तीः। पच॑न्पु॒रोडा॑शान्। गृह्ण॑न्ग्रहान्। ब॒ध्नन् अ॒श्विभ्या॑ छा॒गः सर॑स्वत्या इन्द्रा॒य। ब॒ध्नन्त्सर॑स्वत्यै मे॒षमिन्द्रा॑या॒श्विभ्या॑म्। ब॒ध्नन्निन्द्रा॑य॒रष॒भम॒श्विभ्या॑ः सर॑स्वत्यै। सूप॒स्था अ॒द्य दे॒वो वन॒स्पति॑रभवत्। अ॒श्विभ्या॑ छा॒गेन॑ सर॑स्वत्या इन्द्रा॒य॥७३॥

सर॑स्वत्यै मे॒षेणेन्द्रा॑या॒श्विभ्या॑म्। इन्द्रा॑य॒रष॒भेणा॒श्विभ्या॑ः सर॑स्वत्यै। अक्षः॑ स्तान्मे॒दस्तः॑ प्रतिप॒चता॑ग्रभीषुः। अ॒र्वीवृ॑धन्त॒ ग्रहैः। अ॒पाता॑म॒श्विना॑ सर॑स्वतीन्द्रः सु॒त्रामा॑ वृ॒त्रहा॑। सोमा॑न्त्सुरा॒मणः। उ॒पो उ॒क्थाम॑दाः श्रो॒द्धिम॑दा॒ अदन्। अ॒र्वीवृ॑धन्ताङ्गू॒षैः। त्वाम॑द्य॒रष॑ आ॒र॒षेय॑र॒षीणां॑ नपादवृणीत। अ॒यः सु॑तासुती यज॑मानः। ब॒हुभ्य॑ आ सङ्ग॑तेभ्यः। ए॒ष मे॑ दे॒वेषु॑ वसु॒ वार्या॑ यक्षय॒त इति॑। ता या दे॒वा दे॒व॒दाना॑न्यदुः। तान्य॑स्मा॒ आ च॑ शास्व। आ च॑ गुरस्व। इ॒षित॑श्च॒ होत॑रसि॒ भद्र॒वाच्या॑य॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः। सू॒क्तवा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हि॥७४॥ इन्द्रा॑य॒ यज॑मानः सु॒त च॑॥२॥—[१५]

उ॒शन्त॑स्त्वा हवाम॒ह आ नो॑ अ॒ग्ने सु॒क्तेतु॑ना। त्व॑ सोम॒ महे॑ भगं त्व॑ सोम॒ प्रचि॑कितो मनी॒षा। त्वया॑ हि नः पि॒तरः॑ सोम॒ पूर्वे॑ त्व॑ सोम॒ पितृ॑भिः संवि॒दानः। ब॒रुहि॑षदः पि॒तर आ॑हं पि॒तृन्। उ॒प॒हृताः पि॒तरो॑ऽग्नि॒ष्वात्ताः पि॒तरः। अ॒ग्निष्वा॒त्तानृ॑तुम॒तो हवाम॑हे। नरा॒श॑से सोमपी॒थं य आ॑शुः। ते नो॒ अर्व॑न्तः सु॒हवा॑ भवन्तु। शं नो॒ भव॑न्तु द्वि॒पदे॑ शं चतु॑ष्पदे। ये अ॒ग्निष्वा॒त्ता येऽन॑ग्नि॒ष्वात्ताः॥७५॥

अ॒होमु॑चं पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑। परे॒ऽवरे॑ऽमृता॑सो भव॑न्तः। अधि॑ ब्रुवन्तु ते

अवन्त्वस्मान्। वान्यायै दुग्धे जुषमाणाः करम्भम्। उदीराणां अवरे परे च। अग्निष्वात्ता
 ऋतुभिः संविदानीः। इन्द्रवन्तो हविरिदं जुषन्ताम्। यदग्ने कव्यवाहन त्वमग्ने ईडितो
 जातवेदः। मातली कव्यैः। ये तातृपुर्देवत्रा जेहमानाः। होत्रावृधः स्तोमं तष्टासो अकैः।
 आऽग्ने याहि सुविदत्रैर्भिरवाङ्। सत्यैः कव्यैः पितृभिर्धर्मसद्भिः। हव्यवाहं मजरे पुरुप्रियम्।
 अग्निं घृतेन हविषां सपर्यन्। उपांसदं कव्यवाहं पितृणाम्। स नः प्रजां वीरवतीं
 समृण्वतु॥७६॥

अग्निष्वात्ता जेहमानाः सुप्त च॥२॥

[१६]

होता यक्षदिडस्पदे। समिधानं महद्यशः। सुषमिद्धं वरेण्यम्। अग्निमिन्द्रं वयोधसम्।
 गायत्रीं छन्दं इन्द्रियम्। त्र्यविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षच्छुचिं व्रतम्। तनूनपातमुद्भिदम्। यं गर्भमदितिर्दधे॥७७॥

शुचिमिन्द्रं वयोधसम्। उष्णिहं छन्दं इन्द्रियम्। दित्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽ-
 ज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदीडेन्यम्। ईडितं वृत्रहन्तमम्। इडाभिरीड्य संहः। सोममिन्द्रं
 वयोधसम्। अनुष्टुभं छन्दं इन्द्रियम्। त्रिविधं गां वयो दधत्॥७८॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुबर्हिषदम्। पूषण्वन्तममर्त्यम्। सीदन्तं
 बर्हिषि प्रिये। अमृतेन्द्रं वयोधसम्। बृहतीं छन्दं इन्द्रियम्। पञ्चाविं गां वयो दधत्।
 वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्व्यचस्वतीः। सुप्रायणा ऋतावृधः॥७९॥

द्वारो देवीर्हिरण्ययीः। ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम्। पङ्क्तिं छन्दं इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहं
 गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुपेशंसे। सुशिल्पे बृहती उभे।
 नक्तोषासा न दर्शते। विश्वमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुभं छन्दं इन्द्रियम्॥८०॥

पृष्ठवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्प्रचैतसा। देवानामुत्तमं
 यशः। होतारा दैव्या कवी। सयुजेन्द्रं वयोधसम्। जगतीं छन्दं इहेन्द्रियम्। अनङ्गाहं गां
 वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

तिस्रो देवीर्हिरण्ययीः। भारतीर्बृहतीर्महीः। पतिमिन्द्रं वयोधसम्। विराजं छन्दं
 इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुरेतसम्।
 त्वष्टारं पुष्टिवर्धनम्। रूपाणि बिभ्रतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं वयोधसम्॥८२॥

द्विपदं छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षाणं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं।
 होता यक्षच्छतक्रतुम्। हिरण्यपर्णमुक्थिनम्। रशनां बिभ्रतं वशिम्। भगमिन्द्रं वयोधसम्।
 ककुभं छन्द इहेन्द्रियम्। वशां वेहतं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षत्स्वाहाकृतीः। अग्निं गृहपतिं पृथक्। वरुणं भेषजं कविम्। क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम्।
 अतिच्छन्दसं छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं॥८३॥
 दधे दधतावृष इन्द्रियं पेशस्वतीर्वयोधसं वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं सप्त च (इडस्पदैऽग्निर्ज्ञायत्रीञ्चविम्। शुचिं व्रतं शुचिमुष्णिहं दित्यवाहम्। ईडेन्यः
 सोममनुष्टुभं त्रिवृथसम्। सुबर्हिषदममृतेन्द्रं बृहतीं पञ्चाविम्। व्यचस्वतीः सुप्रायणा द्वारो ब्रह्माणः पङ्क्तिमिह तुर्यवाहम्। सुपेशंसे विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं
 पष्ठवाहम्। प्रचेतसा सयुजेन्द्रं जगतीमिहानुष्टुहम्। पेशस्वतीस्तिस्रः पतिं विराजमिह धेनुना सुरतंसन्वधारं पृष्टिमिन्द्रं द्विपदमिहोक्षाणम्। शतक्रतुं
 भगमिन्द्रं ककुभमिह वशात्र। स्वाहाकृतीः क्षत्रमतिच्छन्दसं बृहदृषभं गां वयो दधदिन्द्रियमृषिं वसु नवं दशेहोन्द्रियमष्टं नव दशं गां न वयो
 दधदिडस्पदे सर्वं वेतु॥७॥

[१७]

समिद्धो अग्निः समिधा। सुषमिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्द इन्द्रियम्। त्र्यविर्गौर्वयो
 दधुः। तनूनपाच्छुचिं व्रतः। तनूपाच्च सरस्वती। उष्णिक्छन्द इन्द्रियम्। दित्यवाङ्गौर्वयो दधुः।
 इडाभिरग्निरीडः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। त्रिवृथसो गौर्वयो दधुः। सुबर्हिरग्निः पूषण्वान्।
 स्तीर्णबर्हिरमर्त्यः। बृहती छन्द इन्द्रियम्। पञ्चाविर्गौर्वयो दधुः। दुरो देवीर्दिशो
 महीः। ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः। पङ्क्तिश्छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाङ्गौर्वयो दधुः॥८५॥

उषे यही सुपेशसा। विश्वे देवा अमर्त्याः। त्रिष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। पष्ठवाङ्गौर्वयो दधुः।
 दैव्यां होतारा भिषजा। इन्द्रेण सयुजा युजा। जगती छन्द इहेन्द्रियम्। अनुष्टुप्छन्द गौर्वयो
 दधुः। तिस्र इडा सरस्वती। भारती मरुतो विशः॥८६॥

विराट्छन्द इहेन्द्रियम्। धेनुर्गौर्न वयो दधुः। त्वष्टां तुरीपो अङ्गुतः। इन्द्राग्नी पुंष्टिर्वधना।
 द्विपाच्छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षा गौर्न वयो दधुः। शमिता नो वनस्पतिः। सविता प्रसुवन्भगम्।
 ककुच्छन्द इहेन्द्रियम्। वशा वेहद्वौर्न वयो दधुः। स्वाहा यज्ञं वरुणः। सुक्षत्रो भेषजं करत्।
 अतिच्छन्दाश्छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभो गौर्वयो दधुः॥८७॥

अमर्त्यस्तुर्यवाङ्गौर्वयो दधुर्विशां वशा वेहद्वौर्न वयो दधुश्चत्वारि च॥४॥

[१८]

वसन्तेनर्तुना देवाः। वसंवस्त्रिवृतां स्तुतम्। रथन्तरेण तेजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः।
 ग्रीष्मेण देवा ऋतुना। रुद्राः पञ्चदशे स्तुतम्। बृहता यशसा बलम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः।
 वरुणाभिरऋतुनाऽऽदित्याः। स्तोमे सप्तदशे स्तुतम्॥८८॥

वैरूपेणं विशौजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शारदेनर्तुना देवाः। एकविंश ऋभवं
स्तुतम्। वैराजेनं श्रिया श्रियम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः। हेमन्तेनर्तुना देवाः। मरुतस्त्रिणवे
स्तुतम्। बलैन शक्रः सहः। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शैशिरेणर्तुना देवाः। त्रयस्त्रिंशैः ऽमृतं
स्तुतम्। सत्येनं रेवतीः क्षत्रम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः॥८९॥

स्तोमं सप्तदशे स्तुतं सहो हविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारि च (वसुन्तेनं ग्रीष्मेणं वरुणमिः शारदेनं हेमन्तेनं शैशिरेणं षट्॥)॥९॥—[१९]

देवं बरुहिरिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। गायत्रिया छन्दसेन्द्रियम्। तेज इन्द्रे
वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवीद्वारं देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवीदेवमवर्धयन्।
उष्णिहा छन्दसेन्द्रियम्। प्राणमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥९०॥

देवी देवं वयोधसम्। उपे इन्द्रमवर्धयत्। अनुष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। वाचमिन्द्रे वयो
दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी जोष्टी देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धयत्।
बृहत्या छन्दसेन्द्रियम्। श्रोत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं॥९१॥

देवी ऊर्जाहुती देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धयत्। पङ्क्षा छन्दसेन्द्रियम्।
शुक्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवा दैव्या होतांरा देवमिन्द्रं
वयोधसम्। देवा देवमवर्धयत्। त्रिष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। त्विषिमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वीतां यजं॥९२॥

देवीस्तिस्त्रिस्त्रिस्तो देवीर्वयोधसम्। पतिमिन्द्रमवर्धयन्। जगत्या छन्दसेन्द्रियम्।
बलमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवो नराशंसो देवमिन्द्रं
वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। विराजा छन्दसेन्द्रियम्। रेत इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वेतु यजं॥९३॥

देवो वनस्पतिर्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। द्विपदा छन्दसेन्द्रियम्।
भगमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवं बरुहिर्वारितीनां देवमिन्द्रं
वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। ककुभा छन्दसेन्द्रियम्। यश इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वेतु यजं। देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्।
अतिच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं॥९४॥

वियन्तु यजं वीतां यजं वीतां यजं वेतु यजं वेतु यजं पञ्च च (देवं बरुहिर्गायत्रिया तेजः। देवीद्वारं उष्णिहां प्राणम्। देवी देवमुपे अनुष्टुभा
वाचम्। देवी जोष्टी बृहत्या श्रोत्रम्। देवी ऊर्जाहुती पङ्क्षा शुक्रम। देवा दैव्या होतांरा त्रिष्टुभा त्विषिम्। देवीस्तिस्त्रिस्तो देवीः पतिं जगत्या

बलम्। देवो नराशंसो विराजा रेतः। देवो वनस्पतिर्द्विपदा भगम्। देवं बर्हिर्वारितानां ककुभा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा क्षत्रमातु
वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयश्चतुरवर्धतामेकोऽवर्धयश्चतुरवर्धयत्॥५॥

[२०]

स्वाद्धीं त्वा सोमः सुरावन्तः सीसेन मित्रोऽसि यद्वैवा होता यक्षधूमिधेन्द्रः समिद्ध इन्द्र आचरपणिप्रा देवं बर्हिरहोता यक्षधूमिधाऽग्निः
समिद्धो अग्निरंश्विनाऽश्विनां हविरिन्द्रियं देवं बर्हिः सरस्वत्यग्निमद्योशन्तो होता यक्षदिडस्पदे समिद्धो अग्निः समिधा वसन्तेनृतुनां देवं बर्हिरिन्द्र
वयोधसं विश्रुतिः॥२०॥

स्वाद्धीं त्वाऽमीमदन्त पितरः साम्राज्याय पूतं प्रवित्रैणोपासानक्ता बदरैरधातां देव इन्द्रो वनस्पतिः पृथ्वाहङ्गा देवी देवं वयोधसं चतुर्नवतिः॥२१॥
स्वाद्धीं त्वां वेतु यजं॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

त्रिवृ॒थ्स्तोमो॑ भवति। ब्र॒ह्मव॑र्चसं वै त्रिवृत्। ब्र॒ह्मव॑र्चसमे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒ग्नि॒ष्टोमः सोमो॑ भवति। ब्र॒ह्मव॑र्चसं वा अ॒ग्नि॒ष्टोमः। ब्र॒ह्मव॑र्चसमे॒वाव॑ रुन्धे। र॒थन्त॑रम् स॒मं भव॑ति। ब्र॒ह्मव॑र्चसं वै र॒थन्त॑रम्। ब्र॒ह्मव॑र्चसमे॒वाव॑ रुन्धे। प॒रि॒स्र॒जो होता॑ भवति॥१॥

अ॒रु॒णो मि॑र्मि॒रस्त्रि॑शु॒क्रः। ए॒तद्वै ब्र॑ह्मव॑र्चसस्य॒ रूप॑म्। रू॒पेणै॒व ब्र॑ह्मव॑र्चसम॒व॑ रुन्धे। बृ॒ह॒स्पति॑र॒काम॑यत दे॒वानां॑ पु॒रो॒धां ग॑च्छे॒यमि॑ति। स ए॒तं बृ॑ह॒स्पति॑स॒वम॑पश्यत्। तमाऽह॑रत्। तेना॑यजत। ततो॒ वै स दे॒वानां॑ पु॒रो॒धाम॑गच्छत्। यः पु॒रो॒धाका॑मः स्यात्। स बृ॑ह॒स्पति॑स॒वेन॑ यजेत॥२॥

पु॒रो॒धामे॒व ग॑च्छति। तस्य॑ प्रा॒तः स॒वने॑ स॒न्नेषु॑ ना॒राश॑स्सेषु। ए॒काद॑श दक्षि॒णा नी॑यन्ते। ए॒काद॑श मा॒ध्यं दि॒ने स॒वने॑ स॒न्नेषु॑ ना॒राश॑स्सेषु। ए॒काद॑श तृतीयस॒वने॑ स॒न्नेषु॑ ना॒राश॑स्सेषु। त्रय॑स्त्रि॒श्वश॑सम्प॒द्यन्ते॑। त्रय॑स्त्रि॒श्वद्वै दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑ रुन्धे। अ॒श्वश्च॑तु॒स्त्रि॒शः। प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः॥३॥

प्र॒जाप॑तिश्चतु॒स्त्रि॒शो दे॒वता॑नाम्। याव॑तीरे॒व दे॒वताः॑। ता ए॒वाव॑ रुन्धे। कृ॒ष्णाजि॑नैऽभि॒षिञ्च॑ति। ब्र॒ह्म॑णो वा ए॒तद्रू॑पम्। यत्कृ॒ष्णाजि॑नम्। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेनै॒वेन॑ सम॒र्धय॑ति। आ॒ज्ये॒नाभि॑षिञ्चति। ते॒जो वा आ॑ज्यम्। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति॥४॥

होता॑ भवति यजेत वा अश्वो दधाति॥४॥

[१]

यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति। अ॒ग्निमु॑खा ह्य॒द्विः। अथ॒ यत्पौ॑ष्णः। पु॒ष्टिर्वै पू॒षा। पु॒ष्टिर्वै॒श्यस्य॑। पु॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे। प्र॒स॒वाय॑ सावि॒त्रः। अथ॒ यत्त्वा॑ष्ट्रः। त्वष्टा॒ हि रू॒पाणि॑ वि॒क॒रोति॑। नि॒र्व॒रुण॑त्वाय॒ वारु॑णः॥५॥

अथो॒ य ए॒व क॑श्च सन्ध॒सूय॑तो। स हि वा॒रुणः॑। अथ॒ यद्वै॑श्वदे॒वः। वै॒श्वदे॒वो हि वै॒श्यः। अथ॒ यन्मा॑रु॒तः। मा॒रुतो॑ हि वै॒श्यः। स॒प्तैता॑नि ह॒वी॒षि॑ भवन्ति। स॒प्तग॑णा॒ वै म॑रु॒तः। पृ॒श्निः प॒ष्ठोही॑ मा॒रुत्या॑ ल॒भ्यते॑। वि॒द्वै म॑रु॒तः। वि॒श ए॒वैत॑न्म॒ध्यतो॑ऽभि॒षिच्य॑ते। तस्मा॒द्वा ए॒ष वि॒शः प्रि॒यः। वि॒शो हि म॑ध्य॒तोऽभि॑षिच्यते। ऋ॒षभ॑च॒र्मेऽध्य॑भि॒षिञ्च॑ति। स हि प्र॑ज॒नयि॑ता। द॒ध्राऽभि॑षिञ्चति। ऊ॒र्ग्वो अ॒त्राद्यं॑ दधि। ऊ॒र्जे॒वैन॑म॒त्राद्यै॑न॒ सम॑र्धयति॥६॥

वारुणो विद्वै मरुतोऽष्टौ च॥२॥

[२]

यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति। आ॒ग्ने॒यो वै ब्रा॑ह्म॒णः। अथ॒ यत्सौ॑म्यः। सौ॒म्यो हि ब्रा॑ह्म॒णः। प्र॒स॒वायै॒व

सावित्रः। अथ यद्वारहस्पत्यः। एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। अथ यदग्नीषोमीयः। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। तौ यदा सङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यत्सारस्वतः। एतद्धि प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः। अथो य एव कश्च सन्धसूयते। स हि वारुणः। अथ यद्वावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भांगधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति। अष्टावेतानि हवीर्यं भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। हिरण्येन घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो वा एतदृक्सामयो रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मन्नेवैनमृक्सामयोरध्यभिषिञ्चति। घृतेनाभिषिञ्चति। तथा वीर्यावत्तरो भवति॥९॥

सङ्गच्छेते भांगधेयेनान्वमन्येता रूपं चत्वारि च॥३॥ [३]

न वै सोमेन सोमस्य सवोऽस्ति। हतो ह्येषः। अभिषुतो ह्येषः। न हि हतः सूयते। सौमीर्यं सूतवंशामा लभते। सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तदधाति। सौम्यर्चाऽभिषिञ्चति। रेतोधा ह्येषा। रेतः सोमः। रेत एवास्मिन्दधाति। यत्किं च राजसूयमृते सोमम्। तत्सर्वं भवति। अषाढं युत्सु पृतनासु पप्रिम। सुवर्षामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजा र्यसुक्षितिर्य सुश्रवसम्। जयन्तं त्वामनु मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सुप्त च॥१॥ [४]

यो वै सोमेन सूयते। स देवसवः। यः पशुनां सूयते। स देवसवः। य इष्ट्यां सूयते। स मनुष्यसवः। एतं वै पृथये देवाः प्रायच्छन्। ततो वै सोऽप्यारण्यानां पशूनामसूयत। यावतीः कियंतीश्च प्रजा वाचं वदन्ति। तासां र्य सर्वासा र्य सूयते॥११॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। नाराशस्यर्चाऽभिषिञ्चति। मनुष्यां वै नराश र्यसः। निहुत्य वावैतत्। अथाभिषिञ्चति। यत्किं च राजसूयमनुत्तरवेदीकम्। तत्सर्वं भवति। ये मे पञ्चाशतं ददुः। अश्वाना र्य सधस्तुतिः। द्युमदग्ने महि श्रवः। बृहत्कृधि मघोनाम्। नृवदमृत नृणाम्॥१२॥

सूयते सधस्तुतिस्त्रीणि च॥२॥ [५]

एष गोसवः। षट्त्रिंश उक्थ्यो बृहत्सामा। पवमाने कण्वरथन्तरं भवति। यो वै वाजपेयः। स सम्राट्थसवः। यो राजसूयः। स वरुणसवः। प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी। स्वाराज्यं गौरेव। गौरिव भवति॥१३॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। तद्धि स्वाराज्यम्। अयुतं दक्षिणाः। तद्धि स्वाराज्यम्। प्रतिधुषाभिषिञ्चति। तद्धि स्वाराज्यम्। अनुद्धते वेद्यै दक्षिणत आहवनीयस्य बृहत्तः स्तोत्रं प्रत्यभिषिञ्चति। इयं वाव रथन्तरम्॥१४॥

असौ बृहत्। अनयोरैवैनमनन्तरहितमभिषिञ्चति। पशुस्तोमो वा एषः। तेन गोसवः। षट्त्रिंशः सर्वः। रेवञ्जातः सहसा वृद्धः। क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो वयोधाः। महान्महिम्नो तस्तमानः। क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः स्वाराज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति॥१५॥

इव भवति रथन्तरमाहैकं च॥३॥

[६]

सिंहे व्याघ्र उत या पृदाकौ। त्विषिरग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये या। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या राजन्ये दुन्दुभावायतायाम्। अश्वस्य क्रन्द्ये पुरुषस्य मायौ। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये। त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। रथे अक्षेपु वृषभस्य वाजौ। वार्ते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। राडंसि विराडंसि। सम्राडंसि स्वराडंसि। इन्द्राय त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय त्वोजस्वत ओजस्वन्तः श्रीणामि॥१७॥

इन्द्राय त्वा पर्यस्वते पर्यस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय त्वाऽऽयुष्मत् आयुष्मन्तः श्रीणामि। तेजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छिरो अस्तु मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्मु। तेजसां सम्पिपृग्धि मा। ओजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे। ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्मु। ओजसां सं पिपृग्धि मा। पर्योऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। पर्यस्वदस्तु मे मुखम्। पर्यस्वच्छिरो अस्तु मे। पर्यस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्मु। पर्यसां सं पिपृग्धि मा॥१९॥

आयुरसि। तत्ते प्र यच्छामि। आयुष्मदस्तु मे मुखम्। आयुष्मच्छिरौ अस्तु मे।
आयुष्मान् विश्वतः प्रत्यङ्गः। आयुषा सं पिपृग्धि मा। इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि। प्रियं
रेतौ वरुण सोम राजन्। मातेवाँस्मा अदिते शर्म यच्छ। विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसन्त॥२०॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो वातो मनोजवाः। यतः क्षरन्ति
सिन्धवः। तासां त्वा सर्वासां रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। समुद्र इवासि गृह्णन्। सोमं
इवास्यदाम्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्गः। सूर्य इव ज्योतिषा विभूः॥२१॥

अपां यो द्रवणे रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। तेजसे ब्रह्मवर्चसाय गृह्णामि। अपां
य ऊर्मौ रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। ओजसे वीर्याय गृह्णामि। अपां यो मध्यतो
रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। पुष्ट्यै प्रजननाय गृह्णामि। अपां यो यज्ञियो रसः।
तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। आयुषे दीर्घायुत्वाय गृह्णामि॥२२॥

गोष्वोजस्वन्तः श्रीणाम्योजोऽसि तत्ते प्रयच्छामि पर्यसां सम्पिपृग्धि माऽसं द्विभूर्यज्ञियो रसो द्वे च॥७॥ [७]

अभिप्रेहि वीरयस्वा। उग्रश्चेत्तां सपत्नहा। आतिष्ठ मित्रवर्धनः। तुभ्यं देवा अधिब्रवन्।
उङ्कौ न्यङ्कावभित् आतिष्ठ वृत्रहन्त्रथम्। आतिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषन्। श्रियं वसानश्चरति
स्वरोचाः। महत्तदस्यासुरस्य नाम। आ विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु
बृहस्पतिः॥२३॥

अनु सोमो अन्वगिरावीत्। अनु त्वा विश्वे देवा अवन्तु। अनु सप्त राजानो य
उताभिषिक्ताः। अनु त्वा मित्रावरुणाविहावन्तम्। अनु द्यावापृथिवी विश्वशम्भू। सूर्यो
अहोभिरनु त्वाऽवतु। चन्द्रमा नक्षत्रैरनु त्वाऽवतु। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो
बृहदक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिकित्तां सोमो अग्निः। आऽयं पृणक्तु रजसी
उपस्थम्॥२४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निरैकं च॥२॥ [८]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्। स एतं प्रजा-
पतिरोदनमपश्यत्। सोऽन्नं भूतोऽतिष्ठत्। ता अन्यत्रान्नाद्यमवित्वा। प्रजापतिं प्रजा
उपावर्तन्त। अन्नमेवैनं भूतं पश्यन्तीः प्रजा उपावर्तन्ते। य एतेन यजन्ते। य उ चैनमेवं
वेदं। सर्वाण्यन्नानि भवन्ति॥२५॥

सर्वे पुरुषाः। सर्वाण्येवान्नान्यवं रुन्धे। सर्वान्युरुषान्। राडसि विराडसीत्याह।

स्वाराज्यमेवैनं गमयति। यद्विरण्यं ददाति। तेजस्तेनावं रुन्धे। यत्तिसृधन्वम्। वीर्यं तेन। यदष्ट्राम्॥ २६॥

पुष्टिं तेन। यत्कमण्डलुम्। आयुष्टेन। यद्विरण्यमा बध्नाति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवास्मिन्दधाति। अथो तेजो वै हिरण्यम्। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते। यदोदनं प्राशजाति। एतदेव सर्वमवर्धय॥ २७॥

तदस्मिन्नेकधाऽधात्। रोहिण्यां कार्यः। यद्वह्मण एव रोहिणी। तस्मादेव। अथो वर्षमेवैनं समानानां करोति। उद्यता सूर्येण कार्यः। उद्यन्तं वा एत सर्वः प्रजाः प्रतिनन्दन्ति। दिदृक्षेण्यो दर्शनीयो भवति। य एवं वेद। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥ २८॥

अवेत्योऽवभृथा (३) ना (३) इति। यद्वर्भपुञ्जीलैः पवयति। तथ्स्विदेवावैति। तन्नावैति। त्रिभिः पवयति। त्रयं इमे लोकाः। एभिरेवैनं लोकैः पवयति। अथो अपां वा एतत्तेजो वर्चः। यद्वर्भाः। यद्वर्भपुञ्जीलैः पवयति। अपामेवैनं तेजसा वर्चसाऽभिषिञ्चति॥ २९॥

भवन्त्यष्ट्रामवर्धयं वदन्ति वर्भा यद्वर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च॥ ५॥

[९]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्स्थ्यामिति। स एतं पञ्चशारदीयमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स बहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत बहोर्भूयान्स्थ्यामिति। स पञ्चशारदीयेन यजेत। बहोरेव भूयान्भवति। मरुत्स्तोमो वा एषः। मरुतो हि देवानां भूयिष्ठाः॥ ३०॥

बहुर्भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च वा ऋतवः संवत्सरः। ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः। पाङ्क्तौ यज्ञः। यज्ञमेवाव रुन्धे। सप्तदशः स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै॥ ३१॥

भूयिष्ठा यन्ति द्वे च॥ २॥

[१०]

अगस्त्यो मरुद्भ्य उक्ष्णः प्रौक्षत्। तानिन्द्र आदत्त। त एनं वज्रमुद्यत्याभ्यायन्त। तानगस्त्यंश्चैवेन्द्रश्च कयाशुभीयेनाशमयताम्। ताच्छान्तानुपाह्वयत। यत्कयाशुभीयं भवति शान्त्यै। तस्मादेत ऐन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीया भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहुत्रा लभ्यन्ते। एवं द्वितीयै। एवं तृतीयै॥ ३२॥

एवं चतुर्थे। पञ्चोत्तमेऽहुत्रा लभ्यन्ते। वर्षिष्ठमिव ह्येतदहः। वर्षिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद। स्वाराज्यं वा एष यज्ञः। एतेन वा एकया वा कान्दमः स्वाराज्यमगच्छत्। स्वाराज्यं गच्छति। य एतेन यजते॥ ३३॥

य उ चैनमेवं वेद। मारुतो वा एषः स्तोमः। एतेन वै मरुतो देवानां भूयिष्ठा अभवन्। भूयिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः। आ पञ्चमात्पुरुषादन्नमत्ति। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। सप्तदशः स्तोमानातिं यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरेव नैति॥३४॥

तृतीयं गच्छति य एतेन यजतेऽपि य एतेन यजते य उ चैनमेवं वेद त्रीणि च (अंगस्यः स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः सप्तदशं प्रजापतेरेव नैति॥३॥

[११]

अस्या जरांसो दमा मरित्राः। अर्चद्धूमासो अग्रयः पावकाः। श्विचीचयः श्वात्रासो भुरण्यवः। वनरूषदो वायवो न सोमाः। यजां नो मित्रावरुणा। यजां देवाः ऋतं बृहत्। अग्ने यक्षि स्वन्दमम्। अश्विना पिबन्तः सुतम्। दीद्यग्नी शुचिव्रता। ऋतुना यज्ञवाहसा॥३५॥

द्वे विरूपे चरतः स्वर्थे। अन्याऽन्यां वथ्समुप धापयेते। हरिरन्यस्यां भवन्ति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यां ददृशे सुवर्चाः। पूर्वापरं चरतो माययेतौ। शिशू क्रीडन्तौ परिं यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो विदधञ्जायते पुनः। त्रीणि शता त्रीषहस्राण्यग्निम्। त्रिंशच्च देवा नवं चाऽसपर्यन्त॥३६॥

औक्षं घृतेरास्तृणन्ब्रह्मिस्मै। आदिद्धोतारं न्यषादयन्त। अग्निनाऽग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवां। हव्यवाङ्मूहाऽऽस्यः। अग्निर्देवानां जठरम्। पूतदक्षः कविक्रतुः। देवो देवेभिरा गमत्। अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टयः। आ त्वेषमुग्रमव ईमहे वयम्॥३७॥

ते स्वानिनो रुद्रियां वर्षनिर्णिजः। सिंहा न हेषक्रतवः सुदानवः। यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा। यद्वाऽवमे सुभगासो दिवि ष्ठा। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्या। अग्ने वित्ताद्धविषो यद्यजामः। ईडे अग्निः स्ववसन्नमोभिः। इह प्रसतो वि च यत्कृतं नः। रथैरिव प्रभरे वाजयद्भिः। प्रदक्षिणिन्मरुताः स्तोममृच्छाम्॥३८॥

श्रुधि श्रुत्कर्णं वह्निभिः। देवैरग्ने सयावभिः। आसीदन्तु ब्रह्मिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्। विश्वेषामदितिर्यज्ञियानाम्। विश्वेषामर्तिथिर्मानुषाणाम्। अग्निर्देवानामव आवृणानः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः। त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियांसः। नक्ता च चक्रुरुषसा विरूपे। कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः। त्वामग्न आदित्यासं आस्यम्। त्वां जिह्वाः शुचंयश्चक्रिरे कवे। त्वाः रातिषाचो अध्वरेषु सश्विरे। त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्। नि त्वा यज्ञस्य साधनम्। अग्ने होतारमृत्विजम्।

व॒नुष्व॑दे॒व धी॑महि॒ प्रचै॑तसम्। जी॒रं दू॑तममर्त्यम्॥४०॥

यज्ञवाहु॑सास॒प॒र्यन्व॑य॒र्म॒ष्टां भि॑क्ष॒माणाः प्रचै॑तस॒मेकं च॑॥६॥

[१२]

तिष्ठा॑ ह॒री रथ॑ आ यु॒ज्यमा॑ना या॒हि। वा॒युर्न॑ नि॒युतो॑ नो॒ अच्छं॑। पि॒बा॒स्यन्धो॑ अ॒भिसृ॑ष्टो
अ॒स्मे। इन्द्रः॑ स्वाहा॑ ररि॒मा ते॒ मदा॑य। कस्य॑ वृषा॑ सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो र॑णत्।
वृ॒त्रहा॑ सोम॑पीतये। इन्द्रं॑ व॒यं म॑हाध॒ने। इन्द्र॑म॒र्भे ह॑वामहे। यु॒जं वृ॒त्रेषु॑ व॒ज्रिण॑म्॥४१॥

द्वि॒ता यो वृ॑त्र॒हन्ता॑मः। वि॒द इन्द्रः॑ श॒तक्र॑तुः। उ॒पं नो॑ ह॒रिभिः॑ सु॒तम्। स सूर॑ आ॒ज॒नय॑
ज्योति॑रिन्द्र॒म्। अ॒या धि॒या त॑र॒णिर॑द्रि॒ब॒रहाः॑। ऋ॒तेन॑ शु॒ष्मी न॑व॒मानो॑ अ॒र्केः। व्यु॑स्त्रि॒धो अ॒स्रो
अ॒द्रिर्वि॑भेद। उ॒तत्य॑दा॒श्वश्चि॑यम्। यदिन्द्र॑ नाहु॑षीष्वा। अ॒ग्रे वि॒क्षु प्र॑तीद॒यत्॥४२॥

भ॒रे॒ष्विन्द्र॑ꣳ सु॒हव॑ꣳ ह॒वाम॑हे। अ॒ꣳहो॒मुच॑ꣳ सु॒कृतं॑ दै॒व्यं ज॑नम्। अ॒ग्निं मि॒त्रं
वरु॑णꣳ सा॒तये॑ भ॒गम्। द्या॒वापृ॑थि॒वी म॒रुतः॑ स्व॒स्तये॑। म॒हि क्षे॒त्रं पु॑रु॒श्चन्द्रं॑ वि वि॒द्वान्।
आदि॑त्सखि॒भ्यश्च॑रथꣳ स॒मैर॑त्। इन्द्रो॑ नृ॒भि॒रज॑न॒दीद्या॑नः सा॒कम्। सूर्य॑मु॒षसं॑ गा॒तुम॑ग्निम्।
उ॒रुं नो॑ लो॒कम॑नु॒ नेषि॑ वि॒द्वान्। सु॒र्वज्यो॑ति॒रभय॑ꣳ स्व॒स्ति॥४३॥

ऋ॒ष्या तं॑ इन्द्र॑ स्थवि॑रस्य बा॒हू। उ॒प॒स्थे॒याम॑ श॒रणा॑ बृ॒हन्ता॑। आ नो॑ वि॒श्वाभि॑रू॒तिभिः॑
स॒जोषा॑ः। ब्र॒ह्म जु॑षा॒णो ह॑र्य॒श्च या॑हि। वरी॑वृ॒ज॒त्स्थवि॑र॒भिः सु॑शि॒प्रा। अ॒स्मे दध॑द्वृष॒णꣳ
शु॒ष्ममिन्द्र॑। इन्द्रा॑य॒ गाव॑ आ॒शिर॑म्। दु॒दुहे॑ व॒ज्रिणे॑ म॒धु। य॒त्सी॑मु॒पह॑रे वि॒दत्। तास्ते॑
व॒ज्रिन्धे॒नवो॑ जो॒जयु॑र्यः॥४४॥

ग॒र्भ॒स्तयो॑ नि॒युतो॑ वि॒श्ववा॑राः। अ॒ह॒रह॑र्भू॒य इ॒ज्जो॑गु॒वानाः॑। पूर्णा॑ इन्द्र॑ क्षु॒मतो॑ भो॒ज॒न॒स्या।
इ॒मां ते॒ धियं॑ प्र भ॑रे म॒हो म॒हीम्। अ॒स्य स्तो॒त्रे धि॑षणा॒ यत्तं॑ आ॒न॒जो। तमु॑त्स॒वे च॑ प्र॒स॒वे
च॑ सा॒सहि॑म्। इन्द्रं॑ दे॒वासः॑ श॒र्वसा॑ म॒दं ननु॑॥४५॥

व॒ज्रिण॑म॒यत्स्वि॑ जौज॒युः सप्त॑ च॥५॥

[१३]

प्र॒जाप॑तिः प॒शून्सृ॑जत। तै॒ऽस्मा॑त्सृ॒ष्टाः परा॑ च आ॒यन्। ता॒न॒ग्नि॑ष्टोमे॒न नाऽऽप्रो॑त्।
ता॒नु॒क्थ्ये॑न॒ नाऽऽप्रो॑त्। ता॒न्धो॑इ॒शिना॒ नाऽऽप्रो॑त्। ता॒न्ना॒त्रि॒या नाऽऽप्रो॑त्। ता॒न्ध॒स्त्रि॒न्धिना॒
नाऽऽप्रो॑त्। सौ॒ऽग्नि॑म॒ब्रवी॑त्। इ॒मान्मं ई॒प्से॑ति। ता॒न॒ग्नि॑स्त्रि॒वृता॒ स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्रो॑त्॥४६॥

स इन्द्रं॑म॒ब्रवी॑त्। इ॒मान्मं ई॒प्से॑ति। ता॒निन्द्रः॑ प॒ञ्चद॑शे॒न स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्रो॑त्।
स वि॒श्वान्दे॒वान॑म॒ब्रवी॑त्। इ॒मान्मं ई॒प्से॑तेति। ता॒न् वि॒श्वे॒दे॒वाः स॑प्तद॒शेन॒ स्तोमे॑न॒
नाऽऽप्रु॑वन्। स वि॒ष्णुम॑ब्रवीत्। इ॒मान्मं ई॒प्से॑ति। ता॒न् वि॒ष्णुरे॑कवि॒शेन॒ स्तोमे॑नाऽऽप्रोत्।

वारवन्तीयेनावारयत ॥ ४७ ॥

इदं विष्णुर्वि चक्रम् इति व्यक्रमत। यस्मात्पशवः प्रप्रेव भ्रंशैरन्। स एतेन यजेत। यदाप्रौत्। तदप्तोर्यामस्याप्तोर्यामत्वम्। एतेन वै देवा जैत्वानि जित्वा। यं काममकामयन्त तमाऽऽप्नुवन्। यं कामं कामयते। तमेतेनाऽऽप्नोति ॥ ४८ ॥

स्तोमं नाऽऽप्नोदवारयत नवं च ॥ ३ ॥

[१४]

व्याघ्रोऽयमग्नौ चरति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा अयम्। नमस्कारेण नमसा ते जुहोमि। मा देवानां मिथुयाकर्म भागम्। सावीरुहि देव प्रसवायं पित्रे। वर्ष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मभ्यं सवितः सर्वताता। दिवेदिव आ सुवा भूरि पश्वः। भूतो भूतेषु चरति प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्भव ॥ ४९ ॥

तस्य मृत्यौ चरति राजसूयम्। स राजा राज्यमनु मन्यतामिदम्। येभिः शिल्पैः प्रप्रथानामदहत्। येभिर्धामभ्यपिशत्प्रजापतिः। येभिर्वाचं विश्वरूपां समव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्घि। येभिरादित्यस्तपति प्र केतुभिः। येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वाचं पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्घि ॥ ५० ॥

आऽयं भातु शवसा पञ्च कृष्टीः। इन्द्र इव ज्येष्ठो भवतु प्रजावान्। अस्मा अस्तु पुष्कलं चित्रभानु। आऽयं पृणक्तु रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्। तस्मिन्नाजानमधि विश्रयेमम्। द्यौरसि पृथिव्यसि। व्याघ्रो वैयाघ्रेऽधि ॥ ५१ ॥

विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। या दिव्या आपः पर्यसा सम्बभूवुः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासां त्वा सर्वासां रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। अभि त्वा वर्चसाऽसिचं दिव्येन। पर्यसा सह। यथासां राष्ट्रवर्धनः ॥ ५२ ॥

तथा त्वा सविता करत्। इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमं रथीनाम्। वाजानां सत्पतिं पतिम्। वसवस्त्वा पुरस्तादभिषिञ्चन्तु गायत्रेण छन्दसा। रुद्रास्त्वा दक्षिणतोऽभिषिञ्चन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा। आदित्यास्त्वा पश्चादभिषिञ्चन्तु जागतेन छन्दसा। विश्वे त्वा देवा उत्तरतोऽभिषिञ्चन्तु त्वाऽनुष्टुभेन छन्दसा।

बृहस्पतिस्त्वोपरिष्ठादभिषिञ्चतु पाङ्केन छन्दसा॥५३॥

अरुणं त्वा वृकमुग्रङ्गजङ्कर्म। रोचमानं मरुतामग्रे अर्चिषः। सूर्यवन्तं मघवानं
विषासहिम्। इन्द्रमुक्थेषु नामहूतम्५ हुवेम। प्र बाहवां सिसृतं जीवसे नः। आ नो
गव्यूतिमुक्षतं घृतेन। आ नो जने श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे मित्रावरुणा हुवेमा। इन्द्रस्य
ते वीर्यकृतः। बाहू उपाव हरामि॥५४॥

बभूवाय्यत्तेनेममग्रे इह वर्चसा समङ्कि वेयाग्रेऽधि राष्ट्रवर्धनः पाङ्केन छन्दसोपावहरामि॥६॥ [१५]

अभि प्रेहि वीरयस्वा। उग्रश्चेत्तां सपत्नहा। आतिष्ठ वृत्रहन्तमः। तुभ्य देवा अधिब्रवन्।
अङ्गौ न्यङ्कावभितो रथं यौ। ध्वान्तं वाताग्रमनु सञ्चरन्तौ। दूरेहेतिरिन्द्रियावाँन्यतृती। ते
नोऽग्नयः प्रप्रयः पारयन्तु। नमस्त ऋषे गद। अव्यथायै त्वा स्वधायै त्वा॥५५॥

मा न इन्द्राभितस्त्वदृष्वारिष्ठासः। एवा ब्रह्मन्तवेदस्तु। तिष्ठा रथे अधि यद्वज्रहस्तः।
आ रश्मीन्दैव युवसे स्वध्वः। आ तिष्ठ वृत्रहन्नातिष्ठन्तं परि। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु त्वा
मित्रावरुणौ। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहदक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा
चिकिता५ सोमो अग्निः। अनु त्वाऽवतु सविता सवेन॥५६॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यंचसङ्गिरः। रथीतम५ रथीनाम्। वाजाना५ सत्पतिं
पतिम्। परिमा सेन्या घोषाः। ज्याना वृञ्जन्तु गृध्रवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना इह। मां
गोपतिमभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्। तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः॥५७॥

तद्वावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तदश्विना शृणुत५ सौभगा युवम्। अव ते हेड
उदुत्तमम्। एना व्याघ्रं परिषस्वजानाः। सि५ह५ हिंन्वन्ति महते सौभगाय। समुद्रं न
सुहवन्तस्थिवा५सम्। मर्मृज्यन्ते द्वीपिनमपस्वन्तः। उदसावैतु सूर्यः। उदिदं मांमकं वचः।
उदिहि देव सूर्य। सह वग्नुना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि वागस्तु धर्णसिः। यन्तु
नदयो वर्षन्तु पर्जन्याः। सुपिप्पला ओषधयो भवन्तु। अन्नवतामोदनवतामामिक्षवताम्।
एषा५ राजा भूयासम्॥५८॥

स्वधायै त्वा सवेन द्यौः सूर्य सप्त च॥४॥ [१६]

ये केशिनः प्रथमाः सत्रमासता। येभिराभृतं यदिदं विरोचते। तेभ्यो जुहोमि बहुधा
घृतेन। रायस्पोषेणेमं वर्चसा स५ सृजाथ। नर्ते ब्रह्मणस्तपसो विमोकः। द्विनाम्नी दीक्षा
वशिनी ह्युग्रा। प्र केशाः सुवते कण्डिनो भवन्ति। तेषां ब्रह्मेदीशे वपनस्य नान्यः। आ

रोहं प्रोष्ठं विषहस्व शत्रून्। अवाँसाग्दीक्षा वशिनीं ह्युग्रा॥५९॥

देहि दक्षिणां प्रतिरस्वायुः। अथामुच्यस्व वरुणस्य पाशात्। येनावपथ्सविता क्षुरेण। सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान्। तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्योर्जेमम्। रय्या वर्चसा सꣳ सृजाथ। मा ते केशाननु गाद्वर्च एतत्। तथा धाता करोतु ते। तुभ्यमिन्द्रो बृहस्पतिः। सविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेभ्यो निधानं बहुधा व्येच्छन्। अन्तरा द्यावापृथिवी अपः सुवः। दर्भस्तम्बे वीर्यकृते निधाय। पौऽस्येनेमं वर्चसा सꣳ सृजाथ। बलं ते बाहुवोः सविता दधातु। सोमस्त्वाऽनक्तु पयसा घृतेन। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौऽस्येनेमं वर्चसा सꣳ सृजाथ। यथसीमन्तं कङ्कतस्ते लिलेख। यद्वाँ क्षुरः परिववर्ज वपऽस्ते। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौऽस्येनेमꣳ सꣳ सृजाथो वीर्येण॥६१॥

अवाँसाग्दीक्षा वशिनीं ह्युग्राऽदधाद्वर्जं वपऽस्ते द्वे च॥३॥

[१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान एतं विघ्नमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। तेनैवासान्तꣳ सꣳ स्तम्भं व्यहन्। यद्वहन्। तद्विघ्नस्य विघ्नत्वम्। वि पाप्मानं भ्रातृव्यꣳ हते। य एतेन यजते। य उँ चैनमेवं वेद॥६२॥

यꣳ राजानं विशो नापचार्येयुः। यो वाँ ब्राह्मणस्तमसा पाप्मना प्रावृतः स्यात्। स एतेन यजेत। विघ्नेनैवैनद्विहत्य। विशामाधिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे स्तोत्रे भवतः। द्वे चतुर्विंशे। औद्विद्यमेव तत्। एतद्वै क्षत्रस्योद्विद्यम्। यदस्मै स्वाविशो बलिꣳ हरन्ति॥६३॥

हरन्त्यस्मै विशो बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। प्रबाहुगवा अग्रे क्षत्राण्यातेपुः। तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्त। न वा इमानि क्षत्राण्यभूवन्निति। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आ श्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेजं इन्द्रियं दत्ते। य एतेन यजते। य उँ चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै संचक्रिणौ कप्लकावुपावहितौ स्याताम्। एवमेतौ युग्मन्तौ स्तोमौ। अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपहत्यै। अप पाप्मानं भ्रातृव्यꣳ हते। य एतेन यजते। य उँ चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्रामण्यः। एवं छन्दाꣳसि। तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः॥६५॥

सुतोबृहतीषु स्तुवते सुतो बृहन्। प्रजयां पशुभिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते।

व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशैवेन क्षत्रेण व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्राम्णीः सजातैः। सजातैरेवेन व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य पाप्मनो नुदते॥६६॥

वेदं हरन्त्येनमेवं वेदाभ्यूढः पाप्मभिरकं च॥५॥

[१८]

त्रिवृद्यदाश्रयोऽग्निमुखा हृद्विर्यदाश्रय आश्रयो न वै सोमं यो वै सोमैनेष गोस्वः सि०हं०भिः प्रेहिं मित्रवर्धनः प्रजापतिस्ता ओदनं प्रजापतिरकामयत बहुभूयानगस्त्योस्या जरासस्तिष्ठा हरिं प्रजापतिः पशून्व्याघ्रौऽयमभिप्रेहिं वृत्रहन्तमो ये केशिन इन्द्रं वा अष्टादश॥१८॥
त्रिवृद्यो वै सोमनायुरसि बहुर्भवति तिष्ठा हरिरथ आयं भातु तेभ्यो निधानं षट्पथिः॥६६॥
त्रिवृत्पाप्मनो नुदते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवौ॑न्ना॒ रयि॑वृधः सुमे॒धाः। श्वेतः॑ सि॒षक्ति॑ न॒युता॑मभि॒श्रीः। ते वा॒यवे॑ स॒मन॑सो
वित॑स्थुः। वि॒श्वेन्नरः॑ स्व॒पत्यानि॑ चक्रुः। रा॒येऽनु॑ य॒ज्ञज्ञ॑तू रोद॑सी उ॒भे। रा॒ये दे॒वी धि॒षणा॑
धाति॑ दे॒वम्। अ॒धा वा॒युं न॒युतः॑ स॒श्वत॑ स्वाः। उ॒त श्वे॑तं वसु॑धिति॒न्निरे॑के। आ वा॒यो प्र
याभिः॑। प्र वा॒युम॑च्छां बृ॒हती॑ म॒नीषा॑॥१॥

बृ॒हद्र॑यिं वि॒श्ववा॑रा॒ रथ॑प्रा॒म्। द्यु॒तद्या॑मा न॒युतः॑ प॒त्य॑मानः। क॒विः क॒विर्मि॑यक्ष॒सि
प्रय॑ज्यो। आ नो॑ न॒युद्विः॑ श॒तिनी॑भि॒रध्व॑रम्। स॒हस्रि॑णींभि॒रुप॑ याहि॒ य॒ज्ञम्। वा॒यो अ॒स्मिन्
ह॒विषि॑ मादय॒स्व। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः। प्र॒जाप॑ते न त्वदे॒तान्य॒न्यः। वि॒श्वा जा॒तानि॑
परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तं॑ नो॑ अस्तु॥२॥

व॒यः॒ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। रयी॑णां पतिं॑ य॒ज्ञतं॑ बृ॒हन्त॑म्। अ॒स्मिन्म॑रे नृ॒तम॑
वाज॑सातौ। प्र॒जाप॑तिं प्रथ॒मजा॑मृ॒तस्य॑। य॒जाम॑ दे॒वमधि॑ नो ब्रवी॒तु। प्र॒जाप॑ते त्वन्नि॒धिपाः॑
पु॒राणः॑। दे॒वानां॑ पि॒ता ज॑नि॒ता प्र॒जाना॑म्। पति॑र्वि॒श्वस्य॑ जग॑तः पर॒स्याः। ह॒विर्नो॑ दे॒व वि॒ह्वे
जुष॑स्व। तवे॒मे लो॒काः प्र॒दिशो॑ दि॒शश्च॑॥३॥

प॒राव॑तो॒ निव॑त उ॒द्वत॑श्च। प्र॒जाप॑ते वि॒श्वसृ॑ज्जीव॒धन्य॑ इ॒दं नो॑ दे॒व। प्र॒ति॒ह॒र्य ह॒व्यम्। प्र॒जा-
प॑तिं प्रथ॒मं य॒ज्ञिया॑नाम्। दे॒वाना॑म॒ग्रे य॒ज्ञतं॑ य॒जध्व॑म्। स नो॑ ददा॒तु द्र॒विण॑ र॒ सुवी॑र्य॒म्।
रा॒यस्पोष॑ वि॒ ष्य॑तु नाभि॑म॒स्मे। यो रा॒य ई॒शे श॑तदा॒य उ॒क्थ्यः॑। यः प॑शूना॒ रक्षि॑ता
वि॒ष्टिता॑नाम्। प्र॒जाप॑तिः प्रथ॒मजा॑ ऋ॒तस्य॑॥४॥

स॒हस्र॑धा॒मा जुष॑ता॒ र॒ ह॒विर्नः॑। सोमा॑पूष॒णो दे॒वौ। सोमा॑पूष॒णा र॒जसो॑ वि॒मान॑म्।
स॒प्तच॑क्र॒ रथ॑मवि॒श्वमि॑न्वम्। वि॒षूव॑तं म॒नसा॑ यु॒ज्यमा॑नम्। तं जि॑न्वथो वृष॒णा प॑ञ्च॒रश्मि॑म्।
दि॒व्य॒न्यः स॑द॒नं च॑क्र उ॒च्चा। पृ॒थिव्या॑म॒न्यो अ॒ध्यन्त॑रि॒क्षे। ताव॑स्म॒भ्यं पुरु॑वारं पुरु॒क्षुम्।
रा॒यस्पोष॑ वि॒ष्य॑ता॒न्नाभि॑म॒स्मे॥५॥

धि॒यं पू॒षा जि॑न्वतु वि॒श्वमि॑न्वः। र॒यि र॒ सोमो॑ रयि॒पति॑र्दधातु। अ॒व॒तु दे॒व्यदि॑तिर॒न॒र्वा।
बृ॒हद्व॑दे॒म वि॑दथै सुवी॒राः। वि॒श्वान्य॑न्यो भुव॑ना ज॒जान॑। वि॒श्वम॑न्यो अ॒भिच॑क्षाण ए॒ति।
सोमा॑पूष॒णाव॑व॒तं धि॒यं मे। यु॒वभ्यां॑ वि॒श्वाः पृ॑त॒ना ज॑येम। उ॒दु॒त्त॒मं व॑रु॒णास्त॑भ्रा॒द्याम्।

यत्किं चेदं किं त्वासः। अव ते हेडुस्तत्त्वा यामि। आदित्यानामवसा न दक्षिणा। धारयन्त आदित्यासंस्तिस्त्रो भूमिर्धारयन्। यज्ञो देवानां शुचिरपः॥६॥

मनीषाऽस्तु चतस्यास्मे कित्वासंश्चत्वारि च॥६॥

[१]

ते शुक्रासः शुचयो रश्मिन्तः। सीदन्नादित्या अधि बरुहिषि प्रिये। कामेन देवाः सरथं दिवो नः। आ यान्तु यज्ञमुप नो जुषाणाः। ते सूनवो अदितेः पीवसामिषम्। घृतं पिन्वत्प्रतिहर्त्यनृतेजाः। प्र यज्ञिया यजमानाय येमुरे। आदित्याः कामं पितुमन्तमस्मे। आ नः पुत्रा अदितेर्यान्तु यज्ञम्। आदित्यासः पथिभिर्देवयानैः॥७॥

अस्मे कामं दाशुषे सन्नमन्तः। पुरोडाशं घृतवन्तं जुषन्ताम्। स्कभायत निर्ऋतिः सेधतामंतिम्। प्र रश्मिभिर्यतमाना अमृधाः। आदित्याः कामं प्रयतां वषट्कृतिम्। जुषध्वं नो हव्यदातिं यजत्राः। आदित्यान्काममवसे हुवेम। ये भूतानि जनयन्तो विचिख्युः। सीदन्तु पुत्रा अदितेरुपस्थम्। स्तीर्णं बरुहिरहं विरद्याय देवाः॥८॥

स्तीर्णं बरुहिः सीदता यज्ञे अस्मिन्। धाजाः सेधन्तो अमंतिं दुरेवांम्। अस्मभ्यं पुत्रा अदितेः प्र यंसत। आदित्याः कामं हविषो जुषाणाः। अग्ने नयं सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहराणमेनः। भूर्यिष्ठान्ते नमं उक्तिं विधेम। प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वम्। हव्यं मतिं चाग्नये सुपूतम्॥९॥

यो दैव्यानि मानुषा जनूषि। अन्तर्विश्वानि विद्वाना जिगाति। अच्छा गिरो मृतयो देवयन्तीः। अग्निं यन्ति द्रविणं भिक्षमाणाः। सुसन्दशं सुप्रतीकं स्वश्चम्। हव्यवाहमरतिं मानुषाणाम्। अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवाः। अनग्नित्रा अभ्यमन्त कृष्टीः। पुनरस्मभ्यं सुविताय देवा। क्षां विश्वेभिरजरेभिर्यजत्र॥१०॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्। स्वस्तिभिरतिं दुर्गाणि विश्वा। पूशं पृथ्वी बहूला न उर्वी। भवां तोकाय तनयाय शं योः। प्रकारवो मनना वच्यमानाः। देवद्रीचीं नयथ देवयन्तः। दक्षिणावाङ्वाजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्नये घृताचीं। इन्द्रं नरो युजे रथम्। जग्भ्याते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वसूयवो वसुपते वसूनाम्। विद्वा हि त्वा गोपतिः शूर गोनाम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिन्दाः। तवेदं विश्वमभितः पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य। गवांसि

गोपंतिरेकं इन्द्र। भूक्षीमहिं ते प्रयंतस्य वस्वं। समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिः। स॒ सूरिभिर्मघवन्त्स॒ स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति॥१२॥

सं देवानां सुमत्या यज्ञियानाम्। आराच्छत्रुमपं बाधस्व दूरम्। उग्रो यः शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे धेहि यवमद्गोमदिन्द्र। कृधीधियं जरित्रे वाजरत्नाम्। आ वेधस॒ स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। महो ज्योतिषः परमे व्योमन्। सप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि सप्तरश्मिरधमत्तमांसि॥१३॥

बृहस्पतिः समजयद्वसूनि। महो ब्रजान्गोमतो देव एषः। अपः सिषासन्त्सुवरप्रतीतः। बृहस्पतिरुहन्त्यमित्रमर्केः। बृहस्पते पर्येवा पित्रे। आ नो दिवः पार्वीरवी। इमा जुह्वाना यस्ते स्तनः। सरस्वत्यभि नो नेषि। इय॑ शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्। सानुं गिरीणां तंविषेभिर्रुमिभिः। पारावदघ्नीमवसे सुवृक्तिभिः। सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः॥१४॥

देवयामिदेवाः सुपूतं यजत्र हस्तमस्ति तमांस्यमिभिर्द्वे च॥८॥

[२]

सोमो धेनु॑ सोमो अर्वन्तमाशुम्। सोमो वीरं कर्मण्यं ददातु। सादन्यं विदथ्य॑ सभेयम्। पितुः श्रवणं यो ददाशदस्मै। अषाढं युथ्सु त्व॑ सोमं क्रतुभिः। या ते धामानि हविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोमं विश्वाः। त्वमपो अंजनयस्त्वङ्गाः। त्वमातंतन्योर्वन्तरिक्षम्। त्वं ज्योतिषा वि तमो ववर्थ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु। तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेडन्। राजन्त्सोमं प्रति हव्या गृभाय। विष्णोर्नुकं तदस्य प्रियम्। प्र तद्विष्णुः। परो मात्रया तनुवां वृधान। न ते महित्वमन्वञ्चुवन्ति। उभे ते विद्म रजसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। परमस्य विथ्से॥१६॥

विचक्रमे त्रिदेवः। आ ते महो यो जात एव। अभि गोत्राणि। आभिः स्पृधो मिथीतररिषण्यन्। अमित्रस्य व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीः। आर्याय विशोवतारीर्दासीः। अय॑ शृण्वे अध जयन्नुत घ्नन्। अयमुत प्र कृणुते युधा गाः। यदा सत्यं कृणुते मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वं दृढं भयत एजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरन्नापो अस्य। अवर्धत मध्य आ नाव्यानाम्। सध्रीचीनेन मनसा तमिन्द्र ओजिष्ठेन। हन्मनाहन्नभिद्यून। मरुत्वंतं वृषभं वावृधानम्। अकवारिं दिव्य॑ शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवसे नूतनाय। उग्र॑ सहोदामिह

त९ हुवेम। जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराय॥१८॥

मन्द्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धन्निन्द्रं मरुतंश्चिदत्र। माता यद्वीरं दधनद्धनिष्ठा।
कस्यावो मरुतः स्वधाऽऽसीत्। यन्मामेकं समधत्ताहिहत्यै। अहं ह्युग्रस्तं विषस्तु विष्मान्।
विश्वस्य शत्रोरनमं वधुस्त्रैः। वृत्रस्य त्वा श्वसथा दीर्षमाणाः। विश्वे देवा अंजहुर्ये सखायः।
मरुद्विरिन्द्र सख्यं ते अस्तु॥१९॥

अथेमा विश्वाः पृतना जयासि। वर्धो वृत्रं मरुत इन्द्रियेण। स्वेन भामेन तविषो
बभूवान्। अहमेता मनवे विश्वश्चन्द्राः। सुगा अपश्चकर वज्रबाहुः। स यो वृषा वृष्णियेभिः
समोकाः। महो दिवः पृथिव्याश्च सम्राट्। सतीनसत्वा हव्यो भरेषु। मरुत्वा नो भवत्विन्द्र
ऊती। इन्द्रो वृत्रमंतरद्वृत्रतूर्यै॥२०॥

अनाधृष्यो मघवा शूर इन्द्रः। अन्वेनं विशो अमदन्त पूर्वीः। अयं राजा
जगतश्चरषणीनाम्। स एव वीरः स उ वीर्यावान्। स एकराजो जगतः परस्पाः। यदा
वृत्रमंतरच्छूर इन्द्रः। अथाभवदमिताभिकृतूनाम्। इन्द्रो यज्ञं वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशस्य
जुषतां हविर्नः। वृत्रं तीर्त्वा दानवं वज्रबाहुः॥२१॥

दिशोऽदृहदृहिता दृहणेन। इमं यज्ञं वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशं प्रति
गृण्णात्विन्द्रः। यदा वृत्रमंतरच्छूर इन्द्रः। अथैकराजो अभवज्जनानाम्। इन्द्रो देवाञ्छम्बरहत्यं
आवत्। इन्द्रो देवानामभवत्पुरोगाः। इन्द्रो यज्ञे हविषा वावृधानः। वृत्रतूर्नो अभयं
शर्म यंसत्। यः सप्त सिन्धू रदधात्पृथिव्याम्। यः सप्त लोकानकृणोद्विश्व। इन्द्रो
हविष्मान्त्सगणो मरुद्विः। वृत्रतूर्नो यज्ञमिहोप यासत्॥२२॥

ववर्थं विष्म इन्द्रस्तुरायास्तु वृत्रतूर्यं वज्रबाहुः पृथिव्यान्नीणि च॥८॥ [३]

इन्द्रस्तरस्वानभिमातिहोग्रः। हिरण्यवाशीरिषिरः सुवर्षाः। तस्य वयं सुमतौ
यज्ञियस्या। अपि भद्रे सौमनसे स्याम। हिरण्यवर्णो अभयं कृणोतु। अभिमातिहेन्द्रः
पृतनासु जिष्णुः। स नः शर्म त्रिवरूथं वि यंसत्। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः।
इन्द्रं स्तुहि वज्रिणं स्तोमपृष्ठम्। पुरोडाशस्य जुषतां हविर्नः॥२३॥

हत्वाऽभिमातीः पृतनाः सहस्वान्। अथाभयं कृणुहि विश्वतो नः। स्तुहि शूरं

वज्रिणमप्रतीत्तम्। अभिमातिहन् पुरुहूतमिन्द्रम्। य एक इच्छुतपतिर्जनैषु। तस्मा इन्द्राय हविरा जुहोत। इन्द्रो देवानामधिपाः पुरोहितः। दिशां पतिरभवद्वाजिनीवान्। अभिमातिहा तविषस्तुविष्मान्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिन्दात्॥२४॥

य इमे द्यावापृथिवी महित्वा। बलेनादृहदभिमातिहेन्द्रः। स नो हविः प्रति गृह्णातु रातये। देवानां देवो निधिपा नो अव्यात्। अनवस्ते रथं वृष्णे यत्ते। इन्द्रस्य नु वीर्याण्यहन्नहिम्। इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा। शमस्य च शृङ्गिणो वज्रबाहुः। सेदु राजा क्षेति चर्षणीनाम्। अरान्न नेमिः परि ता बभूव॥२५॥

अभि सिध्मो अंजिगादस्य शत्रून्। वितिग्मेन वृषभेणा पुरोभेत्। सं वज्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः। प्र स्वां मतिमतिरच्छाशदानः। विष्णुं देवं वरुणमृतये भगम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्। ता नो यज्ञमागतं विश्वधेना। प्रजावदस्मे द्रविणेह धत्तम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्। विष्णुं च देवं वरुणं च रातिम्॥२६॥

ता नो अमीवा अप बाधमानौ। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्। विष्णूवरुणा युवमध्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयञ्जू हविषा वृधाना। ज्योतिषाऽरातीदहतन्तमांसि। ययोरोजसा स्कमिता रजांसि। वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा। याऽपत्यं ते अप्रतीत्ता सहोभिः। विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन। अपामीवा संधत रक्षसंश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं योः। अहोमुचां वृषभा सुप्रतूर्ति। देवानां देवतमा शचिष्ठा। विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतन्नः। इदं नरा प्रयतमृतये हविः। मही नु द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भवतां शुचयद्विरक्तेः॥२८॥

यथ्सो वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवज्ज्योक्षा पंप्रधानेभिरेवैः। प्रपूर्वजे पितरा नव्यंसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वं सदाने ऋतस्ये। आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन। जनेन यातं महि वां वरूथम्। स इथ्स्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जजान। उर्वी गभीरे रजसी सुमेकै। अवशे धीरः शच्या समैरत्॥२९॥

भूरिं द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पृद्वन्तं गर्भमपदीदधाते। नित्यं न सूनुं पित्रोरुपस्थे। तं पिपृत रोदसी सत्यवाचम्। इदं द्यावापृथिवी सत्यमस्तु। पितृमार्तर्यदिहोपं ब्रुवे वाम्।

भूतं देवानामवमे अवोभिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्। उर्वी पृथ्वी बहुले दूरे अन्ते। उप
ब्रुवे नमसा यज्ञे अस्मिन्। दधाते ये सुभगे सुप्रतूर्ती। द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात्।
या जाता ओषधयोऽति विश्वाः परिष्ठाः। या ओषधयः सोमराज्ञीरश्वावती५ सोमवतीम्।
ओषधोरिति मातरोऽन्या वो अन्यामवतु॥३०॥

हुविर्नो दाद्वभूव रातिं पूर्वहूतावर्कैरदस्मिन्यञ्च च॥८॥

[४]

शुचिं नु स्तोमं५ शयध्वत्रम्। उभा वामिन्द्राग्नी प्र चरषणिभ्यः। आ वृत्रहणा गीर्भिर्विप्रः।
ब्रह्मणस्पते त्वमस्य युन्ता। सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्वा। विश्वं तद्वद्रं यदवन्ति देवाः।
बृहद्वदेम विदथे सुवीराः। स ई५ सत्येभिः सखिभिः शुचद्विः। गोधायसं विधनसैरतदत्।
ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैः॥३१॥

घर्मस्वेदेभिर्द्रविणं व्यानट्। ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशम्। सत्यो मन्युर्महि कर्मा
करिष्यतः। यो गा उदाजत्स दिवे वि चाभजत्। महीवं रीतिः शवंसा सरत्पृथक्। इन्धानो
अग्निं वनवद्वनुष्यतः। कृतब्रह्मा शूशुवद्रातहव्य इत्। जातेन जातमतिमृत्प सृ५सते। यं
यं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः। ब्रह्मणस्पते सुयमस्य विश्वहा॥३२॥

रायः स्याम रथ्यो विवस्वतः। वीरेषु वीरा५ उपपृङ्क्षि नस्त्वम्। यदीशानो ब्रह्मणा
वेषि मे हवम्। स इज्जनेन स विशा स जन्मना। स पुत्रैर्वाजं भरते धना नृभिः। देवानां
यः पितरमा विवासति। श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम्। यास्ते पूषन्नावो अन्तः। शुक्रं ते
अन्यत्पूषेमा आशाः। प्रपथे पथामजनिष्ट पूषा॥३३॥

प्रपथे दिवः प्रपथे पृथिव्याः। उभे अभि प्रियतमे सधस्थे। आ च परां च चरति
प्रजानन्। पूषा सुबन्धुर्दिव आ पृथिव्याः। इडस्पतिर्मघवा दस्मवर्चाः। तं देवासो अददुः
सूर्यायै। कामेन कृतं तवसः५ स्वश्चम्। अजाऽश्वः पशुपा वाजंबस्त्यः। धियं जिन्वो विश्वे
भुवने अर्पितः। अष्टा पूषा शिथिरामुद्वरीवृजत्॥३४॥

सञ्चक्षाणो भुवना देव ईयते। शुचीं वो हव्या मरुतः शुचीनाम्। शुचि५ हिनोम्यध्वर५
शुचिभ्यः। ऋतेन सत्यमृतसाप आयन्। शुचिजन्मानः शुचयः पावकाः। प्र चित्रमर्कं गृणते
तुराय। मारुताय स्वतवसे भरध्वम्। ये सहा५सि सहसा सहन्ते। रेजते अग्ने पृथिवी
मुखेभ्यः। अ५सेष्वा मरुतः खादयो वः॥३५॥

वक्षः सुरकुम्भा उप शिश्रियाणाः। वि विद्युतो न वृष्टिर्भा रूचानाः। अनु स्वधामायुर्धैर्यच्छमानाः। या वः शर्म शशमानाय सन्ति। त्रिधातूनि दाशुषे यच्छताधि। अस्मभ्यं तानि मरुतो वियन्त। रयिं नो धत्त वृषणः सुवीरम्। इमे तुरं मरुतो रामयन्ति। इमे सहः सहस्र आ नमन्ति। इमे शस्वन्नुष्यतो नि पान्ति॥३६॥

गुरुद्वेषो अरुरुषे दधन्ति। अरा इवेदचरमा अहेवा प्रप्र जायन्ते अकवा महोभिः। पृशजैः पुत्रा उपमासो रभिष्ठाः। स्वया मत्या मरुतः सं मिमिक्षुः। अनु ते दायि मह इन्द्रियाय। सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्यै। अनु क्षत्रमनु सहो यजत्र। इन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्यै। य इन्द्र शुष्मो मघवन्ते अस्ति॥३७॥

शिक्षा सखिभ्यः पुरुहूत नृभ्यः। त्वं हि दृढा मघवन्विचेताः। अपावृधि परिवृतिं न राधः। इन्द्रो राजा जगतश्चरषणीनाम्। अधिक्षमि विपुरुषं यदस्ति। ततो ददातु दाशुषे वसूनि। चोदद्राध उपस्तुतश्चिदवाक्। तमुष्टुहि यो अभिभूत्योजाः। वन्वन्नवातः पुरुहूत इन्द्रः। अषाढमुग्रं सहमानमाभिः॥३८॥

गीर्भिर्वर्ध वृषभं चरषणीनाम्। स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशे। तमुष्टवाम विदधेऽपिन्द्रम्। यो वायुना जयति गोमतीषु। प्र धृष्णुया नयति वस्यो अच्छ। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्। ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्वर्वाङ्। इन्द्र द्युम्नं सुर्वर्द्धेह्यस्मे॥३९॥
वराहैर्विश्वहाञ्जनिष्ट पूषोद्वरीवृजत्वखादयो वः पान्त्यस्त्याभिर्नवं च॥९॥

[५]

आ देवो यातु सविता सुरत्नः। अन्तरिक्षप्रा वहमानो अश्वैः। हस्ते दधानो नर्या पुरुणि। निवेशयं च प्रसुवं च भूमं। अभीवृतं कृशनेर्विश्वरूपम्। हिरण्यशम्यं यजतो बृहन्तम्। आस्थाद्रथं सविता चित्रभानुः। कृष्णा रजांसि तविषीं दधानः। सघा नो देवः सविता स्वायं। आ साविषद्वसुपतिर्वसूनि॥४०॥

विश्रयमाणो अमतिमुरूचीम्। मूर्तभोजनमधरासतेन। विजनाञ्छ्यावाः शितिपादो अख्यन्। रथं हिरण्यप्रउगं वहन्तः। शश्वद्विशः सवितुर्देव्यस्य। उपस्थे विश्वा भुवनानि तस्थुः। वि सुपर्णो अन्तरिक्षाण्यख्यत्। गभीरवेपा असुरः सुनीथः। कैदानीं सूर्यः कश्चिकेत। क्तमान्द्यां रश्मिरस्या ततान॥४१॥

भगं धियं वाजयन्तः पुरन्धिम्। नराशंसो ग्रास्पतिर्नो अव्यात्। आ ये वामस्य सङ्गथे रयीणाम्। प्रिया देवस्य सवितुः स्याम्। आ नो विश्वे अस्क्रांगमन्तु देवाः। मित्रो

अर्यमा वरुणः सृजोषाः। भुवन् यथा नो विश्वे वृधासः। करन्त्सुषाहा विथुरं न शवः। शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु। शं सरस्वती सह धीभिर्स्तु॥४२॥

शमंभिषाचः शमं रातिषाचः। शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः। ये संवितुः सत्यसंवस्य विश्वे। मित्रस्य व्रते वरुणस्य देवाः। ते सौभगं वीरवद्भोमद्रपः। दधातन् द्रविणं चित्रमस्मे। अग्रे याहि दूत्यं वारिषेण्यः। देवाः अच्छा ब्रह्मकृता गुणेन। सरस्वतीं मरुतो अश्विनाऽपः। यक्षि देवात्रलधेयाय विश्वान्॥४३॥

द्यौः पितुः पृथिवि मातरधृक्। अग्रे भ्रातर्वसवो मृदतां नः। विश्वं आदित्या अदिते सृजोषाः। अस्मभ्यः शर्म बहुलं वि यन्ता विश्वे देवाः शृणुतेमं हवं मे। ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ट। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः। आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वम्। आ वा मित्रावरुणा हव्यजुष्टिम्। नमसा देवाववसाऽऽववृत्याम्॥४४॥

अस्माकं ब्रह्म पृतनासु सद्या अस्माकम्। वृष्टिर्दिव्या सुपारा। युवं वस्त्राणि पीवसा वसाथे। युवोरच्छिद्रा मन्तवो ह सगाः। अवातिरतमनृतानि विश्वा। ऋतेन मित्रावरुणा सचेथे। तत्सु वा मित्रावरुणा महित्वम्। ईर्मा तस्थुषीरहंभिर्दुदुहे। विश्वाः पिन्वथ स्वसरस्य धेनाः। अनु वामेकः पविरा ववर्ति॥४५॥

यद्वहंष्टत्राति विदे सुदानू। अच्छिद्रं शर्म भुवनस्य गोपा। ततो नो मित्रावरुणाववीष्टम्। सिषासन्तो जीगिवांसः स्याम। आ नो मित्रावरुणा हव्यदातिम्। घृतैर्गव्यूतिमुक्षतमिडाभिः। प्रति वामत्र वरमा जनाय। पृणीतमुद्रो दिव्यस्य चारोः। प्र बाहवांसिसुतं जीवसे नः। आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन॥४६॥

आ नो जनै श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा। इमा रुद्राय स्थिरधन्वने गिरः। क्षिप्रेषवे देवाय स्वधाम्ने। अषाढाय सहमानाय मीढुषे। तिग्मायुधाय भरता शृणोतन। त्वादत्तेभी रुद्र शन्तमेभिः। शतं हिमां अशीय भेषजेभिः। व्यस्मद्वेषो वितुरं व्यहं। व्यमीवाश्चातयस्वा विषूचीः॥४७॥

अरहन्बिभर्षि मा नस्तोके। आ तं पितर्मरुता सुम्रमेतु। मा नः सूर्यस्य सन्दृशो युयोथाः। अभि नो वीरो अर्वति क्षमेत। प्र जायेमहि रुद्र प्रजाभिः। एवा बभ्रो वृषभ चेकितान। यथा देव न हंणीषे न हंसि। हवन्श्रूनी रुद्रेह बोधि। बृहद्वदेम विदथे

सुवीराः। परिं णो रुद्रस्यं हेतिः स्तुहि श्रुतम्। मीढुष्टमारहन्विभरषि। त्वमग्ने रुद्र आ वो राजानम्॥४८॥

वसूनि ततानास्तु विश्वान् ववृत्यां ववर्ति घृतेन विपूचीः श्रुतन्दे चं॥९॥ [६]

सूर्यो देविमुषसः रोचमानामर्यः। न योषामभ्येति पश्चात्। यत्रा नरो देवयन्तो युगानि। वितन्वते प्रति भद्राय भद्रम्। भद्रा अश्वा हरितः सूर्यस्य। चित्रा एदंग्वा अनुमाद्यासः। नमस्यन्तो दिव आ पृष्ठमस्थुः। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः। तथ्सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वम्। मध्या कर्तोर्विततः सञ्जभार॥४९॥

यदेदयुक्त हरितः सधस्थात्। आद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै। तन्मित्रस्य वरुणस्याभिचक्षे। सूर्यो रूपं कृणुते द्यौरुपस्थे। अनन्तमन्यद्रुशंसस्य पाजः। कृष्णमन्यद्धरितः सं भरन्ति। अद्या देवा उदिता सूर्यस्य। निरहंसः पिपृतान्निरवद्यात्। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्ताम्। अदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः॥५०॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदैति। दूरे अर्थस्तरणिभ्राजमानः। नूनं जनाः सूर्येण प्रसूताः। आयन्नर्थानि कृणवन्नपासि। शं नो भव चक्षसा शं नो अह्ना। शं भानुना शं हिमा शं घृणेन। यथा शमस्मै शमसद्गुरोणे। तथ्सूर्यं द्रविणं धेहि चित्रम्। चित्रं देवानामुदंगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः॥५१॥

आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगत्स्तस्थुषश्च। त्वष्टा दधत्तन्नस्तुरीपम्। त्वष्टा वीरं पिशङ्गरूपः। दशमन्त्वष्टर्जनयन्त गर्भम्। अतन्द्रासो युवतयो बिभर्त्रम्। तिग्मानीकः स्वयंशसं जनेषु। विरोचमानं परिषीन्नयन्ति। आविष्ट्यो वर्धते चारुरासु। जिह्वानामूर्ध्वस्वयंशा उपस्थे॥५२॥

उभे त्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीचीं सिहं प्रतिजोषयेते। मित्रो जनान्त्र स मित्र। अयं मित्रो नमस्यः सुशेवः। राजा सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः। तस्य वयं सुमत्तौ यज्ञियस्या। अपि भद्रे सौमनसे स्याम। अनमीवास इडया मदन्तः। मितज्मवो वरिमन्त्रा पृथिव्याः। आदित्यस्य व्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुमत्तौ स्याम। मित्रं न ईशं शिम्या गोषु गव्यवत्। स्वाधियो विदथे अपस्वजीजनन्। अरेजयता रोदसी पाजसा गिरा। प्रति प्रियं यजतं जनुषामवः। महा

आदित्यो नमसोपसद्यः। यात्यञ्जनो गृणते सुशेवः। तस्मा एतत्पन्यतमाय जुष्टम्। अग्नौ मित्राय हविरा जुहोत। आ वा२ रथो रोदसी बद्धधानः॥५४॥

हिरण्ययो वृषभिर्यात्वश्वैः। घृतवर्तनिः पविर्भीरुचानः। इषां वोढा नृपतिर्वाजिनीवान्। स पप्रथानो अभि पञ्च भूमः। त्रिवन्धुरो मनसाऽऽयातु युक्तः। विशो येन गच्छथो देवयन्तीः। कुत्रा चिद्याममश्विना दधाना। स्वश्वा यशसाऽऽयातमर्वाक्। दस्मा निधिं मधुमन्तं पिबाथः। वि वा२ रथो वध्वा यादमानः॥५५॥

अन्तान्दिवो बांधते वर्तनिभ्याम्। युवोः श्रियं परि योषावृणीत। सूरौ दुहिता परितक्त्रियायाम्। यदेवयन्तमवन्तः शचीभिः। परिघ्न२ सवां मनावां वयोंगाम्। यो हस्यवा२ रथिरावस्त उस्त्राः। रथो युजानः परियाति वर्तिः। तेन नः शं योरुषसो व्युष्टौ। न्यश्विना वहतं यज्ञे अस्मिन्। युवं भुज्युमवविद्ध२ समुद्रे॥५६॥

उदूहथुरणसो अस्त्रिधानैः। पतत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिः। द२सनाभिरश्विना पारयन्ता। अग्नीषोमा यो अद्य वाम्। इदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्त२ सुवीर्यम्। गवां पोष२ स्वश्वेयम्। यो अग्नीषोमां हविषा सपर्यात्। देवद्रीचा मनसा यो घृतेन। तस्य व्रत२ रक्षतं पातम२हंसः॥५७॥

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। अग्नीषोमा य आहुतिम्। यो वां दाशाद्धविष्कृतिम्। स प्रजया सुवीर्यम्। विश्वमायुर्व्यश्ववत्। अग्नीषोमा चेति तद्वीर्यं वाम्। यदमुष्णीतमवसं पणिङ्गोः। अवातिरतं प्रथयस्य शेषः। अविन्दतं ज्योतिरेकं बहुभ्यः। अग्नीषोमाविम२ सु मेऽग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य॥५८॥

जुभार द्यौरग्रेरुपस्थं उपक्ष्यन्तौ बद्धधानो वध्वा यादमानः समुद्रेऽहंसः प्रस्थितस्य॥१०॥ [७]

अहमस्मि प्रथमजा ऋतस्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य नाभिः। यो मा ददाति स इदेव माऽऽवाः। अहमन्नमन्नमदन्तमग्नि। पूर्वमग्नेरपि दहत्यन्नम्। यत्तौ हांसाते अहमुत्तरेषु। व्यात्तमस्य पशवः सुजम्भम्। पश्यन्ति धीराः प्रचरन्ति पाकाः। जहाम्यन्यन्न जहाम्यन्यम्। अहमन्नं वशमिच्चरामि॥५९॥

समानमर्थं पर्येमि भुञ्जत्। को मामन्नं मनुष्यो दयेत। पराके अन्नं निहितं लोक एतत्। विश्वैर्देवैः पितृभिर्गुप्तमन्नम्। यदद्यतं लुप्यते यत्परोप्यते। शततमी सा तनूर्मे बभूव।

महान्तौ चरु संकृद्गुणेन पप्रौ। दिवं च पृश्निं पृथिवीं च साकम्। तत्सम्पिबन्तो न
मिनन्ति वेधसः। नैतद्भूयो भवति नो कनीयः॥६०॥

अन्नं प्राणमन्नमपानमाहुः। अन्नं मृत्युं तमु जीवातुमाहुः। अन्नं ब्रह्माणो जुरसं वदन्ति।
अन्नमाहुः प्रजननं प्रजानाम्। मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः। सत्यं ब्रवीमि वध इत्थं तस्य।
नार्यमणं पुष्यति नो सखायम्। केवलाघो भवति केवलादी। अहं मेघः स्तनयन्वर्षत्रस्मि।
मामदन्त्यहमब्ध्यन्यान्॥६१॥

अहं सदमृतो भवामि। मदादित्या अधि सर्वं तपन्ति। देवीं वाचमजनयन्त
यद्वाग्वदन्ती। अनन्तामन्तादधि निर्मितां महीम्। यस्यां देवा अंधधुर्भोजनानि। एकाक्षरां
द्विपदां षट्पदां च। वाचं देवा उप जीवन्ति विश्वे। वाचं देवा उप जीवन्ति विश्वे। वाचं
गन्धर्वाः पशवो मनुष्याः। वाचीमा विश्वा भुवनान्यर्पिता॥६२॥

सा नो हवं जुषतामिन्द्रपत्नी। वागक्षरं प्रथमजा ऋतस्य। वेदानां माताऽमृतस्य
नभिः। सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। अवन्ती देवी सुहवा मे अस्तु। यामृषयो मन्त्रकृतो
मनीषिणः। अन्वेच्छं देवास्तपसा श्रमेण। तान्देवीं वाचं हविषा यजामहे। सा नो दधातु
सुकृतस्य लोके। चत्वारि वाक्परिमिता पदानि॥६३॥

तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः। गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति। तुरीयं वाचो मनुष्या
वदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः समिध्यते। श्रद्धया विन्दते हविः। श्रद्धां भगस्य मूर्धनि। वचसा
वैदयामसि। प्रियं श्रद्धे ददतः। प्रियं श्रद्धे दिदांसतः। प्रियं भोजेषु यज्वंसु॥६४॥

इदं म उदितं कृधि। यथा देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे। एवं भोजेषु यज्वंसु।
अस्माकमुदितं कृधि। श्रद्धां देवा यजमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धां हृदय्या-
ऽऽकृत्या। श्रद्धया हूयते हविः। श्रद्धां प्रातरह्वामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धां सूर्यस्य निमृचि। श्रद्धे श्रद्धापयेह मा। श्रद्धा देवानधि
वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगत्। श्रद्धां कामस्य मातरम्। हविषां वर्धयामसि। ब्रह्म जज्ञानं
प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमतः सुरुचौ वेन आवः। स बुध्निया उप मा अस्य विष्ठाः॥६६॥

सतश्च योनिमसंतश्च विवः। पिता विराजामृषभो रयीणाम्। अन्तरिक्षं विश्वरूप
आविवेश। तमकैरभ्यर्चन्ति वत्सम्। ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः। ब्रह्म देवानंजनयत्।

ब्रह्म विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण आत्मना। अन्तरस्मिन्निमे
लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्। तेन कोऽरहति स्पर्धितुम्।
ब्रह्मन्देवास्रयस्त्रिंशत्। ब्रह्मन्निन्द्रप्रजापती। ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः
समाहिता। चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्नयः। इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतं पिबन्ब्रजरे
सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्मं समिद्धंवत्याहुतीनाम्। आ गावो अगमन्नुत भद्रमक्रन्। सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे।
प्रजावतीः पुरुषा इह स्युः। इन्द्राय पूर्वोरुषसो दुर्हानाः। इन्द्रो यज्वने पृणते च शिक्षति।
उपेददाति न स्वं मुषायति। भूयोभूयो रयिमिदस्य वर्धयन्। अभिन्ने खिले नि दधाति
देवयुम्। न ता नशन्ति न ता अवा॥६९॥

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः। इमा या गावः
सजनासु इन्द्रः। इच्छामीद्धुदा मनसा चिदिन्द्रम्। यूयं गावो मेदयथा कृशं चित्। अश्लीलं
चित्कृणुथा सुप्रतीकम्। भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचः। बृहद्वो वयं उच्यते सभासु। प्रजावतीः
सूयवसं रिशन्तीः। शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः। मा वः स्तेन ईशत् माऽघशंसः। परि
वो हेती रुद्रस्य वृज्यात्। उपेदमुपपर्वनम्। आसु गोषूपपृच्यताम्। उपरिषभस्य रेतांसि।
उपेन्द्र तव वीर्ये॥७०॥

चरामि कनीयोऽन्यानपिता पदानि यज्वंसु हवामहे विष्ठा लोकाः सुवीरमवा पिबन्तीः पद्वि॥१२॥ [८]

ता सूर्याचन्द्रमसां विश्वभृत्तमा मुहत्। तेजो वसुमद्राजतो दिवि। सामात्माना चरतः
सामचारिणा। ययोर्ब्रतं न ममे जातु देवयोः। उभावन्तौ परि यात अम्या। दिवो न
रश्मीःस्तनुतो व्यर्णवे। उभा भुवन्ती भुवना कविक्रतू। सूर्या न चन्द्रा चरतो हुतामती।
पती द्युमद्विश्वविदा उभा दिवः। सूर्या उभा चन्द्रमसा विचक्षणा॥७१॥

विश्ववारा वरिवोभा वरेण्या। ता नोऽवतं मतिमन्ता महिब्रता। विश्ववपरी प्रतरणा
तरन्ता। सुवर्विदा दृशये भूरिरश्मी। सूर्या हि चन्द्रा वसु त्वेषदर्शता। मनस्विनोभानुचरतोनु
सन्दिवम्। अस्य श्रवो नद्यः सप्त बिभ्रति। द्यावा क्षामा पृथिवी दर्शतं वपुः। अस्मे
सूर्याचन्द्रमसाऽभिचक्षौ। श्रद्धेकमिन्द्र चरतो विचर्तुरम्॥७२॥

पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परिं यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि
चष्टे। ऋतून्यो विदधञ्जायते पुनः। हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासां राजा। यासां देवाः
शिवेन मा चक्षुषा पश्यत। आपो भद्रा आदित्यश्यामि। नासंदासीन्नो सदासीत्तदानीम्।
नासीद्रजो नो व्योमा परो यत्। किमावरीवः कुह कस्य शर्मन्॥७३॥

अम्भः किमासीद्ग्रहं गभीरम्। न मृत्युरमृतं तर्हि न। रात्रिया अहं आसीत्प्रकेतः।
आनीदवातश्च स्वधया तदेकम्। तस्माद्धान्यं न परः किं च नाऽऽस। तम आसीत्तमसा
गूढमग्रे प्रकेतम्। सलिलश्च सर्वमा इदम्। तुच्छेनाभ्वपिहितं यदासीत्। तमसस्तन्महिना
जायतैकम्। कामस्तदग्रे समवर्तताधि॥७४॥

मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीप्या क्वयो
मनीषा। तिरश्चीनो विततो रश्मिरेषाम्। अधः स्विदासी(३)दुपरिं स्विदासी(३)त्। रेतोधा
आसन्महिमानं आसन्। स्वधा अवस्तात्प्रयतिः परस्तात्। को अद्धा वैद क इह प्र वौचत्।
कुत आजात। कुत इयं विसृष्टिः। अर्वाग्देवा अस्य विसर्जनाय॥७५॥

अथा को वैद यत आबभूव। इयं विसृष्टिर्यत आबभूव। यदि वा दधे यदि वा न।
यो अस्याध्यक्षः परमे व्योमन्। सो अङ्ग वैद यदि वा न वेद। किंस्विद्वनङ्क उ स वृक्ष
आसीत्। यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो मनसा पृच्छतेदुतत्। यदध्यतिष्ठद्भुवनानि
धारयन्। ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्॥७६॥

यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो मनसा विब्रवीमि वः। ब्रह्माध्यतिष्ठद्भुवनानि
धारयन्। प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रश्च हवामहे। प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना। प्रातर्भगं पूषणं
ब्रह्मणस्पतिम्। प्रातः सोममुत रुद्रश्च हुवेम। प्रातर्जितं भगमुग्रश्च हुवेम। वयं पुत्रमदितेयो
विधृता। आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चित्॥७७॥

राजा चिद्यं भगं भक्षीत्याह। भग प्रणेतर्भग सत्यराधः। भगेमां धियमुदव ददन्नः।
भग प्र णो जनय गोभिरश्वैः। भग प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानीं भगवन्तः स्याम। उत
प्रपित्व उत मध्ये अह्नाम्। उतोदिता मघवन्सूर्यस्य। वयं देवानां सुमतौ स्याम। भग
एव भगवांश्च अस्तु देवाः॥७८॥

तेन वयं भगवन्तः स्याम। तं त्वां भग सर्वं इज्जोहवीमि। स नो भग पुर एता

भवेह। समध्वरायोषसो नमन्त। दधिक्रावैव शुचये पदाय। अर्वाचीनं वसुविदं भगं नः।
 रथमिवाश्वां वाजिन आवहन्तु। अश्वावतीर्गोमतीर्न उपासः। वीरवतीः सदमुच्छन्तु भद्राः।
 घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीनाः। यं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥७९॥

विचक्षणा विचतुरं शर्मन्नधि विसर्जनाय ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्तुर्गर्धिदेवाः प्रपीना एकं च॥९॥ [९]

पीवौन्नान्ते शुक्रासः सोमो धेनुमिन्द्रस्तरं स्वाञ्छ्विमा देवो यातु सूर्यो देवोमहमस्मि ता सूर्याचन्द्रमसा नवं॥९॥
 पीवौन्नामग्ने त्वं पारयानाधृष्यः शुचिं नु विश्रयमाणो दिवो रुक्मोऽन्नं प्राणमन्नन्ता सूर्याचन्द्रमसा नवंसततिः॥७९॥
 पीवौन्नां यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्निर्नः॑ पा॒तु कृ॒त्तिकाः॑ । नक्ष॑त्रं दे॒वमिन्द्रि॑यम् । इ॒दमा॑सां वि॒चक्ष॑णम् । ह॒विरा॑सं जु॒होत॑न ।
यस्य॑ भा॒न्ति र॒श्मयो॑ यस्य॑ के॒तवः॑ । यस्ये॒मा वि॒श्वा भु॑वंना॒नि सर्वा॑ । स कृ॒त्तिकाभि॑-
र॒भिसं॑वसा॒नः । अ॒ग्निर्नो॑ दे॒वः सु॑वि॒ते द॑धातु । प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी वै॒तु प॒त्नी । वि॒श्वरू॑पा बृ॒हती
चि॒त्रभा॑नुः ॥ १ ॥

सा नो॑ य॒ज्ञस्य॑ सु॒वि॒ते द॑धातु । यथा॑ जी॒वेम॑ श॒रदः॑ सर्वा॑राः । रोहि॒णी दे॒व्युद॑गात्पु॒रस्ता॑त् ।
वि॒श्वा रू॒पाणि॑ प्रति॒मोद॑माना । प्र॒जाप॑ति॒र॒ ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्ती । प्रि॒या दे॒वाना॑मुप॑यातु य॒ज्ञम् ।
सोमो॑ राजा॒ मृग॑शी॒रुषेण॑ आगन् । शि॒वं नक्ष॑त्रं प्रि॒यम॑स्य॒ धाम॑ । आ॒प्याय॑मानो बहु॒धा जने॑षु ।
रेतः॑ प्र॒जां यज॑माने दधातु ॥ २ ॥

यत्ते॑ नक्ष॑त्रं मृ॒गशी॒रुषम॑स्ति । प्रि॒य॒रंज॑न् प्रि॒यत॑मं प्रि॒याणा॑म् । तस्मै॑ ते सोम॒ ह॒विषा॑
विधे॒मा । शं न॑ ए॒धि द्वि॒पदे॑ शं चतु॑ष्पदे । आ॒र्द्रया॑ रु॒द्रः प्रथ॑मा न ए॒ति । श्रेष्ठो॑ दे॒वानां॑
पति॑र॒घ्नियाना॑म् । नक्ष॑त्रमस्य॒ ह॒विषा॑ विधे॒मा । मा नः॑ प्र॒जा॒रि॒षन्मो॑त वी॒रान् । हे॒ती
रु॒द्रस्य॑ परि॑ णो वृ॒णक्तु॑ । आ॒र्द्रा नक्ष॑त्रं जुष॒ता॒ ह॒विर्नः॑ ॥ ३ ॥

प्र॒मुञ्च॑मानो दुरि॒तानि॑ वि॒श्वा । अपा॑घश॒रं स॒न्नुद॑तामरा॒तिम् । पुन॑र्नो दे॒व्यदि॑तिः स्पृ॒णोतु॑ ।
पुन॑र्वसू नः पुन॑रेता॒ य॒ज्ञम् । पुन॑र्नो दे॒वा अ॒भिय॑न्तु॒ सर्वे॑ । पुनः॑ पुन॒र्वो ह॒विषा॑ य॒जामः॑ ।
ए॒वा न दे॒व्यदि॑तिर॒नर्वा॑ । वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री जग॑तः प्र॒तिष्ठा॑ । पुन॑र्वसू ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्ती । प्रि॒यं
दे॒वाना॑मप्ये॒तु पा॑थः ॥ ४ ॥

बृ॒हस्प॑तिः प्रथ॒मं जा॑यमानः । ति॒ष्यं नक्ष॑त्रम॒भि सम्ब॑भूव । श्रेष्ठो॑ दे॒वानां॑ पृ॒तना॑सु जि॒ष्णुः ।
दि॒शोऽनु॑ सर्वा॒ अभ॑यं नो अस्तु । ति॒ष्यः पु॒रस्ता॑दुत म॒ध्यतो॑ नः । बृ॒हस्प॑तिर्नः परि॑ पातु
प॒श्चात् । बा॒धेतां॑ द्वेषो॒ अभ॑यं कृ॒णुता॑म् । सु॒वीर्य॑स्य॒ पत॑यः स्याम । इ॒द॒र॒र्षेभ्यो॑ ह॒विर॑स्तु
जुष्ट॑म् । आ॒श्रेषा॑ येषा॒मनु॑यन्ति॒ चेत्तः॑ ॥ ५ ॥

ये अ॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीं क्षि॑यन्ति । ते नः॑ सर्पा॒सो ह॒वमा॑गमि॒ष्ठाः । ये रो॑च॒ने सूर्य॑स्यापि॒

सर्पाः। ये दिवं देवीमनु सञ्चरन्ति। येषामाश्रेषा अनुयन्ति कामम्। तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमञ्जुहोमि। उपहृताः पितरो ये मघासु। मनोजवसः सुकृतः सुकृत्याः। ते नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः। स्वधाभिर्यज्ञं प्रयतं जुषन्ताम्॥६॥

ये अग्निदग्धा येऽनग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरः क्षियन्ति। याश्च विद्म या उ च न प्रविद्म। मघासु यज्ञं सुकृतं जुषन्ताम्। गवां पतिः फल्गुनीनामसि त्वम्। तदयमन्वरुणमित्र चारुं। तं त्वा वयं संनितारं सनीनाम्। जीवा जीवन्तमुप संविशेम। येनेमा विश्वा भुवनानि सञ्जिता। यस्य देवा अनु सं यन्ति चेतः॥७॥

अर्यमा राजाऽजरस्तुविष्मान्। फल्गुनीनामृषभो रौरवीति। श्रेष्ठो देवानां भगवो भगासि। तत्त्वा विदुः फल्गुनीस्तस्य वित्तात्। अस्मभ्यं क्षत्रमजरं सुवीर्यम्। गोमदश्ववदुप सन्नुदेह। भगो ह दाता भग इत्प्रदाता। भगो देवीः फल्गुनीरा विवेश। भगस्येत्तं प्रसवं गमेम। यत्र देवैः संधमादं मदेम॥८॥

आयातु देवः संवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन। वहन् हस्तं सुभगं विद्वन्नापंसम्। प्रयच्छन्तं पपुंरिं पुण्यमच्छं। हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन प्रतिगृणीम एनत्। दातारमद्य संविता विदेय। यो नो हस्ताय प्रसुवाति यज्ञम्। त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभं संसं युवतिं रोचमानाम्॥९॥

निवेशयन्नमृतान्मर्त्यांश्च। रूपाणि पिंशन् भुवनानि विश्वा। तन्नस्त्वष्टा तदु चित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नः प्रजां वीरवतीं सनोतु। गोभिर्नो अश्वैः समनक्तु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्ठाम्। तिग्मशृङ्गो वृषभो रोरुवाणः। समीरयन् भुवना मातरिश्वा। अप द्वेषांसि नुदतामरातीः॥१०॥

तन्नो वायुस्तदु निष्ठ्यां शृणोतु। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। यथा तरैम दुरितानि विश्वा। दूरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः। तदिन्द्राग्नी कृणुतां तद्विशाखे। तन्नो देवा अनुमदन्तु यज्ञम्। पश्चात् पुरस्तादभयं नो अस्तु। नक्षत्राणामधिपत्नी विशाखे। श्रेष्ठाविन्द्राग्नी भुवनस्य गोपौ॥११॥

विषूचः शत्रूनप बाधमानौ। अप क्षुधं नुदतामरातिम्। पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तात्। उन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय। तस्या देवा अधि संवसन्तः। उत्तमे नाकं इह मादयन्ताम्। पृथ्वी सुवर्चा युवतिः सजोषाः। पौर्णमास्युदगाच्छोभमाना। आप्याययन्ती दुरितानि विश्वा।

उरुं दुहां यजमानाय यज्ञम्॥१२॥

चित्रभानुर्यजमाने दधातु हविर्नः पाथक्षेतो जुषन्ताश्चेतो मदम् रोचमानामरातीर्गोपो यज्ञम्॥१२॥ [१]

ऋद्ध्यास्मं हव्यैर्नमसोपसद्यां मित्रं देवं मित्रधेयं नो अस्तु। अनूराधान् हविषां वर्धयन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। चित्रं नक्षत्रमुदगात्पुरस्तात्। अनूराधास इति यद्वदन्ति। तन्मित्रं एति पृथिभिर्देवयानैः। हिरण्ययेर्विततैरन्तरिक्षे। इन्द्रो ज्येष्ठामनु नक्षत्रमेति। यस्मिन्वृत्रं वृत्रतूर्यं ततारं॥१३॥

तस्मिन्वयममृतं दुहांनाः। क्षुधं तरेम दुरितं दुरिष्टिम्। पुरन्दराय वृषभाय धृष्णवे। अषाढाय सहमानाय मीढुषे। इन्द्राय ज्येष्ठा मधुमद्दुहांना। उरुं कृणोतु यजमानाय लोकम्। मूलं प्रजां वीरवतीं विदेय। पराच्येतु निर्ऋतिः पराचा। गोभिर्नक्षत्रं पशुभिः समक्तम्। अहर्भूयाद्यजमानाय मह्यम्॥१४॥

अहर्नो अद्य सुविते दधातु। मूलं नक्षत्रमिति यद्वदन्ति। पराचीं वाचा निर्ऋतिं नुदामि। शिवं प्रजायै शिवमस्तु मह्यम्। या दिव्या आपः पर्यसा सम्बभूवुः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। यासामषाढा अनुयन्ति कामम्। ता न आपः शः स्योना भवन्तु। याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत प्रांसचीर्याः॥१५॥

यासामषाढा मधुं भक्षयन्ति। ता न आपः शः स्योना भवन्तु। तन्नो विश्वे उप शृण्वन्तु देवाः। तदषाढा अभिसंयन्तु यज्ञम्। तन्नक्षत्रं प्रथतां पशुभ्यः। कृषिर्वृष्टिर्यजमानाय कल्पताम्। शुभ्राः कन्या युवतयः सुपेशंसः। कर्मकृतः सुकृतो वीर्यावती। विश्वान् देवान् हविषां वर्धयन्ती। अषाढाः काममुप यान्तु यज्ञम्॥१६॥

यस्मिन् ब्रह्माऽभ्यजयत्सर्वमेतत्। अमुं च लोकमिदम् च सर्वम्। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विजित्य। श्रियं दधात्वहणीयमानम्। उभौ लोकौ ब्रह्मणा सञ्जिते। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विचष्टाम्। तस्मिन्वयं पृतनाः सञ्जयेम। तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। शृण्वन्ति श्रोणाममृतस्य गोपाम्। पुण्यामस्या उपशृणोमि वाचम्॥१७॥

महीं देवीं विष्णुपत्नीमजूर्याम्। प्रतीचीमेनां हविषां यजामः। त्रेधा विष्णुरुगुगयो विचक्रमे। महीं दिवं पृथिवीमन्तरिक्षम्। तच्छोणैतिश्रवं इच्छमाना। पुण्यं श्लोकं यजमानाय कृण्वती। अष्टौ देवा वसवः सोम्यासः। चतस्रो देवीरजराः श्रविष्ठाः। ते यज्ञं

पान्तु रजसः पुरस्तात्। संवत्सरीणममृतं स्वस्ति॥१८॥

यज्ञं नः पान्तु वसवः पुरस्तात्। दक्षिणतोऽभियन्तु श्रविष्ठाः। पुण्यं नक्षत्रमभि संविशाम। मा नो अरातिरघशः साऽगन्। क्षत्रस्य राजा वरुणोऽधिराजः। नक्षत्राणां शतभिषग्वसिष्ठः। तौ देवेभ्यः कृणुतो दीर्घमायुः। शतं सहस्रां भेषजानि धत्तः। यज्ञं नो राजा वरुण उपयातु। तन्नो विश्वे अभि संयन्तु देवाः॥१९॥

तन्नो नक्षत्रं शतभिषगजुषाणम्। दीर्घमायुः प्रतिरद्वेषजानि। अज एकपादुदंगात्पुरस्तात्। विश्वा भूतानि प्रति मोदमानः। तस्य देवाः प्रसवं यन्ति सर्वे। प्रोष्ठपदासो अमृतस्य गोपाः। विभ्राजमानः समिधान उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगन्धाम्। तं सूर्यं देवमजमेकपादम्। प्रोष्ठपदासो अनुयन्ति सर्वे॥२०॥

अहिर्बुध्नियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणाम्। तं ब्राह्मणाः सोमपाः सोम्यासः। प्रोष्ठपदासो अभि रक्षन्ति सर्वे। चत्वार एकमभि कर्म देवाः। प्रोष्ठपदास इति यान् वदन्ति। ते बुध्नियं परिषद्यं स्तुवन्तः। अहिं रक्षन्ति नमसोपसद्यं। पूषा रेवत्यन्वेति पन्थाम्। पुष्टिपती पशुपा वाजबस्त्यौ॥२१॥

इमानि हव्या प्रयता जुषाणा। सुगैर्नो यानैरुपयातां यज्ञम्। क्षुद्रान् पशून् रक्षतु रेवती नः। गावो नो अश्वाः अन्वेतु पूषा। अन्नं रक्षन्तौ बहुधा विरूपम्। वाजं सनुतां यजमानाय यज्ञम्। तदश्विनावश्वयुजोपयाताम्। शुभङ्गमिष्ठौ सुयमैभिरश्वैः। स्वं नक्षत्रं हविषा यजन्तौ। मध्वा सम्पृक्तौ यजुषा समन्तौ॥२२॥

यौ देवानां भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य गोपौ। तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्यां कृणुमोऽश्वयुग्भ्याम्। अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो राजा भगवान् विचष्टाम्। लोकस्य राजा महतो महान् हि। सुगं नः पन्थामभयं कृणोतु। यस्मिन्नक्षत्रे यम एति राजा। यस्मिन्नेनमभ्यर्षिश्चन्त देवाः। तदस्य चित्रं हविषा यजाम। अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। निवेशनी यतै देवा अदधुः॥२३॥

ततार महं प्रासचीर्या यान्तु यज्ञं वाचं स्वस्ति देवा अनुयन्ति सर्वे वाजबस्त्यौ समन्तौ देवास्त्रिणि च॥११॥

[२]

नवोनवो भवति जायमानो यमादित्या अंशुमाप्याययन्ति। ये विरूपे समनसा संव्ययन्ती। समानं तन्तुं परितातना तौ। विभू प्रभू अनुभू विश्वतो हुवे। ते नो नक्षत्रे

हवमागमेतम्। वयं देवी ब्रह्मणा संविदानाः। सुरत्नांसो देववीतिं दधानाः। अहोरात्रे हविषा वर्धयन्तः। अतिं पाप्मानमतिं मुक्त्वा गमेम। प्रत्युवदृश्यायती॥२४॥

व्युच्छन्तीं दुहिता दिवः। अपो मही वृणुते चक्षुषा। तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरीं। उदुस्त्रियाः सचते सूर्यः। सचा उद्यन्नक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च। सं भुक्तेन गमेमहि। तन्नो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेज उच्चरत्। उपयज्ञमिहागमत्॥२५॥

प्र नक्षत्राय देवाय। इन्द्रायेन्दुः हवामहे। स नः सविता सुवत्सनिम्। पुष्टिदां वीरवत्तमम्। उदुत्यं चित्रम्। अदितिर्न उरुष्यतु महीमूषु मातरम्। इदं विष्णुः प्रतद्विष्णुः। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनुनोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः स्विष्टम्॥२६॥

आयत्यंगमृष्टिष्टम्॥३॥

[३]

अग्निर्वा अंकामयत। अन्नादो देवानां स्यामिति। स एतमग्नये कृत्तिकाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै सोऽन्नादो देवानां भवत्। अग्निर्वै देवानां ननादः। यथा ह वा अग्निर्देवानां ननादः। एवम् ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा कृत्तिकाभ्यः स्वाहा। अम्बायै स्वाहा दुलायै स्वाहा। नितुल्यै स्वाहाऽभ्रयन्त्यै स्वाहा। मेघयन्त्यै स्वाहा वरुषयन्त्यै स्वाहा। चुपुणीकायै स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः परांचीरायन्। तासां रोहिणीमभ्यध्यायत्। सोऽकामयत। उप मा वर्तत। समैनया गच्छेयेति। स एतं प्रजापतये रोहिण्यै चरुं निरवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तत। समैनया गच्छत। उप ह वा एनं प्रियमावर्तते। सं प्रियेण गच्छते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा रोहिण्यै स्वाहा। रोचमानायै स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहेति॥२८॥

सोमो वा अंकामयत। ओषधीनां राज्यमभिजयेयमिति। स एतम् सोमाय मृगशीर्षाय श्यामाकं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स ओषधीनां राज्यमभ्यजयत्। समानानां ह वै राज्यमभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सोमाय स्वाहा मृगशीर्षाय स्वाहा। इन्वकाभ्यः स्वाहोषधीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥२९॥

रुद्रो वा अंकामयत। पशुमान्त्स्यामिति। स एतम् रुद्रायऽऽर्द्रायै प्रैयङ्गवं चरुं पर्यसि

निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। रुद्राय स्वाहाऽऽर्द्रायै स्वाहा। पिन्वमानायै स्वाहा पशुभ्यः स्वाहेति॥३०॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत्। साऽकामयत। ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत। प्रजायते ह वै प्रजायां पशुभिः। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्याम्। स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥३१॥

बृहस्पतिर्वा अकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये स्वाहा तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥३२॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवाः सर्पेभ्य आश्रेषाभ्य आज्यै करम्भं निरवपन्। तानेताभिरेव देवताभिरुपानयन्। एताभिर्ह वै देवताभिर्द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपनयति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सर्पेभ्यः स्वाहाऽऽश्रेषाभ्यः स्वाहा। दन्दशूकैभ्यः स्वाहेति॥३३॥

पितरो वा अकामयन्त। पितृलोकं ऋध्रुयामिति। त एतं पितृभ्यो मघाभ्यः पुरोडाशं षट्कपालं निरवपन्। ततो वै ते पितृलोकं आर्ध्रवन्। पितृलोके ह वा ऋध्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पितृभ्यः स्वाहा मघाभ्यः स्वाहाऽनघाभ्यः स्वाहाऽगदाभ्यः स्वाहाऽरुन्धतीभ्यः स्वाहेति॥३४॥

अर्यमा वा अकामयत। पशुमान्स्यामिति। स एतमर्यम्णे फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अर्यम्णे स्वाहा फल्गुनीभ्यां स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥३५॥

भगो वा अकामयत। भगी श्रेष्ठी देवानां स्यामिति। स एतं भगाय फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स भगी श्रेष्ठी देवानामभवत्। भगी ह वै श्रेष्ठी संमानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। भगाय स्वाहा फल्गुनीभ्यां स्वाहा। श्रेष्ठाय स्वाहेति॥३६॥

सविता वा अकामयत। श्रन्मे देवा दधीरन्। सविता स्यामिति। स एत९ सवित्रे हस्ताय पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपदाशूनां ब्रीहीणाम्। ततो वै तस्मै श्रद्धेवा अदधत। सविताऽभवत्। श्रद्धेवा अस्मै मनुष्या दधते। सविता संमानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सवित्रे स्वाहा हस्ताय। स्वाहा ददते स्वाहा पृणते। स्वाहा प्रयच्छते स्वाहा प्रतिगृभ्णते स्वाहेति॥३७॥

त्वष्टा वा अकामयत। चित्रं प्रजां विन्देयेति। स एतं त्वष्ट्रे चित्रायै पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै स चित्रं प्रजामविन्दत। चित्र९ ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। त्वष्ट्रे स्वाहा चित्रायै स्वाहा। चैत्राय स्वाहा प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वायुर्वा अकामयत। कामचारमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतद्वायवे निष्ठायै गृष्ट्ये दुग्धं पयो निरवपत्। ततो वै स कामचारमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। कामचार९ ह वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वायवे स्वाहा निष्ठायै स्वाहा। कामचाराय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥३९॥

इन्द्राग्नी वा अकामयेताम्। श्रेष्ठं देवानामभिजयेवेति। तावेतमिन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रेष्ठं देवानामभ्यजयताम्। श्रेष्ठ९ ह वै संमानानामभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राग्निभ्या९ स्वाहा विशाखाभ्या९ स्वाहा। श्रेष्ठाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४०॥

अथेतत्पौर्णमास्या आज्यं निरवपति। कामो वै पौर्णमासी। काम आज्यम्। कामेनैव काम९ समर्धयति। क्षिप्रमेन९ सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति। पौर्णमास्यै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥४१॥

अग्निः पञ्चदश प्रजापतिः षोडश सोम एकादश रुद्रो दशर्षेकादश बृहस्पतिर्दश देवामुरा नवं पितर एकादशार्यमा भगो दश दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी दश दशाथेतत्पौर्णमास्या अष्टौ पञ्चदश॥१५॥

[४]

मित्रो वा अकामयत। मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतं मित्रायांनूराधेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स मित्रधेयमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। मित्रधेय९ ह वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। मित्राय स्वाहाऽनूराधेभ्यः स्वाहा। मित्रधेयाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४२॥

इन्द्रो वा अकामयत। ज्यैष्ठ्यं देवानामभिजयेयमिति। स एतमिन्द्राय ज्यैष्ठ्यायै

पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपन्महाव्रीहीणाम्। ततो वै स ज्यैष्ठ्यं देवानामभ्यजयत्। ज्यैष्ठ्यं ह वै समानानामभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राय स्वाहा ज्यैष्ठ्याय स्वाहा। ज्यैष्ठ्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४३॥

प्रजापतिर्वा अकामयत्। मूलं प्रजां विन्देयेति। स एतं प्रजापतये मूलाय चरुं निरवपत्। ततो वै स मूलं प्रजामविन्दत्। मूलं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा मूलाय स्वाहा। प्रजायै स्वाहेति॥४४॥

आपो वा अकामयन्त। समुद्रं काममभिजयेमेति। ता एतमुद्ध्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै ताः समुद्रं काममभ्यजयन्। समुद्रं ह वै काममभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अद्भ्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। समुद्राय स्वाहा कामाय स्वाहा। अभिजित्यै स्वाहेति॥४५॥

विश्वे वै देवा अकामयन्त। अनपज्यं जयेमेति। त एतं विश्वेभ्यो देवेभ्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै तेऽनपज्यमजयन्। अनपज्यं ह वै जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। अनपज्याय स्वाहा जित्यै स्वाहेति॥४६॥

ब्रह्म वा अकामयत्। ब्रह्मलोकमभिजयेयमिति। तदेतं ब्रह्मणेऽभिजिते चरुं निरवपत्। ततो वै तद्ब्रह्मलोकमभ्यजयत्। ब्रह्मलोकं ह वा अभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। ब्रह्मणे स्वाहाऽभिजिते स्वाहा। ब्रह्मलोकाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४७॥

विष्णुर्वा अकामयत्। पुण्यं श्लोकं शृण्वीय। न मां पापी कीर्तिरागच्छेदिति। स एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशं त्रिकपालं निरवपत्। ततो वै स पुण्यं श्लोकं शृणुत्। नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यं ह वै श्लोकं शृणुते। नैनं पापी कीर्तिरागच्छति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा श्रोणायै स्वाहा। श्लोकाय स्वाहा श्रुताय स्वाहेति॥४८॥

वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रं ह वै समानानां

पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वसुभ्यः स्वाहा श्रविष्ठाभ्यः स्वाहा। अग्राय स्वाहा परीत्यै स्वाहेति॥४९॥

इन्द्रो वा अकामयत। दृढोऽशिथिलः स्यामिति। स एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं दशकपालं निरवपत्कृष्णानां व्रीहीणाम्। ततो वै स दृढोऽशिथिलोऽभवत्। दृढो ह वा अशिथिलो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा शतभिषजे स्वाहा। भेषजेभ्यः स्वाहेति॥५०॥

अजो वा एकपादकामयत। तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतमजायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यभवत्। तेजस्वी ह वै ब्रह्मवर्चसी भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अजायैकपदे स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। तेजसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥५१॥

अहिर्वै बुध्रियाकामयत। इमां प्रतिष्ठां विन्देयेति। स एतमहये बुध्रियाय प्रोष्ठपदेभ्यः पुरोडाशं भूमिकपालं निरवपत्। ततो वै स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। इमां ह वै प्रतिष्ठां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अहये बुध्रियाय स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥५२॥

पूषा वा अकामयत। पशुमान्त्स्यामिति। स एतं पूष्णे रेवत्यै चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पूष्णे स्वाहा रेवत्यै स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥५३॥

अश्विनौ वा अकामयेताम्। श्रोत्रस्विनावबधिरो स्यावेति। तावेतमश्विभ्यामश्वयुग्भ्यां पुरोडाशं द्विकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रोत्रस्विनावबधिरावभवताम्। श्रोत्रस्वी ह वा अबधिरो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अश्विभ्यां स्वाहाऽश्वयुग्भ्यां स्वाहा। श्रोत्राय स्वाहा श्रुत्यै स्वाहेति॥५४॥

यमो वा अकामयत। पितृणां राज्यमभिजयेयमिति। स एतं यमायापभरणीभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स पितृणां राज्यमभ्यजयत्। समानानां ह वै राज्यमभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। यमाय स्वाहाऽपभरणीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥५५॥

अथैतदमावास्याया आज्यं निर्वपति। कामो वा अमावास्या। काम आज्यम्। कामेनैव कामं समर्धयति। क्षिप्रमेनं सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति। अमावास्यायै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥५६॥

मित्र इन्द्रः प्रजापतिर्दश दशापृ एकादश विश्वे ब्रह्म दशदश विष्णुस्त्रयोदश वसव इन्द्रोऽजोऽहिर्वै बुध्रियः पूषाऽश्विनौ यमो दश दशाथैतदमावास्याया अष्टौ पञ्चदश॥५७॥

[५]

चन्द्रमा वा अकामयत। अहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्त्संवत्सरमात्वा। चन्द्रमसः सायुज्यं सलोकतामाप्नुयामिति। स एतं चन्द्रमसे प्रतीदृश्यायै पुरोडाशं पञ्चदशकपालं निर्वपत्। ततो वै सौहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्त्संवत्सरमात्वा। चन्द्रमसः सायुज्यं सलोकतामाप्नोत्। अहोरात्रान् ह वा अर्धमासान्मासानृतून्त्संवत्सरमात्वा। चन्द्रमसः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। चन्द्रमसे स्वाहा प्रतीदृश्यायै स्वाहा। अहोरात्रेभ्यः स्वाहाऽर्धमासेभ्यः स्वाहा। मासेभ्यः स्वाहर्तुभ्यः स्वाहा। संवत्सराय स्वाहेति॥५७॥

अहोरात्रे वा अकामयेताम्। अत्यहोरात्रे मुच्येवहि। न नांवहोरात्रे आप्रुयातामिति। ते एतमहोरात्राभ्यां चरुं निर्वपताम्। द्वयानां व्रीहीणाम्। शुक्लानां च कृष्णानां च। स्वात्योर्दुग्धे। श्वेतायै च कृष्णायै च। ततो वै ते अत्यहोरात्रे अमुच्येते। नैनं अहोरात्रे आप्रुताम्। अति ह वा अहोरात्रे मुच्यते। नैनमहोरात्रे आप्रुतः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अहे स्वाहा रात्रियै स्वाहा। अतिमुक्त्यै स्वाहेति॥५८॥

उषा वा अकामयत। प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगा स्यामिति। सैतमुषसे चरुं निर्वपत्। ततो वै सा प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगाऽभवत्। प्रियो ह वै समानानां सुभगो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा। व्यूषुष्यै स्वाहा व्युच्छन्त्यै स्वाहा। व्युष्टायै स्वाहेति॥५९॥

अथैतस्मै नक्षत्राय चरुं निर्वपति। यथा त्वं देवानामसि। एवमहं मनुष्याणां भूयासमिति। यथा ह वा एतद्देवानाम्। एव ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। नक्षत्राय स्वाहोर्देष्ट्यते स्वाहा। उद्यते स्वाहोर्दिताय स्वाहा। हरसे स्वाहा भरसे स्वाहा। भ्राजसे स्वाहा तेजसे स्वाहा। तपसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥६०॥

सूर्यो वा अकामयत्। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा स्यामिति। स एतः सूर्याय नक्षत्रेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स नक्षत्राणां प्रतिष्ठाऽभवत्। प्रतिष्ठा ह वै समानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सूर्याय स्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहा। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६१॥

अथैतमदित्यै चरुं निरवपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६२॥

अथैतं विष्णवे चरुं निरवपति। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्तः प्रति तिष्ठति। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा यज्ञाय स्वाहा। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६३॥

चन्द्रमाः पञ्चदशाहोरात्रे सप्तदशोपा एकादशाथैतस्मै नक्षत्राय त्रयोदश सूर्यो दशाथैतमदित्यै पञ्चाथैतं विष्णवे षट्थस्मै (सविताऽऽशूनां व्रीहीणामिन्द्रो महाव्रीहीणामिन्द्रः कृष्णानां व्रीहीणामहोरात्रे द्वयानां व्रीहीणाम्। पितरः षट्पादः सविता द्वादशकपालमिन्द्राग्री एकादशकपालमिन्द्रः एकादशकपालमिन्द्रो दशकपालं विष्णुस्त्रिकपालमहिर्भूमिकपालमश्विनौ द्विकपालं चन्द्रमाः पञ्चदशकपालमग्निस्त्वष्टा वसवोऽष्टाकपालमन्यत्रं चरुम्। रुद्रोऽयमा पूषा पशुमान्श्च्यः सोमो रुद्रो बृहस्पतिः पर्यसि वायुः पयः सोमो वायुरिन्द्राग्री मित्र इन्द्र आपो ब्रह्म यमोऽभिजित्यै त्वष्टा प्रजापतिः प्रजायै पौर्णमास्या अमावास्याया अगत्यै विश्वे जित्या अश्विनो श्रुत्यै। ब्रह्म तदेतं विष्णुः स एतं वायुः स एतदापस्ताः। पितरो विश्वे वसवोऽकामयन्त मेति त एतन्निरवपन्। आपोऽकामयन्त मेति ता एतन्निरवपन्। इन्द्राग्री अश्विनावकामयेतां वेति तावेतन्निरवपताम्। अहोरात्रे वा अकामयेतामिति ते एतन्निरवपताम्। अन्यत्राकामयेतेति स एतन्निरवपत्। इन्द्राग्री श्रेष्ठमिन्द्रो ज्यैष्ठमिन्द्रो दृढः। अहिः सूर्योऽदित्यै विष्णवे प्रतिष्ठायै। सोमो यमः समानानाम्। अग्निर्न रीरिषदन्यत्र रीरिषः॥॥७॥

[६]

अग्निर्न ऋध्यास्म नवोनवोऽग्निर्मित्रश्चन्द्रमाः षट्॥६॥

अग्निर्नस्तत्रो वायुरहिर्बुध्नियं ऋक्षा वा इयमथैतत्पौर्णमास्या अजो वा एकपाथसूर्यस्त्रिपष्टिः॥६३॥

अग्निर्नः पातु प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

तृतीयस्यामितो दिवि सोमं आसीत्। तं गायत्र्याऽहरत्। तस्य पूर्णमच्छिद्यत। तत्पूर्णोऽभवत्। तत्पूर्णस्य पूर्णत्वम्। ब्रह्म वै पूर्णः। यत्पूर्णशाखायां वृत्सानपाकरोति। ब्रह्मणैवैनानपाकरोति। गायत्रो वै पूर्णः। गायत्राः पशवः॥१॥

तस्मात्त्रीणित्रीणि पूर्णस्य पलाशानि। त्रिपदां गायत्री। यत्पूर्णशाखायां गाः प्रार्पयति। स्वयैवैनां देवतया प्रार्पयति। यं कामयेतापशुः स्यादिति। अपूर्णान्तस्मै शुष्काग्रामाहरेत्। अपशुरेव भवति। यं कामयेत पशुमान्त्स्यादिति। बहुपूर्णान्तस्मै बहुशाखामाहरेत्। पशुमन्तमेवैनं करोति॥२॥

यत्प्राचीमा हरेत्। देवलोकमभि जयेत्। यदुदीचीं मनुष्यलोकम्। प्राचीमुदीचीमा हरति। उभयोर्लोकयोरभिजित्यै। इषे त्वोर्जे त्वेत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। वायवः स्थेत्याह। वायुर्वा अन्तरिक्षस्याध्यक्षाः। अन्तरिक्षदेवत्याः खलु वै पशवः॥३॥

वायवं एवेनान्परि ददाति। प्र वा एनानेतदा करोति। यदाहं। वायवः स्थेत्युपायवः स्थेत्याह। यजमानायैव पशूनुप ह्वयते। देवो वः सविता प्रार्पयत्वित्याह प्रसूत्यै। श्रेष्ठतमाय कर्मण इत्याह। यज्ञो हि श्रेष्ठतमं कर्म। तस्मादेवमाह। आप्यायध्वमग्निया देवभागमित्याह॥४॥

वृत्सेभ्यश्च वा एताः पुरा मनुष्येभ्यश्चाप्यायन्त। देवेभ्य एवैना इन्द्रायाप्याययति। ऊर्जस्वतीः पर्यस्वतीरित्याह। ऊर्जं हि पर्यः सम्भरन्ति। प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा इत्याह प्रजात्यै। मा वः स्तेन ईशत् माऽघशंसु इत्याह गुप्त्यै। रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणुक्तित्याह। रुद्रादेवैनास्त्रायते। ध्रुवा अस्मिन्गोपतौ स्यात् बह्वीरित्याह। ध्रुवा एवास्मिन्बह्वीः करोति॥५॥

यजमानस्य पशून्पाहीत्याह। पशूनां गोपीथाय। तस्मात्त्सायं पशव उपसमावर्तन्ते। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥६॥

पशवः करोति पशवो देवभागमित्याह करोति नव च॥६॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यश्वपुरुशुमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। यो वा ओषधीः पर्वशो वेद। नैनाः स हि नस्ति। प्रजापतिर्वा ओषधीः पर्वशो वेद। स एना न हि नस्ति। अश्वपुर्वा बरुहिरच्छेति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनिर्त्वाय॥७॥

ओषधीनामहिंसायै। यज्ञस्य घोषदसीत्याह। यजमान एव रयिं दधाति। प्रत्युष्टः रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। प्रेयमंगाद्विषणां बरुहिरच्छेत्याह। विद्या वै धिषणा। विद्ययैवैनदच्छेति। मनुना कृता स्वधया वितष्टेत्याह। मानवी हि परशुः स्वधाकृता॥८॥

त आवहन्ति कवयः पुरस्तादित्याह। शुश्रुवांसो वै कवयः। यज्ञः पुरस्तात्। मुखत एव यज्ञमा रभते। अथो यदेतदुक्ता यतः कुतश्चा हरति। तत्प्राच्या एव दिशो भवति। देवेभ्यो जुष्टमिह बरुहिरासद् इत्याह। बरुहिषः समृद्धौ। कर्मणोऽनपराधाय। देवानां परिषृतमसीत्याह॥९॥

यद्वा इदं किं च। तद्देवानां परिषृतम्। अथो यथा वस्यसे प्रतिप्रोच्याहेदं करिष्यामीति। एवमेव तदध्वर्युर्देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य बरुहिर्दाति। आत्मनोऽहिंसायै। यावतः स्तम्बान्परिदिशेत्। यत्तेषामुच्छिष्टं प्यात्। अति तद्यज्ञस्य रेचयेत्। एकं स्तम्बं परिदिशेत्। तं सर्वं दायात्॥१०॥

यज्ञस्थानतिरेकाय। वरुषवृद्धमसीत्याह। वरुषवृद्धा वा ओषधयः। देवंबरुहिरित्याह। देवेभ्य एवैनत्करोति। मा त्वाऽन्वङ्गा तिर्यगित्याहाहिंसायै। पर्व ते राध्यासमित्याहर्ध्या। आच्छेत्ता ते मा रिषमित्याह। नास्याऽऽत्मनो मीयते। य एवं वेद॥११॥

देवंबरुहिः शतवल्शं विरोहेत्याह। प्रजा वै बरुहिः। प्रजानां प्रजननाय। सहस्रवल्शं वि वयं रुहेमेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। पृथिव्याः सम्पृचः पाहीत्याह प्रतिष्ठित्यै। अयुङ्गायुङ्गान्मुष्टीं लुनोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। सुसम्भृता त्वा सम्भरामीत्याह। ब्रह्मणैवैनत्सम्भरति॥१२॥

अदित्यै रास्नाऽसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनद्रास्नां करोति। इन्द्राण्यै सन्नहनमित्याह। इन्द्राणी वा अग्ने देवतानां समनह्यता साऽऽघ्नोत्। ऋद्धौ सन्नह्यति।

प्रजा वै ब्रूहिः। प्रजानामपरावापाय। तस्मात्स्त्रावसन्तताः प्रजा जायन्ते॥१३॥

पृषा तै ग्रन्थिं ग्रन्थात्त्वित्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। स ते मास्थादित्याहाहिः सायै। पश्चात्प्राश्चमुपगूहति। पश्चाद्वै प्राचीनः रेतो धीयते। पश्चादेवास्मै प्राचीनः रेतो दधाति। इन्द्रस्य त्वा बहुभ्यामुद्यच्छु इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहस्पतेर्मूर्ध्ना हरामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः॥१४॥

ब्रह्मणैवैनद्धरति। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। देवङ्गममसीत्याह। देवानेवैनद्भ्रमयति। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव नि दधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१५॥

संयोनित्वायं स्वाकृताऽसीत्याह दायद्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः समष्ट्यै॥१॥ [२]

पूर्वेद्युरिध्माब्रूहिः करोति। यज्ञमेवारभ्यं गृहीत्वोपवसति। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तस्योखे अस्रः सेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः। यत्सोत्राव्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे उपदधात्यप्रस्रः साय। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्यति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै। द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता। यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह। वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दः हंस्व मा हारित्याह धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां वा एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवैनत्करोति। शतधारः सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवार्युर्दधाति सर्वत्वाय। त्रिवृत्पलाश-शाखायां दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः। त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पूर्णः संयोनित्वाय। साक्षात्पवित्रं दुर्भाः। प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः। तद्दर्शस्य रूपम्। दाश्यः ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयः सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषो-ऽस्कन्दाय। न हि हुतः स्वाहाकृतः स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकयेत्याह। नाकमेवाग्निं भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा

द्यावापृथिवीभ्यामित्याह। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रंवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसः सः सृजति। अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त इव हि दुहन्ति। कामंधुक्ष इत्याहाऽऽतृतीयस्यै। त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकान् यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नाम गृह्णाति। भद्रमेवासां कर्मा विष्करोति। सा विश्वायुः सा विश्वव्यंचाः सा विश्वकर्मेत्याह। इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यंचाः। असौ विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वं दुहे। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यंमाशास्तै। एवमेवैना एतदुपस्तौति। तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दुहन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते। यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य च मानुषस्य च व्यावृत्यै। त्रिराह। त्रिषत्या हि देवाः। अवाचं यमोऽनन्वारभ्योत्तराः। अपरिमितमेवाव रुन्धे। न दारुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवद्वै दारुपात्रम्। यद्दारुपात्रेण दुह्यात्॥२३॥

यातयाम्ना हविषां यजेत। अथो खल्वाहुः। पुरोडाशमुखानि वै हवीरपि। नेत इतः पुरोडाशं हविषो यामोऽस्तीति। काममेव दारुपात्रेण दुह्यात्। शूद्र एव न दुह्यात्। असंतो वा एष सम्भूतः। यच्छूद्रः। अहविरेव तदित्याहुः। यच्छूद्रो दोग्धीति॥२४॥

अग्निहोत्रमेव न दुह्याच्छूद्रः। तद्धि नोत्पुनन्ति। यदा खलु वै पवित्रमत्येति। अथ तद्धविरिति। सम्पृच्यध्वमृतावरीरित्याह। अपां चैवौषधीनां च रसः सः सृजति। तस्मादपां चौषधीनां च रसमुपजीवामः। मन्त्रा धनस्य सातय इत्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। सोमेन त्वातन्च्चीन्द्राय दधीत्याह॥२५॥

सोममेवैनत्करोति। यो वै सोमं भक्षयित्वा। संवत्सरः सोमं न पिबति। पुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। सोमः खलु वै साँन्नाय्यम्। य एवं विद्वान्साँन्नाय्यं पिबति। अपुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। न मृन्मयेनापि दध्यात्। यन्मृन्मयेनापि दध्यात्। पितृदेवत्यं स्यात्॥२६॥

अयस्पात्रेण वा दारुपात्रेण वाऽपि दधाति। तद्धि सदेवम्। उदन्वद्भवति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अदस्तमसि विष्णावे त्वेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनददस्तं

करोति। विष्णो हव्यं रक्षस्वेत्याहु गुप्त्यै। अनन्धः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२७॥

असीत्याहु धृत्यै यजमाने दधात्यजमित्वाय स्थापयति दहे दुहन्ति दुग्धाद्वोग्धाति दधीत्याह स्यात्सादयति पञ्च च॥१२॥—————[३]

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमित्याहु शक्त्यै। यज्ञस्य वै सन्ततिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य सन्तायन्ते। यज्ञस्य विच्छित्तिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य विच्छिद्यन्ते। यज्ञस्य सन्ततिरसि यज्ञस्य त्वा सन्तत्यै स्तृणामि सन्तत्यै त्वा यज्ञस्येत्याहवनीयात्सं तनोति। यजमानस्य प्रजायै पशूनां सन्तत्यै। अपः प्रणयति। श्रद्धा वा आपः। श्रद्धामेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। यज्ञो वा आपः॥२८॥

यज्ञमेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। वज्रो वा आपः। वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहृत्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। आपो वै रक्षोग्नीः। रक्षसामपहत्यै। अपः प्रणयति। आपो वै देवानां प्रियं धाम। देवानामेव प्रियं धाम प्रणीय प्रचरति॥२९॥

अपः प्रणयति। आपो वै सर्वा देवताः। देवता एवाऽऽरभ्य प्रणीय प्रचरति। वेषाय त्वेत्याह। वेषाय ह्येनदादत्ते। प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। धूरसीत्याह। एष वै धुर्योऽग्निः। तं यदनुपस्पृश्यातीयात्॥३०॥

अध्वर्युं च यजमानं च प्रदहेत्। उपस्पृश्यात्येति। अध्वर्योश्च यजमानस्य चाप्रदाहाय। धूर्व तं योऽस्मान्धूर्वति तं धूर्वं यं वयं धूर्वाम इत्याह। द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव धूर्वति। यश्चैनं धूर्वति। तावुभौ शुचाऽर्पयति। त्वं देवानामसि सन्नितमं पप्रितमं जुष्टमं वह्नितमं देवहूतममित्याह। यथायजुरेवैतत्॥३१॥

अहुतमसि हविर्धानमित्याहानात्यै। दृहंस्व मा ह्वारित्याहु धृत्यै। मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्ष इत्याह मित्रत्वाय। मा भर्मा संविक्था मा त्वां हिंसिषमित्याहाहिंसायै। यद्वै किं च वातो नाभि वाति। तत्सर्वं वरुणदेवत्यम्। उरु वातायेत्याह। अवारुणमेवैनत्करोति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसृत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह॥३२॥

अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु यत्यै। अग्रये जुष्टं निर्वपामीत्याह। अग्रय एवेनां जुष्टं निर्वपति। त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। तूष्णीं चतुर्थम्। अपरिमितमेवाव रुन्धे। स एवमेवानुपूर्वं हवींषि

निर्वपति॥३३॥

इदं देवानामिदमु नः सहेत्याह व्यावृत्यै। स्फात्यै त्वा नारात्या इत्याह गुप्त्यै। तमसीव वा एषोऽन्तश्चरति। यः परीणहि। सुवरभि वि ख्येष वैश्वानरं ज्योतिरित्याह। सुवरेवाभि वि पश्यति वैश्वानरं ज्योतिः। द्यावापृथिवी हविषि गृहीत उदवेपेताम्। द० हन्तान्दुर्या द्यावापृथिव्योरित्याह। गृहाणां द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनदुपस्थे सादयति। अग्रे हव्य० रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्वाहभ्यामित्याह हुवी०पि निर्वपति गत्यै चत्वारि च॥७॥ [४]

इन्द्रो वृत्रमहन्। सौऽपः। अभ्यग्नियत। तासां यन्मेध्यं यज्ञिय० सदैवमासीत्। तदपोदक्रामत्। ते दुर्भा अभवन्। यद्भैरुप उत्पुनाति। या एव मेध्या यज्ञियाः सदैवा आपः। ताभिरेवैना उत्पुनाति। द्वाभ्यामुत्पुनाति॥३५॥

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। देवो वः सवितोत्पुनात्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैना उत्पुनाति। अच्छिद्रेण पवित्रेणेत्याह। असौ वा आदित्योऽच्छिद्रं पवित्रम्। तेनैवैना उत्पुनाति। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरित्याह। प्राणा वा आपः। प्राणा वसवः। प्राणा रश्मयः॥३६॥

प्राणैरेव प्राणान्धसं पृणक्ति। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पृच्छो गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्॥३७॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यै यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्र० हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासामेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्रये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमभ्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥३८॥

अथो रक्षसामपहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूत० रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः॥३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीन-
ग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते।
तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने
हविरंध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्करोति। प्रति त्वा-
ऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय। अग्नेस्तनूरसीत्याह। अग्नेर्वा एषा तनूः। यदोषधयः।
वाचो विसर्जनमित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामश्नन्ति। अथ वाचं विसृजन्ते।
देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनत्समर्धयति। अद्विरसि वानस्पत्य इत्याह। ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं
देवेभ्यो हव्यं सुशमिं शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवानां हविष्कृतः।
तान् ह्वयति। त्रिह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः। इषमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयं संज्ञातं जेष्वेत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै।
मनोः श्रद्धादेवस्य यजमानस्यासुरग्री वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो
यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृण्वन्। ते पराभवन्। तस्मात्श्वानां मध्येऽवसायं यजेत। यावन्तो-
ऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानामुद्वदतामुपशृण्वन्ति। ते परा भवन्ति। उच्चैः समाहन्त वा आह
विजित्यै॥४३॥

वृद्ध एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठ एषां भवति। वरुषवृद्धमसि प्रति त्वा वरुषवृद्धं
वेत्त्वित्याह। वरुषवृद्धा वा ओषधयः। वरुषवृद्धा इषीकाः समृद्ध्यै। यज्ञं रक्षाऽस्यनु
प्राविशन्। तान्यस्मा पशुभ्यो निरवादयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतं रक्षः परापूता अरातय
इत्याह। रक्षसामपहत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षांसि निरवादयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय।
वायुर्वो विविनक्तित्याह। पवित्रं वै वायुः। पुनात्येवैनान्। अन्तरिक्षादिव वा एते प्रस्कन्दन्ति।
ये शूर्पात्। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णत्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय।
त्रिष्फलीकर्तुवा आह। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनति रश्मयो नयन्यत्र यज्ञपति यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥११॥—[५]

अवधूतं रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह।

इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत॥४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरधिपिनष्टि। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्के। हविषोऽस्कन्दाय। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहव्यैताः शम्यामात्रमेकमहः। दिवः स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्वीत्यै। धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः स्कम्भनिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै॥४७॥

धिषणाऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अधिवपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह। एतस्य यजुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेका देवता कामयते यावदेका। तावदाहुतिः प्रथते। न हि तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावद्ब्रुहोति। प्राणाय त्वाऽपानाय त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति। दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव वा एतानि प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती पिष्पाणूनि कुरुतादित्याह मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायत विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥४॥

[६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि निष्क्रव्यादः सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवाऽऽमात्क्रव्यात्। तमपहत्य। मध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्धः रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षाऽस्येव निर्दहति। अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिल्लोके ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं वेद। ध्रुवमसि पृथिवीं दृष्टेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृष्टति। ध्रुवमस्यन्तरिक्षं दृष्टेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृष्टति। धरुणमसि दिवं दृष्टेत्याह। दिवंमेवैतेन दृष्टति॥५१॥

धर्मासि दिशो दृ५हेत्याह। दिशं एवैतेन दृ५हति। इमानेवैतैर्लोकान्दृ५हति। दृ५हन्ते-
ऽस्मा इमे लोकाः प्रजयां पशुभिः। य एवं वेद। त्रीण्यग्रे कपालान्युपदधाति। त्रयं इमे
लोकाः। एषां लोकानामास्यै। एकमग्रे कपालमुप दधाति। एकं वा अग्रे कपालं पुरुषस्य
सम्भवति॥५२॥

अथ द्वे। अथ त्रीणि। अथ चत्वारि। अथाष्टौ। तस्मादष्टाकपालं पुरुषस्य शिरः। यदेवं
कपालान्युपदधाति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिः स५स्करोति। आत्मानमेव
तथ्स५स्करोति। त५ स५स्कृतमात्मानम्॥५३॥

अमुष्मिल्लोकेऽनु परैति। यदष्टावुपदधाति। गायत्रिया तथ्सम्मितम्। यन्नवं। त्रिवृता
तत्। यद्दशं। विराजा तत्। यदेकादशं। त्रिष्टुभा तत्। यद्वादशं॥५४॥

जगत्या तत्। छन्दः सम्मितानि स उपदधत्कपालानि। इमाँल्लोकाननुपूर्वं दिशो
विधृत्यै दृ५हति। अथाऽऽयुः प्राणान्प्रजां पशून् यजमाने दधाति। सजातानस्मा अभितो
बहुलान्करोति। चितः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। भृगूणामङ्गिरसां तपसां तप्यध्वमित्याह।
देवतानामेवैनानि तपसा तपति। तानि ततः स५स्थिते। यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति
वेधस इति चतुष्पदयर्चा वि मुञ्चति। चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति॥५५॥
वर्तयति दिवंमेवेतेन दृ५हति सम्भवति त५ स५स्कृतमात्मानं द्वादश स५स्थिते त्रीणि च॥६॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याहु प्रसूत्यै। अश्विनौर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि
देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु यत्यै। सं वपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानि
संवपति। समापो अद्विरग्मत समोषधयो रसेनेत्याह। आपो वा ओषधीर्जिन्वन्ति।
ओषधयोऽपो जिन्वन्ति। अन्या वा एतासामन्या जिन्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाह। स५ रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। आपो वै
रेवतीः। पशवो जगतीः। ओषधयो मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मा एकधा
स५सृज्यं। मधुमतः करोति। अद्भ्यः परि प्रजाताः स्थ समद्भिः पृच्यध्वमिति पर्याप्तावयति।
यथा सुवृष्ट इमामनुविसृत्य॥५७॥

आप ओषधीर्महयन्ति। तादृगेव तत्। जनयत्यै त्वा संयौमीत्याह। प्रजा एवैतेन
दाधार। अग्नये त्वाऽग्नीषोमाभ्यामित्याहु व्यावृत्त्यै। मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः।
तस्यैतच्छिरः। यत्पुरोडाशः। तस्मादेवमाह॥५८॥

घर्मोऽसि विश्वायुरित्याह। विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। उरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याह। यजमानमेव प्रजयां पशुभिः प्रथयति। त्वचं गृह्णीष्वेत्याह। सर्वमेवैनं सतनुं करोति। अथाऽऽप आनीय परिमार्ष्टि। मांस एव तत्त्वचं दधाति। तस्मात्त्वचा मांसं छुन्नम्। घर्मो वा एषोऽशान्तः॥५९॥

अर्धमासेऽर्धमासे प्रवृज्यते। यत्पुरोडाशः। स ईश्वरो यजमानं शुचा प्रदहः। पर्याग्निं करोति। पशुमेवैनमकः। शान्त्या अप्रदाहाय। त्रिः पर्याग्निं करोति। त्र्यावृद्धिं यज्ञः। अथो रक्षसामपहत्यै। अन्तरितं रक्षोऽन्तरिता अरांतय इत्याह॥६०॥

रक्षसामन्तरहित्यै। पुरोडाशं वा अधिश्रितं रक्षांस्यजिघांसन्। दिवि नाको नामाग्नी रक्षोहा। स एवास्माद्रक्षांस्यपाहन्। देवस्त्वां सविता श्रपयत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनं श्रपयति। वर्षिष्ठे अधि नाक इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागित्याहाऽन्तिदाहाय। अग्ने हव्यं रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव हवींष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते। पुरोरुचमविदाहाय शृत्यै करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभिं वासयैत्। आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवांसयति। तस्माद्गुहां मस्तिष्कः। भस्मनाऽभिवासयति। तस्मान्मांसेनास्थिं छुन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छुन्नम्। अखलतिभावुको भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः। स नायजुष्कमभिवास्यः। वृथैव स्यात्। ईश्वरा यजमानस्य पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्धस्मपृणक्ति। न प्रमारुका भवन्ति। यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्। यदेवमभिवासयति। यजमानमेव प्रजयां पशुभिः समर्धयति। देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं ग्रक्ष्यामह इति। सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि। यस्मिन्क्षयध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः सन्न्यदधत। तस्मादाहुः। अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणाऽऽपः। अभ्यंपातयत्। तत एकतोऽजायत। स द्वितीयमभ्यंपातयत्॥६५॥

ततो द्वितोऽजायत। स तृतीयमभ्यंपातयत्। ततस्त्रितोऽजायत। यदद्ध्योऽजायन्त। तदाप्यानामाप्यत्वम्। यदात्मभ्योऽजायन्त। तदात्म्यानामात्म्यत्वम्। ते देवा आप्येष्वमृजत।

आप्या अमृजत् सूर्याभ्युदिते। सूर्याभ्युदितः सूर्याभिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्याभिनिमृक्तः कुन्खिनि। कुन्खी श्यावदति। श्यावदन्नग्रदिधिषौ। अग्रदिधिषुः परिवित्ते। परिवित्तो वीरहणि। वीरहा ब्रह्महणि। तद्ब्रह्महणं नात्यच्यवत। अन्तर्वेदि निनयत्यवरुद्धै। उल्मुकेनाभि गृह्णाति शृतत्वाय। शृतकामा इव हि देवाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विसृज्येवमाहाशान्त आह गुप्त्यै छत्रं ब्रह्माब्रवीद्वितीयमभ्युदितयुध्मुर्याभिनिमृक्ते देवाः॥१२॥ [८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आदद इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। सहस्रभृष्टिः शततेजा इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। वायुरसि तिग्मतेजा इत्याह। तेजो वै वायुः॥६८॥

तेज एवास्मिन्दधाति। विषाद्वै नामासुर आसीत्। सौऽबिभेत्। यज्ञेन मा देवा अभिभविष्यन्तीति। स पृथिवीमभ्यवमीत्। सा मेध्याऽभवत्। अथो यदिन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य लोहितं पृथिवीमनु व्यधावत्। सा मेध्याऽभवत्। पृथिवि देवयजनीत्याह॥६९॥

मेध्यामेवैनौ देवयजनीं करोति। ओषध्यास्ते मूलं मा हिंसिषमित्याह। ओषधीनामहिंसायै। व्रजं गच्छ गोस्थानमित्याह। छन्दांसि वै व्रजो गोस्थानः। छन्दांस्येवास्यै व्रजं गोस्थानं करोति। वर्षन्तु ते द्यौरित्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। ब्रधान देव सवितः परमस्या परावतीत्याह॥७०॥

द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वेष्टि। यश्चैनं द्वेष्टि। तावुभौ बभ्राति परमस्या परावति शतेन पाशैः। योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौगित्याहानिमृक्त्यै। अरुरुर्वै नामासुर आसीत्। स पृथिव्यामुपमुहोऽशयत्। तं देवा अपंहतोऽरुरुः पृथिव्या इति पृथिव्या अपाघ्नन्। भ्रातृव्यो वा अरुरुः। अपंहतोऽरुरुः पृथिव्या इति यदाह॥७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या अपंहन्ति। तेऽमन्यन्त। दिवं वा अयमितः पतिष्यतीति। तमरुरुस्ते दिवं माऽस्कानिति दिवः पर्यबाधन्त। भ्रातृव्यो वा अरुरुः। अरुरुस्ते दिवं मा स्कानिति यदाह। भ्रातृव्यमेव दिवः परिबाधते। स्तम्बयजुरहरति। पृथिव्या एव भ्रातृव्यमपंहन्ति। द्वितीयं हरति॥७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपंहन्ति। तृतीयं हरति। दिव एवैनमपंहन्ति। तूष्णीं चतुर्थं हरति। अपरिमितादेवैनमपंहन्ति। असुराणां वा इयमग्र आसीत्। यावदासीनः परापश्यति।

तावद्देवानाम्। ते देवा अब्रुवन्। अस्त्वेव नोऽस्यामपीति॥७३॥

क्यन्नो दास्यथेति। यावत्स्वयं परिगृह्णीथेति। ते वसंवस्त्वेति दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति पश्चात्। आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तेऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा। रुद्रेः प्रत्यञ्चः। आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैवं विदुषो वेदिं परिगृह्णन्ति॥७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः सव इत्याहु प्रसूत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याहु। इषितं हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्। प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्। प्राचीमुदीचीं प्रवृणां करोति। मेध्यामेवैनं देवयजनीं करोति॥७५॥

प्राञ्चौ वेद्यं सावुन्नयति। आहुवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति। यदेवास्यां अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः पराभवन्ति॥७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा अतितिष्ठद्रक्षाऽस्यनूत्पिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः प्रजाः स्युः। स्फ्येन छिनत्ति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रैणैव यज्ञाद्रक्षाऽस्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं खनति॥७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुलेऽन्वविन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेया। चतुरङ्गुलं खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याहु। यथा-यजुरेवैतत्॥७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि स्वधा असीति योयुष्यते शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वी चासीत्याहु। उर्वीमेवैनं वस्वीं करोति। पुरा क्रूरस्य विसृपो विरप्शिन्नित्याहु मेध्यत्वाय। उदादाय पृथिवीं जीरदानुर्यामैरयं चन्द्रमसि स्वधाभिरित्याहु।

यदेवास्यां अमेध्यम्। तदपहृत्य। मेध्यां देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरांसो अनुदृश्य यजन्त इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय। इध्माबर्हिरुपसादय। सुवं च सुचंश्च सम्मृद्धि। पत्नीः सन्नह्य। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति। आपो वै रक्षोग्नीः॥८१॥

रक्षंसामपहत्यै। स्फ्यस्य वर्त्मन्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। उवाच हासितो देवलः। एतावतीर्वा अमुष्मिल्लोक आप आसन्। यावतीः प्रोक्षणीरिति। तस्माद्ब्रह्मीरासाद्याः। स्फ्यमुदस्यन्। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥

वै वायुराह परावतीत्याहाहं द्वितीयः हर्तीति परिरूढन्ति देवयजनीं करोति भवन्ति खनत्यकरतकुत्वा रक्षोग्नीरर्पयति॥१५॥ [९]

वज्रो वै स्फ्यः। यदन्वश्च धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षण्वीत। पुरस्तात्तिर्यश्च धारयति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षाऽस्यपहन्ति। अग्निभ्यां प्राचंश्च प्रतीचंश्च। स्फ्येनोदीचश्चाधराचंश्च। स्फ्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं भ्रातृव्यमपहत्य। उत्करेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपायं वृश्चन्त्येवम्। हस्ताववं नेनित्ते। आत्मानमेव पवयते। स्फ्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वाय। अथो पाप्मन एव भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिरुपसादयति युक्त्यै। यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचंमेवैतां दधाति। उत्तरस्य कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राऽऽहुतिपथादिध्मं प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्याद्बर्हिषां प्रजानां प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं प्रतिपादयति। सम्प्रत्यैव बर्हिषां प्रजानां प्रजननमुपैति। दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः। प्रजा बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे। ततो मेधमुपनीय। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्च च॥३॥ [१०]

तृतीयस्यां देवस्यांश्चपरशुं यो वै पूर्वैद्युः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्त्याऽपोऽवधूतं धृष्टिर्देवस्येत्याह सं वपामि देवस्य स्फ्यमा ददे वज्रो वै स्फ्यो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यान्तिरेकाय पवित्रवत्यध्वर्युं चाधिपवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षंसामन्तरहित्यै द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

प्रत्युष्टः रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। सुचः सम्मार्ष्टि। सुवमग्रे। पुमांसमेवाभ्यः सःश्यति मिथुनत्वाय। अथ जुहूम। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहुः॥१॥

अन्तरिक्षमुपभृत। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः सुचः। वृष्टिः सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति। ते ततः क्लृप्ताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजयां पशुभिः। य एवं वेद। यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति। अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनां ग्रा हि वृष्टिः। यदि कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्। वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्ठात्सम्मृज्यात्। मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते। अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। अधस्तात्प्राचीम्। दण्डमुत्तमतः। मूलैः मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरत्नौ प्राञ्च्युपरिष्ठाल्लोमानि। प्रत्यञ्च्यधस्तात्॥४॥

सुगृधेषा। प्राणो वै सुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः। उपभृत्सुव्यः। आत्मा ध्रुवा। अन्नं सम्मार्जनानि। मुखतो वै प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नं प्रविश्य। बाह्यतस्तनुवः शुभयति। तस्मात्सुवमेवाग्रे सम्मार्ष्टि। मुखतो हि प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नमाविशति। तौ प्राणापानौ। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति। य एवं वेद॥५॥

जुहूर्मृज्याद्वतीति प्रत्यञ्च्यधस्तान्मार्ष्टि पञ्च च॥५॥

[१]

दिवः शिल्पमवततम्। पृथिव्याः ककुभिं श्रितम्। तेन वयः सहस्रं बलशेन। सपत्नं नाशयामसि स्वाहेति सुखस्सम्मार्जनान्यग्नौ प्र हरति। आपो वै दर्भाः। रूपमेवैषामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अनुष्टुभर्चा। आनुष्टुभः प्रजापतिः। प्राजापत्यो वेदः। वेदस्याग्रं सुखस्सम्मार्जनानि॥६॥

स्वेनैवैनानि छन्दसा। स्वयां देवतया समर्धयति। अथो ऋग्वाव योषां। दर्भो वृषां।

तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्रजायते प्रजया पशुभिर्यजमानः।
तान्येके वृथेवापांस्यन्ति। तत्तथा न कार्यम्। आरब्धस्य यज्ञियस्य कर्मणः सविदोहः॥७॥

यद्येनानि पशवोऽभि तिष्ठेयुः। न तत्पशुभ्यः कम्। अद्विर्मार्जयित्वोत्क्रे न्यस्येत्।
यद्वै यज्ञियस्य कर्मणोऽन्यत्राऽऽहुतीभ्यः सन्तिष्ठते। उत्करो वाव तस्य प्रतिष्ठा। एताः
हि तस्मै प्रतिष्ठां देवाः समभरन्। यदद्विर्मार्जयति। तेन शान्तम्। यदुत्क्रे न्यस्यति।
प्रतिष्ठामेवैनानि तद्रमयति॥८॥

प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः। अथो स्तम्बस्य वा एतद्रूपम्।
यथ्मुखसम्मार्जनानि। स्तम्बशो वा ओषधयः। तासां जरत्कक्षे पशवो न रमन्ते।
अप्रियो ह्येषां जरत्कक्षः। यावदप्रियो ह वै जरत्कक्षः पशूनाम्। तावदप्रियः पशूनां
भवति। यस्यैतान्यन्यत्राग्नेर्दधति। नवदाव्यासु वा ओषधीषु पशवो रमन्ते॥९॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावत्प्रियो ह वै नवदावः पशूनाम्। तावत्प्रियः पशूनां भवति।
यस्यैतान्यग्नौ प्रहरन्ति। तस्मादेतान्यग्नावेव प्रहरेत्। यतरस्मिन्सम्मृज्यात्। पशूनां धृत्यै।
यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तन्तिचरो वृषा। पशून्स्माकं मा हिंसीः। एतदस्तु हुतं तव
स्वाहेत्यग्निसम्मार्जनान्यग्नौ प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवैनानि
योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां गमयति। प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥१०॥

वेदस्याग्रं मुखसम्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिंसीः षट् च॥५॥

[२]

अयज्ञो वा एषः। योऽप्लीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्यन्वास्ते। यज्ञमेवाकः। प्रजानां
प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती सन्नह्येत। प्रियं ज्ञातिरुन्ध्यात्। आसीना सन्नह्यते। आसीना ह्येषा
वीर्यं करोति॥११॥

यत्पश्चात्प्राच्यन्वासीत। अनया समदन्दधीत। देवानां पत्न्या समदन्दधीत।
देशाद्वक्षिणत उदीच्यन्वास्ते। आत्मनो गोपीथाय। आशासाना सौमनसमित्याह।
मेध्यामेवैनां केवलीं कृत्वा। आशिषा समर्धयति। अग्नेरनुव्रता भूत्वा सन्नह्ये सुकृताय
कमित्याह। एतद्वै पत्न्यै व्रतोपनयनम्॥१२॥

तेनैवैनां व्रतमुपनयति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। योक्रमेव युते। यन्वास्ते।
तस्यामुष्मिन्लोके भवतीति योक्रमेण। यद्योक्रमं। स योगः। यदास्ते। स क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य क्लृप्त्यै। युक्तं क्रियाता आशीः कामे युज्याता इति। आशिषः समृद्धौ। ग्रन्थिं ग्रन्थाति। आशिषं एवास्यां परिं गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। स्त्री पत्नी। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजया पशुभिर्यजमानः॥१४॥

अथो अर्धो वा एष आत्मनः। यत्पत्नी। यज्ञस्य धृत्या अशिथिलं भावाय। सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरूपं सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति। ऊनेऽतिरिक्तं धीयाता इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनां रस इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयुज्याया इत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥५॥ [३]

घृतं च वै मधुं च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्। ततः प्रजा असृजत। तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति। तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम हि। आज्येन प्रचरन्ति। यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय। पत्न्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति। मिथुनं तत्। अथो पत्न्या एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै। अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्न्यवेक्षते। गार्हपत्येऽधि श्रयति मेध्यत्वाय। आहवनीयमभ्युद्भवति। यज्ञस्य सन्तत्यै। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेज आज्यम्। तेजसैव तेजः समर्धयति। अग्निस्ते तेजो मा विनैदित्याहाहिंसायै। स्फ्यस्य वर्त्मन्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। अग्नेर्जिह्वाऽसि सुभूर्देवानामित्याह। यथायजुरेवैतत्। धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे भवेत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥१८॥

तद्वा अतः पवित्राभ्यामेवोत्पुनाति। यजमानो वा आज्यम्। प्राणापानौ पवित्रौ। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। पुनराहारम्। एवमिव हि प्राणापानौ सञ्चरतः। शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। त्रिर्यजुषा। त्रयं इमे लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामास्त्यै। त्रिः। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथाऽऽज्यवतीभ्यामपः। रूपमेवासामेतद्वर्णं दधाति। अपि वा उताऽऽहुः। यथा ह वै योषां सुवर्णं हिरण्यं पेशलं बिभ्रती रूपाण्यास्ते। एवमेता एतर्हीति। आपो वै सर्वा देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्। तत्रोभयोर्मामासा। जामि स्यात्। यद्यजुषाऽऽज्यं यजुषाऽप उत्पुनीयात्। छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय। अथो

मिथुनत्वाय। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पृच्छो गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। अद्विरेवौषधीः सं नयति। ओषधीभिः पशून्। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं त्वा शुक्रायां ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषीत्याह सर्वत्वाय। पर्याप्त्या अनन्तरायाय॥२१॥

ईक्षत आहु शास्ते लोका देवता भवति पद च॥६॥ [४]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स एतमिन्द्र आज्यस्यावकाशमपश्यत्। तेनावैक्षत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। य एवं विद्वानाज्यमवेक्षते। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदाज्येनान्यानि हवींष्यभिघारयति॥२२॥

अथ केनाऽऽज्यमिति। सत्येनेति ब्रूयात्। चक्षुर्वै सत्यम्। सत्येनैवैनदभि घारयति। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः। यश्चक्षुषाऽऽज्यमवेक्षते। निमील्यावेक्षेत। दाधारात्मश्चक्षुः। अभ्याज्यं घारयति। आज्यं गृह्णाति॥२३॥

छन्दांसि वा आज्यम्। छन्दांस्येव प्रीणाति। चतुर्जुहां गृह्णाति। चतुष्पादः पशवः। पशून्वाव रुन्धे। अष्टावुपभृति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव पशुषु दधाति। चतुर्ध्रुवायाम्॥२४॥

चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति। यजमानदेवत्यां वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जुहां गृह्णन्भूयो गृह्णीयात्। अष्टावुपभृति गृह्णन्कर्णयः। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। गौर्वै सुचः। चतुर्जुहां गृह्णाति। तस्माच्चतुष्पदी॥२५॥

अष्टावुपभृति। तस्मादष्टाशफा। चतुर्ध्रुवायाम्। तस्माच्चतुः स्तना। गामेव तथ्संस्करोति। साऽस्मै सःस्कृतेषमूर्जं दुहे। यज्जुहां गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूयाजेभ्यस्तत्। सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्ध्रुवायामाज्यम्॥२६॥
अभिघारयति गृह्णाति ध्रुवायां चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्वे च॥५॥ [५]

आपो देवीरग्रेषुवो अग्रेषुव इत्याह। रूपमेवासांमेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यं यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्र वव्रिरे। संजामेवासांमेतथ्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। स

वनस्पतीन्प्राविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा स्वाहेत्याह। अग्नये एवैनं जुष्टं करोति। अथो अग्रेरेव मेधमव रुन्धे। वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बर्हिरसि सुगन्धस्त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। यजमानः सुचः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति बर्हिरासाद्य प्रोक्षति। एभ्य एवैनंल्लोकेभ्यः प्रोक्षति। अथ ततः सह सुचा पुरस्तात्प्रत्यश्च ग्रन्थिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बर्हिः। यथा सूर्यै काल आपः पुरस्ताद्यन्ति॥२९॥

तादृगेव तत्। स्वधा पितृभ्य इत्याह। स्वधाकारो हि पितृणाम्। ऊर्ध्वं बर्हिषद् इति दक्षिणाये श्रोणेरोत्तरस्ये निनयति सन्तत्यै। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति समृद्धौ। अनतिस्कन्दन् ह पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतदेवं क्रियते॥३०॥

ऊर्जा पृथिवीं गच्छतेत्याह। पृथिव्यामेवोर्जा दधाति। तस्मात्पृथिव्या ऊर्जा भुञ्जते। ग्रन्थिं वि स्रंसयति। प्रजनयत्येव तत्। ऊर्ध्वं प्राश्चमुद्धूढं प्रत्यश्चमा यच्छति। तस्मात्प्राचीनं रेतो धीयते। प्रतीचीः प्रजा जायन्ते। विष्णोः स्तूपोऽसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः॥३१॥

यज्ञस्य धृत्यै। पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति। मुख्यमेवैनं करोति। इयन्तं गृह्णाति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥३२॥

अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। तस्मिन्पवित्रे अपि सृजति। यजमानो वै प्रस्तरः। प्राणापानौ पवित्रौ। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। ऊर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामीत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्वासस्थं देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनंश्वासस्थं करोति॥३३॥

बर्हिः स्तृणाति। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः। प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनतिदृश्च स्तृणाति। प्रजयेवैनं पशुभिरनतिदृश्चं करोति। धारयन्प्रस्तरं परिधीन्यरिं दधाति। यजमानो वै प्रस्तरः। यजमान एव तथ्स्वयं परिधीन्यरिं दधाति। गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ मित्रावरुणौ। प्राणापानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह। रक्षसामपहत्यै। कस्याश्चिदभिशास्त्या इत्याह। अपरिमितादेवेन पाति॥३५॥

वीतिहात्रं त्वा क्व इत्याह। अग्निमेव होत्रेण समर्धयति। द्युमन्तः समिधीमहीत्याह। समिद्धौ। अग्रे बृहन्तमध्वर इत्याह वृद्धौ। विशो यन्त्रे स्थ इत्याह। विशां यत्यै। उदीचीनाग्रे नि दधाति प्रतिष्ठित्यै। वसूना रुद्राणामादित्याना सदसि सीदेत्याह। देवतानामेव सदर्ने प्रस्तरः सादयति। जुहूरसि घृताची नाम्नेत्याह॥३६॥

असौ वै जुहूः। अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। तासामेतदेव प्रियं नाम। यद्घृताचीति। यद्घृताचीत्याह। प्रियेणैवेना नाम्ना सादयति। एता असदन्धसुकृतस्य लोक इत्याह। सत्यं वै सुकृतस्य लोकः। सत्य एवैनः सुकृतस्य लोके सादयति। ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै। पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय यजमानायाऽऽत्मने। तेभ्य एवाऽऽशिषमाशास्तेऽनात्यै॥३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति क्रियते वीर्णवीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सादयति पद च॥११॥ [६]

अग्निना वै होत्रा। देवा असुरानभ्यभवन्। अग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्याह। भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। एकविंशतिमिध्मदारूणि भवन्ति। एकविंशो वै पुरुषः। पुरुषस्याऽऽत्यै। पञ्चदशेध्मदारूण्यभ्या दधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवत्सर आप्यते। त्रीनपरिधीनपरि दधाति॥३८॥

ऊर्ध्वं समिधावा दधाति। अनुयाजेभ्यः समिधमतिं शिनष्टि। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेनोप वाजयति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः प्राणः। यजमान आहवनीयः। यजमान एव प्राणं दधाति॥३९॥

त्रिरुपं वाजयति। त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। वेदेनोपयत्यं सुवेणं प्राजापत्यमाधारमा धारयति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुखत आरभते। अथो प्रजापतिः सर्वा देवताः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। अग्निमग्नीत्रिस्त्रिः सं मृड्ढीत्याह। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। परिधीन्स माष्टि। पुनात्येवैनान्। त्रिस्त्रिः सं माष्टि। त्र्यावृद्धि

यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथो एते वै देवाश्वाः। देवाश्वानेव तत्सं माँष्टि। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। आसीनोऽन्यमाधारमा धारयति॥४१॥

तिष्ठन्नन्यम्। यथाऽनो वा रथं वा युज्यात्। एवमेव तदध्वर्युर्यज्ञं युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्याभ्यूढ्यै। वहन्त्येनं ग्राम्याः पशवः। य एवं वेद। भुवनमसि वि प्रथस्वेत्याह। यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजयां पशुभिः प्रथयति। अग्रे यष्टरिदं नम इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टा। य एव देवानां यष्टा। तस्मा एव नमस्करोति। जुह्वेद्यग्निस्त्वाँ ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि देवस्त्वाँ सविता ह्वयति देवयज्याया इत्याह। आग्नेयी वै जुहूः। सावित्र्युपभृत्। ताभ्यामेवैने प्रसूत आदत्ते। अग्नाविष्णू मा वामवं क्रमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा मा सन्ताप्तमित्याहाहिँसायै। लोकं मे लोककृतौ कृणुतमित्याह। आमेवैतामा शास्ते। विष्णोः स्थानं मसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। एतत्खलु वै देवानामपराजितमायतनम्। यद्यज्ञः। देवानामेवापराजित आयतने तिष्ठति। इत इन्द्रो अकृणोद्वीर्याणीत्याह॥४४॥

इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारभ्योर्ध्वो अध्वरो दिविस्पृशमित्याह वृद्धौ। आधारमाधार्यमाणमनु समारभ्य। एतस्मिन्काले देवाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अथो समृद्धेनैव यज्ञेन यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानाँत्यै। इन्द्रावाँश्स्वाहेत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहद्वा इत्याह॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्वाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। यजमानदेवत्यां वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्यापभृत्। प्राण आधारः। यत्सँस्पर्शयैत्। भ्रातृव्येऽस्य प्राणं दध्यात्। असँस्पर्शयन्नत्या क्रामति। यजमान एव प्राणं दधाति। पाहि माँऽग्रे दुश्चरितादा मा सुचरिते भजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमनृतं दुश्चरितम्। ऋजुर्कर्म सत्यं सुचरितम्। अग्निरेवैनं वृजिनादनृतादुश्चरितात्पाति। ऋजुर्कर्म सत्ये सुचरिते भजति। तस्मादेवमा शास्ते। आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाधारः। आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आधारमाधार्य ध्रुवाँ समनक्ति। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रति दधाति। द्विः समनक्ति।

द्वौ हि प्राणापानौ। तदाहुः। त्रिरेव समञ्ज्यात्। त्रिधातु हि शिर इति। शिरं इवेतद्यज्ञस्य। अथो
त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। मुखस्य शिरोऽसि सञ्ज्योतिषा ज्योतिरङ्गमित्याह।
ज्योतिरेवास्मा उपरिष्ठादधाति। सुवर्गस्य लोकस्यानुग्व्यात्यै॥४८॥

परिदधाति प्राणं दधाति हि यज्ञो धारयति नम इत्याह पश्चाद्विर्याणीत्याहु भा इत्याह भुजेत्याह ध्रुवैवास्मिन्दधाति त्रीणि च॥११॥—[७]

धिष्णिंया वा एते न्युप्यन्ते। यद्वह्मा। यद्धोता। यदध्वर्युः। यदग्नीत्। यद्यजमानः। तान्
यदन्तरेयात्। यजमानस्य प्राणान्त्सङ्कर्षेत्। प्रमायुकः स्यात्। पुरोडाशमपगृह्य सञ्चर-
त्यध्वर्युः॥४९॥

यजमानायैव तल्लोकः शिषति। नास्य प्राणान्त्सङ्कर्षति। न प्रमायुको भवति।
पुरस्तात् प्रत्यङ्मासीनः। इडाया इडाया दधाति। हस्त्याः होत्रे। पशवो वा इडा। पशवः
पुरुषः। पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। इडाये वा एषा प्रजातिः॥५०॥

तां प्रजातिं यजमानोऽनु प्र जायते। द्विरङ्गुलावनक्ति पर्वणोः। द्विपाद्यजमानः प्रति-
ष्ठित्यै। सकृदुप स्तृणाति। द्विरा दधाति। सकृदभि धारयति। चतुः सम्पद्यते। चत्वारि वै
पशोः प्रतिष्ठानानि। यावानेव पशुः। तमुपह्वयते॥५१॥

मुखमिव प्रत्युपह्वयेत्। सम्मुखानेव पशूनुप ह्वयते। पशवो वा इडा। तस्मात्सा-
न्वारभ्या। अध्वर्युणा च यजमानेन च। उपहूतः पशुमान्सानीत्याह। उप ह्येनौ ह्वयते
होता। इडाये देवतानामुपह्वे। उपहूतः पशुमान्भवति। य एवं वेद॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडांमादधाति। वाचः सा भागधेयम्। यामुपह्वयते। प्राणानां सा।
वाचं चैव प्राणाश्चाव रुन्धे। अथ वा एतर्ह्युपह्वतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव
बर्हिषदो मीमांसा। यजमानं देवा अब्रुवन्। हविर्नो निर्वपेति। नाहमभागे
निर्वपस्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयाऽभागयाऽनुवक्ष्येति वागब्रवीत्। नाहमभागा पुरोनुवाक्या भविष्यामीति
पुरोनुवाक्या। नाहमभागा याज्या भविष्यामीति याज्या। न मयाऽभागेन वषट्कारिष्येति
वषट्कारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बर्हिषदं करोति। तानेव तद्भागिनः करोति।
चतुर्धा करोति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। बर्हिषदं करोति॥५४॥

यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बर्हिः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति।
तस्मादस्त्राऽन्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति। मांसेनाऽन्याः। अथो खल्वाहुः। दक्षिणा वा एता

हविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यं रुध्यन्ते। यत्पुरोडाशं बर्हिषदं करोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारो ह्येते हविर्यज्ञस्यर्त्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होताऽध्वर्युरग्नीत्। तमग्निं मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इदं होतुः। इदमध्वर्योः। इदमग्नीध इति। यथैवादः सौम्येऽध्वरे। आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा नीयन्ते। तादृगेव तत्। अग्नीधं प्रथमाया दधाति॥५६॥

अग्निमुखा हृद्धिः। अग्निमुखामेवर्द्धिं यजमान ऋध्नोति। सकृदुपस्तीर्य द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरग्निं धारयति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेन ब्रह्मणं ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो ब्रह्मा॥५७॥

सविता यज्ञस्य प्रसूत्यै। अथ काममन्येन। ततो होत्रे। मध्यं वा एतद्यज्ञस्य। यद्धोता। मध्यत एव यज्ञं प्रीणाति। अथाध्वर्यवे। प्रतिष्ठा वा एषा यज्ञस्य। यदध्वर्युः। तस्माद्धविर्यज्ञस्यैतामेवाऽऽवृतमनु॥५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै। अग्निमग्नीत्सकृत्संकृत्सं मृद्धीत्याह। पराडिव ह्येतर्हि यज्ञः। इषिता दैव्या होतार इत्याह। इषितं हि कर्म क्रियते। भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते। स्वगा दैव्या होतृभ्य इत्याह। यज्ञमेव तथ्स्वगा करोति। स्वस्तिमानुषेभ्य इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। शं योर्ब्रूहीत्याह। शंयुमेव बारहस्पत्यं भागधेयेन समर्धयति॥५९॥

चरत्यध्वर्युः प्रजातिर्ह्यते वेदाब्रवीद्वर्हिषदं करोत्यृत्विजो दधाति ब्रह्माऽनुकरोति चत्वारि च॥११॥

[८]

अथ सुचावनुष्टुग्भ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति। प्रतिष्ठा वा अनुष्टुक्। अन्नं वाजः प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। प्राचीं जुहूमूहति। ज्ञातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। प्रतीचीमुपभृतम्। जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। सविषूच एवापोह्य सपत्नान् यजमानः। अस्मिंल्लोके प्रति तिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्याम्। द्विप्रतिष्ठो हि। वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वाऽऽदित्येभ्यस्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। सुक्षु प्रस्तरमनक्ति। इमे वै लोकाः सुचः। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति। त्रेधाऽनक्ति। त्रयं इमे लोकाः॥६१॥

एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति। अभिपूर्वमेव यजमानं तेजसाऽनक्ति। अक्तं रिहाणा इत्याह। तेजो वा आज्यम्। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति।

वि॒यन्तु॒ वय॒ इत्या॑ह। वयं॑ ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति॥६२॥

प्र॒जां योनिं॑ मा निर्मृ॑क्षमित्या॑ह। प्र॒जायै॑ गोपी॒थाय॑। आप्या॑यन्ता॒माप॑ ओष॑धय॒ इत्या॑ह। आप॑ ए॒वौष॑धी॒रा प्या॑ययति। म॒रुतां॑ पृष॑तयः॒ स्थेत्या॑ह। म॒रुतो॑ वै वृ॒ष्ट्या ई॑शते। वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। दि॒वं गच्छ॑ ततो॑ नो॒ वृष्टि॑मे॒रये॒त्या॑ह। वृष्टि॑र्वै द्यौः। वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे॥६३॥

याव॑द्वा अ॒ध्वर्युः प्र॑स्तरं प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्यायु॑र्म॒ीयते॑। आ॒युष्पा अ॑ग्रेऽस्यायु॑र्म॒े पा॑हीत्या॑ह। आ॒युरे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। याव॑द्वा अ॒ध्वर्युः प्र॑स्तरं प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्य च॑क्षु॒र्म॒ीयते॑। च॒क्षुष्पा अ॑ग्रेऽसि॒ चक्षु॑र्म॒े पा॑हीत्या॑ह। चक्षु॑रे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। ध्रु॒वाऽसी॒त्याह॑ प्रति॑ष्ठित्यै। यं प॑रि॒धिं प॑र्य॒धत्था॒ इत्या॑ह॥६४॥

य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। अ॒ग्रे दे॒व प॒णिभिर्वी॑यमाण॒ इत्या॑ह। अ॒ग्नयं॑ ए॒वैनं॑ जुष्टं॑ करोति। तन्तं॑ ए॒तमनु॑ जोषं॑ भ॒रामी॒त्या॑ह। स॒जा॒ताने॒वास्मा॑ अनु॑कान्करोति। ने॒देष॑ त्वद॑प॒चेत॑या॒ता इत्या॑हानु॑ख्यात्यै। य॒ज्ञस्य॑ पाथ॒ उप॑ समि॑तमित्या॑ह। भू॒मानं॑मे॒वोपै॑ति। प॑रि॒धीन्प्र॑ ह॒रति॑। य॒ज्ञस्य॑ समि॑ष्ठ्यै॥६५॥

सु॒चौ सं प्र॑स्ना॒वय॑ति। यदे॒व तत्र॑ क॒रम्। तत्तेन॑ श॒मय॑ति। जु॒ह्वामु॑प॒भृत॑म्। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्या॑ वै जु॒हूः। भ्रा॒तृव्य॑दे॒वत्यो॑प॒भृत॑। यज॑माना॒यैव॑ भ्रा॒तृव्य॑मु॒पस्ति॑ करोति। स॒ं॒स्ना॒वभा॑गाः स्थेत्या॑ह। वस॑वो॒ वै रु॒द्रा आ॑दि॒त्याः स॑ं॒स्ना॒वभा॑गाः। तेषां॑ तद्भा॒ग॒धेय॑म्॥६६॥

ताने॒व तेन॑ प्रीणाति। वैश्व॑दे॒व्यर्चा॑। ए॒ते हि॑ वि॒श्वे दे॒वाः। त्रि॒ष्टुग्भ॑वति। इन्द्रि॒यं वै त्रि॒ष्टुक्। इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। अ॒ग्रेर्वा॑मप॒न्नगृ॑हस्य॒ सद॑सि साद॒यामी॒त्या॑ह। इ॒यं वा अ॒ग्निरप॑न्नगृ॒हः। अ॒स्या ए॒वैने॒ सद॑ने साद॒यति॑। सु॒म्नाय॑ सु॒ग्निनी॑ सु॒म्ने मा॑ धत्त॒मित्या॑ह॥६७॥

प्र॒जा वै प॒शवः॑ सु॒म्नम्। प्र॒जामे॒व प॒शूना॑त्मन्ध॒त्ते। धुरि॑ धुर्यो॑ पा॒त॒मित्या॑ह। जा॒या॒प॒त्योर्गो॑पी॒थाय॑। अ॒ग्रेऽद॒ब्धायो॑ऽशी॒तत॑नो॒ इत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। पा॒हि मा॒ऽद्य दि॒वः पा॒हि प्र॑सि॒त्यै पा॒हि दु॑रि॒ष्ठ्यै पा॒हि दु॑र॒द्भ्यै पा॒हि दु॑श्च॒रित॑ादि॒त्या॑ह। आ॒मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। अ॒विष॑न्नः पि॒तुं कृ॑णु सु॒षदा॒ योनि॑ः॒ स्वाहे॑ती॒ध्मसं॑वृ॒श्चनान्य॑न्वाहा॒र्यप॑च॒नेऽभ्या॑धाय॒ फली॑करण॒होमं॑ जु॒होति॑। अ॒तिरि॑क्तानि॒ वा इ॒ध्मसं॑ वृ॒श्चनानि॑॥६८॥

अ॒तिरि॑क्ताः फली॒कर॑णाः। अ॒तिरि॑क्तमा॒ज्योच्छे॑षणम्। अ॒तिरि॑क्त ए॒वाति॑रि॒क्तं द॑धाति। अथो॒ अति॑रि॒क्तेनै॒वाति॑रि॒क्तमा॒प्त्वाऽव॑ रुन्धे। वेदि॑दे॒वेभ्यो॑ नि॒ला॒यता॑ तां वे॒देना॒न्वि॑बिन्दन्।

वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीम्। सा पंप्रथे पृथिवी पार्थिवानि। गर्भं बिभर्ति भुवनेष्वन्तः।
ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति पुरस्तात्स्थितम्बयजुषो वेदेन वेदिः सम्मार्ष्ट्यनुवित्यै॥६९॥

अथो यद्वेदश्च वेदिश्च भवतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। प्रजापतेर्वा एतानि श्मश्रूणि।
यद्वेदः। पत्न्या उपस्थ आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदः होता-
ऽऽहवनीयाः स्तृणुनैति। यज्ञमेव तत्सं तनोत्योत्तरस्मादर्धमासात्। तः सन्ततमुत्तरेऽर्धमास
आलभते॥७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा अध्वर्युः स्यात्। यो
यतो यज्ञं प्रयुङ्के। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति। वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्के। देवा गातुविदो गातुं
वित्वा गातुमितेत्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्के। तदेनं प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजयां
पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवाव रुन्धे पर्यधत्वा इत्याह समिधौ भागधेयं यत्तमित्याह वा इधमसं वृक्षानान्यनुवित्यै लभते यजमानः॥१२॥[९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पार्ष्णीयान्भवति। यो
यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसिष्यान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि
वरुणस्य पाशमित्याह। वरुणपाशादेवेना मुञ्चति। सवितृप्रसूतो यथादेवतम्॥७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसिष्यान्भवति। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै
धाता। पुण्यं कर्म सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवेना धाता। पुण्ये कर्मणि सुकृतस्य लोके
दधाति। स्योनं मे सह पत्या करोमीत्याह। आत्मनश्च यजमानस्य चानात्यै सन्त्वायं।
समायुषा सं प्रजयेत्याह॥७३॥

आमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभा। चतुष्पद्वा एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पत्न्यै
पूर्णपात्रे भवति। अस्मिंलोके प्रति तिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। अथो वाग्वा
अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति।
रेतः सिञ्चन्॥७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य विमोकः। अद्भिः
शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि योक्तुं ब्रह्मणा। आदायैतत्पत्नीं सहाप उपगृहीते शान्त्यै।
अञ्जलौ पूर्णपात्रमा नयति। रेत एवास्यां प्रजां दधाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः। मुखं
वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति॥७५॥

सवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥४॥

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं वेदे। विन्दते परिवेष्टारम्। तमुत्करो। यं देवा मनुष्येषु। उपवेषमधारयन्। ये अस्मदपं चेतसः। तानस्मभ्यमिहा कुरु। उपवेषोपं विद्धि नः॥७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नश्चतुष्पदः। ध्रुवाननपगान्कुर्विति पुरस्तात्प्रत्यश्चमुप गूहति। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः शूद्रा अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति। अप्रतिवादिन एवैनान्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा सः शितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म इति॥७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुनुद ओकसः। सपत्नो यः पृतन्यति। निर्बाध्यैन हविषा। इन्द्र एणं पराशरीत्। इहि तिस्रः परावतः। इहि पञ्च जनाः अति। इहि तिस्रोऽति रोचनायावत। सूर्यो असद्विवि। परमान्त्वा परावतम्॥७८॥

इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीभ्यः समाभ्य इति। त्रिवृद्धा एष वज्रो ब्रह्मणा सः शितः। शुचैवेन विध्वा। एभ्यो लोकेभ्यो निर्णुद्य। वज्रेण ब्रह्मणा स्तृणुते। हतोऽसाववधिष्मामुमित्याह स्तृत्यै। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवेनमर्पयति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयंजो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवोऽग्निना धिष्ण्या अथ स्रुचौ यो वा अयंथादेवतं परिवेषो वा एकादशः॥११॥

प्रत्युष्टमयंज एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षंसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं कालेकाले नवससतिः॥७९॥
प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्राय राजन्यम्। मरुद्भ्यो वैश्यम्। तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मने क्लीबम्। आक्रयायायोगूम्। कामाय पुङ्ग्वलूम्। अतिक्रिष्टाय मागधम्॥१॥

गीताय सूतम्। नृत्ताय शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्माय रेभम्। नरिष्ठायै भीमलम्। हसाय कारिमम्। आनन्दाय स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपाय मणिकारम्। शुभे वपम्। श्रव्याया इषुकारम्। हृत्यै धन्वकारम्। कर्मणे ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसुर्गम्। मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय श्वनितम्॥३॥

सन्धयै जारम्। गेहायोपपतिम्। निरृक्त्यै परिवित्तम्। आर्त्यै परिविविदानम्। अराध्यै दिधिषूपतिम्। पुवित्राय भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै पेशस्कारीम्। बलायोपदाम्। वर्णायानूरुधम्॥४॥

नदीभ्यः पौञ्जिष्टम्। ऋक्षीकाभ्यो नैषादम्। पुरुषव्याघ्राय दुर्मदम्। प्रयुज्य उन्मत्तम्। गन्धर्वाप्सराभ्यो ब्रात्यम्। सर्पदेवजनेभ्योऽप्रतिपदम्। अवैभ्यः कितवम्। इर्यताया अकितवम्। पिशाचेभ्यो बिदलकारम्। यातुधानैभ्यः कण्टककारम्॥५॥

उत्सादेभ्यः कुञ्जम्। प्रमुदे वामनम्। द्वाभ्यः स्रामम्। स्वप्रायान्धम्। अधर्माय बधिरम्। संज्ञानाय स्मरकारीम्। प्रकामोद्यायोपसदम्। आशिक्षायै प्रश्जिनम्। उपशिक्षाया अभिप्रश्जिनम्। मर्यादायै प्रश्जविवाकम्॥६॥

ऋत्यै स्तेनहृदयम्। वैरहत्याय पिशुनम्। विवित्त्यै क्षत्तारम्। औपद्रष्टाय सङ्गहीतारम्। बलायानुचरम्। भूम्ने परिष्कन्दम्। प्रियाय प्रियवादिनम्। अरिष्ठाय अश्वसादम्। मेधाय वासः पल्पूलीम्। प्रकामाय रजयित्रीम्॥७॥

भायै दार्वहारम्। प्रभाया आग्नेन्धम्। नाकस्य पृष्ठायाभिषेत्तारम्। ब्रध्नस्य विष्टपाय

पात्रनिर्णोगम्। देवल॑लोकाय॑ पेशितारम्। मनु॑ष्यलोकाय॑ प्रकरितारम्। सर्वे॑भ्यो लोकेभ्य॑
उपसे॑त्तारम्। अव॑त्यै व॒धायो॑पमन्थितारम्। सु॒वर्गाय॑ लोकाय॑ भाग॒दुधम्। व॒र्षि॑ष्ठाय॒ नाकाय॑
परिवे॑ष्टारम्॥८॥

अमे॑भ्यो ह॒स्ति॒पम्। ज॒वाया॑श्च॒पम्। पु॒ष्ट्यै गो॒पालम्। तेज॑सेऽज॒पालम्।
वी॒र्या॑यावि॒पालम्। इरा॑यै की॒नाशम्। की॒लाला॑य॒ सुरा॑कारम्। भ॒द्राय॑ गृह॒पम्।
श्रेय॑से वि॒त्त॒धम्। अ॒ध्य॒क्षाया॑नुक्ष॒त्तारम्॥९॥

म॒न्यवे॑ऽय॒स्ता॒पम्। क्रो॒धाय॑ नि॒स॒रम्। शोका॑याभि॒स॒रम्। उ॒त्कूल॑वि॒कूलाभ्या॑
त्रि॒स्थि॒नम्। यो॒गाय॑ यो॒क्तारम्। क्षेमा॑य वि॒मो॒क्तारम्। वपु॑षे मानस्कृतम्। शी॒लाया॑ञ्जनी॒कारम्।
नि॒र्ऋ॒त्यै को॑शका॒रीम्। य॒माया॑सूम्॥१०॥

य॒म्यै य॒मसू॑म्। अथ॑र्वभ्योऽव॑तो॒काम्। सं॒व॒त्स॒राय॑ पर्या॒रिणी॑म्। प॒रि॒व॒त्स॒राया॑-
वि॒जा॒ताम्। इ॒दाव॑त्स॒राया॑प॒स्कद्व॑रीम्। इ॒द्वत्स॒राया॑ती॒त्वंरीम्। व॒त्स॒राय॑ वि॒ज॑र्ज॒राम्।
सं॒व॒त्स॒राय॑ प॒लिक्री॑म्। वना॑य वन॒पम्। अ॒न्यतो॑रण्याय दाव॒पम्॥११॥

सरो॑भ्यो धे॒व॒रम्। वेश॑न्ताभ्यो दा॒शम्। उ॒प॒स्था॒वरी॑भ्यो बै॒न्दम्। न॒ड्ड॒लाभ्यः॑ शौष्क॒लम्।
पा॒र्याय॑ कै॒व॒र्तम्। अ॒वा॒र्याय॑ मा॒र्गा॒रम्। ती॒र्थेभ्य॑ आ॒न्दम्। वि॒ष॒मेभ्यो॑ मैना॒लम्। स्व॒नेभ्यः॑
प॒र्ण॒कम्। गुहा॑भ्यः कि॒रा॒तम्। सा॒नु॒भ्यो ज॑म्भ॒कम्। प॒र्व॒तेभ्यः॑ कि॒म्पू॒रुष॑म्॥१२॥

प्र॒ति॒श्रु॒त्काया॑ ऋ॒तु॒लम्। घो॒षाय॑ भ॒षम्। अ॒न्ताय॑ बहु॒वा॒दिन॑म्। अ॒न॒न्ताय॑ मू॒कम्।
म॒ह॑से वीणा॒वा॒दम्। क्रो॒शाय॑ तू॒णव॑ध्मम्। आ॒क्र॒न्दाय॑ दु॒न्दु॒भ्याघा॑तम्। अ॒व॒र॒स्प॒राय॑ शङ्ख॑ध्मम्।
ऋ॒भ्यो॒जिन॑स॒न्धाय॑म्। सा॒ध्येभ्य॑श्च॒र्म॒म्णम्॥१३॥

बी॒भ॒त्सायै॑ पौल्क॒सम्। भू॒त्यै जा॑गर॒णम्। अ॒भू॒त्यै स्व॑प॒नम्। तु॒लायै॑ वाणि॒जम्। वर्णा॑य
हि॒र॒ण्यका॑रम्। वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ सि॒ध्म॒लम्। प॒श्चा॒द्दो॒षाय॑ ग्ला॒वम्। ऋ॒त्यै ज॑न॒वा॒दिन॑म्।
वृ॒द्ध्या अ॑पग॒ल्भ॑म्। स॒श॒राय॑ प्र॒च्छि॒दम्॥१४॥

ह॒साय॑ पु॒श्च॒लूमा ल॑भते। वी॒णा॒वा॒दं ग॑ण॒कं गी॑ताय॑। याद॑से शाबु॒ल्याम्। न॒र्माय॑
भ॒द्रव॑तीम्। तू॒णव॑ध्मं ग्रा॒म॒ण्यं पा॑णि॒सङ्घा॑तं नृ॒त्ताय॑। मोदा॑यानु॒क्रोश॑कम्। आ॒न॒न्दाय॑
त॒ल॒वम्॥१५॥

अ॒क्ष॒रा॒जाय॑ कि॒त॒वम्। कृ॒ताय॑ स॒भा॒वि॒नम्। त्रेता॑या आ॒दि॒न॒व॒द॒रु॒शम्। द्वा॒प॒राय॑ ब॒हिः

सदम्। कलये सभास्थाणुम्। दुष्कृताय चरकाचार्यम्। अध्वने ब्रह्मचारिणम्। पिशाचेभ्यः
सैलगम्। पिपासायै गोव्यच्छम्। निर्ऋत्यै गोघातम्। क्षुधे गौविकर्तम्। क्षुत्तृष्णाभ्यां तम्।
यो गां विकृन्तन्तं मांसं भिक्षमाण उपतिष्ठते॥१६॥

भूम्यै पीठसर्पिणमा लभते। अग्नयेऽसलम्। वायवे चाण्डालम्। अन्तरिक्षाय
वःशनर्तिनम्। दिवे खलतिम्। सूर्याय हर्यक्षम्। चन्द्रमसे मिर्मिरम्। नक्षत्रेभ्यः
किलासम्। अहं शुक्लं पिङ्गलम्। रात्रियै कृष्णं पिङ्गाक्षम्॥१७॥

वाचे पुरुषमा लभते। प्राणमपानं व्यानमुदानं समानं तान् वायवे। सूर्याय चक्षुरा
लभते। मनश्चन्द्रमसे। दिग्भ्यः श्रोत्रम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१८॥

अथैतानरूपेभ्य आलभते। अतिह्रस्वमतिदीर्घम्। अतिकृशमत्यसलम्। अति-
शुक्लमतिकृष्णम्। अतिश्लक्ष्णमतिलोमशम्। अतिकिरिटमतिदन्तुरम्। अतिमिर्मिरमति-
मेमिषम्। आशायै जामिम्। प्रतीक्षायै कुमारीम्॥१९॥

ब्रह्मणे गीताय श्रमाय सन्ध्यै नदीभ्य उध्सादेभ्य ऋत्यै भाया अर्मेभ्यो मन्यवे युम्यै दशदश सरोभ्यो द्वादश प्रतिश्रुत्कायै बीभृत्सायै
दशदश हसाय सुसाक्षराजाय त्रयोदश भूम्यै दश वाचे षडय नवैकान्नविंशतिः॥१९॥

ब्रह्मणे युम्यै नवदश॥१९॥

ब्रह्मणे कुमारीम्॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

सत्यं प्रपद्ये। ऋतं प्रपद्ये। अमृतं प्रपद्ये। प्रजापतेः प्रियां तनुवमनार्तां प्रपद्ये। इदमहं पञ्चदशेन वज्रेण। द्विषन्तं भ्रातृव्यमव क्रामामि। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। भूभुवः सुवः। हिम्॥१॥

सत्यं दशं॥२४॥

[१]

प्र वो वाजां अभिद्यवः। हविष्मन्तो घृताच्याः। देवाज्जिगाति सुम्रयुः। अग्न आयाहि वीतये। गृणानो हव्यदांतये। नि होतां सथ्सि बरुहिषि। तं त्वां समिद्धिरङ्गिरः। घृतेन वर्धयामसि। बृहच्छोचा यविष्ठ्या स नः पृथुः श्रवाय्यम्॥२॥

अच्छां देव विवाससि। बृहदग्ने सुवीर्यम्। ईडेन्यो नमस्यंस्तिरः। तमांसि दर्शतः। समग्निरिध्यते वृषां। वृषो अग्निः समिध्यते। अश्वो न देववाहनः। तं हविष्मन्त ईडते। वृषणं त्वा वयं वृषन्। वृषाणः समिधीमहि॥३॥

अग्ने दीद्यंतं बृहत्। अग्निं दूतं वृणीमहे। होतारं विश्ववेदसम्। अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम्। समिध्यमानो अध्वरे। अग्निः पावक ईड्यः। शोचिष्केशस्तमीमहे। समिद्धो अग्न आहुत। देवान् यक्षि स्वध्वर। त्वं हि हव्यवाडसि। आ जुहोत दुवस्यत। अग्निं प्रयत्यध्वरे। वृणीध्वं हव्यवाहनम्। त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसुं सुषणुनानि सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥४॥

श्रवाय्यमिधीमहसि सप्त च॥३॥

[२]

अग्ने महांसि ब्राह्मण भारता। असावसौ। देवेद्धो मन्विद्धः। ऋषिष्टुतो विप्रानुमदितः। कविशस्तो ब्रह्मसंशितो घृताहवनः। प्रणीर्यज्ञानाम्। रथीरध्वराणाम्। अतूर्तो होता। तूर्णिरहव्यवाट। आस्पात्रं जुहूर्देवानाम्॥५॥

चमसो देवपानः। अरां इवाग्ने नेमिदेवास्त्वं परिभूरसि। आ वह देवान् यजमानाया। अग्निमग्ने आवह। सोममावह। अग्निमावह। प्रजापतिमावह। अग्नीषोमावह। इन्द्राग्नी आवह। इन्द्रमावह। महेन्द्रमावह। देवां औज्यपां आवह। अग्निं होत्रायाऽऽवह। स्वं महिमानमावह। आ चाग्ने देवान् वह। सुयजां च यज जातवेदः॥६॥

देवानामिन्द्रमा वह षट् च॥२॥

[३]

अग्निरहोता वेत्वग्निः। होत्रं वैत्तु प्रावित्रम्। स्मो वयम्। साधु ते यजमान देवता।

घृतवंतीमध्वर्यो सुचुमास्यंस्व। देवायुवं विश्वाराम्। ईडामहै देवाः ईडेन्यान्। नमस्याम
नमस्यान्। यजाम यज्ञियान्॥७॥

अग्निर्होता नवं॥१॥

[४]

समिधो अग्र आज्यस्य वियन्तु। तनूनपादग्र आज्यस्य वेतु। इडो अग्र आज्यस्य
वियन्तु। बर्हिरग्र आज्यस्य वेतु। स्वाहाऽग्निम्। स्वाहा सोमम्। स्वाहाऽग्निम्। स्वाहा
प्रजापतिम्। स्वाहाऽग्नीषोमौ। स्वाहेन्द्राग्नी। स्वाहेन्द्रम्। स्वाहा महेन्द्रम्। स्वाहा देवाः
आज्यपान्। स्वाहाऽग्निः होत्राङ्गुषाणाः। अग्र आज्यस्य वियन्तु॥८॥

इन्द्राग्नी पथं च॥१॥

[५]

अग्निर्वृत्राणि जङ्घनत्। द्रविणस्युर्विपन्यया। समिद्धः शुक्र आहुतः। जुषाणो
अग्निराज्यस्य वेतु। त्वः सोमासि सत्पतिः। त्वः राजोत वृत्रहा। त्वं भद्रो असि
ऋतुः। जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो वेतु। अग्निः प्रत्नेन जन्मना। शुम्भानस्तनुवः
स्वाम्। कविर्विप्रेण वावृधे। जुषाणो अग्निराज्यस्य वेतु। सोमं गीर्भिध्वा वयम्। वर्धयामो
वचोविदः। समुडीको न आविश। जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो वेतु॥९॥

स्वाः पदं च॥१॥

[६]

अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्। पतिः पृथिव्या अयम्। अपाः रेतांसि जिन्वति। भुवो
यज्ञस्य रजसश्च नेता। यत्रा नियुद्धिः सचसे शिवाभिः। दिवि मूर्धानं दधिषे सुवर्षाम्।
जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहम्। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि परि ता बभूव।
यत्कामास्ते जहुमस्तं नो अस्तु॥१०॥

वयः स्याम पतयो रयीणाम्। स वेद पुत्रः पितरः स मातरम्। स सनुर्भुवत्स
भुवत्पुनर्मघः। स द्यामौर्णादन्तरिक्षः स सुवः। स विश्वा भुवो अभवत्स आभवत्। अग्नीषोमा
सवेदसा। सहृती वनतङ्गिरः। सन्देवत्रा बभूवधुः। युवमेतानि दिवि रोचनानि। अग्निश्च सोम
सकृत् अधत्तम्॥११॥

युवः सिन्धूः रभिशंस्तेरवद्यात्। अग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान्। इन्द्राग्नी रोचना दिवः।
परि वाजेषु भूषथः। तद्वाञ्छेति प्रवीर्यम्। श्वयं द्वत्रमुत संनोति वाजम्। इन्द्रा यो अग्नी
सहृरी सपर्यात्। इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरः। सहस्तमा सहसा वाजयन्ता। एन्द्रं सानसिः
रयिम्॥१२॥

सृजित्वा॑न॒५ सदा॑सहम्। वर॑षिष्ठमृतये॑ भर। प्रस॑साहिषे पुरु॑हूत शत्रून्। ज्येष्ठ॑स्ते
शुष्म॑ इह रा॒तिर॑स्तु। इन्द्रा॑ भर॒ दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पतिः॑ सिन्धू॒नाम॑सि रे॒वती॑नाम्।
महा॑५ इन्द्रो॒ य ओज॑सा। पर्ज॑न्यो वृष्टि॒मा५ इव। स्तोमै॑र्व॒त्सस्य॑ वावृधे। महा॑५ इन्द्रो
नृव॑दाच॑र॒षणि॒प्राः॥१३॥

उत॑ द्वि॒बर्हा॑ अमि॒नः सहो॑भिः। अ॒स्मद्वि॒यंग्वा॑वृधे वी॒र्या॑या। उ॒रुः पृ॒थुः सु॒कृतः
कर्तृ॑भिर्भूत्। पि॒प्री॑हि दे॒वा५ उ॒शतो॑ यविष्ठ। वि॒द्वा५ ऋतू॑र॒ऋतु॑पते यजे॒ह। ये दै॒व्या
ऋ॒त्विज॑स्तेभि॑रग्ने। त्व५ होत॑ृणाम॒स्याय॑जिष्ठः। अ॒ग्निः५ स्वि॑ष्ट॒कृत॑म्। अया॑ङ्गि॒रग्नेः प्रि॒या
धामा॑नि। अया॑ट्त्सोम॑स्य प्रि॒या धामा॑नि॥१४॥

अया॑ङ्ग्रेः प्रि॒या धामा॑नि। अया॑ट्त्वजा॑पतेः प्रि॒या धामा॑नि। अया॑ङ्ग्री॒षोम॑योः प्रि॒या
धामा॑नि। अया॑ङ्गिन्द्रा॒ग्नियोः प्रि॒या धामा॑नि। अया॑ङ्गिन्द्र॑स्य प्रि॒या धामा॑नि। अया॑ण्महेन्द्र॑स्य
प्रि॒या धामा॑नि। अया॑ङ्गै॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॑द॒ग्नेर॑होतुः प्रि॒या धामा॑नि।
यक्ष॑त्स्वं म॑हि॒मान॑म्। आय॑जता॒मेज्या॑ इषः। कृ॒णोतु॑ सो अ॒ध्वरा॑ जा॒तव॑दैः। जुष॑ता५
ह॒विः। अग्ने॑ यद॒द्य वि॒शो अ॒ध्वर॑स्य होतः। पाव॑क शो॒चे वे॒ष्ट्व५ हि यज्वा॑। ऋ॒ता य॑जासि
महि॑ना वि॒यद्भूः। ह॒व्या व॑ह॒ यविष्ठ॑ या ते अ॒द्य॥१५॥

अ॒स्वध॑त्५ र॒यिं च॑र॒षणि॒प्राः सोम॑स्य प्रि॒या धामा॑नीषः षट्॥६॥

[७]

उप॑हूत५ रथ॑न्तर५ स॒ह पृ॑थि॒व्या। उप॑ मा रथ॑न्तर५ स॒ह पृ॑थि॒व्या ह॒यता॑म्। उप॑हूतं
वाम॑दे॒व्य५ स॒हान्तरि॑क्षेण। उप॑ मा वाम॑दे॒व्य५ स॒हान्तरि॑क्षेण ह॒यता॑म्। उप॑हूतं बृ॒हत्स॒ह
दि॒वा। उप॑ मा बृ॒हत्स॒ह दि॒वा ह॒यता॑म्। उप॑हूताः स॒प्त हो॒त्राः। उप॑ मा स॒प्त हो॒त्रा ह॒यन्ता॑म्।
उप॑हूता धे॒नुः स॒हर्ष॑भा। उप॑ मा धे॒नुः स॒हर्ष॑भा ह॒यता॑म्॥१६॥

उप॑हूतो भ॒क्षः स॒खा। उप॑ मा भ॒क्षः स॒खा ह॒यता॑म्। उप॑हूताँ(४)हो। इडो॑प॒हूता।
उप॑हूतेडो। उपो॑ अ॒स्मा५ इडो॑ ह॒यता॑म्। इडो॑प॒हूता। उप॑हूतेडो। मा॒नवी॑ घृ॒तप॑दी मै॒त्रावरु॑णी।
ब्रह्म॑ दे॒वकृ॑तमु॒पहू॑तम्॥१७॥

दै॒व्या अ॒ध्वर्य॑व॒ उप॑हूताः। उप॑हूता मनु॒ष्याः। य इ॒मं य॒ज्ञम॑वान्। ये य॒ज्ञप॑तिं
वर्धा॑न्। उप॑हूते द्या॒वापृ॑थि॒वी। पूर्॒वजे॑ ऋ॒ताव॑री। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उप॑हूतो॒ऽयं य॑ज॑मानः।
उ॒त्तर॑स्या॒न्दे॒वय॑ज्याया॒मुप॑हूतः। भू॒र्यसि॑ ह॒विष्कर॑ण॒ उप॑हूतः। दि॒व्ये धाम॑न्नुप॑हूतः।
इदं॑ मै॒ दे॒वा ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॑ तस्मि॒न्नुप॑हूतः। वि॒श्वम॑स्य प्रि॒यमु॑प॒हूत॑म्। वि॒श्वस्य॑

प्रियस्योपहृतस्योपहृतः॥१८॥

सुहर्षभा ह्ययतामुपहृतं हविष्करणं उपहृतश्रुत्वारि च॥३॥

[८]

देवं ब॒रुहिः। व॒सुवने॑ वसुधेयस्य वेतु। दे॒वो नरा॒शंसः॑। व॒सुवने॑ वसुधेयस्य वेतु। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत॑। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्माय॒जी हो॑ता। हो॒तुर॑होतुराय॒जीयान्। अ॒ग्ने या॒न्दे॒वानया॑ट। या॒ अ॒पि॒प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑थ्सत। ता॒ संस॑नुषी॒ हो॒त्रान्दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मम्। स्वि॑ष्ट॒कृचा॒ग्ने हो॑ताऽभूः। व॒सुवने॑ वसुधेयस्य नमोवा॒के वी॑र्हि॥१९॥

अपिप्रेः पञ्च च॥१॥

[९]

इ॒दं द्या॒वापृ॑थि॒वी भ॒द्रम॑भूत। आ॒र्धं सू॒क्तवा॑कम्। उ॒त न॑मोवा॒कम्। ऋ॒ध्यास्म॑ सू॒क्तोच्य॑म॒ग्ने। त्वं सू॒क्तवा॑र्गसि। उ॒प॒श्रितो॑ दि॒वः पृ॑थि॒व्योः। ओम॑न्वती ते॒ऽस्मिन् य॒ज्ञे य॑ज॒मान् द्या॒वापृ॑थि॒वी स्ता॑म्। श॒ङ्ग्ये जी॒रदा॑नू। अ॒त्रसू॑ अ॒प्रवे॑दे। उ॒रुग॑व्यूती अ॒भयं॑ कृ॒तौ॥२०॥

वृ॒ष्टिद्या॒वा री॒त्यापा॑। श॒म्भुवौ॑ मयो॒भुवौ॑। ऊ॒र्जस्व॑ती च॒ पय॑स्वती च। सू॒पच॑र॒णा च॑ स्वधिच॒र॒णा च॑। तयो॑रा॒विदि॑। अ॒ग्निरि॒दं ह॒विर॑जुषत। अ॒वीवृ॑धत् महो ज्यायो॑ऽकृत। सोमं इ॒दं ह॒विर॑जुषत। अ॒वीवृ॑धत् महो ज्यायो॑ऽकृत। अ॒ग्निरि॒दं ह॒विर॑जुषत॥२१॥

अ॒वीवृ॑धत् महो ज्यायो॑ऽकृत। प्र॒जाप॑तिरि॒दं ह॒विर॑जुषत। अ॒वीवृ॑धत् महो ज्यायो॑ऽकृत। अ॒ग्नीषो॑मा॒विदं॑ ह॒विर॑जुषेताम्। अ॒वीवृ॑धेतां महो ज्यायो॑ऽक्राताम्। इन्द्रा॒ग्नी इ॒दं ह॒विर॑जुषेताम्। अ॒वीवृ॑धेतां महो ज्यायो॑ऽक्राताम्। इन्द्रं इ॒दं ह॒विर॑जुषत। अ॒वीवृ॑धत् महो ज्यायो॑ऽकृत। म॒हेन्द्र इ॒दं ह॒विर॑जुषत॥२२॥

अ॒वीवृ॑धत् महो ज्यायो॑ऽकृत। दे॒वा आ॑ज्य॒पा आ॑ज्यमजुषन्त। अ॒वीवृ॑धन्त महो ज्यायो॑ऽकृत। अ॒ग्निर॑हो॒त्रेणे॒दं ह॒विर॑जुषत। अ॒वीवृ॑धत् महो ज्यायो॑ऽकृत। अ॒स्यामृ॑द्धो॒त्राया॒न्दे॒वङ्ग॑मायाम्। आ॒शास्ते॑ऽयं यज॑मानोऽसौ। आ॒युरा॑ शास्ते। सु॒प्रजा॑स्त्वमा शास्ते। स॒जात॑वन्स्यामा शास्ते॥२३॥

उ॒त्तरा॑न्दे॒वय॒ज्यामा॑ शास्ते। भूयो॑ ह॒विष्कर॑ण॒मा शा॑स्ते। दि॒व्यं धा॑मा शास्ते। वि॒श्वं प्रि॒यमा॑ शास्ते। यद॒नेन॑ ह॒विषा॑ऽऽशास्ते। तद॑श्या॒त्तदृ॑ध्यात्। तद॑स्मै दे॒वा रा॑सन्ताम्। तद॑ग्निर्दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ वन॑ते। व॒यम॒ग्नेर्मानु॑षाः। इ॒ष्टं च॑ वी॒तं च॑। उ॒भे च॑ नो॒ द्या॒वापृ॑थि॒वी अ॒हंस॑प्ताताम्। इ॒ह ग॑ति॒र्वाम॑स्येदं च। नमो॑ दे॒वेभ्यः॑॥२४॥

अभयं कृतावकृताग्निरिदं हविरजुषत महेन्द्र इदं हविरजुषत सजातवन्स्यामा शास्ते वीतं च त्रीणि च॥५॥

[१०]

तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीं स्वस्तिरस्तु नः।
स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे॥२५॥

तच्छुं योरष्टौ॥१॥

[११]

आप्यायस्व सन्तौ। इह त्वष्टारमग्निं तन्नस्तुरीपम्। देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः।
प्रावन्तु नस्तुजये वाजसातये। याः पार्थिवासो या अपामपि व्रते। ता नो देवीः सुहवाः
शर्म यच्छत। उत ग्रा विंयन्तु देवपत्नीः। इन्द्राण्यग्नाय्यश्विनी राट्। आ रोदसी वरुणानी
शृणोतु। विंयन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनाम्॥२६॥

अग्निर्होता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेदं जनिमा जातवेदाः। देवानामुत यो
मर्त्यानाम्। यजिष्ठः स प्र यंजतामृतावा। वयमुं त्वा गृहपते जनानाम्। अग्ने अकर्म
समिधा बृहन्तम्। अस्थिरि णो गार्हपत्यानि सन्तु। तिग्मेन नस्तेजसा सः शिशाधि॥२७॥

जनीनामष्टौ च॥२॥

[१२]

उपंहूतं रथन्तरं सह पृथिव्या। उपं मा रथन्तरं सह पृथिव्या ह्वयताम्। उपंहूतं
वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण। उपं मा वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपंहूतं बृहत्सह
दिवा। उपं मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपंहूताः सप्त होत्राः। उपं मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्।
उपंहूता धेनुः सहर्षभा। उपं मा धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥२८॥

उपंहूतो भक्षः सखा। उपं मा भक्षः सखा ह्वयताम्। उपंहूताँ(४)हो। इडोपंहूता।
उपंहूतेडौ। उपो अस्मा इडौ ह्वयताम्। इडोपंहूता। उपंहूतेडौ। मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी।
ब्रह्म देवकृतमुपंहूतम्॥२९॥

देव्या अध्वर्यव उपंहूताः। उपंहूता मनुष्याः। य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्नीं वर्धान्।
उपंहूते द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपंहूतेयं यजमाना। इन्द्राणीवा-
ऽविधुवा। अदितिरेव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपंहूता। भूर्यसि हविष्करणं उपंहूता।
दिव्ये धामन्नुपंहूता। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपंहूता। विश्वमस्याः प्रियमुपंहूतम्।
विश्वस्य प्रियस्योपंहूतस्योपंहूता॥३०॥

सहर्षभा ह्वयतामुपंहूतं सुपुत्रा षट्॥३॥

[१३]

सत्यं प्रवोऽग्ने महान्निर्होता समिधोऽग्निर्यज्ञाण्यग्निर्मूधोपंहूतं देवं ब्रुहिदं द्यावापृथिवी तच्छुं योरा प्यायस्वोपंहूतत्रयोदश॥३१॥

सत्यं वयं स्याम वृष्टिर्द्यावा त्रिशत॥३०॥

सत्यमुपंहूता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तः। वनस्पते मधुना दैव्येन। यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्विणेह धत्तात्।
यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थे। उच्छ्रयस्व वनस्पते। वर्ष्मन्पृथिव्या अधि। सुमिती मीयमानः।
वचोधा यज्ञवाहसे। समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्तात्। ब्रह्म वन्वानो अजरः सुवीरम्॥१॥

आरे अस्मदमतिं बाधमानः। उच्छ्रयस्व महते सौभगाय। ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊतये।
तिष्ठा देवो न संविता। ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदञ्जिभिः। वाघद्विविह्यामहे। ऊर्ध्वो नः
पाह्यहंसो नि केतुना। विश्वः समन्त्रिणं दह। कृधी न ऊर्ध्वो च रथाय जीवसे। विदा
देवेषु नो दुर्वः॥२॥

जातो जायते सुदिनत्वे अहाम्। समर्थ आ विदथे वर्धमानः। पुनन्ति धीरा अपसो
मनीषा। देवया विप्र उदियति वाचम्। युवा सुवासाः परिवीत आगात्। स उ श्रेयान्भवति
जायमानः। तं धीरांसः कवय उन्नयन्ति। स्वाधियो मनसा देवयन्तः। पृथुपाजा अमर्त्यः।
घृतनिर्णिख्स्वाहुतः। अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाट। तः सबाधो यतः स्तुचः। इत्था धिया यज्ञवन्तः।
आचक्रुरग्निमूतये। त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु
सुषणनानि सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरं दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥३॥

[१]

होता यक्षदग्निः समिधा सुषमिधा समिद्धं नाभा पृथिव्याः संङ्गथे वामस्य। वर्ष्मन्दि
व इडस्पदे वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपातमदितेर्गर्भं भुवनस्य गोपाम्। मध्वाद्य
देवो देवेभ्यो देवयानान्मथो अनक्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षन्नराशंसं नृशस्त्रं
नृङ्ः प्रणेत्रम्। गोभिर्वपावान्स्याद्वीरैः शक्तीवात्रथैः प्रथमया वा हिरण्यैश्चन्द्री वेत्वाऽऽ-
ज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदग्निमिड ईडितो देवो देवाः आवक्षद्दूतो हव्यवाडमूरः। उपेमं
यज्ञमुपेमां देवो देवहूतिमवतु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वर्हिः सुष्टरीमोर्णम्रदा
अस्मिन् यज्ञे वि च प्र च प्रथताः स्वासस्थं देवेभ्यः। एमैनदद्य वसवो रुद्रा आदित्याः
सदन्तु प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं॥४॥

होता यक्षद्वरं ऋष्याः कवप्यो कौषधावनीरुदाताभीर्जिहतां विपक्षोभिः श्रयन्ताम्।

सुप्रायणा अस्मिन् यज्ञे विश्रयन्तामृतावृधौ वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदुषासानक्ता बृहती सुपेशसा नृः पतिभ्यो योनिं कृण्वाने। सः स्मयमाने इन्द्रेण देवैरेदं बर्हिः सीदतां वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतांरा मन्द्रा पोतांरा कवी प्रचैतसा। स्विष्टमृद्यान्यः करदिषा स्वभिगूर्तमन्य ऊर्जा सतवसेमं यज्ञं दिवि देवेषु धत्तां वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तिस्रो देवीरपसामपस्तमा अच्छिद्रमद्येदमपस्तन्वताम्। देवेभ्यो देवीर्देवमपो वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्त्वष्टारमर्चिष्टुमपाकं रेतोधां विश्रवसं यशोधाम्। पुरुरूपमकामकर्शनं सुपोषः पोषैः स्यात्सुवीरौ वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिमुपावस्रक्षद्वियो जोष्टारं शशमन्त्ररः। स्वदात्स्वर्धितिरऋतुथाद्य देवो देवेभ्यो हव्यावाङ्मेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदग्निं स्वाहाऽऽज्यस्य स्वाहा मेदसः स्वाहा स्तोकानां स्वाहा स्वाहाकृतीनां स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्त्स्वाहाऽग्निं होत्राङ्गुषाणा अग्र आज्यस्य वियन्तु होतर्यजं॥५॥

प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं सुवीरौ वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं चत्वारि च (अग्निन्तनूपातन्त्रराः संमग्निमिड ईडितो बर्हिर्दं उपासानक्ता देव्यां तिस्रस्वष्टारं वनस्पतिमग्निम्। पञ्च वेत्वेकौ वियन्तु द्विवीतामेकौ वियन्तु द्विवेत्वेकौ वियन्तु होतर्यजं॥२॥) [२]

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे। देवो देवान् यजसि जातवेदः। आ च वह मित्रमहश्चिकित्वान्। त्वं दूतः कविरसि प्रचैताः। तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्। मध्वा समञ्जस्त्वं दया सुजिह्व। मन्मानि धीभिरुत यज्ञमृन्धन्। देवत्रा च कृणुह्यध्वरं नः। नराशंसस्य महिमानमेषाम्। उप स्तोषाम यज्ञतस्य यज्ञैः॥६॥

ते सुक्रतवः शुचयो धियन्धाः। स्वदन्तु देवा उभयानि हव्या। आजुह्वान ईड्यो वन्द्यश्च। आयाह्यग्रे वसुभिः सजोषाः। त्वं देवानामसि यह्य होता। स एनान् यक्षीषितो यजीयान्। प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्याः। वस्तोरस्या वृज्यते अग्रे अहाम्। व्यु प्रथते वितरं वरीयः। देवेभ्यो अदितये स्योनम्॥७॥

व्यचस्वतीरुर्विया विश्रयन्ताम्। पतिभ्यो न जनयुः शुभमानाः। देवीर्द्वारो बृहतीर्विषमिन्वाः। देवेभ्यो भवथ सुप्रायणाः। आसुष्वयन्ती यज्ञते उपाके। उपासानक्ता सदतां नि योनौ। दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे। अधि श्रियं शक्रपिशं दधाने। दैव्या होतांरा प्रथमा सुवाचा। मिमांसा यज्ञं मनुषो यजध्ये॥८॥

प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू। प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता। आ नो यज्ञं भारती तूयमेतु। इडा मनुष्वदिह चेतयन्ती। तिस्रो देवीर्बर्हिरेदं स्योनम्। सरस्वती स्वपंसः

सदन्तु। य इमे द्यावापृथिवी जनित्री। रूपैरपि॑ शृङ्खलानि विभ्रा॑। तमद्य होतरिषितो यजीयान्। देवं त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान्॥९॥

उपावसृजत्मन्यां समञ्जन्। देवानां पाथं ऋतुथा हवींषि। वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः। स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन। सद्यो जातो व्यमिमीत यज्ञम्। अग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः। अस्य होतुः प्रदिश्यतस्य वाचि। स्वाहाकृतं हविरदन्तु देवाः॥१०॥

यज्ञैः स्योनं यजंथ्ये विद्वानष्टौ च॥५॥ [३]

अग्निर्होता नो अध्वरे। वाजी सन्परिणीयते। देवो देवेषु यज्ञियः। परित्रिविष्ट्रध्वरम्। यात्यग्नी रथीरिव। आ देवेषु प्रयो दधत्। परि वाजपतिः क्विः। अग्निर्हव्यान्यक्रमीत्। दधद्रत्नानि दाशुषे॥११॥

अग्निर्होता नो नवं॥१॥ [४]

अजैदग्निः। असन्द्वाजन्नि। देवो देवेभ्यो हव्यावाट्। प्राञ्जोभिर्हिन्वानः। धेनाभिः कल्पमानः। यज्ञस्यायुः प्रतिरन्। उप प्रेष्य होतः। हव्या देवेभ्यः॥१२॥

अजैदष्टौ॥१॥ [५]

देव्याः शमितार उत मनुष्या आरंभध्वम्। उपनयत मेध्या दुरः। आशासाना मेधपतिभ्यां मेधम्। प्रास्मा अग्निं भरत। स्तृणीत बर्हिः। अन्वेन माता मन्यताम्। अनु पिता। अनु भ्राता सगर्भ्यः। अनु सखा सयूथ्यः। उदीचीनां अस्य पदो निर्धत्तात्॥१३॥

सूर्यं चक्षुर्गमयतात्। वातं प्राणमन्ववसृजतात्। दिशः श्रोत्रम्। अन्तरिक्षमसुम्। पृथिवीं शरीरम्। एकधाऽस्य त्वचमाच्छतात्। पुरा नाभ्या अपिशसौ वपामुत्खिंदतात्। अन्तरेवोष्माणं वारयतात्। श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्। प्रशसा बाहू॥१४॥

शला दोषणी। कश्यपेवासा। अच्छिद्रे श्रोणी। कवषोरू स्त्रेकर्पाष्ठीवन्ता। षड्विंशतिरस्य वङ्गयः। ता अनुष्ठ्योच्चावयतात्। गात्रं गात्रमस्यानूनं कृणुतात्। ऊवध्यगोहं पार्थिवं खनतात्। अस्त्रा रक्षः सः सृजतात्। वनिष्ठमस्य मा राविष्ट॥१५॥

उरूकं मन्यमानाः। नेद्वस्तोके तनये। रवितारवच्छमितारः। अग्निगो शमीध्वम्। सुशमि शमीध्वम्। शमीध्वमग्निगो। अग्निगुश्वापापश्च। उभौ देवानां शमितारौ। ताविमं पशूः श्रपयतां प्रविद्धासा। यथायथाऽस्य श्रपणन्तथातथा॥१६॥

धृताद्बाहू मा राविष्ट तथातथा॥४॥ [६]

जुषस्व सप्रथंस्तमम्। वचो देवप्संस्तमम्। हव्या जुह्वान आसनि। इमं नो
यज्ञममृतैषु धेहि। इमा हव्या जातवेदो जुषस्व। स्तोकाणामग्ने मेदंसो घृतस्य।
होतः प्राशान प्रथमो निषद्य। घृतवन्तः पावक ते। स्तोकाः श्रोतन्ति मेदंसः। स्वधर्मं
देववीतये॥१७॥

श्रेष्ठं नो धेहि वार्यम्। तुभ्यं स्तोका घृतश्रुतः। अग्ने विप्राय सन्त्या ऋषिः श्रेष्ठः
समिध्यसे। यज्ञस्य प्राविता भव। तुभ्यं श्रोतन्त्यध्रिगो शचीवः। स्तोकासौ अग्ने मेदंसो
घृतस्य। कविशस्तो बृहता भानुनागाः। हव्या जुषस्व मेधिरा। ओजिष्ठन्ते मध्यतो मेद
उद्धृतम्। प्र ते वयं ददामहे। श्रोतन्ति ते वसो स्तोका अधित्वचि। प्रति तान्देवशोर्विहि॥१८॥
देववीतय उद्धृतञ्जोणि च॥२॥

[७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्रं यातन्नमोभिरग्ने अर्वाक्। युव राधोभिरकवेभिरिन्द्र।
अग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः। होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य वपाया मेदंसः। जुषेता हविः।
होतर्यज। विह्वर्यन्मनसा वस्य इच्छन्। इन्द्राग्नी ज्ञास उत वा सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मह्यम्। स वा धियं वाज्यन्तीमतक्षम्। होता यक्षदिन्द्राग्नी।
पुरोडाशस्य जुषेता हविः। होतर्यज। त्वामीडते अजिरं दूत्याया। हविष्मन्तः
सदमिन्मानुषासः। यस्य देवैरासदो बरहिरग्ने। अहान्यस्मै सुदिना भवन्तु। होता
यक्षदग्निम्। पुरोडाशस्य जुषता हविः। होतर्यज॥२०॥

सजातान्निन्दे च॥२॥

[८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। ईदृ रयिं यशसं पूर्वभाजम्। इन्द्राग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्र
णो नव्येभिस्तिरतं देष्णैः। माच्छेद् रश्मीरिति नार्थमानाः। पितृणां शक्तीरनुयच्छमानाः।
इन्द्राग्निभ्यां कं वृषणो मदन्ति। ताह्यद्रीं धिषणाया उपस्थै। अग्निं सुदीतिं सुदृशं
गृणन्तः। नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः। त्वां दूतमरतिं हव्यवाहम्। देवा अकृण्वन्नमृतस्य
नाभिम्॥२१॥

जातवेदो द्वे च॥१॥

[९]

त्व ह्यग्ने प्रथमो मनोता। अस्या धियो अभवो दस्महोता। त्वं सीं वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु।
सहो विश्वस्मै सहसे सहध्वै। अधा होता न्यसीदो यजीयान्। इडस्पद इषयन्नीड्यः सन्।
तं त्वा नरः प्रथमं देवयन्तः। महो राये चितयन्तो अनुगमन्। वृतेव यन्तं बहुभिर्वस्यैः।
त्वे रयिं जागृवांसो अनुगमन्॥२२॥

रुशन्तमग्निं दर्शतं बृहन्तम्। वपावन्तं विश्वहा दीदिवाः समम्। पदं देवस्य नमसा वियन्तः। श्रवस्यवः श्रवं आपन्नमृक्तम्। नामानि चिद्वधिरे यज्ञियानि। भद्रायां ते रणयन्त सन्दृष्टौ। त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम्। त्वं रायं उभयांसो जनानाम्। त्वं त्राता तरणे चेत्योऽभूः। पिता माता सदमिन्मानुषाणाम्॥२३॥

सपर्येण्यः स प्रियो विश्वग्निः। होता मन्द्रो निषसादा यजीयान्। तं त्वां वयं दम आ दीदिवाः समम्। उपजुबाधो नमसा सदेम। तं त्वां वयं सुधियो नव्यमग्ने। सुम्रायवं ईमहे देवयन्तः। त्वं विशो अनयो दीद्यानः। दिवो अग्ने बृहता रोचनेन। विशां कविं विशपतिः शश्वतीनाम्। नितोशनं वृषभं चर्षणीनाम्॥२४॥

प्रेतीषणि मिषयन्तं पावकम्। राजन्तमग्निं यजुतं रयीणाम्। सो अग्न ईजे शशमे च मर्तः। यस्तु आनदत्समिधा हव्यदातिम्। य आहुतिं परि वेदा नमोभिः। विश्वेत्सवामा दधते त्वोतः। अस्मा उ ते महि महे विधेम। नमोभिरग्ने समिधोत हव्यैः। वेदीसूनो सहसो गीर्भिरुक्थैः। आ ते भद्रायाः सुमतौ यंतेम॥२५॥

आ यस्तुतन्थ रोदसी विभासा। श्रवोभिश्च श्रवस्यस्तरुत्रः। बृहद्विर्वाजैः स्थविरेभिरस्मे। रेवद्विरग्ने वितुरं वि भाहि। नृवद्वसो सदमिद्वैह्यस्मे। भूरितोकाय तनयाय पृथ्वः। पूर्वीरिषो बृहतीरारे अघाः। अस्मे भद्रा सौश्रवसानि सन्तु। पुरुण्यग्ने पुरुधा त्वाया। वसूनि राजन्वसुताते अश्याम्। पुरुणि हि त्वे पुरुवार सन्ति। अग्ने वसुं विधते राजन्तित्वे॥२६॥

जागृवाः सो अनुस्मन्मानुषाञ्चर्षणीनां यतिमाश्यान्द्रे च॥५॥

[१०]

आभरतं शिक्षतं वज्रबाहू। अस्माः इन्द्राग्नी अवतः शचीभिः। इमे नु ते रश्मयः सूर्यस्य। येभिः सपित्वं पितरो न आयन्। होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागंस्य हविष आत्तामघा। मध्यतो मेद उद्धृतम्। पुरा द्वेषोभ्यः। पुरा पौरुषेय्या गृभः। घस्तान्नूनम्॥२७॥

घासे अज्राणां यवसप्रथमानाम्। सुमत्क्षराणां शतरुद्रियाणाम्। अग्निष्वात्तानां पीवोपवसनानाम्। पार्श्वतः श्रोणितः शितामत उत्सादतः। अङ्गादङ्गादवत्तानाम्। करंत एवेन्द्राग्नी। जुषेताः हविः। होतयजं। देवेभ्यो वनस्पते हवीःषि। हिरण्यपर्णं प्रदिवस्ते अर्थम्॥२८॥

प्रदक्षिणिद्रंशनयां नियूय। ऋतस्यं वक्षि पृथिभी रजिष्ठैः। होता यक्षद्वनस्पतिमभिहि। पिष्टतमया रभिष्ठया रशनयाधित। यत्रैन्द्राग्नियोश्छागंस्य हविषः प्रिया धामानि। यत्र

वनस्पतैः प्रिया पाथांसि। यत्र देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यत्राग्नेरहोतुः प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्यैवोपस्तुत्यै वोपावंसक्षत्। रभीयांसमिव कृत्वी॥२९॥

करदेवं देवो वनस्पतिः। जुषतां हविः। होतर्यजं। पिप्रीहि देवां उंशतो यविष्ठ। विद्वां ऋतूँरऋतुपते यजेह। ये दैव्यां ऋत्विजस्तेभिर्ग्रे। त्वं होतृणामस्यायं जिष्ठः। होतां यक्षदग्निं स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छागंस्य हविषः प्रिया धामानि। अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छागंस्य हविषः प्रिया धामानि। यक्षदग्नेरहोतुः प्रिया धामानि। यक्षध्वं महिमानम्। आयंजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अंध्वरा जातवेदाः। जुषतां हविः। होतर्यजं॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथांसि सुप्त च॥४॥ [११]

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गूः। गीर्भिर्विप्राः प्रमंतिमिच्छमानाः। अर्वन्तो न काष्ठान्नक्षमाणाः। इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते। वनस्पते रशनयांभिधायं। पिष्टतमया वयुनानि विद्वान्। वहं देवत्रा दिधिषो हवींषि। प्र चंदातारंममूर्तेषु वोचः। अग्निं स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छागंस्य हविषः प्रिया धामानि॥३१॥

अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छागंस्य हविषः प्रिया धामानि। यक्षदग्नेरहोतुः प्रिया धामानि। यक्षध्वं महिमानम्। आयंजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अंध्वरा जातवेदाः। जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अंध्वरस्य होतः। पावंक शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा। ऋता यंजासि महिना वियद्भूः। हव्या वहं यविष्ठ या तं अद्य॥३२॥

धामानि भूरैकं च॥२॥ [१२]

देवं बर्हिः सुदेवं देवैः स्यात्सुवीरं वीरैर्वस्तोर्वृज्येतात्तोः प्रभ्रियेतात्यन्यात्राया बर्हिष्मतो मदेम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवीद्वारं सङ्घाते विड्वीर्यामञ्छिथिरा ध्रुवा देवहंतौ वत्स ईमेनास्तरुण आमिमीयात्कुमारो वा नवंजातो मैना अर्वा रेणुकंकाटः पृणंगवसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवी उषासानक्ताऽद्यास्मिन् यजे प्रयत्यंहेतामपि नूनं दैवीर्विशः प्रायांसिष्टां सुप्रीते सुधिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी जोष्टी वसुधितौ ययोरन्याऽद्याद्वेषांसि युयवदान्यावक्षद्वसु वार्याणि यजमानाय वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी ऊर्जाहुती इषमूर्जमन्यावक्षत्सग्धिः सपीतिमन्या नवेन पूर्वं दयमानाः स्यामं पुराणेन नवं तामूर्जमूर्जाहुती ऊर्जयमाने अधातां वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं।

देवा दैव्या होता॑रा नेष्टा॑रा पोता॑रा हताघश॑सावाभरद्वसू वसुवने॑ वसुधेय॑स्य वीता॑
यजं। देवीस्ति॑स्त्रस्ति॑स्त्रो देवीरिडा॑ सरस्वती॑ भारती॑ द्यां भार॑त्यादित्यैर॑स्पृक्ष॒त्सर॑स्वतीम॒
रुद्रैर्य॑ज्ञमावीदि॒हैवेड॑या वसु॑मत्या सध॒माद॑ मद॒म वसु॑वने॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु॑ यजं।
देवो नरा॑श॒संस्त्रि॑शीर॒षा षड॑क्षः शतमि॑देन॒स॒शिति॑पृष्ठा आद॑धति सह॒स्रमीं॑ प्रव॑हन्ति
मि॒त्रावरु॑णदे॒स्य हो॒त्रम॑र॒हतो॑ बृह॒स्पतिः॑ स्तोत्रम॑श्विनाऽऽध्व॑र्यवं वसु॑वने॑ वसुधेय॑स्य
वेतु॑ यजं। देवो वन॑स्पतिर्व॒रुष॑प्रा॒वा घृ॒तनि॑र्णिग्दाम॒ग्रेणा॑स्पृक्ष॒दान्तरि॑क्षं म॒ध्यैना॑प्राः
पृ॒थिवी॑मुप॒रेणा॑ह॒हीद्व॑सुवने॑ वसुधेय॑स्य वेतु॑ यजं। देवं ब॒र्हिर्वा॑रि॒तीनां॑ नि॒धेधा॑ऽसि
प्रच्यु॑तीनाम॒प्रच्यु॑त॒न्निका॑म॒धरणं॑ पुरु॒स्पार॑हं यश॑स्वदे॒ना ब॒र्हिषा॑ऽन्या ब॒र्हीऽप्य॑भि प्याम
वसु॑वने॑ वसुधेय॑स्य वेतु॑ यजं। देवो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्सु॑द्रवि॒णा म॒न्द्रः क॒विः स॒त्यम॑न्मा॒
ऽऽय॑जी होता॑ होतु॑र॒होतु॑राय॑जीयान॒ग्रे या॒न्दे॒वान॑या॒ड्या॑ अपि॑प्रेर्ये ते हो॒त्रे अम॑त्स॒त
ता॑ सं॒स॒नुषी॑ हो॒त्रां दे॒वङ्ग॑मान्दिवि॑ दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑र॒येम॑ स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॑ग्रे होता॑ऽभू॒र्वसु॑वने॑
वसु॑धेय॑स्य नमो॒वा॒के वी॒हि यजं॑॥३३॥

यजे॑त् च॥१॥

[१३]

देवं ब॒र्हिः। वसु॑वने॑ वसुधेय॑स्य वेतु। देवी॒र्द्वारं॑। वसु॑वने॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु। देवी
उ॒पासा॑न॒क्ता। वसु॑वने॑ वसुधेय॑स्य वीता॑म्। देवी जोष्टी॑। वसु॑वने॑ वसुधेय॑स्य वीता॑म्। देवी
ऊ॒र्जाहु॑ती। वसु॑वने॑ वसुधेय॑स्य वीता॑म्॥३४॥

देवा दैव्या होता॑रा। वसु॑वने॑ वसुधेय॑स्य वीता॑म्। देवीस्ति॑स्त्रस्ति॑स्त्रो देवीः। वसु॑वने॑
वसुधेय॑स्य वियन्तु। देवो नरा॑श॒सं। वसु॑वने॑ वसुधेय॑स्य वेतु। देवो वन॑स्पतिः। वसु॑वने॑
वसुधेय॑स्य वेतु। देवं ब॒र्हिर्वा॑रि॒तीनाम्। वसु॑वने॑ वसुधेय॑स्य वेतु॥३५॥

देवो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्मा॒य॒जी होता॑।
होतु॑र॒होतु॑राय॑जीयान्। अ॒ग्रे या॒न्दे॒वान॑या॒द। या॑ अपि॑प्रेः। ये ते हो॒त्रे अम॑त्स॒त।
ता॑ सं॒स॒नुषी॑ हो॒त्रां दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑र॒येम॑म्। स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॑ग्रे होता॑ऽभूः।
वसु॑वने॑ वसुधेय॑स्य नमो॒वा॒के वी॒हि॥३६॥

वीता॑ वे॒त्वभू॑रे॒कं च॥३॥

[१४]

अ॒ग्निम॑द्य होता॑रमवृणीता॒यं यज॑मानः पच॑न्प॒क्तीः पच॑न्पु॒रोडा॑शं ब॒ध्नन्नि॑न्द्रा॒ग्निभ्या॑
छा॒गं सूप॑स्था अ॒द्य दे॒वो वन॑स्पति॑रभवदिन्द्रा॒ग्निभ्या॑ छा॒गेना॑घस्ता॒न्तं मे॑दस्तः

प्रतिपचताग्रभीष्टामवीवृधेतां पुरोडाशेन त्वामृधर्ष आर्षेय ऋषीणां नपादवृणीतायं
यजमानो बहुभ्य आ सङ्गतेभ्य एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति ता या देवा
देवदानान्यदुस्तान्यस्मा आ च शास्वा च गुरस्वेषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय प्रेषितो
मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि॥३७॥

अग्निमृचैकम्॥१॥

[१५]

अञ्जन्ति होतां यक्ष्मस्मिद्धो अद्याग्निरज्जुदैव्यां जुषस्वा वृत्रहणा गीर्भिस्त्वङ् ह्याभरतमुपोहं यद्देवं बर्हिः सुदेवं देवं बर्हिरग्निमद्य पञ्चदश॥१५॥
अञ्जन्त्यग्निरहोतां नो गीर्भिरुपो ह यद्विदथ वाजिनः सुमत्रिंशत्॥३७॥
अञ्जन्ति सूक्ताब्रूहि॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

सर्वान् वा एषोऽग्नौ कामान्प्रवेशयति। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। सयदनिष्ट्वा प्रयायात्। अकामप्रीता एनं कामा नानुप्रयायुः। अतेजा अवीर्यः स्यात्। स जुहुयात्। तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमि इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥

कामप्रीता एनं कामा अनु प्रयान्ति। तेजस्वी वीर्यावान्भवति। सन्ततिर्वा एषा यज्ञस्य। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। स यदुद्वायति। विच्छित्तिरेवास्य सा। तं प्राञ्चमुद्धृत्य। मनसोपतिष्ठेत्। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥२॥

मनसैव यज्ञः सं तनोति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः। भूतिमेवोपैति। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याऽऽहिताग्नेरग्निरपक्षायति। यावच्छम्यया प्रविध्यैत्। यदि तावदपक्षायैत्। तः सम्भरेत्। इदं त एकं पर उ त एकम्॥३॥

तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि। प्रिये देवानां परमे जुनित्र इति। ब्रह्मणैवेनः सम्भरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदि परस्तरामपक्षायैत्। अनुप्रयायावस्येत्। सो एव ततः प्रायश्चित्तिः। ओषधीर्वा एतस्य पशून्पयः प्रविशति। यस्य हविषे वृथा अपाकृता धयन्ति॥४॥

तान् यदुह्यात्। यातयाम्ना हविषा यजेत। यत्र दुह्यात्। यज्ञपरुरन्तरियात्। वायव्यां यवागूं निर्वपेत्। वायुर्वै पयसः प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वृथ्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अन्यतरान् वा एष देवाभ्नागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं गृहमा गच्छन्ति। यस्य सायं दुग्धः हविरार्तिमाच्छति। इन्द्राय व्रीहीन्निरुप्योप वसेत्। पयो वा ओषधयः। पय एवाऽऽरभ्य गृहीत्वोप वसति। यत्प्रातः स्यात्। तच्छृतं कुर्यात्॥६॥

अथेतर ऐन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिये एवास्मै समीचीं दधाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वृथ्सानपाकुर्यात्। सैव ततः

प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्मांगधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयं हविरार्तिमाच्छति॥७॥

ऐन्द्रं पञ्चशरावमोदनं निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्। अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्त्या देवताः। इन्द्रमन्वन्त्याः। ता एवोभयैः प्रीणाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषं वत्सानपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते। यस्य व्रत्येऽहन्त्यनालम्भुका भवति। तामपरुध्यं यजेत। सर्वेणैव यज्ञेन यजेत। तामिद्वोपं ह्वयेत्। अमूहमस्मि। सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋक्त्वम्। तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहै। पुंसे पुत्राय वेत्तवै। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुपं ह्वयते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

द्धाति यज्ञ उत एकन्धयन्ति रुन्धे कुर्यादाच्छत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ चं (सर्वान् वि वै यदि परस्तरामोषधीरन्यतरानुभयानुर्धो वै)॥९॥[१]

यद्विष्वण्णेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्ययर्चाऽन्तः परिधि निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदववृष्टेन जुहुयात्। अपरूपमस्याऽऽत्मजायेत। किलासो वास्यादरशसो वा। यत्प्रत्येयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। स जुहुयात्। मित्रो जनान्कल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि चष्टे। सत्यायं हव्यं घृतवञ्जुहोतेति। मित्रेणैवैनत्कल्पयति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पूर्वस्यामाहुत्यां हुतायामुत्तराऽऽहुतिः स्कन्देत्। द्विपाद्विः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतुष्पाद्विः पशुभिर्यजमानो व्यूध्येत। यत्र वेत्थ वनस्पते देवानां गुह्या नामानि। तत्र हव्यानि गामयेति वानस्पत्ययर्चा समिधमाधाय। तूष्णीमेव पुनर्जुहुयात्। वनस्पतिर्नैव यज्ञस्यार्ता चानार्ता चाऽऽहुती वि दाधार। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रार्यश्चित्तिः। यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गारः स्कन्देत्। अध्वर्यवे च यजमानाय चाकं स्यात्॥१४॥

यदक्षिणा। ब्रह्मणे च यजमानाय चाकं स्यात्। यत्प्रत्यक्। होत्रे च पत्न्यै च यजमानाय चाकं स्यात्। यदुदङ्गं। अग्नीधे च पशुभ्यश्च यजमानाय चाकं स्यात्। यदभिजुहुयात्। रुद्रोऽस्य पशून्यातुकः स्यात्। यन्नाभिजुहुयात्। अशान्तः प्रहियेत॥१५॥

सुवस्य बुध्रेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते। नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिंसीरमुं मा हिंसीरिति येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदाः। स्तोमपृष्ठो घृतवांन्सुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थितो नेत्त्वा जहाम। गोपोषं नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्रह्मणैवेन प्र हरति। सैव ततः प्रार्यश्चित्तिः॥१६॥

वे प्रजापतिः स्थापयति प्रजाननुभि जुहुयाध्व्याद्वियेत जहाम त्रीणि च (यद्विष्यण्णेन प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदववृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गारो यदक्षिणा यत्प्रत्यग्यदुदङ्गं)॥१७॥

[२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याऽऽहिताग्नेरग्निर्मथ्यमानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तत आहत्य होतव्यम्। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। यद्यन्यत्र विन्देत्। अजायां होतव्यम्। आग्नेयी वा एषा। यदजा। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥१७॥

अजस्य तु नाश्नीयात्। यदजस्याश्नीयात्। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामद्यात्। तस्मादजस्य नाश्यम्। यद्यजान्न विन्देत्। ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्तं होतव्यम्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्ब्राह्मणः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥१८॥

ब्राह्मणं तु वंसत्यै नापं रुन्ध्यात्। यद्ब्राह्मणं वंसत्या अपरुन्ध्यात्। यस्मिन्नेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तं भागधेयेन व्यर्धयेत्। तस्माद्ब्राह्मणो वंसत्यै नापरुन्ध्याः। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। दर्भांस्तु नाध्यासीत॥१९॥

यद्दर्भानध्यासीत। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीत। तस्माद्दर्भा

नाध्यासितव्याः। यदि दर्भात्र विन्देत्। अप्सु होतव्यम्। आपो वै सर्वा देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत। यदपः परिचक्षीत॥२०॥

यामेवापस्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत। तस्मादापो न परिचक्ष्याः। मेध्यां च वा एतस्यामेध्यां च तनुवौ स१ सृज्येते। यस्याऽऽहिताग्रेरन्यैरग्निभिर्ग्नयः स१ सृज्यन्ते। अग्नये विविचये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्यां चैवास्यामेध्यां च तनुवौ व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव व्रतपतिः३ स्वेन भागधेयेनोप धावति। स एवैनं व्रतमा लम्भयति॥२१॥

गर्भः३ स्रवन्तमगदमकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः। पृथिव्यामव चुश्नोतैतत्। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैः। रेतो वा एतद्वाजिनमाहिताग्नेः। यदग्निहोत्रम्। तद्यत्स्वेत्। रेतोऽस्य वाजिनः३ स्रवेत्। गर्भः३ स्रवन्तमगदमकरित्याह। रेतं एवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेतं एव तदधाति। इन्द्र इत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां१ रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामव चुश्नोतैतदित्याह। अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैरित्याह। रक्षंसामपहत्यै॥२३॥

अजाऽआवेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति भवत्यासीत् परिचक्षीत् लम्भयति दधाति देवानां बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्यन्यमजायां ब्राह्मणस्य दर्भस्तुन्वैऽप्सु होतव्यम्)॥७॥

[३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्ठात्सर्वतश्च याः। तार्भी रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा रभे। देवा गातुविदः। गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥२४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वकलमन्तरमा ददे। आपो देवीः शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्गाय देवानाम्। पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो वथ्सेषु पय इन्द्राय हविषे ध्रियस्व। गायत्री पर्णवल्केन। पयः सोमं करोत्विमम्॥२५॥

अग्निं गृह्णामि सुरथं यो मयोभूः। य उद्यन्तमारोहन्ति सूर्यमहै। आदित्यं ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमम्। श्वो यज्ञाय रमतां देवताभ्यः। वसून्नुद्रानादित्यान्। इन्द्रेण सह देवताः। ताः पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इमामूर्जं पञ्चदशीं ये प्रविष्टाः। तान्देवान्परि गृह्णामि पूर्वः॥२६॥

अ॒ग्निर्ह॑व्य॒वाडि॑ह ताना वहतु। पौ॒र्णमा॑स॒ ह॒विरि॑दमेषां मयि। आ॒मा॒वा॒स्य॑ ह॒विरि॑दमेषां मयि। अ॒न्तरा॑ऽग्नी प॒शवः॑। दे॒वस॑ सद॒मा ग॑मन्। तान्पूर्वः परिं गृह्णामि। स्व आ॒यत॑ने मनीषया। इ॒ह प्र॒जा वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि सं॒वसा॑नाः। ताः पूर्वः परिं गृह्णामि॥२७॥

स्व आ॒यत॑ने मनीषया। इ॒ह प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि सं॒वसा॑नाः। तान्पूर्वः परिं गृह्णामि। स्व आ॒यत॑ने मनीषया। अ॒यं पि॑तृणाम॒ग्निः। अवा॑ङ्मु॒व्या पि॑तृभ्य॒ आ। तं पूर्वः परिं गृह्णामि। अवि॑षन्नः पि॒तुं क॑रत्। अज॑स्रं त्वा॒ संभा॑पालाः॥२८॥

वि॒ज्यभा॑ग॒ संमि॑न्धताम्। अ॒ग्ने दी॑दाय मे स॒भ्य। विजि॑त्यै श॒रदः॑ श॒तम्। अन्न॑मावस॒थीय॑म्। अ॒भि ह॑राणि श॒रदः॑ श॒तम्। आ॒वस॑थे श्रियं म॒न्त्रम्। अहि॑र्बु॒ध्नियो॑ नि यच्छ॑तु। इ॒दम॑हम॒ग्निज्यै॑ष्ठेभ्यः। वसु॑भ्यो य॒ज्ञं प्र॑ब्रवीमि। इ॒दम॑हमिन्द्र॒ज्येष्ठे॑भ्यः॥२९॥

रु॒द्रेभ्यो॑ य॒ज्ञं प्र॑ ब्रवीमि। इ॒दम॑हं वरु॒णज्ये॑ष्ठेभ्यः। आ॒दित्ये॑भ्यो य॒ज्ञं प्र॑ ब्रवीमि। प॒यस्व॑तीरोष॒धयः॑। प॒यस्व॑द्वीरु॒धां प॑यः। अ॒पां प॑यसो यत्प॒यः। तेन॑ मामिन्द्र॒ स॒ संज॑। अ॒ग्ने व्र॑तपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं तन्मे रा॒ध्यता॑म्। वा॒यो व्र॑तपत् आ॒दित्य॑ व्रतपते॥३०॥

व्र॒तानां॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं तन्मे रा॒ध्यता॑म्। इ॒मां प्रा॑चीमुदी॒चीम्। इ॒षमूर्ज॑म॒भि स॑स्कृताम्। बहु॒पर्णाम॑शु॒ष्काग्रा॑म्। ह॒रामि॑ प॒शुपाम॑हम्। यत्कृ॒ष्णो रू॒पं कृ॒त्वा। प्रा॒विश॑स्त्वं वनस्पतीन्। तत्स्त्वा॒मेक॑वि॒शति॑धा। स॒म्भरामि॑ सुस॒म्भृता॑॥३१॥

त्री॒न्प॒रिधी॑स्ति॒स्रः स॒मिधः॑। य॒ज्ञाय॑रनुसञ्च॒रान्। उ॒प॒वे॒षं मे॑क्ष॒णं धृ॑ष्टिम्। सं भ॑रामि सुस॒म्भृता॑। या जा॒ता ओ॒ष॒धयः॑। दे॒वेभ्य॑स्त्रियु॒गं पु॑रा। तासां प॒र्व रा॒ध्यास॑म्। प॒रिस्तर॑मा॒हरन्। अ॒पां मे॒ध्यं य॒ज्ञिय॑म्। स॒दे॒व॑ शि॒वम॑स्तु मे॥३२॥

आ॒च्छे॒त्ता वो॒ मा रि॑षम्। जी॒वा॒नि श॒रदः॑ श॒तम्। अ॒प॒रि॒मि॒तानां॑ परि॒मिताः॑। स॒न्न॒हो सु॑कृ॒ताय॑ कम्। ए॒नो मा॒ निगा॑ङ्गतम॒च्च॒नाह॑म्। पु॒नरु॑त्थाय॒ बहु॑ला भ॑वन्तु। स॒कृदा॑च्छि॒त्रं ब॒र्हि॒रूपा॑मृदु। स्यो॒नं पि॑तृभ्य॒स्त्वा भ॑राम्य॒हम्। अ॒स्मिन्सी॑दन्तु मे पि॒तरः॑ सो॒म्याः। पि॒ताम॑हाः प्र॒पिता॑महाश्चानु॒गैः स॒ह॥३३॥

त्रि॒वृत्प॑ला॒शे दु॑र्भः। इ॒यान्प्रा॑देशसं॒मितः॑। य॒ज्ञे प॒वित्रं॑ पो॒त॒तम॑म्। प॒यो ह॑व्यं करोतु मे। इ॒मौ प्रा॑णापा॒नौ। य॒ज्ञस्या॑ङ्गानि सर्व॒शः। आ॒प्या॒यय॑न्तौ सञ्च॑रताम्। प॒वित्रे॑ ह॒व्यशो॑धने।

प॒वित्रे॑ स्थो वैष्ण॒वी। वा॒युर्वा॑ मन॒सा पु॒नातु॑॥३४॥

अ॒यं प्रा॒णश्चा॑पा॒नश्च॑। य॒ज॑मान॒मपि॑ गच्छ॒ताम्। य॒ज्ञे ह्य॑भू॒तां पो॒तारौ॑। प॒वित्रे॑ ह॒व्य॒शोध॑ने। त्वया॒ वेदि॑ वि॒विदुः॑ पृथि॒वीम्। त्वया॑ य॒ज्ञो जा॑यते वि॒श्वदा॑निः। अ॒च्छि॒द्रं य॒ज्ञम॒न्वैषि॑ वि॒द्वान्। त्वया॒ होता॒ सं त॑नोत्य॒र्धमा॑सान्। त्रय॒स्त्रि॒ंशोऽसि॑ तन्तू॒नाम्। प॒वित्रे॑ण स॒हाग॑हि॥३५॥

शि॒वेय॑ र॒ञ्जुर॑भि॒धानी॑। अ॒घ्नियामु॑प॒ सेव॑ताम्। अ॒प्र॒स्र॑साय॒ य॒ज्ञस्य॑। उ॒खे उ॑प॒दधाम्य॑हम्। प॒शुभिः॑ स॒त्रीतं॑ बिभृ॒ताम्। इन्द्रा॑य श्रु॒तं दधि॑। उ॒प॒वे॒षोऽसि॑ य॒ज्ञाय॑। त्वां प॑रि॒वे॒षम॑धारयन्। इन्द्रा॑य ह॒विः कृ॑ण्वन्तः। शि॒वः श॒ग्मो भ॑वासि नः॥३६॥

अ॒मृ॒न्मय॑न्दे॒वपा॒त्रम्। य॒ज्ञस्याऽऽयु॑षि॒ प्र यु॑ज्यताम्। ति॒रः प॒वित्र॑मति॒नीताः॑। आपो॑ धारय॒ माति॑गुः। दे॒वेन॑ स॒वित्रो॑त्पू॒ताः। व॒सोः सूर्य॑स्य र॒श्मिभिः॑। गां दो॑ह॒पवि॑त्रे र॒ञ्जुम्। सर्वा॑ पा॒त्राणि॑ शु॒न्धत॑। ए॒ता आ च॑रन्ति॒ मधु॑म॒द्दुहा॑नाः। प्र॒जाव॑तीर्य॒शसौ॑ वि॒श्वरू॑पाः॥३७॥

ब॒ह्विर्भ॑वन्तीरु॒पजा॑यमानाः। इ॒ह व॒ इन्द्रो॑ रमयतु गा॒वः। पू॒षा स्थ॑। अ॒य॒क्ष्मा वः॑ प्र॒जया॑ स॒ सृ॑जामि। रा॒यस्पो॑षेण॒ बहु॒लाभ॑वन्तीः। ऊ॒र्जं प॒यः पि॒न्व॑माना घृ॒तं च॑। जी॒वो जी॑वन्तीरु॒पवः॑ स॒देय॑म्। द्यौश्चे॒मं य॒ज्ञं पृ॑थि॒वी च॒ सन्दु॑हाताम्। धा॒ता सोमे॑न स॒ह वा॑तेन॒ वायुः॑। य॒ज॑मानाय॒ द्रवि॑णं दधातु॥३८॥

उ॒त्सं दु॑हन्ति॒ कल॑शं चतुर्बि॒लम्। इडा॑ दे॒वीं मधु॑मती॒ सुव॑र्वि॒दम्। तदिन्द्रा॑ग्नी जि॒न्वत॑ स॒नृता॑वत्। तद्य॒ज॑मानममृ॒तत्वे॑ दधातु। का॒मधु॑क्षः प्र॒णो ब्रू॑हि। इन्द्रा॑य ह॒विर्नि॒न्द्रिय॑म्। अ॒मूं यस्या॑ दे॒वाना॑म्। म॒नुष्या॑णां प॒यो ह॑तम्। बहु॒ दुग्धीन्द्रा॑य दे॒वेभ्यः॑। ह॒व्यमा॑ प्या॒यतां पुनः॑॥३९॥

व॒त्सेभ्यो॑ म॒नुष्ये॑भ्यः। पु॒नर्दो॑हाय॒ कल्प॑ताम्। य॒ज्ञस्य॑ स॒न्तति॑रसि। य॒ज्ञस्य॑ त्वा॒ सन्त॑ति॒मनु॑ सं त॑नोमि। अ॒द॒स्तम॑सि॒ विष्ण॑वे त्वा। य॒ज्ञाया॑पि॒ दधाम्य॑हम्। अ॒द्वि॒ररि॑क्तेन॒ पात्रे॑ण। याः पू॒ताः प॑रि॒शेर॑ते। अ॒यं प॒यः सोमं॑ कृ॒त्वा। स्वां योनि॑मपि॒ गच्छ॑तु॥४०॥

प॒र्णव॑ल्कः प॒वित्र॑म्। सौ॒म्यः सोमा॑द्धि निर्मि॒तः। इ॒मौ प॒र्णं च॑ दर्भं च॑। दे॒वाना॑ ह॒व्य॒शोध॑नौ। प्रा॒तर्वे॑षाय॒ गोपा॑य। विष्णो॑ ह॒व्य॑ हि रक्ष॑सि। उ॒भाव॑ग्नी उ॒पस्तृ॑णते। दे॒वता॑ उ॒पव॑सन्तु मे। अ॒हं ग्रा॒म्यानु॑प॒ वसा॑मि। म॒ह्यं गो॑प॒तये॑ प॒शून्॥४१॥

आभूत इमं गृह्णामि पूर्वस्थाः पूर्वः परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते सुसम्भूतां मे सह पुनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून् (याः पुरस्तादिमामूर्जमिह प्रजा इह पशवोऽयं पितृणामग्निः)॥१८॥

देवां देवेषु पराक्रमध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु। द्वितीयास्तृतीयेषु। त्रिरैकादशा इह माऽवता। इदं शक्यं यदिदं करोमि। आत्मा करोत्वात्मनः। इदं करिष्ये भेषजम्। इदं मे विश्वभेषजा। अश्विना प्रावतं युवम्। इदमहं सेनाया अभीत्वयै॥४२॥

मुखमपोहामि। सूर्य ज्योतिर्वि भाहि। महत इन्द्रियाय। आ प्यायतां घृतयोनिः। अग्निर्हव्याऽनु मन्यताम्। खमङ्घ्रं त्वचमङ्घ्रं। सुरूपं त्वा वसुविदम्। पशूनां तेजसा। अग्नये जुष्टमभि धारयामि। स्योनं ते सदनं करोमि॥४३॥

घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि। तस्मिन्त्सीदामृते प्रति तिष्ठ। व्रीहीणां मेध सुमनस्यमानः। आर्द्रः प्रथसुर्भुवनस्य गोपाः। शृत उथ्न्नाति जनिता मतीनाम्। यस्तं आत्मा पशुषु प्रविष्टः। देवानां विष्ठामनु यो वितस्थे। आत्मन्वात्स्योम घृतवान् हि भूत्वा। देवानांच्छु सुवर्विन्द यजमानाय मह्यम्। इरा भूतिः पृथिव्यै रसो मोत्क्रमीत्॥४४॥

देवाः पितरः पितरो देवाः। योऽहमस्मि स सन् यजे। यस्यास्मि न तमन्तरमि। स्वं मं इष्टं स्वं दत्तम्। स्वं पूर्तं स्वं श्रान्तम्। स्वं हुतम्। तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा। वायुरुपश्रोता। आदित्योऽनुख्याता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यजे। मा भर्मा संविक्था मा त्वा हिंसिषम्। मा ते तेजोऽपं क्रमीत्। भरतमुद्धरेमनुषिश्च। अवदानानि ते प्रत्यवदास्यामि। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः। यदवदानानि तेऽवद्यन्। विलोमाकार्षमात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्यनज्येनत्। तत् आ प्यायतां पुनः। अज्यायो यवमात्रात्। आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा रूरुपाम यज्ञस्य। शुद्धं स्विष्टमिदं हविः। मनुना दृष्टां घृतपदीम्। मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्धादसम्भिन्दन्। अवद्याम्येकतोमुखाम्॥४७॥

इडे भागं जुषस्व नः। जिन्व गा जिन्वार्वतः। तस्यास्ते भक्षिवाणः स्याम। सर्वात्मानः सर्वगणाः। ब्रध्न पिन्वस्व। ददतो मे मा क्षायि। कुर्वतो मे मोषदसत्। दिशां कृत्तिरसि। दिशो मे कल्पन्ताम्। कल्पन्तां मे दिशः॥४८॥

देवींश्च मानुषींश्च। अहोरात्रे मे कल्पेताम्। अर्धमासा मे कल्पन्ताम्। मासां मे कल्पन्ताम्। ऋतवो मे कल्पन्ताम्। संवत्सरो मे कल्पताम्। कृत्तिरसि कल्पतां मे। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः। चतुर्थ्यां अमृतैभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः॥४९॥

विधेम हविषा वयम्। भजतां भागी भागम्। मा भागोऽभक्त। निरभागं भजामः।
अपस्विन्वा ओषधीर्जिन्वा द्विपात्पाहि। चतुष्पादवा दिवो वृष्टिमेरय। ब्राह्मणानामिदं
हविः॥५०॥

सोम्यानां सोमपीथिनाम्। निर्भक्तो ब्राह्मणः। नेहा ब्राह्मणस्यास्ति। समङ्कां
बृहिरहविषा घृतेन। समादित्यैर्वसुभिः सं मरुद्भिः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिरङ्गाम्। दिव्यं
नभो गच्छतु यथ्स्वाहा। इन्द्राणीवाविधवा भूयासम्। अदितिरेव सुपुत्रा। अस्थूरि त्वा
गार्हपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वायं। सं पत्नी पत्यां सुकृतेन गच्छताम्। यज्ञस्य युक्तौ
धुर्यावभूताम्। सञ्जानानौ विजंहतामरांतीः। दिवि ज्योतिरजरमा रभेताम्। दशते तनुवो
यज्ञ यज्ञियाः। ताः प्रीणातु यजमानो घृतेन। नारिष्ठयोः प्रशिषमीडमानः। देवानां दैव्येऽपि
यजमानोऽमृतोऽभूत्। यं वा देवा अकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो भागं शतक्रतू। एतद्वा तेन प्रीणानि। तेन तृप्यतमहौ। अहं देवानां
सुकृतामस्मि लोके। ममेदमिष्टं न मिथुर्भवाति। अहं नारिष्ठावनु यजामि विद्वान्।
यदाभ्यामिन्द्रो अदधाद्वागधेयम्। अदारसुद्ववत देवसोम। अस्मिन् यज्ञे मरुतो मृडता
नः। मा नो विदद्भिभामो अशस्तिः॥५३॥

मा नो विदद्भृजना द्वेष्या या। ऋषभं वाजिनं वयम्। पूर्णमांसं यजामहे। स नो दोहता
सुवीर्यम्। रायस्पोषं सहस्रिणम्। प्राणाय सुरार्धसे। पूर्णमांसाय स्वाहा। अमावास्यां
सुभगां सुशेवां। धेनुरिव भूय आप्यायमाना। सा नो दोहता सुवीर्यम्। रायस्पोषं
सहस्रिणम्। अपानाय सुरार्धसे। अमावास्यायै स्वाहा। अभि स्तृणीहि परि धेहि वेदिम्।
जामि मा हिंसीरमुया शयाना। होतृषदना हरिताः सुवर्णाः। निष्का इमे यजमानस्य
ब्रध्ने॥५४॥

अभोत्वयै करोमि कमीत्पिताऽऽत्मनं एकतो मुखां मे दिशोऽध्यक्षेभ्यो हविर्गार्हपत्या कल्पयन्नशस्तिः सा नो दोहता सुवीर्यं सप्त वं॥१३॥[५]

परिस्तृणीत् परिधत्ताग्निम्। परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु। अपां रसं ओषधीनां
सुवर्णः। निष्का इमे यजमानस्य सन्तु कामदुघाः। अमुत्रामुष्मिल्लोके। भूपते भुवनपते।
महतो भूतस्य पते। ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे। अहं भूपतिरहं भुवनपतिः। अहं महतो भूतस्य
पतिः॥५५॥

देवेन सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि। देवं सवितरेतं त्वां वृणते। बृहस्पतिं देव्यं ब्रह्माणम्। तदहं मनसे प्र ब्रवीमि। मनो गायत्रियै। गायत्री त्रिष्टुभे। त्रिष्टुब्जगत्यै। जगत्यनुष्टुभे। अनुष्टुक्पङ्क्तौ। पङ्क्तिः प्रजापतये॥५६॥

प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः। विश्वे देवा बृहस्पतये। बृहस्पतिर्ब्रह्मणे। ब्रह्म भूर्भुवः सुवः। बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्मा। अहं मनुष्याणाम्। बृहस्पते यज्ञं गोपाय। इदं तस्मै हर्म्यं करोमि। यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा तपस्वी॥५७॥

अन्तर्दृतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्व यजमानाय कामान्। भूमिर्भूत्वा महिमानं पुपोष। ततो देवी वर्धयते पयांसि। यज्ञियां यज्ञं वि च यन्ति शं च। ओषधीराप इह शक्नोति। यो मा हृदा मनसा यश्च वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च। तस्यैन्द्र वज्रेण शिरंश्छिनद्मि। ऊर्णामृदु प्रथमानं स्योनम्। देवेभ्यो जुष्टं सदनाय बर्हिः। सुवर्गे लोके यजमानं हि धेहि। मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन्। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते। साऽऽस्तीर्यमाणा महते सौभगाय॥५९॥

सा मे धुक्व यजमानाय कामान्। शिवा च मे शग्मा चैधि। स्योना च मे सुषदा चैधि। ऊर्जस्वती च मे पर्यस्वती चैधि। इषमूर्जं मे पिन्वस्व। ब्रह्म तेजो मे पिन्वस्व। क्षत्रमोजो मे पिन्वस्व। विशं पुष्टिं मे पिन्वस्व। आयुरन्नाद्यं मे पिन्वस्व। प्रजां पशून्मे पिन्वस्व॥६०॥

अस्मिन् यज्ञ उप भूय इन्नु मे। अर्विक्षोभाय परिधीं दधामि। धर्ता धरुणो धरीयान्। अग्निर्द्वेषांसि निरितो नृदाते। विच्छिनद्मि विधृतीभ्यां सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः। विशो यन्त्राभ्यां विधंमाम्येनान्। अहं स्वानामुत्तमोऽसानि देवाः। विशो यन्त्रे नृदमाने अरातिम्। विश्वं पाप्मानममतिं दुर्मरायुम्॥६१॥

सीदन्ती देवी सुकृतस्य लोके। धर्ता स्थो विधृती स्वधृती। प्राणान्मरियं धारयतम्। प्रजां मरियं धारयतम्। पशून्मरियं धारयतम्। अयं प्रस्तर उभयस्य धर्ता। धर्ता प्रयाजानामुतानूयाजानाम्। स दाधार समिधो विश्वरूपाः। तस्मिन्श्चो अध्या

सांदयामि। आ रोह पथो जुहु देवयानान्॥६२॥

यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः। हिरण्यपक्षाञ्जिरा सम्भृताङ्गा। वहांसि मा सुकृतां
यत्र लोकाः। अवाहं बाध उपभृता सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः। दोहै
यज्ञं सुदुघामिव धेनुम्। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे मथ्सपत्नाः। यो मां वाचा मनसा
दुर्मरायुः। हृदाऽरातीयादभिदासदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरं ध्रुवायाः। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे मथ्सपत्नाः। ऋषभोऽसि
शाकुरः। घृताचीनां सूनुः। प्रियेण नाम्नां प्रिये सदसि सीद। स्योनो मे सीद सुषदः
पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजयां पशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो
भूयासम्॥६४॥

अधरे मथ्सपत्नाः। इयं स्थाली घृतस्य पूर्णा। अच्छिन्नपयाः शतधार उथ्सः। मारुतेन
शर्मणा दैव्येन। यज्ञोऽसि सर्वतः श्रितः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे
सन्त्वाशिषः। सहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः॥६५॥

सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं मे सन्तु सूनृताः।
इरावतीः पशुमतीः। इदमिन्द्रियममृतं वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पशवोऽचिकिथ्सन्। तेन
देवा अवतोप माम्। इहेषमूर्जं यशः सह ओजः सनेयम्। शृतं मयि श्रयताम्।
यत्पृथिवीमचरत्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनासिंश्चद्वलमिन्द्रे प्रजापतिः। इदं तच्छुक्रं मधुं वाजिनीवत्। येनोपरिष्ठादधिनोन्महे-
न्द्रम्। दधि मां धिनोतु। अयं वेदः पृथिवीमन्विन्दत्। गुहां सुतीं गहनें गह्वरेषु। स विन्दतु
यजमानाय लोकम्। अच्छिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा करोतु। अयं यज्ञः समसदद्विष्मान्। ऋचा
साम्ना यजुषा देवताभिः॥६७॥

तेन लोकान्सूर्यवतो जयेम। इन्द्रस्य सख्यममृतत्वमंश्याम्। यो नः कनीय इह
कामयातै। अस्मिन् यज्ञे यजमानाय मह्यम्। अप तमिन्द्राग्नी भुवनानुदेताम्। अहं प्रजां
वीरवतीं विदेय। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा सरिष्यन्तम्। वाजं जेष्यन्तम्। वाजिनं
वाजजितम्॥६८॥

वाजजित्यायै सं मांजिम्। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। उपहूतो द्यौः पिता। उप मां द्यौः

पिता ह्ययताम्। अग्निराग्नीध्रात्। आयुषे वर्चसे। जीवात्वे पुण्याय। उपहृता पृथिवी माता।
उप मां माता पृथिवी ह्ययताम्। अग्निराग्नीध्रात्॥६९॥

आयुषे वर्चसे। जीवात्वे पुण्याय। मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यम्। विच्छिन्नं यज्ञं समिमं
दधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमं नः। विश्वे देवा इह मादयन्ताम्। यन्ते अग्न आवृश्चामि। अहं
वा क्षिपितश्चरन्। प्रजां च तस्य मूलं च। नीचैर्देवा नि वृश्चत॥७०॥

अग्ने यो नोऽभिदासन्ति। समानो यश्च निष्ठः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेपि
किञ्चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदः। यं चाऽऽहं द्वेष्मि यश्च माम्। सर्वाऽस्तानग्ने सन्दह।
याश्चाहं द्वेष्मि ये च माम्। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा ससृवाऽसम्॥७१॥

वाजं जिगिवाऽसम्। वाजिनं वाजजितम्। वाजजित्याये सम्माज्मि।
अग्निमन्त्रादमन्त्राद्याय। वेदिर्बर्हिः शृतं हविः। इध्मः परिधयः सुचः। आज्यं
यज्ञ ऋचो यजुः। याज्याश्च वषट्काराः। सं मे सन्नतयो नमन्ताम्। इध्मसन्नहने हुते॥७२॥

दिवः खीलोऽवततः। पृथिव्या अध्युत्थितः। तेनां सहस्रकाण्डेन। द्विषन्तं
शोचयामसि। द्विषन्मे बहु शोचतु। ओषधे मो अहं शुचम्। यज्ञं नमस्ते यज्ञ। नमो
नमश्च ते यज्ञ। शिवेन मे सन्तिष्ठस्व। स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व॥७३॥

सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व। ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व। यज्ञस्यर्द्धिमनु सन्तिष्ठस्व। उप ते
यज्ञं नमः। उप ते नमः। उप ते नमः। त्रिष्फलीक्रियमाणानाम्। यो न्यङ्गो अवशिष्यते।
रक्षसां भागधेयम्। आपस्तत्र वेहतादितः॥७४॥

उलूखले मुसले यच्च शूर्पे। आशिश्लेषं दृषदि यत्कपाले। अवप्रुषो विप्रुषः संयंजामि।
विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्। यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बह्वीः। अग्नौ ताः सर्वाः स्विष्टाः
सुहृता जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सपत्नान्मे अनीनशः। दिवैनान् विद्युतां जहि।
निम्रोच्चन्नधरान्कृधि॥७५॥

उद्यन्नद्य वि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा। दीर्घायुत्वस्यं हेशिषे। तस्यं नो देहि सूर्य।

॥ हद्रोगन्न-मन्त्राः ॥

उद्यन्नद्य मित्रमहः। आरोहन्तृतरां दिवम्। हद्रोगं मम सूर्य। हरिमाणं च नाशय। शुकैषु
मे हरिमाणम्। रोपणाकांसु दध्मसि॥७६॥

अथो हारिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि दध्मसि। उदंगादयमादित्यः। विश्वेन सहसा सह।
द्विषन्तं मम रन्ध्रयन्। मो अहं द्विषतो रन्ध्रम्।

यो नः शपादशपतः। यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै निमृक्क। सर्वं पापं
समूहताम्॥७७॥

यो नः सपत्नो यो रणः। मतोऽभिदासन्ति देवाः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा
तस्योच्छेषि किञ्चन। अवंसृष्टः परापत। शरो ब्रह्मसंशितः। गच्छाऽमित्रान्प्रविश। मेषां
कञ्चनोच्छिषः॥७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौमगाय पशुर्मे पिन्वस्व दुर्मरुयुं देवयानानग्नेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः प्रविष्टः
देवताभिर्वाज्जितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्रीध्रादुक्षत समुवांसं हूते स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामृष्टौ च॥२४॥ [६]

सक्षेदं पश्य। विधर्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिः पनिष्ठा। ऋतं वर्षिष्ठम्।
अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो अक्षभिर्विभाति। अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे। दीक्षाऽसि
तपसो योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्युतस्य योनिः। ऋतमसि भूरा रभे। श्रद्धां मनसा। दीक्षां
तपसा। विश्वस्य भुवनस्याधिपतीम्। सर्वे कामा यजमानस्य सन्तु। वार्तं प्राणं मनसाऽन्वा
रभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसः॥८०॥

ज्योग्जीवा जरामशीमहि। इन्द्रं शाक्रं गायत्रीं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्रं
त्रिष्टुभं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्रं जगतीं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्रानुष्टुभं
प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्रं पङ्क्तिं प्रपद्ये॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहं दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा च। ऋतं
सत्येऽधायि। सत्यमृतेऽधायि। ऋतं च मे सत्यं चाभूताम्। ज्योतिरभूवः सुवरगमम्। सुवर्गं
लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि।
अन्तरिक्षं दीक्षा। तया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया
दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः। ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। यया
चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया वरुणो राजा

दीक्षयां दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षयां दीक्षितः। तया त्वा दीक्षयां दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षयां दीक्षितः। यया सोमो राजा दीक्षयां दीक्षितः। तया त्वा दीक्षयां दीक्षयामि। वाग्दीक्षा। तया प्राणो दीक्षयां दीक्षितः। यया प्राणो दीक्षयां दीक्षितः। तया त्वा दीक्षयां दीक्षयामि। पृथिवी त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। अन्तरिक्षं त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। ऋचस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। सामानि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। यजूंषि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

आपश्चोषधयश्च। ऊर्कं सूनृतां च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद। देवानां सुम्रो महते रणाय। स्वासस्थस्तनुवा संविशस्व। पितेवैधि सूनव आ सुशेवं। शिवो मां शिवमा विश। सत्यं मं आत्मा। श्रद्धा मेऽक्षितिः॥८७॥

तपो मे प्रतिष्ठा। सवितृप्रसूता मा दिशो दीक्षयन्तु। सत्यमस्मि। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममांसि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अग्ने स्वां योनिमा सीद साध्या। अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। एकमिषे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। द्वे ऊर्जे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। त्रीणि व्रताय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। चत्वारि मायोभवाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। पञ्च पशुभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। षड्रायस्पोषाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सप्त सप्तभ्यो होत्राभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सखायः सप्तपदा अभूम। सख्यं ते गमेयम्॥८९॥

सख्यात्ते मा योषम्। सख्यान्मे मा योष्ठाः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते पृथिवी पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्तेऽन्तरिक्षं पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते द्यौः पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते दिशः पादः॥९०॥

पुरोरजास्ते पञ्चमः पादः। सा न इषमूर्जं धुक्व। तेजं इन्द्रियम्। ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यम्। वि मिमे त्वा पयस्वतीम्। देवानां धेनुं सुदुधामनपस्फुरन्तीम्। इन्द्रः सोमं पिबतु। क्षेमो

अस्तु नः। इमान्नराः कृणुत वेदिमेत्य। वसुमती५ रुद्रवंतीमादित्यवंतीम्॥११॥

वर्ष्मन्दिवः। नामा पृथिव्याः। यथाऽयं यजमानो न रिष्येत्। देवस्य सवितुः स्वे। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। तस्याः सुपर्णावधि यौ निर्विष्टौ। तयोर्देवानामधि भागधेयम्। अप जन्मं भयं नुद। अप चक्राणि वर्तय। गृह५ सोमस्य गच्छतम्। न वा उ वेतन्म्रियसे न रिष्यसि। देवाः इदैषि पृथिभिः सुगेभिः। यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तत्र त्वा देवः सविता दधातु॥१२॥

ब्रह्मणो योनिर५हंसः पुङ्क्तिं प्रपद्ये दीक्षा यथाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितस्तथा त्वा दीक्षया दीक्षयाम्योषधयो दीक्षा द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षतामपचितिश्राक्षितिरुत्तरस्मिन्ममेयं दिशः पादं आदित्यवंतीं वर्तय पञ्च च॥१४॥ [७]

यदस्य पारे रजंसः। शुक्रं ज्योतिरजायत। तन्नः परषदति द्विषः। अग्ने वैश्वानर स्वाहा। यस्माद्दीषाऽवाशिष्टाः। ततो नो अभयं कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। यस्माद्दीषा न्यषदः। ततो नो अभयं कृधि॥१३॥

प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। उदुस्र तिष्ठ प्रति तिष्ठ मारिषः। मेमं यज्ञं यजमानं च रीरिषः। सुवर्गे लोके यजमानः५ हि धेहि। शन्न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। यस्माद्दीषाऽवैपिष्टाः प्लायिष्टाः समज्ञास्थाः। ततो नो अभयं कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे॥१४॥

य इदमकः। तस्मै नमः। तस्मै स्वाहा। न वा उवेतन्म्रियसे। आशानां त्वा विश्वा आशाः। यज्ञस्य हि स्थ ऋत्वियौ। इन्द्राग्नी चेतनस्य च। हुताहुतस्य तृप्यतम्। अहुतस्य हुतस्य च। हुतस्य चाहुतस्य च। अहुतस्य हुतस्य च। इन्द्राग्नी अस्य सोमस्य। वीतं पिबतं जुषेथाम्। मा यजमानं तमो विदत्। मर्त्विजो मो इमाः प्रजाः। मा यः सोममिमं पिबात्। सः सृष्टमुभयं कृतम्॥१५॥

कृधि मीढुषेऽहुतस्य च सप्त च॥३॥ [८]

अनागसस्त्वा वयम्। इन्द्रेण प्रेषिता उप। वायुष्टे अस्त्वः५शभूः। मित्रस्ते अस्त्वः५शभूः। वरुणस्ते अस्त्वः५शभूः। अपाङ्ग्या ऋतस्य गर्भाः। भुवनस्य गोपाः श्येना अतिथयः। पर्वतानां ककुभः प्रयुतो नपातारः। वग्नुनेन्द्रः५ ह्वयत। घोषेणामीवाः५श्चातयत॥१६॥

युक्ताः स्थ वहत। देवा ग्रावाण इन्दुरिन्द्र इत्यवादिषुः। एन्द्रमचुच्यवुः परमस्याः परावर्तः। आऽस्मात्सधस्थात्। ओरोरन्तरिक्षात्। आ सुभृतमसुषवुः। ब्रह्मवर्चसं

म् आसुषवुः। सुमरे रक्षांस्यवधिषुः। अपहंतं ब्रह्मज्यस्य। वाक् त्वा मनश्च श्रीणीताम्॥१७॥

प्राणश्च त्वाऽपानश्च श्रीणीताम्। चक्षुश्च त्वा श्रोत्रं च श्रीणीताम्। दक्षश्च त्वा बलं च श्रीणीताम्। ओजश्च त्वा सहश्च श्रीणीताम्। आयुश्च त्वाऽजरा च श्रीणीताम्। आत्मा च त्वा तनूश्च श्रीणीताम्। श्रुतौऽसि श्रुतं कृतः। श्रुताय त्वा श्रुतेभ्यस्त्वा। यमिन्द्रमाहुर्वरुणं यमाहुः। यं मित्रमाहुर्यमु सत्यमाहुः॥१८॥

यो देवानां देवतमस्तपोजाः। तस्मै त्वा तेभ्यस्त्वा। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुग्धर्मो वि भातु मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पयसा सह। तस्य दोहमशीमहि॥१९॥

तस्य सुम्रमशीमहि। तस्य भुक्षमशीमहि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु। मित्रो जनान् स मित्र। यस्मान्न जातः परो अन्यो अस्ति। य आविवेश भुवनानि विश्वा। प्रजापतिः प्रजया संविदानः। त्रीणि ज्योतींषि सचते स षोडशी। एष ब्रह्मा य ऋत्वियः। इन्द्रो नाम श्रुतो गणे॥१००॥

प्र ते महे विदथे शंसिषु हरी। य ऋत्वियः प्र ते वन्वे। वनुषो हर्यतं मदम्। इन्द्रो नाम घृतं नयः। हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गण आ त्वां विशन्तु। हरिर्वर्षसङ्किरः। इन्द्राधिपतेऽधिपतिस्त्वं देवानामसि। अधिपतिं माम्। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्रश्च सम्राड्वरुणश्च राजा। तौ ते भुक्षं चक्रतुरग्र एतम्। तयोरनु भुक्षं भक्षयामि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु। प्रजापतिर्विश्वकर्मा। तस्य मनो देवं यज्ञेन राध्यासम्। अर्थेणा अस्य जंहितः। अवसानपतेऽवसानं मे विन्द। नमो रुद्राय वास्तोष्पतये। आयने विद्रवणे॥१०२॥

उद्याने यत्परायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति तं हुवे। यान्यपामित्यान्य-प्रतीत्तान्यस्मि। यमस्य बलिना चरामि। इहैव सन्तः प्रति तद्यातयामः। जीवा जीवेभ्यो नि हंराम एनत्। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन्। तृतीयं लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः॥१०३॥

सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेम। इदमूनु श्रेयोऽवसानमा गन्म। शिवे नो द्यावापृथिवी उभे

इमे। गोमूढनवदश्ववदूर्जस्वत्। सुवीरा वीरैरनु सञ्चरेम। अर्कः पवित्रं रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। द्यावापृथिवी पयसा संविदाने। घृतं दुहाते अमृतं प्रपीने। पवित्रमर्को रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। सुवर्ज्योतिर्यशो महत्। अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठाम्॥१०४॥

चातयत् श्रीणीताः सत्यामाहुरशीमहि गुणे कुरु विद्वर्षणे पितृयाणां अर्को रजसो विमानस्त्रीणि च॥१॥ [९]

उदस्ताम्पसीत्सविता मित्रो अर्यमा। सर्वानमित्रानवधीद्युगेन। बृहन्तं मामंकरद्वीर-
वन्तम्। रथन्तरे श्रयस्व स्वाहा पृथिव्याम्। वामदेव्ये श्रयस्व स्वाहाऽन्तरिक्षे। बृहति श्रयस्व
स्वाहा दिवि। बृहता त्वोपस्तभोमि। आ त्वां ददे यशसे वीर्याय च। अस्मास्वग्निया यूयं
दधाथेन्द्रियं पयः। यस्तं द्रुप्सो यस्तं उदरुषः॥१०५॥

दैव्यः केतुर्विश्वं भुवनमाविवेश। स नः पाह्यरिष्ट्यै स्वाहा। अनु मा सर्वो यज्ञो-
ऽयमेतु। विश्वे देवा मरुतः सामार्कः। आप्रियश्छन्दांसि निविदो यजूंषि। अस्यै पृथिव्यै
यद्यज्ञियम्। प्रजापतेर्वर्तनिमनुं वर्तस्व। अनुवीरैरनु राध्याम् गोभिः। अन्वश्चैरनु सर्वैरु पुष्टैः।
अनु प्रजयाऽन्विन्द्रियेण॥१०६॥

देवा नो यज्ञमृजुधा नयन्तु। प्रतिकृत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु।
प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि भव्यै। विश्वमन्याऽभि वावृधे। तदन्यस्यामधिश्रितम्। दिवे च
विश्वकर्मणे। पृथिव्यै चांकरं नमः। अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः॥१०७॥

स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्र जनयतु। अस्कानजनि प्राजनि। आ
स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात्प्र जनिषीमहि। ये देवा येषामिदं भागधेयं बभूव। येषां प्रयाजा
उतानूयाजाः। इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यः। अग्निहोतृभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। उत त्या नो
दिवा मतिः॥१०८॥

अदितिरूत्या गमत्। सा शन्ताची मयस्करत्। अप स्निधः। उत त्या दैव्या भिषजा।
शत्रस्करतो अश्विना। यूयातामस्मद्रपः। अप स्निधः। शमग्निरग्निभिस्करत्। शत्रस्तपतु
सूर्यः। शं वातो वात्वरपाः॥१०९॥

अप स्निधः। तदित्यदं न विचिकेत विद्वान्। यन्मृतः पुनरप्येति जीवान्। त्रिवृद्यद्भुवनस्य
रथवृत्। जीवो गर्भो न मृतः स जीवात्। प्रत्यस्मै पिपीषते। विश्वानि विदुषे भर। अरङ्गमाय
जग्मवे। अपश्चाद्वध्वने नरे। इन्दुरिन्दुमवागात्। इन्दोरिन्द्रोऽपात्। तस्य त इन्द्रविन्द्रपीतस्य

मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥११०॥

उदुष इन्द्रियेण गा मतिररुपा अंगुत्राणि च॥६॥

[१०]

ब्रह्मं प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्मं वाचः। ब्रह्मं यज्ञानां हविषामाज्यस्य। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नैति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वषट्कृतमत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नैति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्रयतं देवहेडनम्। अरायो अस्मां अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन। ततं म आपस्तदु तायते पुनः। स्वादिष्ठा धीतिरुचथाय शस्यते। अयं समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य समुतृणुतर्भुवः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्॥११२॥

इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि प्रजापते। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि। मैषान्नुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीः। तिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन। इष्टेभ्यः स्वाहा वषडनिष्टेभ्यः स्वाहा। भेषजं दुरिष्ठ्यै स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा। दौराध्यै स्वाहा दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा॥११३॥

ऋद्ध्यै स्वाहा समृद्ध्यै स्वाहा। यतं इन्द्र भयामहे। ततो नो अभयं कृधि। मघवच्छुग्धि तव तन्न ऊतयै। वि द्विषो वि मृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः। वृत्रहा वि मृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। अभिर्गोभिर्भिर्यदतो न ऊनम्॥११४॥

आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। अनज्ञातं यदाज्ञातम्। यज्ञस्य क्रियते मिथु। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि वेत्थ यथातथम्। पुरुषसम्मितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसम्मितः। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि वेत्थ यथातथम्। यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न। यज्ञस्य मन्वते मर्तासः। अग्निष्टद्धोता ऋतुविद्विजानन्। यजिष्ठो देवां ऋतुशो यजाति॥११५॥

देवाश्चित्रं तनूभ्यः स्वाहो नं पुरुषसम्मितोऽग्ने तदस्य कल्पय पञ्च च॥५॥

[११]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चत। ऋतस्यर्तेन मामुत। देवा जीवनकाम्या यत्। वाचाऽनृतमूदिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः। गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्वं सरस्वति। ऋतान्मां मुञ्चतां हंसः।
यदन्यकृतमारिम। सजातश्चादुत वा जामिशसात्। ज्यायंसः शचादुत वा
कनीयसः। अनाज्ञातं देवकृतं यदेनः। तस्मात्त्वस्माज्ञातवेदो मुमुग्धि। यद्वाचा यन्मनसा।
बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवद्भ्याम्॥११७॥

शिशैर्यदनृतं चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनंसः। यद्वस्ताभ्यां चकार किल्बिषाणि।
अक्षाणां वयमुपजिघ्रमानः। दूरेपश्या च राष्ट्रभृच्च। तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। अदीव्यवृणं
यदहं चकार। यद्वादास्यन्त्सञ्जगारा जनैर्भ्यः। अग्निर्मा तस्मादेनंसः। यन्मयि माता गर्भं
सति॥११८॥

एनश्चकार यत्पिता। अग्निर्मा तस्मादेनंसः। यदा पिपेष मातरं पितरम्। पुत्रः प्रमुदितो
धयन्। अहिंसितौ पितरौ मया तत्। तदग्रे अनृणो भवामि। यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत
द्याम्। यन्मातरं पितरं वा जिहिंसिम। अग्निर्मा तस्मादेनंसः। यदाशसा निशसा
यत्पराशसा॥११९॥

यदेनश्चकृमा नूतनं यत्पुंराणम्। अग्निर्मा तस्मादेनंसः। अतिं क्रामामि दुरितं यदेनः।
जहामि रिप्रं परमे सधस्थे। यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तमा रोहामि सुकृतां नु
लोकम्। त्रिते देवा अमृजतैतदेनः। त्रित एतन्मनुष्येषु मामृजे। ततो मा यदि किञ्चिदानुशे।
अग्निर्मा तस्मादेनंसः॥१२०॥

गारुहपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृमा करोतु मामनेनसम्। दिवि जाता अप्सु
जाताः। या जाता ओषधीभ्यः। अथो या अग्निजा आपः। ता नः शुन्धन्तु शुन्धनीः। यदापो
नक्तं दुरितं चराम। यद्वा दिवा नूतनं यत्पुंराणम्। हिरण्यवर्णास्तत् उत्पुनीत नः। इमं मे
वरुण तत्त्वां यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि॥१२१॥

अनेनसमष्टीवद्वा सति पराशसाऽऽनृणैऽग्निर्मा तस्मादेनंसः पुनीत नृक्षीणि च (यदेवा देवा ऋतेन सजातश्चाद्यद्वाचा यद्वस्ताभ्यामदीव्यं यन्मयि
माता यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसाऽतिं क्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता अप्सु जाता यदापि इमं मे वरुण तत्त्वां यामि त्वन्नो अग्ने स
त्वन्नो अग्ने त्वमग्ने अयासि)॥६॥

[१२]

यत्ते ग्रावणां चिच्छिदुः सोम राजन्। प्रियाण्यङ्गानि स्वर्धिता परूषि।
तथ्सन्धस्वाज्येनोत वर्धयस्व। अनागसो अधमिथ्सङ्ख्येम। यत्ते ग्रावां बाहुच्युतो
अचुच्यवुः। नरो यत्ते दुदुहुर्दक्षिणेन। तत् आप्यायतां तत्तै। निष्ठ्यायतां देव सोम। यत्ते
त्वचं बिभ्रिदुर्यच्च योनिम्। यदास्थानात्प्रच्युतो वेनसि त्वना॥१२२॥

त्वया तथ्सोम गुप्तमस्तु नः। सा नः सन्धासत्परमे व्योमन्। अहाच्छरीरं पयसा
समेत्यं। अन्योन्यो भवति वर्णो अस्य। तस्मिन्वयमुपहृतास्तव स्मः। आ नो भजु सदसि
विश्वरूपे। नृचक्षाः सोम उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि हासीद्विर आवृणानः। अनांगास्तनुवो
वावृणानः। आ नो रूपं वहतु जायमानः॥१२३॥

उप क्षरन्ति जुहो घृतेन। प्रियाण्यङ्गानि तव वर्धयन्तीः। तस्मै ते सोम नम इद्वषद्व।
उप मा राजन्सुकृते ह्वयस्व। सं प्राणापानाभ्यां समु चक्षुषा त्वम्। सः श्रोत्रेण गच्छस्व
सोम राजन्। यत् आस्थितं शमु तत् अस्तु। जानीतान्नः सङ्गमने पथीनाम्। एतं
जानीतात्परमे व्योमन्। वृकाः सधस्था विद रूपमस्य॥१२४॥

यदागच्छात्पथिभिर्देवयानैः। इष्टापूर्ते कृणुतादविरस्मै। अरिष्टो राजन्नगदः परेहि।
नमस्ते अस्तु चक्षसे रघूयते। नाकुमारोह सह यजमानेन। सूर्यं गच्छतात्परमे व्योमन्।
अभूद्देवः संविता बन्ध्यो नः। इदानीमहं उपवाच्यो नृभिः। वि यो रत्ना भजति मानवेभ्यः।
श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधत्। उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः
सखाया। आदित्यानां प्रसितिरहेति। उग्रा शतापांष्ठा घृविषा परि णो वृणक्तु। आप्यायस्व
सन्ते॥१२५॥

त्मना जायमानोऽस्य दधत्यश्वं च॥४॥

[१३]

यदिदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा प्राणैश्चक्षुषा यच्च श्रोत्रेण। यद्रेतसा मिथुनेनाप्यात्मना।
अद्ध्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षाये तपसो विमोचनीः। आपो
विमोक्तीर्मयि तेज इन्द्रियम्। यदृचा साम्ना यजुषा। पशूनां चर्मन् हविषा दिदीक्षे।
यच्छन्दोभिरोषधीभिर्वनस्पतौ। अद्ध्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षाये तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेज इन्द्रियम्। येन ब्रह्म येन
क्षत्रम्। येनैन्द्राग्नी प्रजापतिः सोमो वरुणो येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन प्राणाः।
अद्ध्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षाये तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि
तेज इन्द्रियम्। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं धाम॥१२७॥

अग्नेः प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं धाम।
इन्द्रस्य प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं धाम।
विश्वेषां देवानां प्रियतमं हविः स्वाहा। वयं सोम व्रते तव। मनस्तनूषु पिप्रतः। प्रजावन्तो

अशीमहि॥१२८॥

देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहा॥ सोम्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा॥ कव्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा॥ देवांस
इह मादयध्वम्। सोम्यांस इह मादयध्वम्। कव्यांस इह मादयध्वम्। अनन्तरिताः पितरः
सोम्याः सोमपीथात्। अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्। वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्णं
वनस्पतैरिव॥१२९॥

अभि नः शीयतां रयिः। सचतां नः शचीपतिः। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्।
यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजा रीरिषो मोत
वीरान्। इदमूनु श्रेयोवसानमागन्म। यद्गोजिद्धं जिदंश्च जिद्यत्। पूर्णं वनस्पतैरिव। अभि
नः शीयतां रयिः। सचतां नः शचीपतिः॥१३०॥

वनस्पतावज्यो लोका दधिरे तेजं इन्द्रियं धामाशीमहीवाभिर्नः शीयतां रयिरेकं च॥५॥ [१४]

सर्वान् यद्विष्णुर्णेन वि वे याः पुरस्ताद्देवां देवेषु परिस्तृणीत् सक्षेदं यदस्य पुरेऽनागत् उदस्ताम्पसीद्वह्मं प्रतिष्ठा यद्देवा यत्ते ग्रावणा
यद्दिदीक्षे चतुर्दश॥१४॥

सर्वान्भूतिमेव यामेवापस्वाहुतिं व्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानामस्मिन् यजेऽग्रे यो नो ज्योग्जीवाः पुरोरजाः प्रतमहे ब्रह्मं प्रतिष्ठा
गार्हपत्यस्मि शदुत्तरशतम्॥१३०॥

सर्वान्छचीपतिः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्गहृण्येष्ट्या यजते। इमाञ्जनात् ५ सङ्गह्नीति। द्वादशारत्नी रशना भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवाव रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ग्वै मुञ्जाः। ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा नक्षत्रं भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्धौ। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति। पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति। अहतं वासुः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोप वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त आसते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥२॥

[१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः समृद्धौ। ता दिग्भ्यः समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मोदनं पंचति। रेत एव तदधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वैव प्रति तिष्ठति। उभयतोरुक्मौ भवतः। उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति श्रुतत्वार्या। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वार्या। चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। चत्वारि हिरण्यानि ददाति। दिशामेव ज्योतींश्च प्यव रुन्धे॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन्नशनान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्ये रशनान्युनत्ति। प्रजापतिमेव रेतसा समर्धयति। दर्भमयी रशना भवति। बहु वा एष कुचरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यद्वर्भमयी रशना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनं मेध्यमा लभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्। स महर्त्विजः प्राविशत्। तन्महर्त्विजां महर्त्विक्त्वम्। यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। महिमानमेवास्मिन्तदधाति। अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत उदक्रामत्। तथ्सुवर्णं ५ हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं ५ हिरण्यं ददाति। रेत एव तदधाति। ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हिरण्यम्। रेतसेवास्मिन्नेतो दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अभवत्थद च॥४॥

[२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति। आ देवताभ्यो वृश्चते।
पार्ष्णीयान्भवति। यः प्रतिप्रोच्यां न देवताभ्य आवृश्चते। वसीयान्भवति। यदाहं ब्रह्मन्नाश्वं
मेध्यं भन्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन राध्यासमिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः
प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति॥७॥

न देवताभ्य आ वृश्चते। वसीयान्भवति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति
रशनामार्दत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्।
पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य। यदयजुष्केण क्रियते।
इमामंगृष्णत्रशनामृतस्येत्यधि वदति यजुष्कृत्यै। यज्ञस्य समृद्धौ॥८॥

तदाहुः। द्वादशारत्नी रशना कर्तव्या(३) त्रयोदशारत्नी(३)रिति। ऋषभो वा एष
ऋतूनाम्। यत्संवत्सरः। तस्य त्रयोदशो मासो विष्टपम्। ऋषभ एष यज्ञानाम्। यदश्वमेधः।
यथा वा ऋषभस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमर्त्त्रिं रशनायामुपा दधाति॥९॥

यथर्षभस्य विष्टपं सःस्करोति। तादृगेव तत्। पूर्वं आयुषि विदथेषु
कव्येत्याह। आयुरेवासिन्दधाति। तया देवाः सुतमा बभूवुरित्याह। भूर्तिमेवोपावर्तते।
ऋतस्य सामन्त्सरमारपन्तीत्याह। सत्यं वा ऋतम्। सत्येनैवेनमृतेनारभते। अभिधा
असीत्याह॥१०॥

तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्यभि भवति। भुवनमसीत्याह। भूमानमेवोपैति।
यन्ताऽसीत्याह। यन्तारमेवेन करोति। धर्ताऽसीत्याह। धर्तारमेवेन करोति। सौंशि
वैश्वानरमित्याह। अग्नावेवेन वैश्वानरे जुहोति। सप्रथसमित्याह॥११॥

प्रजयैवेन पशुभिः प्रथयति। स्वाहाकृत इत्याह। होम एवास्येषः। पृथिव्यामित्याह।
अस्यामेवेन प्रतिष्ठापयति। यन्ता राड्यन्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि धरुण इत्याह।
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वेत्याह।
आमेवेतामा शास्ते। स्वगा त्वा देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवेनः स्वगा करोति। स्वाहा
त्वा प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्या एव देवताया आलभ्यते। तयैवेनः
समर्धयति॥१२॥

बध्नाति समृद्ध्या उपादधात्युसीत्याह सप्रथसमित्याह देवेभ्य इत्याह पञ्च च॥६॥

[३]

यः पितुरनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो मातुरनुजायाः पुत्रः। स पश्चान्नयति।

विष्वंश्चमेवास्मात्पाप्मानं विवृहतः। यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुण इति श्वानं चतुरक्षं प्रसौति। परो मर्तः परः श्वेति शुनंश्चतुरक्षस्य प्रहन्ति। श्वेव वै पाप्मा भ्रातृव्यः। पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यः हन्ति। सैध्रकं मुसलं भवति॥१३॥

कर्मकर्मैवास्मै साधयति। पौश्वलेयो हन्ति। पुश्वत्वां वै देवाः शुचं न्यदधुः। शुचैवास्य शुचः हन्ति। पाप्मा वा एतमीप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अश्वस्याधस्पदमुपास्यति। वज्री वा अश्वः प्राजापत्यः। वज्रैणैव पाप्मानं भ्रातृव्यमवक्रामति। दक्षिणाऽपं प्लावयति॥१४॥

पाप्मानमेवास्माच्छमलमपं प्लावयति। ऐषीक उदूहो भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा भवति। अप्सुर्योनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्वादेवेनं योनेर्निर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यश्चमभ्युदूहति। पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च वृत्रहन्ति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे एव सन्दधाति। अभिक्तत्वेन्द्रभूरधृज्मन्त्रित्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥३॥

[४]

चत्वार ऋत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतसृभ्यो दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति। शतेनं राजपुत्रैः सहाध्वर्युः। पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजा वृत्रं वेध्यादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रं राजपुत्रः। राज्येनैवास्मिन्क्षत्रं दधाति। शतेनाराजभिरुग्रैः सह ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजाऽप्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः। बलेनैवास्मिन्बलं दधाति। शतेनं सूतग्रामणिभिः सह होता। पश्चात्प्राङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजाऽस्यै विशः॥१७॥

बहुग्वै बहुश्वायै बहुजाविकायै। बहुव्रीहियवायै बहुमापतिलायै। बहुहिरण्यायै बहुहस्तिकायै। बहुदासपूरुषायै रयिमत्यै पुष्टिमत्यै। बहुरायस्पोषायै राजास्त्विति। भूमा वै होता। भूमा सूतग्रामण्यः। भूमैवास्मिन्भूमानं दधाति। शतेनं क्षत्तसङ्ग्रहीतृभिः सहोद्गाता। उत्तरतो दक्षिणा तिष्ठन्प्रोक्षति॥१८॥

अनेनाश्वेन मेध्यैनेष्ट्वा। अयं राजा सर्वमायुरेत्विति। आयुर्वा उद्गाता। आयुः क्षत्तसङ्ग्रहीतारः। आयुषैवास्मिन्नायुर्दधाति। शतं शतं भवन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एकं च॥४॥

[५]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यन्निक्तमनालब्धमुत्सृजन्ति। यथस्तोक्या अन्वाह। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्त्रं हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। सहस्रमन्वाह। सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्ष्या आपः। ता अव रुन्धे। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु वा अहमश्वमेधं सङ्स्थापयामि। तेन ततः सङ्स्थितेन चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुहोति। सोमाय स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे स्वाहेत्याह। सवित्र एवैनं जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह। बृहस्पतय एवैनं जुहोति। अपां मोदाय स्वाहेत्याह। अद्ध्य एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायव एवैनं जुहोति॥२३॥

मित्राय स्वाहेत्याह। मित्रायैवैनं जुहोति। वरुणाय स्वाहेत्याह। वरुणायैवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दशदश सम्पाद जुहोति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः पराचीराहुतीर्जुहोति। पुनः पुनरभ्यावर्त जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। एतां ह वाव सोऽश्वमेधस्य सङ्स्थितिमुवाचास्कन्दाय। अस्कन्त्रं हि तत्। यद्यज्ञस्य सङ्स्थितस्य स्कन्दति॥२४॥

अभिजित्यै वैश्वानरः सवित्र एवैनं जुहोति वायवं एवैनं जुहोति च्यवते पदं च॥५॥

[६]

प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यावत्तमः।

इन्द्राग्निभ्यां त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठौ बलिष्ठौ। ओज एवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठो बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै देवानामाशुः सारसारितमः॥२५॥

ज्वमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः। विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवानां यशस्वितमाः। यश एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै देवानामपंचिततमाः। अपंचितिमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामपंचिततमः॥२६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमान्तो हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः पशूनां त्विषिमान् हरस्वितमः। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवेनं लोकेभ्यः प्रोक्षति। स ते त्वाऽसंते त्वाऽद्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनां वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः। अथ कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै सर्वा देवता अन्वायन्ताः। तं यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे सर्वा देवता अन्वायन्ताः॥२७॥

सारसारितमोऽपंचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥३॥

[७]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यत्प्रोक्षितमनालब्धमुत्सृजन्ति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहुतमेवेनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नः हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। ईङ्काराय स्वाहेङ्कृताय स्वाहेत्याह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवेनः समर्धयति॥२८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता होतव्या इति। अथो खल्वाहुः। होतव्या एव। अत्र वावेवं विद्वानश्वमेधः सःस्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति। तस्माद्धोतव्या इति। बहिर्धा वा एनमेतदायतनादधाति। भ्रातृव्यमस्मै जनयति॥२९॥

यस्यानायतनं अन्यत्राग्रेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्ट्याः पुरस्ताथिस्वष्टकृतः। आहवनीयं अश्वचरितानि जुहोति। आयतन एवास्याऽऽहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। तदाहुः। यज्ञमुखेयज्ञमुखे होतव्याः। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या

इति। अथो खल्वाहुः॥३०॥

यद्यज्ञमुखेयज्ञमुखे जुहुयात्। पशुभिर्यजमानं व्यर्धयेत्। अवं सुवर्गाल्लोकात्पद्येत।
पापीयान्स्यादिति। सकृदेव होतव्याः। न यजमानं पशुभिर्व्यर्धयति। अभि सुवर्गं लोकं
जयति। न पापीयान्भवति। अष्टाचत्वारिंशतमश्वरूपाणि जुहोति। अष्टाचत्वारिंशदक्षरा
जगती। जागतोऽश्वः प्राजापत्यः समृद्धौ। एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः
प्रजास्वर्धुकः॥३१॥

अर्धयति जनयति खल्वाहुर्जगती त्रीणि च॥४॥ [८]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति।
अश्वोऽसि हयोऽसीत्याह। शास्त्येवैनमेतत्। तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते। अत्योऽसीत्याह।
तस्मादश्वः सर्वान्पशूनत्येति। तस्मादश्वः सर्वेषां पशूनां श्रेष्ठं गच्छति॥३२॥

प्र यशः श्रेष्ठमाप्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यंसीत्याह।
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। ययुर्नामासीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियं नामधेयम्।
प्रियेणैवैनं नामधेयेनाभि वंदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेदध्वयेते। मित्रमेव
भवतः॥३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति। अग्नये स्वाहा
स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमिति क्रामति।
भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वेत्युत्सृजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला एतं
देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितं गोपायतेत्याह। शतं वै तल्प्या राजपुत्रा देवा आशापालाः।
तेभ्य एवैनं परि ददाति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परा परावतं गन्तौ। इह धृतिः स्वाहेह
विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतृषु पशु जुहोति॥३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। तामिरेवैनं बध्नाति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनमा गच्छति।
तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न जहाति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते।
येऽश्वं मेध्यं रक्षन्ति। तेषां य उद्वचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते राष्ट्रं गच्छन्ति। अथ य उद्वचं
न गच्छन्ति॥३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिंच्यते। योऽबलोऽश्वमेधेन यजते। यदमित्रा
अश्वं विन्देरन्। हन्येतास्य यज्ञः। चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याघाताय। अथान्यमानीय

प्रोक्षेयुः। सैव ततः प्रार्यश्चित्तिः॥३६॥

गच्छति भवतः पृथु जुहोति न गच्छन्ति नवं च॥५॥ [९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत। तस्य तेपानस्य। सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे॥३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं जुहोति। अन्वहमेव दीक्षामव रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति। चत्वार्यौद्ग्रहणानि। सप्त सम्पद्यन्ते। सप्त वै शीर्ष्ण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे॥३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चतवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्वैव्यं क्षत्रम्। सा श्रीः। तद्वध्नस्य विष्टपम्। तत्स्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिंशतमौद्ग्रहणानि जुहोति। त्रिंशदक्षरा विराट्। अत्रं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। त्रेधा विभज्य देवता जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां लोकानामात्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति॥४०॥

यो दीक्षामतिरेचयति। सप्ताहं प्रचरन्ति। सप्त वै शीर्ष्ण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः। सर्वमेवाप्नोति। अथो इयं वै पूर्णाहुतिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति॥४१॥

रुन्धे प्राणान्दीक्षामव रुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥५॥ [१०]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं न किञ्चनोदयच्छत्। तं वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। यज्ञस्योद्यत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा। स्वाहाऽधीतं मनसे स्वाहा। स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा। काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्यं भवतः। प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमूडीकायै स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते। सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवेनमुद्यच्छते। पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहेत्याह। पशवो वै पूषा। पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय

स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। अथो रूपैरेवैनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। प्रत्युत्तब्धै सयत्वार्य॥४३॥

यच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहुष्टौ च॥२॥

[११]

सवित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रं प्रातः सवनम्। प्रातः सवनादेवैनं गायत्रियाश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो प्रातः सवनमेव तेनाऽऽप्नोति। गायत्रीं छन्दः। सवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभं माध्यं दिनं सवनम्। माध्यं दिनादेवैनं सवनात्त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते॥४४॥

अथो माध्यं दिनमेव सवनं तेनाऽऽप्नोति। त्रिष्टुभं छन्दः। सवित्र आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा जगती। जागतीं तृतीयसवनम्। तृतीयसवनादेवैनं जगत्याश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो तृतीयसवनमेव तेनाऽऽप्नोति। जगतीं छन्दः। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतस्र आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरैवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो व्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थो व्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नवं च॥३॥

[१२]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं दधाति। तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्यंजायत। आऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं इषव्यः शूरो महारथो जायतामित्याह। राजन्यं एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्यं इषव्यः शूरो महारथोऽजायत। दोग्ध्रीं धेनुरित्याह। धेन्वामेव पयो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्ध्रीं धेनुरंजायत। वोढाऽनङ्घ्रानित्याह॥४७॥

अनङ्घ्र्येव वीर्यं दधाति। तस्मात्पुरा वोढाऽनङ्घ्रानंजायत। आशुः सप्तिरित्याह। अश्व एव जवं दधाति। तस्मात्पुराऽऽशुरश्वोऽजायत। पुरन्धिर्योषेत्याह। योषित्येव रूपं दधाति। तस्मात्स्त्री युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णू रथेष्ठा इत्याह। आ ह वै तत्र जिष्णू रथेष्ठा

जायते॥४८॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। सभेयो युवेत्याह। यो वै पूर्ववयसी। स सभेयो युवा। तस्माद्युवा पुमान्प्रियो भावुकः। आऽस्य यजमानस्य वीरो जायतामित्याह। आ ह वै तत्र यजमानस्य वीरो जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षत्वित्याह। निकामेनिकामे ह वै तत्र पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो ह वै तत्रौषधयः पच्यन्ते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥४९॥
अनङ्गानित्याह जायते वर्षति सुत च॥३॥ [१३]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्नश्वमेधमधत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यदश्वमेधः। अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एतानन्नहोमान्प्रायच्छत्। तानजुहोत्। तैर्वै स देवानप्रीणात्। यदन्नहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यजमानः प्रीणाति। आज्येन जुहोति। अग्नेर्वा एतद्रूपम्। यदाज्येन जुहोति। अग्निमेव तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महृत्यै वा एतद्देवतायै रूपम्। यन्मधु। यन्मधुना जुहोति॥५१॥

महृतीमेव तद्देवता प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां वा एतद्रूपम्। यत्तण्डुलाः। यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसूनेव तत्प्रीणाति। पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्रूपम्। यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां वा एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव तत्प्रीणाति। क्रम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानां रूपम्। यत्क्रम्बाः। यत्क्रम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्। यथ्सक्तवः। यथ्सक्तुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा एतद्देवतानां रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति। सर्वा एव तद्देवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। प्रियाङ्गा ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गानि समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति।

अश्वस्यैवाङ्गानि सन्दधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा विराट्। विराट्कृत्स्नस्यान्नाद्यस्या-
वरुद्धौ॥५५॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथक्जुहोति कर्मजुहोति सक्तुभिर्जुहोति प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति चत्वारि च (अन्नहोमानाऽऽज्येनाग्नेर्मधुना तण्डुलैः पृथक्कैर्लाजैः कर्मैर्धानाभिः सक्तुभिर्मस्यैः प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशान्नानि द्वादशः)॥६॥ [१४]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं रक्षांस्यजिघांसन्। स एतान्प्रजापतिर्नक्तं
होमानपश्यत्। तान्जुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षांस्यपाहन्। यन्नक्तं होमां जुहोति।
यज्ञादेव तैर्यजमानो रक्षांस्यपं हन्ति। आज्येन जुहोति। वज्रो वा आज्यम्। वज्रंणैव
यज्ञाद्रक्षांस्यपं हन्ति॥५६॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखत एवास्य प्राणं दधाति।
अन्नहोमाञ्जुहोति। शरीरवदेवावं रुन्धे। व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुद्धौ। नक्तं जुहोति।
रक्षसामपहत्यै। आज्येनान्ततो जुहोति॥५७॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयत एवास्य प्राणं दधाति। पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च। एकस्मै
स्वाहेत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। द्वाभ्यां स्वाहेत्याह। अमुष्मिन्नेव लोके प्रति
तिष्ठति। उभयोरिव लोकयोः प्रति तिष्ठति। अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। शताय स्वाहेत्याह।
शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्।
आयुरेवाव रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह। अपरिमितमेवाव रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षांस्यपंहन्त्यन्ततो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सप्त च॥३॥ [१५]

प्रजापतिं वा एष ईप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अथो आहुः। सर्वाणि
भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह। प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाऽऽप्रोति। एकस्मै स्वाहा द्वाभ्यां
स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति। एकोत्तरं जुहोति॥५९॥

एकवदेव सुवर्गं लोकमेति। सन्ततं जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। शताय
स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्।
आयुरेवाव रुन्धे। अयुताय स्वाहा नियुताय स्वाहा प्रयुताय स्वाहेत्याह॥६०॥

त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकानव रुन्धे। अर्बुदाय स्वाहेत्याह। वाग्वा अर्बुदम्।
वाचमेवाव रुन्धे। न्यर्बुदाय स्वाहेत्याह। यो वै वाचो भूमा। तन्न्यर्बुदम्। वाच एव भूमानमव
रुन्धे। समुद्राय स्वाहेत्याह॥६१॥

समुद्रमेवाऽऽप्नोति। मध्याय स्वाहेत्याह। मध्यमेवाऽऽप्नोति। अन्ताय स्वाहेत्याह। अन्तमेवाऽऽप्नोति। परार्धाय स्वाहेत्याह। परार्धमेवाऽऽप्नोति। उपसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्याह। रात्रिर्वा उषाः। अहर्व्युष्टिः। अहोरात्रे एवाव रुन्धे। अथो अहोरात्रयोरेव प्रति तिष्ठति। ता यदुभयीर्दिवा वा नक्तं वा जुहुयात्। अहोरात्रे मोहयेत्। उपसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहोदेष्यते स्वाहोद्यते स्वाहेत्यनुदिते जुहोति। उदिताय स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहेत्युदिते जुहोति। अहोरात्रयोरव्यतिमोहाय॥६२॥

एकोत्तरं जुहोति प्रयुताय स्वाहेत्याह समुद्राय स्वाहेत्याहाहर्व्युष्टिः सप्त च॥४॥ [१६]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्यश्वनामानि जुहोति। उभयोरेवैनं लोकयोनौ मधेयं गमयति। आर्यनाय स्वाहा प्रायण्याय स्वाहेत्युद्वावाञ्जुहोति। सर्वमेवैनमस्कन्त्रं सुवर्गं लोकं गमयति। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वहोमाञ्जुहोति। पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामति। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वदीक्षा जुहोति। पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामति॥६३॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्येकविंशिनीं दीक्षां जुहोति। एकविंशतिर्वै देवल्लोकाः। द्वादश मासाः पञ्चतर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। भुवो देवानां कर्मणेत्युत्तुदीक्षा जुहोति। ऋतूनेवासमै कल्पयति। अग्नये स्वाहा वायवे स्वाहेति जुहोत्यनन्तरित्यै॥६४॥

अर्वाङ्घ्रिः सङ्क्रामत्वित्यासीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याप्त्यै। भूतं भव्यं भविष्यदिति पर्यासीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य पर्याप्त्यै। आ मे गृहा भवन्त्वित्याभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याभूत्यै। अग्निना तपोऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहेति समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामति॥६५॥

दृध्यः स्वाहा हनूभ्यां स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति। अङ्गेऽङ्गे वै पुरुषस्य पाप्मोपश्लिष्टः। अङ्गादङ्गादेवेनं पाप्मनस्तेनं मुञ्चति। अज्येताय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवैनं समर्धयति। ओषधीभ्यः स्वाहा मूलैभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्वय्यो वा ओषधयः। पुष्पैभ्योऽन्याः फलं गृह्णन्ति। मूलैभ्यो-

ऽन्याः। ता एवोभयीरव रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ। मेषस्त्वा पचतैरवत्वित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा अपाव्याः। प्राणानेवाव रुन्धे। कूप्याभ्यः स्वाहाऽद्ध्यः स्वाहेत्यपाः होमाञ्जुहोति। अप्सु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदव रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमिति कामत्यनन्तरित्ये कामति रुन्धे जायत एकं च॥६८॥ [१७]

अम्भाःसि जुहोति। अयं वै लोकोऽम्भाःसि। तस्य वसवोऽधिपतयः। अग्निर्ज्योतिः। यदम्भाःसि जुहोति। इममेव लोकमव रुन्धे। वसूनाः सायुज्यं गच्छति। अग्निं ज्योतिरव रुन्धे। नभाःसि जुहोति। अन्तरिक्षं वै नभाःसि॥६८॥

तस्य रुद्रा अधिपतयः। वायुर्ज्योतिः। यन्नभाःसि जुहोति। अन्तरिक्षमेवाव रुन्धे। रुद्राणां सायुज्यं गच्छति। वायुं ज्योतिरव रुन्धे। महाःसि जुहोति। असौ वै लोको महाःसि। तस्यादित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

यन्महाःसि जुहोति। अमुमेव लोकमव रुन्धे। आदित्यानां सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरव रुन्धे। नमो राज्ञे नमो वरुणायेति यव्यानि जुहोति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। मयोभूर्वातो अभि वातून्ना इति गव्यानि जुहोति। पशूनामवरुद्धौ। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति सन्ततिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै॥७०॥

सिताय स्वाहाऽसिताय स्वाहेति प्रमुक्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रमुक्त्यै। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। दत्वते स्वाहाऽदन्तकाय स्वाहेति शरीरहोमाञ्जुहोति। पितृलोकमेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे। कस्त्वा युनक्ति स त्वां युनक्ति परिधीन् युनक्ति। इमे वै लोकाः परिधयः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७१॥

यः प्राणतो य आत्मदा इति महिमानौ जुहोति। सुवर्गो वै लोको महः। सुवर्गमेव ताभ्यां लोकं यजमानोऽव रुन्धे। आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामिति समस्तानि ब्रह्मवर्चसानि जुहोति। ब्रह्मवर्चसमेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे। जज्ञि बीजमिति जुहोत्यनन्तरित्यै। अग्नये समनमत्पृथिव्यै समनमदिति सन्नतिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्नत्यै। भूताय स्वाहा भविष्यते स्वाहेति भूताभव्यौ होमौ जुहोति। अयं वै लोको भूतम्॥७२॥

असौ भविष्यत्। अनयोरैव लोकयोः प्रति तिष्ठति। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इत्यश्वस्तोमीयं जुहोति। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते॥७३॥

य उ चैनमेवं वेद। यज्ञं रक्षां स्यजिघांसन्। स एतान्त्रजापतिर्नक्तं होमानपश्यत्। तानंजुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षां स्यपाहन्। यन्नक्तं होमाञ्जुहोति। यज्ञादेव तैर्यजमानो रक्षां स्यपहन्ति। उपसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्यन्ततो जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७४॥

वे नभारं सि सूर्यो ज्योतिः सन्तत्यै समष्ट्यै भूतं यजते नवं च॥७५॥ [१८]

एकयूपो वैकादशिनीं वा। अन्येषां यज्ञानां यूपा भवन्ति। एकविंशिन्यश्वमेधस्य। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। बैल्वो वा खादिरो वा पालाशो वा। अन्येषां यज्ञक्रतूनां यूपा भवन्ति। राङ्गदाल एकविंशत्यरत्निरश्वमेधस्य। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। नान्येषां पशूनां तैजस्या अवद्यन्ति। अवद्यन्त्यश्वस्य॥७५॥

पाप्मा वै तैजनी। पाप्मनोऽपहत्यै। प्लक्षशाखायामन्येषां पशूनामवद्यन्ति। वेतसशाखायामश्वस्य। अप्सुर्योनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्व एवास्य योनाववद्यति। यूपेषु ग्राम्यान्पशून्नियुञ्जन्ति। आरोकेष्वारण्यान्धारयन्ति। पशूनां व्यावृत्यै। आ ग्राम्यान्पशून्लभन्ते। प्रारण्यान्सृजन्ति। पाप्मनोऽपहत्यै॥७६॥

अश्वस्य व्यावृत्यै त्रीणि च॥७७॥ [१९]

राङ्गदालमग्निष्ठं मिनोति। भ्रूणहृत्याया अपहत्यै। पौतुद्रवावभितो भवतः। पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्धौ। भ्रूणहृत्यामेवास्मादपहत्यै। पुण्येन गन्धेनोभयतः परिं गृह्णाति। षड्बैलवा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्धौ। षड्वादिराः। तेजसोऽवरुद्धौ॥७७॥

षट्दालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्धौ। एकविंशतिः सम्पद्यन्ते। एकविंशतिर्वै देवल्लोकाः। द्वादश मासाः पञ्चतर्वाः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शतं पशवो भवन्ति॥७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सर्वं वा अश्वमेध्याप्नोति। अपरिमिता भवन्ति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्सत्यात्। दक्षिणतोऽन्येषां पशूनामवद्यन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो वा अश्वः॥७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवद्यति। यदितरेषां पशूनामवद्यति। शतदेवत्यं तेनाव रुन्धे। चितेऽग्नावधिं वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुर्योनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति। पुरस्तात्प्रत्यश्च तूपरं चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥८०॥

प्राणापानावेवास्मिन्श्मस्यश्चौ दधाति। अश्वं तूपरं गोमृगमिति सर्वहुतं एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैनं सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिंल्लोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव धारां तेनाव रुन्धे। इलुवदाय स्वाहां बलिवदाय स्वाहेत्याह। संवत्सरो वा इलुवदः। परिवत्सरो बलिवदः। संवत्सरादेव परिवत्सरादायुरवं रुन्धे। आयुरेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वमेधयाजी जरसा विस्रसामुं लोकमेति॥८१॥

तेजसोऽवुरुद्धो भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवदश्चत्वारि च॥५॥

[२०]

एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। यथा वा अश्वो वर्षभा वा वृषाणः सः स्फुरेरन्। एवमेव तथ्स्तोमाः सः स्फुरन्ते। यदेकविंशः। ते यत्समृच्छेरन्। हन्येतास्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः स्यादित्याहुः। द्वादशः स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपाः। यद्द्वादशोऽग्निर्भवति। द्वादश मासाः संवत्सरो। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमवं रुन्धे। यद्दश यूपा भवन्ति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवं रुन्धे। य एकादशः। स्तनं एवास्यै सः॥८३॥

दुह एवैनां तेन। तदाहुः। यद्द्वादशोऽग्निः स्याद्द्वादशः स्तोम एकादश यूपाः। यथा स्थूरिणा यायात्। तादृक्तत्। एकविंश एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। यथा प्रष्टिभिर्याति। तादृगेव तत्॥८४॥

यो वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभो वेद। ककुद्ध राजा भवति। एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। एता वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभः। य एवं वेद। ककुद्ध राजा भवति। यो वा अश्वमेधे त्रीणि शीरूषाणि वेद। शिरो ह राजा भवति। एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। एतानि वा अश्वमेधे त्रीणि शीरूषाणि। य एवं वेद। शिरो ह राजा भवति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो ह राजा भवति पदं च॥४॥

[२१]

देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्। यदश्वमेधे-
ऽश्वेन मेध्येनोदंश्चो बहिष्पवमानः सर्पन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रजात्यै। न वै मनुष्यः सुवर्गं
लोकमञ्जसा वेद। अश्वो वै सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। यदुद्रातोद्रायैत्। यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन
पथा प्रतिपादयैत्। तादृक्तत्॥८६॥

उद्रातारमपरुध्य। अश्वमुद्गीथाय वृणीते। यथा क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा नयति। एवमेवैनमश्वः
सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति। पुच्छमन्वा रभन्ते। सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्यै। हिं करोति।
सामैवाकः। हिं करोति। उद्गीथ एवास्य सः॥८७॥

वडं वा उपं रुन्धन्ति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। अथो यथोपगातारं उपगायन्ति। तादृगेव
तत्। उदंगासीदश्वो मेध्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिरुद्गीथः। उद्गीथमेवाव
रुन्धे। अथो ऋक्सामयोरेव प्रति तिष्ठति। हिरण्येनोपाकरोति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्।
ज्योतिरेव मुखतो दधाति। यजमाने च प्रजासु च। अथो हिरण्यज्योतिरेव यजमानः
सुवर्गं लोकमेति॥८८॥

तथ्स उपाकरोति चत्वारि च॥३॥

[२२]

पुरुषो वै यज्ञः। यज्ञः प्रजापतिः। यदश्वं पृश्निर्युञ्जन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। अश्वं
तूपरं गौमृगम्। तानग्निष्ठ आलभते। सेनामुखमेव तथ्संश्रयति। तस्माद्राजमुखं भीष्मं
भावुकम्। आग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्ललाटै। पूर्वाग्निमेव तं कुरुते॥८९॥

तस्मात्पूर्वाग्निं पुरस्तात्स्थापयन्ति। पौष्णमन्वश्चर्म। अन्नं वै पूषा। तस्मात्पूर्वाग्नावा-
हार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्ठात्। ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्नं पूषा। अन्नाद्येनैवेनमुभयतः
परि गृह्णाति। तस्माद्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयो कृष्णग्रीवो बाहुवोः। बाहुवोरेव वीर्यं
धत्ते॥९०॥

तस्माद्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्ट्रो लौमशसक्थौ सक्थ्योः। सक्थ्योरेव वीर्यं धत्ते।
तस्माद्राजन्यं ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बारहस्पत्यौ पृष्ठे। ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्ठाद्धत्ते।
अथो क्वचै एवैते अभितः पर्यूहते। तस्माद्राजन्यः सन्नद्धो वीर्यं करोति। धात्रे
पृषोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथो इयं वै धाता। अस्यामेव प्रति तिष्ठति।
सौर्यं बलक्षं पुच्छे। उथ्सधमेव तं कुरुते। तस्मादुथ्सधं भूये प्रजा अभिसंश्रयन्ति॥९१॥

कुरुते धत्ते कुरुते पञ्च च॥३॥

[२३]

साङ्गुहण्या चतुष्टय्यो यो वै यः पितुश्चत्वारो यथां नित्तं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं विभूरगह प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन प्रजापतिर्न किञ्चन सावित्रमा ब्रह्मन्प्रजापतिर्देवेभ्यः प्रजापती रक्षांसि प्रजापतिमीप्सति विभूरश्वनामान्यम्भाङ्गस्येकयूपो राङ्गुदालमेकविंशो देवाः पुरुषस्योविंशतिः॥२३॥
 साङ्गुहण्या तस्मादश्वमेधयाजी यत्परिमिता यद्यज्ञमुखे यो दीक्षां देवानेव त्रयं हुमे सिताय प्राणापानावेवास्मिन्तस्माद्राजन्यं एकंनवतिः॥२४॥
 साङ्गुहण्या सःश्रयन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥नवमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तमष्टादशभिर्नु प्रायुङ्क्त। तमप्रोत्। तमाप्त्वाष्टादशभिर्वांरुन्ध। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैराप्त्वा यजमानोऽव रुन्धे। संवत्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः॥१॥

संवत्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरमेव तैराप्त्वा यजमानोऽव रुन्धे। अग्निष्टेऽन्यान्पशूनुपाकरोति। इतरेषु यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवनवालभ्यन्ते सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। व्यवस्येतां पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरं ग्रामयोग्रामान्तौ स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः। अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुश्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशून्नालभेत। तेनैव पशूनव रुन्धे। यत्पर्यग्निकृतानुश्सृजत्य-यज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न यज्ञवेशसं भवति। न यजमानमरण्यं मृतं हरन्ति। ग्राम्यैः सङ्स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम। सं पितापुत्राववस्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं ग्रामयोग्रामान्तौ भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुश्सृजेत्तुष्टोणिं च॥४॥

[१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकावव रुन्धीयेति। स एतानुभयांन्पशूनपश्यत्। ग्राम्याश्चा-रण्याश्च। तानालभत। तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिर्निमं लोकमवारुन्ध। आरण्यैरमुम्। यद् ग्राम्यान्पशून्नालभेत। इममेव तैर्लोकमव रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुं तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः। य इतद्वैतश्चातुर्मास्यानि संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशवं आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽव रुन्धे। वि वा एष प्रजयां पशुभिर्ऋध्यते। यः संवत्सरं

प्रयुङ्क्ते। संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराधोति। प्रजा वै पशवं एकादशिनीं। यदेत एकादशिनाः पशवं आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां पशून् यजमानोऽवं रुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तामाप्रोत्। तामाप्त्वा दशिभिरवारुन्ध। यद्वशिनां आलभ्यन्ते॥७॥

विराजमेव तैराप्त्वा यजमानोऽवं रुन्धे। एकादश दशतु आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः। पशून्वावं रुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः पशवो भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति। तस्मान्नानारूपाः पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः पशवः समृद्धौ॥८॥

आरण्योल्लोको दशिनं आलभ्यन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥४॥

[२]

अस्मै वै लोकाय ग्राम्याः पशव आलभ्यन्ते। अमुष्मां आरण्याः। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमवं रुन्धे। यदारण्यान्। अमुं तैः। उभयांन्पशूनालभते। ग्राम्याश्चरण्याश्च। उभयौर्लोकयोरवरुद्धौ। उभयांन्पशूनालभते॥९॥

ग्राम्याश्चरण्याश्च। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ। उभयांन्पशूनालभते। ग्राम्याश्चरण्याश्च। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ। त्रयस्त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्सत्यात्॥१०॥

अस्मिंल्लोके बहवः कामा इति। यत्संमानीभ्यो देवताभ्योऽन्येऽन्ये पशवं आलभ्यन्ते। अस्मिन्नेव तल्लोके कामान्दधाति। तस्मादस्मिंल्लोके बहवः कामाः। त्रयाणां त्रयाणां सह वपा जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां कृत्यै। पर्यग्निकृतानारण्यानुत्सृजन्त्यहिंसायै॥११॥

अवरुद्धा उभयांन्पशूनालभते सत्यादहिंसायै॥३॥

[३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः। आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः। अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्। वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युञ्जन्त्यस्य काम्येत्याह। कामानेवास्मै युनक्ति। हरी विपक्षेत्याह। इमे वै हरी विपक्षसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहंसा। अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं प्रति-
मुञ्चति। यश एवेन२ राज्ञां गमयति। जीमूतस्येव भवति प्रतीकमित्याह। यथायजुरेवैतत्।
ये ते पन्थानः सवितः पूर्यास इत्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य युज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र वेद्या एति। एतश्चस्तोतरेतेन
पथा पुनरश्वमावर्तयासि न इत्याह। वायुर्वै स्तोता। वायुमेवास्य परस्ताद्वधात्यावृत्यै। यथा
वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि
शीयन्ते। यद्वालेषु काचानावयन्ति। लोमान्येवास्य तथ्सम्भरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुवरिति प्राजापत्याभिरावयन्ति। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवेन
देवतया समर्धयन्ति। भूरिति महिषी। भुव इति वावाता। सुवरिति परिवृत्ती। एषां
लोकानामभिजित्यै। हिरण्ययाः काचा भवन्ति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। राष्ट्रमश्वमेधः॥१६॥

ज्योतिश्चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। सहस्रं भवन्ति। सहस्रसंमितः सुवर्गो लोकः।
सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अप वा एतस्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन
यजते। वसवस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसेति महिष्यभ्यनक्ति। तेजो वा आज्यम्। तेजो
गायत्री। तेजसैवास्मै तेजोऽव रुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति वावाता। तेजो वा आज्यम्। इन्द्रियं त्रिष्टुप्।
तेजसैवास्मा इन्द्रियमव रुन्धे। आदित्यास्त्वाञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति परिवृत्ती। तेजो
वा आज्यम्। पशवो जगती। तेजसैवास्मै पशूनव रुन्धे। पत्नयोऽभ्यञ्जन्ति। श्रिया वा
एतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्नयः। श्रियमेवास्मिन्तद्वधति। नास्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीरपं क्रामन्ति।
लाजी(३)ञ्छाची(३)न् यशोममाँ(४) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति। प्रजामेवान्नादीं
कुर्वते। एतद्देवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापत इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्यं दधते।
यदि नावजिघ्रैत्। अग्निः पशुरासीदित्यवघ्रापयेत्। अव हैव जिघ्रति। आक्रान् वाजी
क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्तै पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै।
समिद्धो अञ्जकृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति सरूपत्वाय॥१९॥

परितुष्युष इत्याहेमे एवास्मै युनक्त्यभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि च॥८॥

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवेन ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणत आयतनो वै ब्रह्मा। बारुहस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता भवति॥२०॥

उत्तरत आयतनो वै होता। अग्नेयो वै होता। तेजो वा अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। किं स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमव रुन्धे। किं स्विदासीद्बृहद्वय इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवाव रुन्धे। किं स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिवै पिशङ्गिला। रात्रिमेवाव रुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवाव रुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी चरति। तेज एवाव रुन्धे। क उस्विज्ञायते पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवाव रुन्धे। किं स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। किं स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिवै परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवाव रुन्धे। पृच्छामि वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवाव रुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि च॥५॥

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रांमन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवासिन्दधाति। नास्मात्प्राणा अपक्रामन्ति। अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वा प्रियाणाम्। वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनां त्वा निधिपतिः हवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मै तद्धवते॥२५॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हुवते। त्रिः परिर्यन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य

एवैनं लोकेभ्यो ध्रुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्शसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं ध्रुवते। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति॥२६॥

ये यज्ञे ध्रुवनं तन्वते। नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे प्राणाः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। अम्बे अम्बाल्यम्बिक इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनान्। सुभगे काम्पीलवासिनीत्याह। तप एवैनमुपनयति। सुवर्गे लोके सम्प्रोर्ण्वाथामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। आऽहमजानि गर्भधमा त्वमजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्। यथ्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्ये। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मय्यो रजता हरिण्यः। अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मय्यः। अन्तरिक्षस्य रजताः। दिवो हरिण्यः। दिशो वा अयस्मय्यः। अवान्तरदिशा रजताः। ऊर्ध्वा हरिण्यः। दिश एवास्मै कल्पयति। कस्त्वा छति कस्त्वा विशास्तीत्याहाहि साये॥२९॥

ध्रुवते कामन्त्यूर्ण्वाथामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥५॥

[६]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते। ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयतादित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः। श्रियमेवास्मै राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रयति। वेणुभारङ्गिराविवेत्याह। राष्ट्रं वै भारः। राष्ट्रमेवास्मै पर्यहति। अथास्या मध्यमेधतामित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रस्य मध्यम्॥३०॥

श्रियमेवाव रुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो वै राष्ट्रस्य शीतो वातः। क्षेममेवाव रुन्धे। यद्धरिणी यवमत्तीत्याह। विद्धे हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। न पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजा पशून् पुष्यति॥३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रं नाभिषिञ्चन्ते। इयं युका शकुन्तिकेत्याह। विद्धे शकुन्तिका। राष्ट्रमश्वमेधः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। आहलमिति सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति। आहतं गभे पस् इत्याह। विद्धे गर्भः॥३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। अभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत इत्याह।

श्रीर्वै वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गृभे मुष्टिमंतस्यदित्याह। विद्वै गर्भः। राष्ट्रं मुष्टिः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्वाष्ट्रं विशं घातुकम्। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति। ये यज्ञेऽपूतं वदन्ति। दधिक्राव्णो अकारिषमिति सुरभिर्मतीमृचं वदन्ति। प्राणा वै सुरभयः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। आपो हि ष्ठा मयोभुव इत्यद्विर्मार्जयन्ते। आपो वै सर्वा देवताः। देवताभिरेवाऽऽत्मानं पवयन्ते॥३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति गर्भो रुन्धे दधते चत्वारि च॥५॥ [७]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राविशत्। ताभ्यः पुनः सम्भवितुं नाशक्रोत्। सौऽब्रवीत्। ऋध्रवदिथ्सः। यो मेतः पुनः सम्भरदिति। तं देवा अश्वमेधेनैव सम्भरन्। ततो वै त आध्रुवन्। योऽश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव सम्भरत्युधोति। पुरुषमालभते॥३५॥

वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालभते। अथो अन्नं वै विराट्। अन्नमेवाव रुन्धे। अश्वमालभते। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकशफम्। श्रियमेवाव रुन्धे। गामालभते॥३६॥

यज्ञो वै गौः। यज्ञमेवालभते। अथो अन्नं वै गौः। अन्नमेवाव रुन्धे। अजावी आलभते भूम्ने। अथो पुष्टिर्वै भूमा। पुष्टिमेवाव रुन्धे। पर्यग्निकृतं पुरुषं चारण्याश्चोत्सृजन्त्यहिंसायै। उभौ वा एतौ पशू आलभ्येते। यश्चावमो यश्च परमः। तैऽस्योभयं यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता भवन्ति। नैनं दङ्गवः पशवो यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता हिंसन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥३७॥

लभते गामालभते परमोऽष्टौ च॥३॥ [८]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राध्वा। चतुष्टोमेन कृतेनायानामुत्तरेहन्। एकविंशे प्रतिष्ठायां प्रति तिष्ठति। एकविंशात्प्रतिष्ठायां ऋतूनन्वारोहति। ऋतवो वै पृष्ठानि। ऋतवः संवत्सरः। ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठायां देवता अभ्यारोहति। शक्ररयः पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः। अन्येऽन्ये वा एते पशव आलभ्यन्ते॥३८॥

उतेवं ग्राम्याः। उतेवार्ण्याः। अहरेव रूपेण समर्धयति। अथो अहं एवैष बलिर्हियते। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदजावयश्चारण्याश्च। एते वै सर्वे पशवः। यद्व्या इति।

गव्यान्पशून्तुमेऽहं नालंभते॥३९॥

तेनैवोभयान्पशून्व रुन्धे। प्राजापत्या भवन्ति। अनभिजितस्याभिजित्यै। सौरिर्नव
श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्ति। अन्त एव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। सोमाय स्वराज्ञे-
ऽनोवाहावनद्वाहाविति द्वन्द्विनः पशूनालंभते। अहोरात्राणामभिजित्यै। पशुभिर्वा एष
व्यूध्यते। योऽश्वमेधेन यजंते। छगलं कल्माषं किकिदीविं विंदीगयमिति त्वाष्ट्रान्पशूना
लंभते। पशुभिरेवाऽऽत्मानं समर्धयति। ऋतुभिर्वा एष व्यूध्यते। योऽश्वमेधेन यजंते।
पिशङ्गास्त्रयो वासन्ता इत्यंतुपशूनालंभते। ऋतुभिरेवाऽऽत्मानं समर्धयति। आ वा एष
पशुभ्यो वृश्च्यते। योऽश्वमेधेन यजंते। पर्यग्निकृता उथ्सृजन्त्यनाव्रस्काय॥४०॥
लभ्यन्ते लभते त्वाष्ट्रान्पशूनालंभतेऽष्टौ च॥३॥

[९]

प्राजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे महिमानावपश्यत्।
तावंगृह्णीत। ततो वै स महानन्नादोऽभवत्। यः कामयत महानन्नादः स्यामिति। स
एतावश्वमेधे महिमानो गृह्णीत। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेवत्यां वै वपा। राजा
महिमा। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति। यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति।
पुरस्तात्स्वाहाकारा वा अन्ये देवाः। उपरिष्टात्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽश्व एव मेध्यं
उभयेऽवरुध्यन्ते। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति। तानेवोभयान्प्रीणाति॥४१॥

परियजति षट्॥१॥

[१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या देवता अपिभागाः। ता
भागधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः समदं दध्यात्। स्तेगान्दष्ट्रभ्यां मण्डूकां जम्भ्यैभिरिति।
आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसङ्ख्यायमाहुतीर्जुहोति। या एव देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन
समर्धयति। न देवताभ्यः समदं दधाति॥४२॥

चतुर्दशैताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति पञ्चदशम्। पञ्चदश वा
अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवत्सर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्।
तैऽब्रुवन्नग्रयः स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धरामहे। अथैतान्भि भवामेति।
ते लोहितमुदहरन्त। ततो देवा अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यत्स्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। भवत्यात्मना।
पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै गोमृगः।

रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते॥४४॥

अश्वशफेनं द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते। अयस्मर्येन कमण्डलुना तृतीयां। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यभ्वन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥४॥

[११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवेनमालभते। आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्। मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिंशत् जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा बृहती॥४६॥

बारहताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्। पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिंशत् जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा बृहती। बारहताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदां जुहोति। द्विपाद्वै पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं पूर्वं होतव्यां(३)न्द्विपदा(३) इति। अश्वो वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदां जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति। द्विपदां हुत्वा। नान्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठायाम्भवेत्। द्विपदां अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्पुर्धयति स्थापयति पञ्च च॥३॥

[१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्विन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। यत्संवत्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै संविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते। अस्यां वाव तं विन्दन्ति।

न वा इमां कश्चनेत्याहुः। तिर्यङ्गोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति। यथावित्रियो भवन्ति। सवितृप्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। यथायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्य यत्यै धृत्यै॥५०॥

यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यथायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्थायं प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। तस्मादिवा नष्टेष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते सायं धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥३॥ [१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते। ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणां। श्रियमेवास्मिन्तद्धतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते। वीणाऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायताम्॥५२॥

प्रभ्रंशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति। ब्राह्मणोऽन्यो गायेत। राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षत्रं राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायताम्। अपास्माद्राष्ट्रं क्रामेत॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रमत इति। यदा खलु वै राजा क्रामयते। अथ ब्राह्मणं जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत। नक्तं राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमर्हः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति। इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तनेवैनं स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यमुं सङ्ग्राममहन्ति। राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धेनैवैनं स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून्वास्मै कल्पयतः। ताभ्यां सङ्स्थायां। अनोयुक्ते च श्रुते च ददाति। श्रुतायुः पुरुषः श्रुतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायताङ्कामेद्वाह्मणस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥४॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायन्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकलोका एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकालोकादेव

मृत्युमवयजते। नैनं लोकेलौके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्मे स्वाहाऽमुष्मे स्वाहेति जुह्व्यश्चक्षीत। बहुं मृत्युममित्रं कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवैकां जुहुयात्। एको वा अमुष्मिल्लोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिल्लोकेऽवयजते। भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भ्रूणहत्यामेवाव यजते। तदाहुः। यद्व्रूणहत्या पात्र्याऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत इति। अमृत्युर्वा अन्यो भ्रूणहत्याया इत्याहुः। भ्रूणहत्या वाव मृत्युरिति। यद्व्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाऽऽहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भ्रूणघ्ने भेषजं करोति। एतां ह वै मुण्डिभ औदन्यवः। भ्रूणहत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणं हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः। अन्तत एव वरुणमवयजते। खलतेर्विक्लिधस्य शुक्लस्य पिङ्गाक्षस्य मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥३॥

[१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं करोति। नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवेनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवेनं देवतया समर्धयति। नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवाव रुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिं मा कुर्वधिपतिरुहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवेनं समानानां करोति। मां धेहि मयि धेहीत्याह। आशिषमेवैतामा शांस्ते। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति। आलब्धाय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां लोकानांमभिर्जित्यै॥६०॥

प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यश्चवते। योऽश्वमेधेन यजते। अग्नेयमैन्द्राग्रमांश्चिनम्। तान्पशूनालभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवाव रुन्धे। ब्रह्म वा अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैन्द्राग्नो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवाव रुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुद्धौ। त्रयो भवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इति दशहविषमिष्टिं

निर्वपति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतस इति याज्यानुवाक्या भवन्ति सर्वत्वार्य॥६२॥

अधिपतय इत्याहुभिर्जित्या ऐन्द्राग्नौ भवन्ति रुन्ध एकं च॥४॥ [१६]

यद्यश्वमुपतपद्विन्देत्। आग्नेयमृष्टाकपालं निर्वपेत्। सौम्यं चरुम्। सावित्रमृष्टाकपालम्। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेवैनं भिषज्यति। यथ्सौम्यो भवति। सोमो वा ओषधीनां राजा। याभ्यं एवैनं विन्दति॥६३॥

ताभिरेवैनं भिषज्यति। यथसावित्रो भवति। सवितृप्रसूत एवैनं भिषज्यति। एताभिरेवैनं देवताभिर्भिषज्यति। अगदो हैव भवति। पौष्णं चरुं निर्वपेत्। यदि श्लोणः स्यात्। पूषा वै श्लोण्यस्य भिषक्। स एवैनं भिषज्यति। अश्लोणो हैव भवति॥६४॥

रोद्रं चरुं निर्वपेत्। यदि महती देवताभिर्मन्येत। एतद्देवत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया भिषज्यति। अगदो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगाखुरे यदि नाऽऽगच्छेत्। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनमर्चिभ्यां परिरोधमानयति। आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायव्यं आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अहंसा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदहोमुचं निर्वपति। अहंस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतसा वा एष व्यृध्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यं रेतः। यथ्सौर्यं पयो भवति। रेतसैवैनं स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भेर्वा एष व्यृध्यते। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। वायव्यां गर्भाः। यद्वायव्यं आज्यभागो भवति। गर्भैरेवैनं स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते। इष्ट्वा वसीयान्भवति॥६७॥

विन्दत्यश्लोणो हैव भवत्यधीयादध्यते गर्भैरेवैनं स समर्धयति द्वे च॥५॥ [१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मोदनान्थसंस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्यात्। पापीयास्तु स्यात्। आप्तानि वा एतस्य छन्दांसि। य ईजानः। तानि क एतावदाशु पुनः प्रयुञ्जीतेति। सर्वा वै संस्थिते यज्ञे वागाप्यते॥६८॥

साप्ता भवति यातया॑ग्नी। कूरीकृतेव॑ हि भवत्यरु॑ष्कृता। सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः।
द्वादशैव ब्रह्मोदना॑न्धस् स्थिते॑ निर्वपेत्। प्रजापति॑र्वा ओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपना॑मुक
एनं यज्ञो भवति। न पापी॑यान्भवति। द्वादश भवन्ति। द्वादशमासाः॑ संवत्सरः। संवत्सर
एव प्रति तिष्ठति॥६९॥

आप्यते॑ संवत्सर एकं च॥२॥

[१८]

एष वै विभूर्नामं॑ यज्ञः। सर्व॑ ह वै तत्र विभु भवति। यत्रैतेन॑ यज्ञेन॒ यजन्ते। एष वै
प्रभूर्नामं॑ यज्ञः। सर्व॑ ह वै तत्र प्रभु भवति। यत्रैतेन॑ यज्ञेन॒ यजन्ते। एष वा ऊर्ज॑स्वान्नामं
यज्ञः। सर्व॑ ह वै तत्रोर्ज॑स्वद्ववति। यत्रैतेन॑ यज्ञेन॒ यजन्ते। एष वै पर्य॑स्वान्नामं यज्ञः॥७०॥

सर्व॑ ह वै तत्र पर्य॑स्वद्ववति। यत्रैतेन॑ यज्ञेन॒ यजन्ते। एष वै विधृ॑तो नामं यज्ञः।
सर्व॑ ह वै तत्र विधृतं॑ भवति। यत्रैतेन॑ यज्ञेन॒ यजन्ते। एष वै व्यावृ॑त्तो नामं यज्ञः। सर्व॑ ह
ह वै तत्र व्यावृ॑त्तं भवति। यत्रैतेन॑ यज्ञेन॒ यजन्ते। एष वै प्रति॑ष्ठितो नामं यज्ञः। सर्व॑ ह
वै तत्र प्रति॑ष्ठितं भवति॥७१॥

यत्रैतेन॑ यज्ञेन॒ यजन्ते। एष वै तेज॑स्वी नामं यज्ञः। सर्व॑ ह वै तत्र तेज॑स्वि भवति।
यत्रैतेन॑ यज्ञेन॒ यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्च॑सी नामं यज्ञः। आ ह वै तत्र ब्राह्म॑णो ब्रह्मवर्च॑सी
जायते। यत्रैतेन॑ यज्ञेन॒ यजन्ते। एष वा अ॑तिव्याधी नामं यज्ञः। आ ह वै तत्र राज॑न्यो-
ऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन॑ यज्ञेन॒ यजन्ते। एष वै दी॒र्घो नामं यज्ञः। दी॒र्घायु॑षो ह वै तत्र
मनु॑ष्या भवन्ति। यत्रैतेन॑ यज्ञेन॒ यजन्ते। एष वै क्लृ॑प्तो नामं यज्ञः। कल्प॑ते ह वै तत्र
प्रजा॑भ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन॑ यज्ञेन॒ यजन्ते॥७२॥

पर्य॑स्वान्नामं यज्ञः प्रति॑ष्ठितं भवति यत्रैतेन॑ यज्ञेन॒ यजन्ते षट् (एष वै विभूः प्रभूर्ऊर्ज॑स्वान्यस्वान् विधृ॑तो व्यावृ॑त्तः प्रति॑ष्ठितस्तेज॑स्वी
ब्रह्मवर्च॑स्यतिव्याधी दी॒र्घः क्लृ॑प्तो द्वादश॑)॥३॥

[१९]

तार्प्य॑णाश्च॒ संज्ञ॑पयन्ति। यज्ञो वै तार्प्य॑म्। यज्ञेनै॒वैन॑ संम॑र्धयन्ति। यामेन॑ साम्ना॑
प्रस्तो॑ताऽनूप॑तिष्ठते। यम॑लोकमे॒वैनं॑ गमयति। तार्प्यं च॑ कृत्यधी॒वासे चाश्च॑ संज्ञ॑पयन्ति।
एतद्वै प॑शूना॒ रूप॑म्। रूपेणै॒व प॑शूनव॑ रुन्धे। हि॒रण्य॑कशिपु भवति। तेज॑सोऽव॑रुद्धे॥७३॥

रुक्मो भवति। सुव॑र्गस्य॒ लोक॑स्यानु॒ख्यात्यै। अश्वो॑ भवति। प्रजाप॑तेरा॒स्यै। अ॒स्य
वै लो॒कस्य॑ रूपं तार्प्य॑म्। अ॒न्तरि॑क्षस्य कृत्यधी॒वासः। दि॒वो हि॑रण्यकशिपु। आ॒दित्य॑स्य
रुक्मः। प्रजाप॑तेरश्वः। इ॒ममे॒व लो॒कं तार्प्य॑णाऽऽप्नोति॥७४॥

अ॒न्तरि॑क्षं कृत्यधी॒वासेन॑। दि॒वः हि॑रण्यकशिपुना॑। आ॒दित्य॑ रुक्मेण॑। अश्वे॒नैव॑

मेध्यैः प्रजापतेः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। साष्टितां समानलोकतामाप्नोति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥७५॥

अवस्था आप्त्यष्टौ च॥३॥

[२०]

आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकैः स्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वं श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्। तैः ब्रुवन्। यत्रो नैष्ट। स वर्यो भूदिति। तस्मादश्वं सवर्येत्याह्वयन्ति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वो नाम॥७६॥

यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यत्सद्यो वाजान्त्समजयत्। तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणां लोकानादत्त। तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिमुपवपति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवाव रुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिं चिनोति। तावर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवाव रुन्धे। अथो अर्काश्वमेधयोरैव प्रति तिष्ठति॥७८॥

नामं करोति सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनञ्चत्वारि च॥३॥

[२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽलभन्त। तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्मह इति। एकं वा एतद्देवानामहः। यत्संवत्सरः। तस्मादश्वः पुरस्तात्संवत्सर आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः। यत्सद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशुं भवति। य एवं वेद। यद्वै तत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः पशूनामानुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्याऽऽलभते। समेन देवास्तेजसे ब्रह्मवर्चसायं भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽलभन्त। यज्ञमेवा यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तैः स्मृतत्वमकामयन्त। तैः स्मृतत्वमगच्छन्। योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनेति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मामेव गच्छति। एतस्य वै रूपेण
पुरस्तात्प्राजापत्यमृषभं तूपरं बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्य
जित्यै। सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥८२॥
मेधोऽर्भवद्यजत एति वेद॥४॥

[२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति।
अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी। यत्सायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं
लोमं जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। यो वा
अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। द्रश्पूर्णमासौ वा अश्वस्य
मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्द्रश्पूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै
पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद। अश्वस्यैव
मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स आहवनीयमागच्छति।
तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति
ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति॥८४॥

पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥२॥

[२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽपंप्राणा अपृश्रूध्वी प्रजापतिः प्रेणाऽनु प्रथमेन प्रजापतिरकामयत
महान्वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यंजकृतुमिरपृश्रीब्राह्मणौ सर्वेषु वारुणो यद्यश्वन्तदाहुरेष वै विभृस्ताप्येणादित्याः प्रजापतिं पितरं यो वा
अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी त्रयोविंशतिः॥२३॥

प्रजापतिरस्मिंल्लोक उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्मातः प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यः सर्वै ह वै तत्र पर्यः स्वद्य उ चैनमेवं वेद
चत्वार्यशीतिः॥८४॥

प्रजापतिरश्वमेधं जुहोति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः समाप्तः॥

 generated on **July 27, 2025**

Downloaded from <http://stotrasamhita.github.io> | [StotraSamhita](#) | [Credits](#)